

Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Управління розвитком

Збірник наукових праць

№ **1** (191) 2018

видається щоквартально

Харків · ХНЕУ ім. С. Кузнеця · 2018

Засновник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Видавець – ФОП Лібуркіна Л. М.
Виготовник – ФОП Рубашкін Д. Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21225-11025 ПР від 30.01.2015 р.

Періодичність – 4 рази на рік
Мова видання – українська, російська, англійська, французька, німецька
Сайт журналу: www.md.hneu.edu.ua

Збірник наукових праць «Управління розвитком» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747, додаток 17)

Затверджено на засіданні вченої ради університету, протокол № 7 від 26.03.2018 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Пономаренко В. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ (головний редактор)

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гонтарева І. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (науковий редактор)
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського федерального університету ім. першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Росія)
Левикін В. М. – докт. екон. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лутай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського
Маларець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Нижегородцев Р. М. – докт. екон. наук, зав. лабораторією Інституту проблем управління РАН (Росія)
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського державного університету (Росія)
Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету «Львівська політехніка»
Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HDR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)
Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)
Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)
Hofstahler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)
Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH «Technikum Wien» (Austria)
Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)
Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)
Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH «Technikum Wien» (Austria)
Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)
Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)
Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)
John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)
Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)
Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)
Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)
Jovana Zoroja – PhD, Teaching and Research Assistant, University of Zagreb (Croatia)

Поштова адреса засновника:

61166, Україна, м. Харків, пр. Науки, 9а, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Головний редактор – Пономаренко В. С.

Конт. телефон: (057)702-03-04

Поштова адреса редакції:

61166, Україна, м. Харків,
пров. Інженерний, 1а, 1 під'їзд
Тел.: (057)702-07-38, 702-07-28
E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса виготовника:

Україна, 61002, Харків,
вул. Маршала Бажанова, 28

Статті для публікації у збірнику наукових праць відбираються на умовах закритого («сліпого») рецензування.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.

Рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія. У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення.

Редакція залишає за собою право їх опублікування у вигляді коротких повідомлень і рефератів.

У разі передрукування матеріалів посилання на збірник обов'язкове.

Підписано до друку 30.03.2018 р. Формат 60×90 1/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 15,6. Обл.-вид. арк. 19,6. Зам. № 1019. Наклад 100 пр.

Механізми регулювання економіки

Горін Н. В. Транскордонне співробітництво як рушійна сила еколого-інноваційного розвитку й економічної безпеки України	6
Вербицька А. В. Міжнародний ринок освітніх послуг: сучасні тенденції та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки	11
Холявко Н. І., Росохач О. В. Вища освіта Литви: проблеми модернізації та комерціалізації досліджень.....	18
Крамаренко Р. М., Дегтяр О. А. Шляхи забезпечення сталого розвитку сучасних мегаполісів.....	25
Васильєв О. В., Німкович А. І. Впровадження фінтех і блокчейну як інфраструктури ринку цінних паперів.....	30
Попов О. Є. Теоретичні основи процесу формування державної політики партнерських відносин у соціально-культурній сфері	36
Мельничук Н. Ю. Видатки Державного бюджету України: сутність та особливості управління.....	42
Красноносова О. М. Визначення змісту економічної самодостатності територіальних громад у регіонах України	50

Економіка підприємства та управління виробництвом

Наторіна А. О. Фундамент цифрової трансформації бізнесу	55
Батенко Л. П., Лезіна А. В. Організаційно-методичне забезпечення управління цінністю проектів.....	60
Отенко В. І., Стоказ Я. М. Методичне забезпечення оцінювання управлінської компетентності підприємства.....	65
Крутова А. С. Перспективи використання криптовалют у зовнішньоекономічній діяльності: облікові аспекти	72
Чередник А. О. Організаційна складова забезпечення ефективності залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств.....	79
Луб А. І. Концептуальні основи діагностики стану фінансової безпеки підприємства	85
Герасимов О. К. Основні напрями підвищення ефективності діяльності підприємства.....	91
Петренко В. С. Конкурентоспроможність функціонування аграрних підприємств з іноземними інвестиціями.....	100
Михайленко Д. Г. Методичний підхід до оцінки збалансованості економічної ефективності та соціальної справедливості (на прикладі промисловості України)	108
Ярошенко І. В. Оцінка стану світового лісопромислового комплексу	114

Ефективність управління персоналом на підприємстві

Данилевич Н. С., Недзельська А. А. Аналіз травматизму на підприємствах у розрізі нещасних випадків, шляхи його подолання.....	120
Тарнавський М. І. Типологія органів управління персоналом підприємства	128

Механизмы регулирования экономики

Горин Н. В. Трансграничное сотрудничество как движущая сила эколого-инновационного развития и экономической безопасности Украины	6
Вербицкая А. В. Международный рынок образовательных услуг: современные тенденции и их влияние на конкурентоспособность национальной экономики	11
Холявко Н. И., Росохач Е. В. Высшее образование Литвы: проблемы модернизации и коммерциализации исследований	18
Крамаренко Р. М., Дегтяр О. А. Пути обеспечения устойчивого развития современных мегаполисов	25
Васильев О. В., Нимкович А. И. Внедрение финтех и блокчейна как инфраструктуры рынка ценных бумаг	30
Попов А. Е. Теоретические основы процесса формирования государственной политики партнерских отношений в социально-культурной сфере	36
Мельничук Н. Ю. Расходы Государственного бюджета Украины: сущность и особенности управления	42
Красноусова Е. Н. Определение содержания экономической самодостаточности территориальных громад в регионах Украины	50

Экономика предприятия и управление производством

Наторина А. А. Фундамент цифровой трансформации бизнеса	55
Батенко Л. П., Лезина А. В. Организационно-методическое обеспечение управления ценностью проектов	60
Отенко В. И., Стоказ Я. Н. Методическое обеспечение оценки управленческой компетентности предприятия	65
Крутова А. С. Перспективы использования криптовалют во внешнеэкономической деятельности: учетные аспекты	72
Чередник А. О. Организационная составляющая обеспечения эффективности привлечения венчурного бизнеса к развитию промышленных предприятий	79
Луб А. И. Концептуальные основы диагностики состояния финансовой безопасности предприятия	85
Герасимов А. К. Основные направления повышения эффективности деятельности предприятия	91
Петренко В. С. Конкурентоспособность функционирования аграрного предприятия с иностранными инвестициями	100
Михайленко Д. Г. Методический подход к оценке сбалансированности экономической эффективности и социальной справедливости (на примере промышленности Украины)	108
Ярошенко И. В. Оценка состояния мирового лесопромышленного комплекса	114

Эффективность управления персоналом на предприятии

Данилевич Н. С., Недзельская А. А. Анализ травматизма на предприятии в разрезе несчастных случаев, пути его преодоления	120
Тарнавский М. И. Типология органов управления персоналом предприятия	128

CONTENTS

The Mechanisms of Regulation of the Economy

N. Horin. Cross-border cooperation as a driving force of eco-innovation development and economic security of Ukraine	6
A. Verbytska. World education market: modern trends and their impact on the competitiveness of the national economy	11
N. Kholiavko, O. Rosohach. Higher education in Lithuania: problems of modernization and commercialization of research results	18
R. Kramarenko, O. Diegtyar. Ways of providing sustainable development of modern megapolises.....	25
O. Vasilyev, A. Nimkovych. Introducing fintech and blockchain as a stock market infrastructure.....	30
O. Popov. The theoretical bases of the process of forming the state policy of partnership relations in the social and cultural sphere	36
N. Melnychuk. Expenditures of the state budget of Ukraine: essence and features of management.....	42
O. Krasnonosova. Determination of the essence of economic self-sufficiency of territorial communities in regions of Ukraine.....	50

Economics of Enterprise and Production Management

A. Natorina. The basis for digital business transformation	56
L. Batenko, A. Liezina. Organizational and methodological support for project cost management.....	60
V. Otenko, Ya. Stokaz. Methodological support for assessing managerial competence of an enterprise	65
A. Krutova. Prospects of using cryptocurrency in foreign economic activity: accounting issues	72
A. Cherednik. The organizational component in ensuring efficiency of attraction of venture business to the development of industrial enterprises.....	79
A. Lub. The conceptual basis for diagnosing financial security of enterprises	85
O. Gerasymov. The main areas of increasing the effectiveness of enterprise activity	91
V. Petrenko. Competitiveness of agricultural enterprises with foreign investments.....	100
D. Mykhailenko. The methodological approach to assessing trade-off between the economic efficiency and social equity (in the context of the industrial sector of Ukraine).....	108
I. Yaroshenko. Assessment of the world forestry sector	114

The effectiveness of Personnel Management at the Enterprise

N. Danylevych, A. Nedzelska. The analysis of occupational traumatism in enterprises with regard to accidents, the ways to lower it	120
M. Tarnavskiyi. Typology of human resource management bodies in an enterprise.....	128

Механізми регулювання економіки

JEL Classification: O3; F63; Q55

УДК 339.92(1-192):330.341.1:332.146.6:338.246](477)

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕКОЛОГО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ Й ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Горін Н. В.

***Анотація.** Розглянуто проблеми ефективності транскордонного співробітництва з точки зору забезпечення еколого-інноваційного розвитку й економічної безпеки регіонів-учасників; підкреслено необхідність екологізації інноваційних проектів, які впроваджуються в рамках транскордонного співробітництва; наголошено на спільній участі регіонів сусідніх країн для вирішення проблем екологічної та економічної безпеки. Особливу увагу приділено фінансовому забезпеченню еколого-інноваційних проектів, оскільки недостатній рівень фінансування сповільнює формування еколого-інноваційного розвитку транскордонного регіону, що, своєю чергою, створює пряму загрозу економічній безпеці держави.*

***Ключові слова:** транскордонне співробітництво, еколого-інноваційний розвиток, еколого-інноваційні проекти, економічна безпека.*

ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА ЭКОЛОГО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Горин Н. В.

***Аннотация.** Рассмотрены проблемы эффективности трансграничного сотрудничества с точки зрения обеспечения эколого-инновационного развития и экономической безопасности регионов-участников; подчеркнута необходимость экологизации инновационных проектов, которые внедряются в рамках трансграничного сотрудничества; отмечено совместное участие регионов соседних стран для решения проблем экологической и экономической безопасности. Особое внимание уделено финансовому обеспечению эколого-инновационных проектов, поскольку недостаточный уровень финансирования замедляет формирование эколого-инновационного развития трансграничного региона, что, в свою очередь, создает прямую угрозу экономической безопасности государства.*

***Ключевые слова:** трансграничное сотрудничество, эколого-инновационное развитие, эколого-инновационные проекты, экономическая безопасность.*

CROSS-BORDER COOPERATION AS A DRIVING FORCE OF ECO-INNOVATION DEVELOPMENT AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

N. Horin

Abstract. *The article discusses the problems of effectiveness of cross-border cooperation in terms of providing eco-innovation development and economic security of participating regions. The necessity of ecologization of innovation projects implemented within the framework of cross-border cooperation is underlined. There emphasized the joint participation of regions of neighboring countries in solving environmental and economic security problems. Special attention is paid to the financial provision of eco-innovation projects, since the lack of funding slows down the eco-innovation development of a cross-border region, which, in turn, creates a direct threat to the economic security of the state.*

Keywords: *cross-border cooperation, eco-innovation development, eco-innovation projects, economic security.*

У сучасних умовах глобалізації економічних відносин та євроінтеграційних прагнень України, які ще більше посилюються з набранням чинності 1 вересня 2017 року Угоди про асоціацію України та ЄС, постає необхідність запровадження механізмів економічного розвитку, які б відповідали ключовим світовим тенденціям і європейським політикам, зокрема торговельній, інноваційній, сільськогосподарській, безпековій та ін. Зважаючи на те, що Україна межує з сімома країнами, чотири з яких є членами ЄС, транскордонне співробітництво, яке передбачає встановлення, розширення і поглиблення зв'язків між країнами-сусідами в економічній, соціальній, науково-технічній, екологічній, культурній та інших сферах, є важливою складовою реалізації процесу європейської інтеграції. Для пришвидшення еколого-економічного розвитку нашої країни, як справедливо зазначає Дубовіч І. А., необхідно розробити теоретико-методологічну основу, яка забезпечила б екологізацію економіки та реалізацію концепції сталого розвитку в прикордонних регіонах України та країн-членів ЄС [1, с. 14]. Це дозволить перейти до практичного вирішення не лише нагальних проблем еколого-інноваційного розвитку регіонів і держави в цілому, а й сформуванню системи еколого-економічної безпеки транскордонних територій.

Світова наукова думка єдина щодо важливої ролі інноваційного чинника в економічному розвитку кожної країни та в системі забезпечення безпеки держави. Пояснення ролі інновацій в економічному зростанні країни знаходимо у Й. Шумпетера та його послідовників – Й. Вольфа, Р. Нельсона, С. Вінтера, С. Меткалфа, Дж. Дозі та ін. Інноваційний підхід до транскордонного співробітництва опирається на теорії конвергенції (Дж. Гелбрейт, П. Друкер, В. Росту) та теорії економічного зростання (Р. Солоу, Р. Левін, Д. Рене). Дослідження інноваційної моделі розвитку національних економік на сучасному етапі проводили й вітчизняні вчені, зокрема О. Амоша, В. Геєць, М. Долішній, А. Мокий, С. Писаренко та ін., котрі вказували на необхідність переходу України до цієї моделі. Однак С. Лабунська та О. Прокопшина виділяють низку перешкод на шляху України до впровадження інноваційного типу економічного розвитку, зокрема, згідно з їхніми дослідженнями, інституційне середовище не забезпечує достатніх стимулів та економічних важелів на впровадження інноваційних змін на вітчизняних підприємствах, часто виникають проблеми формування або підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю [2, с. 58].

Що стосується регіональної економічної безпеки, то серед науковців відсутня єдина позиція щодо визначення її сутності, складових і місця у структурі економічної безпеки. Також недостатньо уваги приділено особливостям транскордонного співробітництва як елемента регіональної економічної безпеки. Так, проблематиці забезпечення економічної безпеки на рівні регіону в умовах транскордонного співробітництва присвячені праці вітчизняних учених П. Бельського, О. Власюка, Я. Жаліла, М. Долішнього, Н. Мікули, В. Мунтіян, С. Науменка, М. Флейчук і Л. Яремко. Однак систематичний аналіз цієї проблеми зазвичай проводиться на рівні окремо взятої країни чи галузі економіки і, як правило, не враховує можливостей еколого-інноваційного розвитку регіонів у рамках транскордонного співробітництва між країнами. Так, С. Науменко та Л. Науменко виділяють сировинно-ресурсну, продовольчу, енергетичну, екологічно-техногенну, технологічну, фінансову, зовнішньоекономічну складові економічної безпеки транскордонного регіону [3; 4], але не надають значення його інноваційному розвитку. Про екологічну складову економічної безпеки держави згадує і В. Мунтіян, проте у працях автора також не виокремлюється ні еколого-інноваційна, ні навіть інноваційна складова [5, с. 459]. Проте, як зазначають К. Реннінгс і А. Джаффе та ін. [6; 7], еколого-інноваційна політика має подвійний вплив: *по-перше*, сприяє зростанню інноваційності в усіх секторах економіки, *по-друге*, покращує стан навколишнього середовища не лише конкретних територій, а й цілого світу. На нашу думку, саме транскордонне співробітництво завдяки залученню регіонів із різних країн, які об'єднуються заради реалізації спільних інтересів, здатне підвищити екологічну спрямованість інноваційних проектів і поширити досвід їхньої реалізації на

решту суб'єктів господарської діяльності, що прискорить еколого-інноваційну модель економічного розвитку країн-учасниць і зменшить як екзо-, так і ендогенні загрози їхній еколого-економічній безпеці.

Тому головною метою роботи є визначення ролі та місця транскордонного співробітництва в еколого-економічному розвитку та в системі економічної безпеки держави.

Особливої актуальності набуває аналіз транскордонного співробітництва між країнами з різним рівнем економічного розвитку або між країнами з різним рівнем економічного розвитку їх регіонів. Актуальність дослідження посилює і те, що Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [8] розвиток транскордонного співробітництва визначено одним із пріоритетних завдань реалізації державної регіональної політики.

За визначенням Н. Мікули, транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні [9, с. 16].

Потрібно зазначити, що регіональні утворення в рамках транскордонної співпраці на сучасному етапі є одними із найбільш динамічних у своєму розвитку територій, мають величезний потенціал стати драйверами еколого-інноваційної активності регіонів держав-учасниць. Не випадково серед п'яти основних векторів транскордонного співробітництва (рис. 1) провідна роль належить саме еколого-інноваційно-економічному, адже він задає напрямок і надає прискорення розвитку людського капіталу і науково-дослідної сфери, а отже, стає необхідним розвиток транспортного забезпечення та інфраструктури в рамках транскордонного регіону, а згодом і розвиток туристичних і культурних послуг.

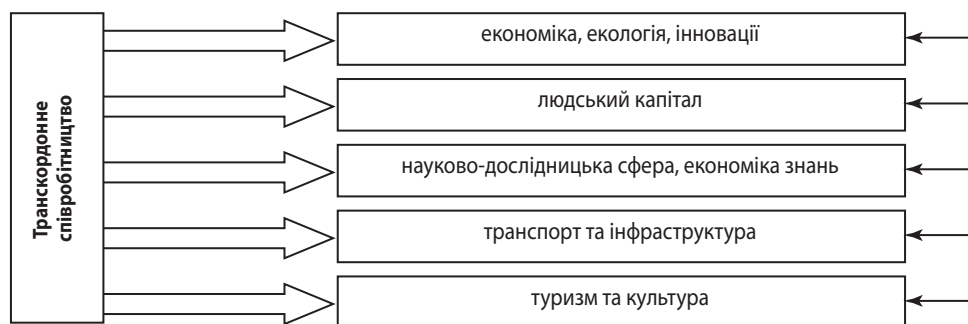

Рис. 1. Вектори транскордонного співробітництва

Джерело: сформовано автором

Реалізація транскордонного співробітництва та кооперації в напрямку усіх цих векторів у сумі повинна забезпечити сталий розвиток транскордонного регіону, зростання його конкурентоспроможності та високу якість життя.

Особливостями еколого-інноваційної діяльності при транскордонному співробітництві є насамперед наявність спільного міждержавного кордону, спільне використання природних ресурсів, а отже, спільне вирішення проблем екологічної безпеки, значніші можливості для інвестицій в еколого-інноваційну діяльність, для використання інновацій і впровадження еколого-інноваційних проектів. Тут потрібно зазначити і спільні проблеми, які виникають з життєдіяльності населення та господарської діяльності бізнесу, а також значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожню інфраструктуру).

Забезпечення конкурентоспроможності регіону, а отже, і його економічної безпеки, значно залежить від ефективності підприємств цього регіону, яка часто тісно пов'язана з їх еколого-інноваційною та науково-дослідною діяльністю, та від інноваційного клімату регіону, який формується за допомогою заходів державних органів на місцевому та регіональному рівнях у рамках національних інноваційних політик, метою яких є впровадження природоохоронних і ресурсозберігаючих технологій, розвиток науки, кластеризація технологічних процесів і мереж і передача знань. І хоча у рамках транскордонних утворень знайдені різні способи співробітництва, їх аналіз показує, що на сучасному етапі спільним напрямком є розвиток їх інноваційно-технологічного потенціалу.

Однак сьогодні недостатньо лише інноваційного розвитку підприємств, адже будь-яка господарська діяльність так чи інакше впливає на навколишнє середовище, і переважно цей вплив має негативний характер. Тому саме еколого-інноваційний розвиток слід вважати основною складовою транскордонного співробітництва в системі економічної безпеки держави.

Серед екологічних проблем транскордонних регіонів учені виділяють такі [10, с. 277]:

– компенсація еколого-економічних збитків від діяльності будь-якої галузі, що має місце на транскордонній території;

– спільне знешкодження будь-яких відходів галузей, що розташовані не на транскордонних територіях, але можуть спричинити збитки саме на них;

– формування спільними зусиллями транскордонної екологічної інфраструктури.

Згідно із визначенням Європейської Комісії [11] система індикаторів визначення інноваційного потенціалу як основи формування інноваційних кластерів містить у собі такі групи показників:

- витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР);
- кількість та якість людського капіталу у галузі науки та технологій;
- активність у винахідницькій діяльності та патентуванні;
- інвестиційні ресурси для забезпечення інноваційної діяльності.

Для визначення еколого-інноваційного потенціалу регіону й оцінки загроз еколого-економічній безпеці держави ми пропонуємо додати такі показники, як:

- витрати на еколого-інноваційну та природоохоронну діяльність;
- джерела фінансування еколого-інноваційної діяльності;
- кількість реалізованих еколого-інноваційних проектів у регіоні;
- активність підприємств у розрізі їхніх розмірів у впровадженні еколого-інноваційних технологій.

Як свідчить аналіз даних, за 2010-2016 рр. в Україні фінансування еколого-інноваційних проектів відбувалося в основному за власні кошти підприємств – 85 %, 0,7 % – за рахунок коштів із державного та місцевих бюджетів, 0,8 % – за рахунок позик, і 1,3 % – за рахунок внутрішніх та іноземних інвестицій [12, с. 151]. Така ж пропорція зберігається і для еколого-інноваційних проектів, фінансованих Україною в рамках транскордонного співробітництва. Більше того, навіть на реалізацію еколого-інноваційних проектів, визначених у рамках Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки, необхідного обсягу коштів у державному бюджеті передбачено не було [13]. Джерелами фінансування проектів транскордонного співробітництва стали переважно ресурси місцевих бюджетів і міжнародної технічної допомоги, зокрема програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007–2013 роки. Такий низький рівень витрат на НДДКР регіонів-учасників транскордонного співробітництва свідчить про часте недофінансування еколого-інноваційної сфери, а отже, і про сповільнення формування еколого-інноваційної моделі розвитку транскордонного регіону в цілому, що створює пряму загрозу економічній безпеці держави. Варто зазначити, що у 2018 році в рамках реформи децентралізації на державну підтримку регіонального розвитку до місцевих бюджетів передбачається надходження 12,9 млрд грн, з них [14]:

- у державний фонд регіонального розвитку – 6,0 млрд грн;
- субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – 1,9 млрд грн;
- субвенція здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 5,0 млрд грн.

Можна сподіватися, що частина цих коштів буде спрямована на фінансування еколого-інноваційних проектів, що дозволить активізувати транскордонні зв'язки в екологічній та економічній сферах і розширити кількість наявних форм транскордонного співробітництва.

Окрім обмеженого обсягу фінансування, до інших найбільш актуальних проблем еколого-інноваційного розвитку транскордонного співробітництва можна віднести такі:

- недостатні темпи впровадження еколого-інноваційних проектів у прикордонних регіонах України та нерозвинутість інструментів підтримки еколого-інноваційної діяльності;
- законодавчі й інституційні обмеження щодо розвитку малого та середнього бізнесу у прикордонних регіонах, а отже, і обмежені можливості для впровадження еколого-інноваційних проектів;
- неузгодженість та/або відсутність спільної з державами-сусідами системи раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля;
- відсутність або недостатній розвиток прикордонної екологічної інфраструктури;
- декларативний характер спільних пріоритетів міждержавного співробітництва;
- військовий конфлікт на сході України, який унеможливив реалізацію низки транскордонних проектів.

Потрібно наголосити, що практично у всіх стратегічних документах розвитку транскордонного співробітництва (стратегіях, програмах, планах тощо) з усіма країнами-сусідами пріоритетними цілями визначаються підвищення еколого-інноваційності та конкурентоспроможності транскордонного регіону, посилення охорони навколишнього середовища, покращення екологічної ситуації, підвищення екологічної та економічної безпеки тощо.

Проте, незважаючи на домінування еколого-інноваційної та економічної сфер у програмних документах, реалізація відповідних цілей має лише декларативний характер, а впровадження еколого-інноваційних проектів гальмується через низку чинників, серед яких невідповідність і недосконалість законодавства з обох боків, організаційно-адміністративні та бюрократичні процедури, незацікавленість учасників і незрозуміння бізнесом можливостей, які надає транскордонне співробітництво. Окремою перешкодою варто виділити високий рівень корупції, особливо це стосується української сторони.

Отже, пошук шляхів підвищення якості еколого-інноваційної складової транскордонного співробітництва сьогодні є однією з найважливіших проблем, вирішення якої матиме позитивний вплив на забезпечення економічної безпеки як регіону, так і держави в цілому. Спільне вирішення цієї проблеми можливе завдяки ширшим можливостям інвестування в еколого-інноваційну діяльність через доступ до коштів не лише підприємств і місцевих бюджетів, а й програм міжнародної технічної допомоги, структурних фондів, програм прикордонного співробітництва тощо. Зростання конкурентоспроможності прикордонного регіону і, як наслідок, підвищення його економічної безпеки пов'язані з ефективністю підприємств цього регіону, зокрема з їх еколого-інноваційною та науково-дослідною діяльністю. Прискорення еколого-інноваційного розвитку можливе за рахунок формування сприятливого інноваційного клімату регіону, який повинні забезпечити відповідні державні органи всіх рівнів у рамках національних інноваційних політик, метою яких є впровадження природоохоронних і ресурсозберігаючих технологій. Ефективні раціональні узгоджені спільні дії усіх сторін транскордонного співробітництва, обмін досвідом, зацікавленість урядів держав, подолання корупції та перехід від декларативних намірів до реальних еколого-інноваційних проєктів дозволить вивести країну на шлях сталого розвитку та забезпечити належний рівень економічної безпеки.

Для підвищення ефективності транскордонного співробітництва як одного з драйверів еколого-економічного розвитку у перспективі подальших досліджень варто вивчити та провести критичну оцінку досвіду транскордонного співробітництва розвинених країн, зокрема країн-членів ЄС, які мають значно вищі показники еколого-інноваційної діяльності. Для України необхідно розробити механізми подолання перешкод щодо забезпечення еколого-економічної безпеки й активізації екологічно сприятливої господарської діяльності в рамках транскордонного співробітництва.

Література: 1. Дубович І. А. Теоретико-методологічні та практичні засади транскордонної екологізації економіки в євроінтеграційному процесі України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 13–20. 2. Labunska S., Prokopishyna O. Innovation as a Driver for Conflict and Harmony of Social and Economic Interests. *Економіка розвитку*. 2016. № 4 (80). С. 53–63. URL: http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/Naukovi_vudannya/er16480.pdf. 3. Науменко С. В., Науменко Л. М. Концептуальний підхід до формування механізму підтримки економічної безпеки регіону. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2011. № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vviem/2011_1/17.pdf. 4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01. Київ, 2007. 20 с. 5. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : Вид-во КВШ, 1998. 462 с. 6. Rennings K. Redefining innovation – Eco-innovation research and the contribution from ecological economics. *Ecological Economics*. 2000. No. 32. P. 319–322. 7. Jaffe A. B., Newell R. G., Stavins R. N. A tale of two market failures: Technology and environment policy. *Ecological Economics*. 2005. No. 54. P. 164–174. 8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>. 9. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2004. 395 с. 10. Параняк Р. П., Войтович Н. В. Стратегія розвитку екологічної політики на регіональному рівні. *Науковий вісник ЛНУВ МБТ ім. С. Г. Гжицького*. 2013. Т. 15. № 2 (56). С. 273–280. 11. Economic databases and indicators. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/index_en.htm. 12. Наукова та інноваційна діяльність України : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 257 с. 13. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 554 // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249264044>. 14. Особливості місцевих бюджетів 2018. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7794>.

References: 1. Dubovich I. A. *Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady transkordonnoi ekolohizatsii ekonomiky v yevrointehratsiinomu protsesi Ukrainy* [Theoretical, Methodological and Practical Principles of Transboundary Ecologization of the Economy in the European Integration Process of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2016. Issue 26.6. P. 13–20. 2. Labunska S., Prokopishyna O. Innovation as a Driver for Conflict and Harmony of Social and Economic Interests. *Ekonomika rozvytku*. 2016. No. 4 (80). P. 53–63. URL: http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/Naukovi_vudannya/er16480.pdf. 3. Naumenko S. V., Naumenko L. M. *Kontseptualnyi pidkhhid do formuvannia mekhanizmu pidtrymky ekonomichnoi bezpeky rehionu*. *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*. 2011. No. 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vviem/2011_1/17.pdf. 4. Naumenko S. V. *Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 21.04.01. Kyiv, 2007. 20 p. 5. Muntian V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy*. Kyiv : Vyd-vo KVSh, 1998. 462 p. 6. Rennings K. Redefining innovation – Eco-innovation research and the contribution from ecological economics. *Ecological Economics*. 2000. No. 32. P. 319–322. 7. Jaffe A. B., Newell R. G., Stavins R. N. A tale of two market failures: Technology and environment policy. *Ecological Economics*. 2005. No. 54. P. 164–174. 8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 No. 385 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>. 9. Mikula N. *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo* : monohrafiia [Interterritorial and Transfrontier Co-Operation: monograph]. Lviv : IRD NAN Ukrainy, 2004. 395 p. 10. Paraniak R. P., Voitovych N. V. *Stratehiia rozvytku ekolohichnoi polityky na rehionalnomu*

rivni [Strategy for the Development of Environmental Policy at the Regional Level]. *Naukovyi visnyk LNUV MBT im. S. H. Gzhytskoho*. 2013. Vol. 15. No. 2 (56). P. 273–280. **11.** Economic databases and indicators. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/index_en.htm. **12.** *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy* : stat. zb. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. 257 p. **13.** Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2016–2020 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.08.2016 No. 554 // Uriadovi portal : yedynyi veb=portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249264044>. **14.** *Osoblyvosti mistsevykh biudzhetyv 2018*. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7794>.

Інформація про автора

Горін Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, 79000, Україна; e-mail: nataliya.horin@lnu.edu.ua).

Информация об авторе

Горин Наталия Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко (ул. Сичевых Стрельцов, 19, г. Львов, 79000, Украина; e-mail: nataliya.horin@lnu.edu.ua).

Information about the author

N. Horin – Ph.D. (Economics), Associate Professor of Department of International Economic Relations of Ivan Franko National University of Lviv (19 Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, 79000, Ukraine; e-mail: nataliya.horin@lnu.edu.ua)

*Стаття надійшла до ред.
02.03.2018 р.*

JEL Classification: F 200; F680; I 230; I 250; I 280

УДК 351:378:330.3:341

МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вербицька А. В.

Анотація. Ефективним механізмом диверсифікації джерел фінансування українських закладів вищої освіти убагачається просування освітніх послуг на міжнародний ринок. Статтю присвячено дослідженню основних сучасних тенденцій розвитку міжнародного ринку послуг вищої освіти. Визначено механізми активізації процесів інтернаціоналізації діяльності вищих навчальних закладів (регіоналізація, кластеризація, мережування), що спрямовані на підвищення міжнародної конкурентоспроможності вищої освіти та економіки України. Обґрунтовано, що залучення іноземних студентів є механізмом підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Ключові слова: вища освіта, транснаціональна освіта, інтернаціоналізація, міжнародний ринок освітніх послуг, механізми активізації процесів інтернаціоналізації.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЫНОК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Вербицкая А. В.

Аннотация. Эффективным механизмом диверсификации источников финансирования украинских высших учебных заведений рассматривается продвижение образовательных услуг на международный рынок. Статья посвящена исследованию основных современных тенденций развития международного рынка услуг высшего образования. Определены механизмы активизации процессов интернационализации деятельности высших учебных заведений (регионализация, кластеризация, сетизация), направленных на повышение международной конкурентоспособности высшего образования и экономики Украины. Обосновано, что привлечение иностранных студентов является механизмом повышения конкурентоспособности экономики страны.

Ключевые слова: высшее образование, транснациональное образование, интернационализация, международный рынок образовательных услуг, механизмы активизации процессов интернационализации.

WORLD EDUCATION MARKET: MODERN TRENDS AND THEIR IMPACT ON THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

A. Verbytska

Abstract. An effective mechanism for diversifying the sources of funding for Ukrainian higher education institutions is the promotion of education services to the world market. The article is dedicated to the investigation of the main modern trends in the development of the world market for higher education services. The mechanisms for intensifying the processes of internationalization of higher education institutions (regionalization, clustering, networking), which are aimed at increasing the international competitiveness of higher education and economy of Ukraine, are determined. It is proved that attracting international students is a mechanism for increasing the competitiveness of the national economy.

Keywords: higher education, transnational education, internationalization, world education market, mechanisms for intensification of internationalization processes.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації у світовій економіці здійснюють вагомий вплив на сферу вищої освіти, яка сьогодні виступає одним із факторів економічного розвитку. Сучасна економіка все частіше розглядається як заснована на знаннях, що, своєю чергою, зумовлює зростання ролі освіти з точки зору високоприбуткової послуги. Виправданою та актуальною є стійка тенденція до інтернаціоналізації вищої освіти та її інтеграції в глобальний простір. Міжнародний ринок освітніх послуг характеризується зростанням конкуренції: поряд із традиційними лідерами ряд країн розвиває активну політику щодо просування власного освітнього продукту.

На сьогодні управління розвитком ринку освітніх послуг вищої школи вимагає формування партнерства по спіралі Quadruple Helix: освіта – уряд – бізнес – громадськість. Попередні дослідження зарубіжного досвіду функціонування та розвитку ринку освітніх послуг вищої освіти підтверджують роль усіх стейкхолдерів в управлінні освітньою політикою. Сучасний ринок освітніх послуг вищої школи України характеризується недостатньою системою взаємозв'язків ланцюжків «освіта – уряд – бізнес – громадськість», що не є сприятливим фактором для активного позиціонування української освітньої пропозиції на міжнародному просторі. У зв'язку з цим убачається важливим вивчення широкого кола викликів, характерних для розвитку сучасного міжнародного ринку освітніх послуг, включаючи умови та фактори зміцнення позицій України на міжнародному просторі. Конкурентоспроможність української системи вищої освіти може бути досягнута на основі її подальшої модернізації відповідно до світових тенденцій і реалізації ефективної стратегії інтернаціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку міжнародних ринків освітніх послуг постійно перебувають у полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців. У широкому глобалізаційному контексті ці питання знаходять відображення у працях Ф. Альтбаха, Л. Антонюк, В. Дмитрієва, І. Жарської, К. Келлера, Ф. Котлера, В. Лозового, Д. Лук'яненка, Т. Оболенської, Дж. Салмі, С. Сіденко, В. Шевчука, І. Школи, Т. Ящук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши потужний науковий доробок, виявлено, що комплексних досліджень щодо сучасних трендів розвитку міжнародних ринків освітніх

послуг недостатньо. Отже, актуальним убачається обґрунтування впливу інтенсивних процесів інтернаціоналізації вищої освіти на економічний розвиток країни.

Постановка мети дослідження. Мета статті полягає у визначенні основних сучасних тенденцій розвитку міжнародного ринку послуг вищої освіти та механізмів активізації процесів інтернаціоналізації діяльності вищих навчальних закладів, що спрямовані на підвищення міжнародної конкурентоспроможності вищої освіти та економіки України.

Виклад основного матеріалу. Світова тенденція до скорочення державного фінансування вищої освіти та орієнтир на пошук додаткових джерел фінансування призводять до локальних, регіональних і міжнародних змагань за отримання фінансових ресурсів і збільшення кількості студентів.

Міжнародний сектор убачається перспективним джерелом диверсифікації джерел фінансування вищих навчальних закладів. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації науково-освітнього простору розширюють доступ до залучення додаткових фінансів і включення вітчизняних вишів до міжнародних консорціумів співпраці, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному освітньому ринку [1, с. 89].

Пошук шляхів відокремлення зростання доходів від зростання кількості вступників дозволить уряду вивести державні університети на рівень «світового класу». Серед заходів, що цьому сприятимуть, можуть бути відмова від контролю над встановленням плати за навчання або збільшення кількості передових програм тощо. Альтернативним механізмом залучення фінансових ресурсів для досягнення статусу університету «світового рівня» може бути підвищення ефективності університетів і розширення сфер досліджень, які дозволять залучити додаткові інвестиції [2, с. 20].

Процеси трансформації системи вищої освіти, що носить академічний характер, у глобальну індустрію освітніх послуг, є загальним світовим трендом. Результатом посиленого залучення вищих навчальних закладів у систему ринкових відносин стає прагнення до збільшення прибутку. Варто звернути увагу на те, що залучення іноземних студентів не лише впливає на фінансове становище, але і на престиж, позитивний імідж і конкурентоспроможність вищого навчального закладу.

Крім фінансових мотивів, залучення іноземних студентів має також стратегічні наслідки: формування та розвиток успішної системи міжнародної освіти; просування національної політики, культури, економіки та способу життя в глобальний простір країн, вихідцями яких є іноземні студенти; це один із механізмів підвищення конкурентоспроможності економіки країни за рахунок працевлаштування найбільш талановитих випускників-іноземців [3, с. 11].

Сьогодні вища освіта сприймається як вагомий чинник економічного зростання. Світова організація торгівлі додала освіту до переліку послуг, торгівля якими регулюється положеннями Генеральної угоди про торгівлю у сфері послуг. Через те, що існує експорт освітніх послуг, відповідно і зростає міжнародна конкуренція в цій сфері [4].

Дослідниця в галузі порівняльної освітньої політики М. ван дер Венде пов'язує процеси зменшення нерівності на глобальному рівні з перебалансуванням, що сталося завдяки зміцненню позицій Китаю в світовій науково-дослідній сфері, що відображається у високій частці світових витрат на науково-дослідні розробки та високому співвідношенню вчених (за обома цими показниками Китай зараз займає друге місце в світі після США та Європи відповідно). Другий фактор, сприятливий для зменшення нерівності в світі, на думку авторки, це збільшення чисельності студентів із різних країн (більше половини цього приросту припадає на Китай та Індію). У багатьох західних країнах державна підтримка вищої освіти знижується. Отже, популярності набуває американська модель, заснована на високій частці приватного фінансування, хоча вона неодноразово піддавалася критиці в різних країнах за її несправедливість і за зниження ефективності витрачання коштів. Диференціація доходів все меншою мірою залежить від наявності вищої освіти, тому що походження і соціальні зв'язки відіграють все більшу роль, особливо в суспільствах із високоосвіченим населенням. Таким чином, хоча в середньому у світі рівень нерівності у сфері вищої освіти поступово знижується, ця тенденція навряд чи зможе зрівноважити проблему зростання нерівності в багатьох країнах. Результатом цього стає те, що сектор вищої освіти відчуває тиск з двох сторін: з одного боку, збільшується конкуренція на глобальному рівні, а з іншого – виші все частіше піддаються критиці за їх локальну діяльність. Найбільш лютої критиці піддаються університети, які женуться за високими місцями в міжнародних рейтингах, забуваючи про свою національну ідентичність [5, с. 11].

Понад десять років тому науковці прогнозували, що глобалізація призведе до економічних «перекосів», які, своєю чергою, створюють руйнівний ефект для соціальної згуртованості, а отже, глобалізація вимагає перебалансування. У зв'язку з цим університетам рекомендувалося розширити місію в напрямку інтернаціоналізації, інклюзивності, доступності освіти та схилитися до ідеї різноманіття як ключа до успіху в глобальному інформаційному суспільстві. Такі університети вважаються по-справжньому міжнародними та мультикультурними освітніми просторами [5].

Міжнародна студентська мобільність є одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасної глобальної системи вищої освіти та розширення експорту освітніх послуг. Сьогодні у світі існує помітний дисбаланс між країнами, що направляють та приймають студентів.

За даними проекту Atlas, у 2016 році визначено вісім провідних країн-реципієнтів, які приймають більше половини світового сукупного масиву іноземних студентів: США, Великобританія, Китай, Франція, Австралія, Росія, Канада та Німеччина. Однак в останні роки на міжнародному ринку освітніх послуг розвиваються і нові напрямки, серед яких – країни Латинської Америки, Карибського басейну, Океанії та Азії [6].

Станом на 2016 рік приблизно одна п'ята частина світових потоків студентської мобільності доводиться на частку США. Освітня політика США спрямована не лише на підтримку лідируючої позиції, а й на збільшення контингенту іноземних здобувачів вищої освіти [7].

Попит на американську вищу освіту стрімко зростає серед студентів. У США на сьогодні навчається майже мільйон студентів із близько двохсот країн. За останні роки драйвером зростання іноземних студентів у США стали громадяни Китаю, що прибули здобувати ступінь магістра, що призвело до балансування кількості міжнародних здобувачів освіти за рівнями бакалавра та магістра. Стрімке зростання іноземців у США спричинено також великою кількістю стипендіальних програм, пропонує урядами країн для інтенсивного вивчення англійської мови та проходження освітніх курсів у галузі STEM. З 2017 року позиція США як лідера серед країн-реципієнтів міжнародних студентів є дискусійною. Проте освітня політика держави спрямована на мобілізацію зусиль установ та асоціацій вищої освіти з розробки спільних стратегій залучення іноземних студентів. Прикладом таких ініціатив є рекламна кампанія «#YouAreWelcomeHere» тощо [8].

За відомостями звіту Open Doors Report 2017, опублікованого Інститутом міжнародної освіти (Institute of International Education) за підтримки Державного Бюро з освіти та культури Міністерства закордонних справ США, питома вага іноземних студентів у США становить понад 20 % від усіх мобільних студентів світу. Чисельність іноземних студентів, які навчаються в американських університетах, вперше перевищила мільйон осіб станом на 2015–2016 навчальний рік, збільшившись порівняно з попереднім роком на 7 %. На рис. 1 подані топ-10 країн за походженням іноземних студентів у США у 2016/17 навчальному році. Студенти з Китаю та Індії у 2016–2017 н. р. становили половину від загальної кількості іноземних студентів у Сполучених Штатах. Частка студентів із Саудівської Аравії та Південної Кореї зменшилася на 14 % та майже 4 % відповідно порівняно з минулим роком. Топ-3 галузі, обрані міжнародними студентами у 2016–2017 н. р.: інженерія, бізнес та менеджмент, математика та комп'ютерні науки. Понад 60 % міжнародних студентів вступили на навчання до вищих навчальних закладів США у 2016–2017 н. р. за рахунок власних коштів, трохи більше 5 % здобувачів освіти скористалися грантовими програмами урядів своїх країн [9].

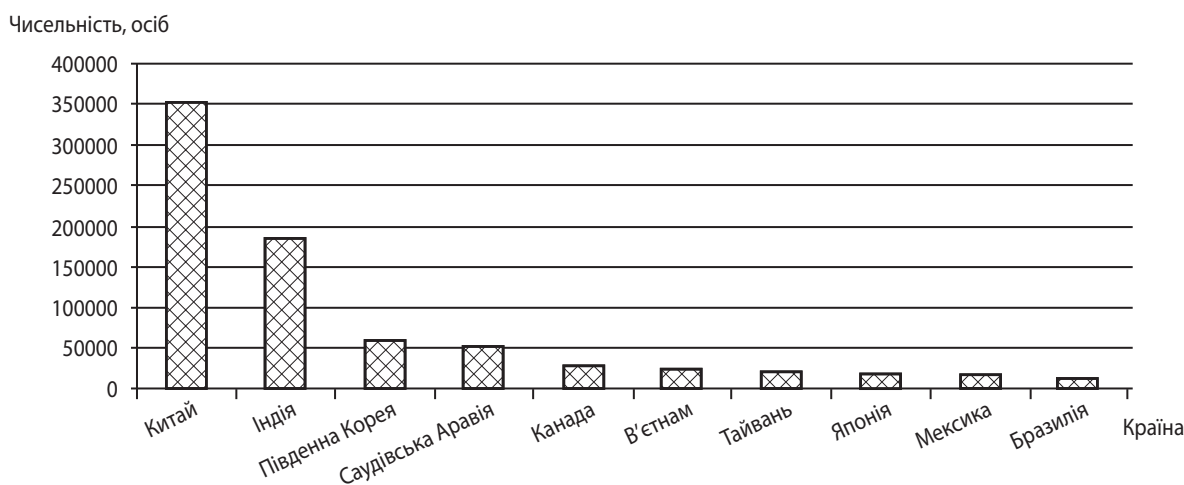

Рис. 1. Топ-10 країн за походженням іноземних студентів у США, 2016/17 н. р.

Джерело: сформовано автором на основі [9]

До бюджету США від навчання іноземних студентів і їх супутніх витрат під час навчання (витрати на проживання, оплата харчування і транспорту, купівля підручників, медичне страхування та ін.) надходить на цей час близько 36 млрд дол. (рис. 2). Міністерство торгівлі США називає вищу освіту п'ятим найважливішим експортом країни у сфері послуг [9].

В останні роки багато країн розвивають і удосконалюють свої освітні системи, в тому числі в напрямку міжнародної спрямованості та привабливості для іноземних студентів. В результаті цього частка США на міжнародному ринку в цій галузі дещо скорочується. У той же час спостерігається деяке зростання частки країн Європи, Австралії, Нової Зеландії, Канади. Конкуруючі країни залучають іноземних студентів, крім усього іншого, і більш вигідними фінансовими умовами (гранти, стипендії, кредити і надання оплачуваної ро-

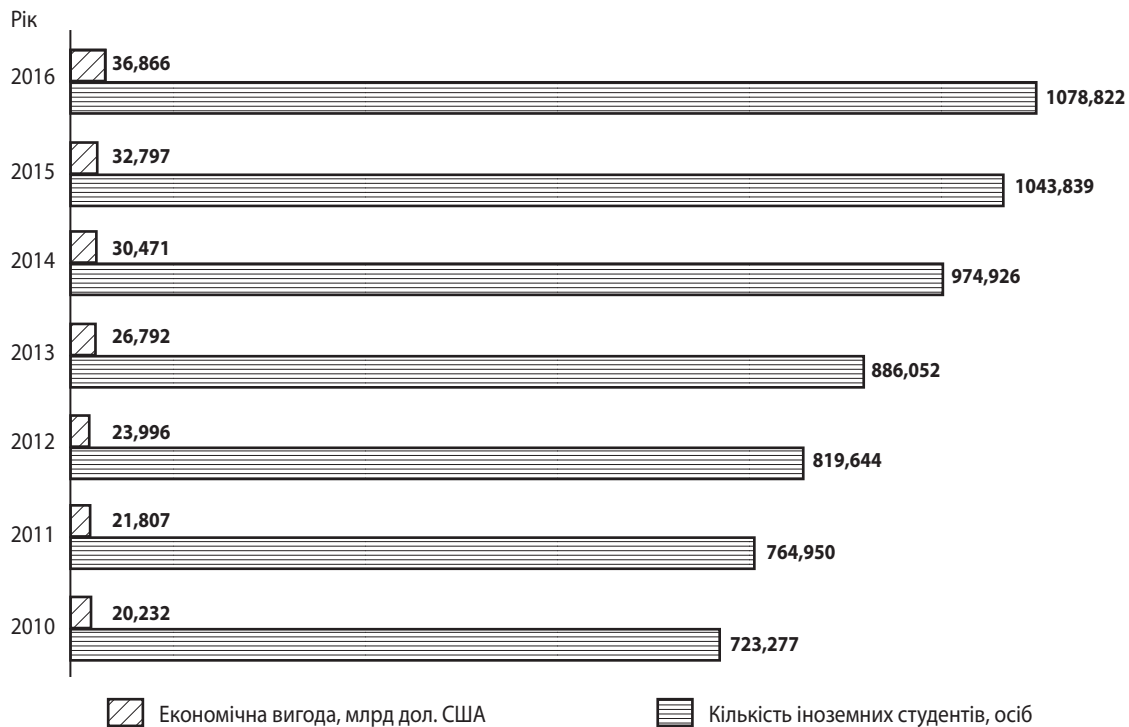

Рис. 2. Економічні вигоди від вступу іноземних студентів у США (7-річний тренд: 2010–2016 рр.)

Джерело: сформовано автором на [10]

боти), що є фактором ризику для США, де вартість навчання вище, ніж у країн-конкурентів. На відміну від інших розвинених країн, досить своєрідна ситуація існує в Європі. Тут навчається приблизно половина всіх іноземних студентів, при цьому більш ніж 50 % цих студентів є вихідцями інших європейських країн. Наприклад, на навчання в Нідерланди найбільше приїжджає студентів з Німеччини, Китаю та Бельгії, в той же час голландські студенти для навчання за кордоном обирають Великобританію та Бельгію. У цілому більше половини іноземних студентів представляють Азію та традиційно близько 25 % припадає на частку Європи [7].

З тієї частини азіатських студентів, які навчаються в Європі, більшість здобуває освіту у Великій Британії. Що стосується національного складу зарубіжного студентства в британських вишах, то, за даними The Higher Education Statistics Agency (HESA), перші п'ять місць займають вихідці з Китаю, ЄС, Азії, Північної Америки [11].

Австралія є одним із країн-лідерів на міжнародному ринку освітніх послуг і останнє десятиліття докладає великих зусиль для утвердження і розширення своїх позицій. Однією з відмінних рис освітньої політики цієї країни є «значно вищий відсоток студентів, який притягається на програми бакалаврської підготовки, а не післядипломного навчання, як у США і Великобританії» [7].

Китайський вектор у розвитку міжнародних студентських потоків набуває вагомості на міжнародному ринку. Китай у цей час є найбільшим джерелом іноземних студентів, чому сприяє і урядовий курс, цінність диплома на ринку праці Китаю, а також зростання добробуту. Велика частина китайських студентів здобуває освіту в США, Великобританії, Австралії, Канаді та Японії. Своєю чергою, Китай також активно приступив і до реалізації стратегії залучення іноземних студентів у свої виші, поставивши перед собою мету до 2020 р. залучити близько 500 тис. іноземних студентів [7].

Серед актуальних тенденцій розвитку міжнародної освіти слід виділити формування регіональних ринків освітніх послуг. Останнім часом все активніше об'єднують свої зусилля у сфері освіти та науки країни Південно-Східної Азії, в тому числі шляхом створення дослідних кластерів. Перші три кластери будуть спеціалізуватися в питаннях охорони здоров'я і медицини; координаторами цих кластерів стануть Сінгапур і Таїланд. Країнами-координаторами ще двох кластерів (сільське господарство і харчова промисловість) будуть Малайзія, Таїланд і В'єтнам; кластерів в галузі енергетики та біологічних досліджень – Філіппіни й Індонезія. На думку експертів, у довгостроковій перспективі у згаданих вище країнах очікується значне збільшення міжнародних студентів [3].

Україна поступово і стає більш привабливою для іноземних студентів, проте її позиція на міжнародному ринку вищої освіти залишається малопомітною. Кількість іноземних студентів в Україні (2011–2016 рр.) зображено на рис. 3.

Чисельність, осіб

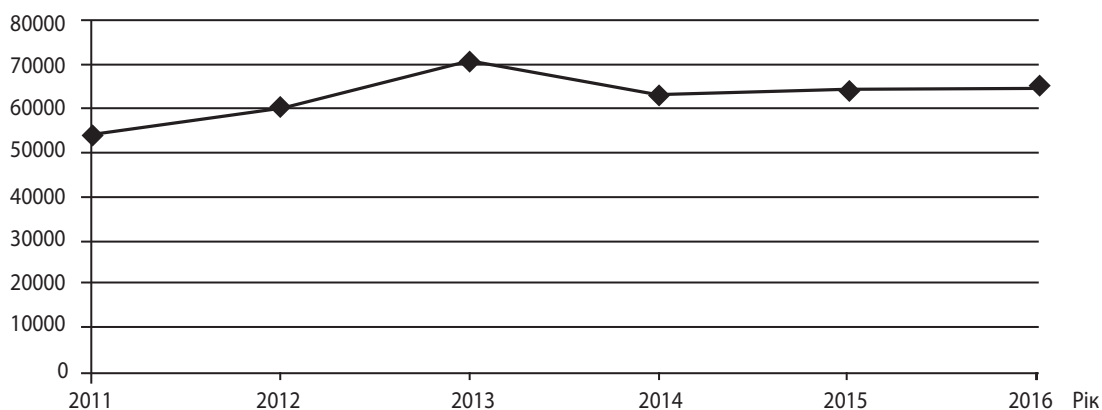

Рис. 3. Кількість іноземних студентів в Україні (2011–2016 рр.)
(за даними ДП «Український державний центр міжнародної освіти» МОНУ, 2017 р.)

Джерело: [12; 13, с. 52]

Станом на 2017 рік в Україні навчалось 64066 іноземних студентів із 147 країн світу. Переважаючими країнами походження іноземних студентів в Україні є: Азербайджан (14,5 %), Індія (12,1 %), Туркменістан (10,2 %), Марокко (7,2 %). Серед позитивних тенденцій: поступове зменшення відсоткового співвідношення кількості іноземних студентів пострадянських країн (38,7 %) порівняно з іншими країнами до (61,3 %); збільшення кількості іноземних громадян, які навчаються українською мовою; збільшення кількості англомовних освітніх програм [12].

Розвиток ринку освітніх послуг зумовлює необхідність формування маркетингових механізмів. В умовах змагальності між закладами вищої освіти відсутність ефективного маркетингу освітніх послуг призводить до ослаблення конкурентних переваг вишу на користь закладу, який активно впроваджує стратегію просування освітніх послуг на ринок [14].

Отже, українська вища освіта не може бути осторонь інтернаціоналізації. Реагуючи на глобальні виклики, університети змушені шукати можливості для міжнародного розвитку та внесення інтернаціоналізації до стратегії розвитку університету. Необхідність розвитку інтернаціоналізації мотивується різними факторами, у тому числі потребою в розширенні доступу до джерел передових знань, новими можливостями для побудови партнерських відносин і розвитку навичок міжкультурних комунікацій, а також зміцненням громадянського суспільства, підготовкою кадрів, готових до роботи в умовах глобалізації, підвищенням репутації вищого навчального закладу тощо [13, с. 170].

У цілому до основних тенденцій розвитку сучасного міжнародного ринку освітніх послуг в цей час можна віднести: визнання у світовому співтоваристві сфери вищої освіти (особливо її міжнародної складової) прибутковим бізнесом, що здійснюють вагомий внесок у розвиток економіки країни; зміна світових векторів експортно-імпорتنної політики в сфері освіти; зростання обсягів ринків освітніх послуг; мобільність іноземних студентів сформувалася у сферу економіки, здатної приносити значний національний дохід; активізація студентської мобільності та постійне зростання кількості іноземних студентів у розвинених країнах; розширення експорту освіти як одного з пріоритетних напрямків діяльності ряду розвинених країн; посилення конкуренції між країнами за залучення іноземних студентів, поява нових «гравців» на ринку міжнародної освіти; значне підвищення активності вищих навчальних закладів у напрямі диверсифікації фінансових джерел (особливо в умовах світової фінансової кризи); регіоналізація ринків освітніх послуг; створення освітніх кластерів і мереж; розробка нових стратегій експорту освітніх послуг: перехід від масового набору студентів до конкурсного; розвиток стратегій залучення талановитих студентів; активізація маркетингових кампаній з просування власного унікального бренду як інструмент підвищення експорту послуг вищої освіти.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. У результаті аналізу тенденцій на міжнародному ринку освітніх послуг можна зазначити, що у країнах, які займають провідні позиції у сфері міжнародної освіти, розроблені та впроваджуються національні стратегії відповідного спрямування. Урядами країн запроваджуються та фінансуються програми розвитку експорту освітніх послуг, що мають чіткі пріоритети та визначені заходи для їх досягнення, передбачені ризики та альтернативні «таргети» у випадку зміни ринкової ситуації. В основі змін, що відбуваються на глобальному ринку міжнародних студентів, лежать дві основні макротенденції: зростання попиту та посилення конкуренції. До однієї з нових тенденцій у сфері розвитку міжнародної освіти експерти відносять зрушення від масового набору студентів, що було характерно

в попередній період, до селективного набору талановитої молоді з перспективою працевлаштування. У рамках цієї тенденції кваліфіковані мігранти заповнюють потреби економіки знань і заміщують скорочений обсяг освічених кадрів демографічно старіючих країн.

З розвитком глобалізації зростає обмін між країнами в галузі освіти і науки, це сприяє розширенню і зміцненню міжнаціонального співробітництва в цій сфері, створення міжнародних стандартів якості, посилення інноваційної активності та конкурентоспроможності національних систем освіти.

В останні десятиліття академічна мобільність визнається одним з ефективних інструментів підвищення якості людського капіталу. Формування єдиного світового освітнього простору передбачає зростання мобільності студентів, співпраці викладачів і дослідників університетів різних країн, що сприяє досягненню громадянами успіхів в обраній професії, поліпшенню системи працевлаштування випускників університетів, підвищенню статусу цих країн у сфері освіти. У країнах, що лідирують на міжнародному ринку освітніх послуг, питання організації міжнародної академічної мобільності є частиною державної політики, в рамках якої розробляються національні програми підтримки мобільності, нормативно-правове забезпечення, ефективна система фінансування, створюється необхідна інфраструктура. У більшості країн проводиться спеціальний аналіз міграційних потоків студентів, розробляються системи управління ними та їх матеріально-фінансовим забезпеченням, а також спеціальні методи, заходи і дії з професійної підготовки фахівців для роботи у сфері транснаціональної освіти.

Таким чином, входження національної освітньої системи на міжнародний ринок послуг вищої освіти має стратегічне значення та здійснює безпосередній вплив на національну економіку. Міжнародний освітній ринок постійно розвивається, нарощуючи свій обсяг. Однак потоки міжнародних студентів періодично змінюють свою спрямованість, як за країнами походження, так і по країнах навчання. При цьому можна зазначити, що зміни у складі найбільш великих країн-реципієнтів відбуваються повільніше, ніж у складі країн, що поставляють іноземних студентів.

Також можна зазначити, незважаючи на певні зусилля українських вишів по залученню іноземних студентів, позиції країни на глобальному ринку освітніх послуг залишаються нижчими від очікуваних. Отже, розвиток форм транснаціональної освіти та розробка ефективних інструментів просування експорту національних освітніх послуг на міжнародний ринок є перспективами подальших розвідок.

Література: 1. Холявко Н. І. Фінансові аспекти впливу сектору вищої освіти на процеси формування інформаційної економіки. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1 (2). С. 84–90. 2. Usher A. Funding World-Class Universities. *International Higher Education*. 2016. № 87. P. 18–20. 3. Douglass J. A. International Berkeley: Enrolling International Students Yesterday and Today, Debates on the Benefits of Multicultural Diversity, and Macro Questions on Access and Equity. *Center for Studies in Higher Education*. 2014. URL: <http://cshe.berkeley.edu>. 4. The World Trade Report 2017. World Trade Organization. 2017. URL: <http://onlinebookshop.wto.org>. 5. Van der Wende M. C. Reframing Global Engagement. *International Higher Education*. 2017. № 90. P. 10–12. 6. Global Mobility Trends. *Project Atlas*. 2016. URL: <https://p.widencdn.net/hjyfpw/Project-Atlas-2016-Global-Mobility-Trends-Infographics>. 7. International Trends in Higher Education 2016–2017. URL: http://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/trends%20in%20globalisation_WEB.pdf. 8. Bhandari R. US Student Mobility Trends in a Global Context. *International Higher Education*. № 90. P. 2–3. 9. Open Doors Report on International Education Exchange. *Institute of International Education*. 2017. URL: <https://www.iie.org/opendoors>. 10. The Economic Benefits of International Student Enrollment to the United States – A Ten-Year Trend. *NAFSA Analysis*. URL: http://www.nafsa.org/Policy_and_Advocacy/Policy_Resources/Policy_Trends_and_Data/NAFSA_International_Student_Economic_Value_Tool/. 11. Higher Education Student Data. *The Higher Education Statistics Agency (HESA)*. URL: <https://www.hesa.ac.uk>. 12. Шаповалова О. О. Іноземні студенти в Україні: статистичні дані. *Український державний центр міжнародної освіти*. 2017. 24 с. 13. Вербицька А. В. Інтеграція вищої освіти України в європейський освітньо-науковий простір : монографія. Чернігів : Брагинець О. В., 2017. 212 с. 14. Ящук Т. А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої школи в Україні в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 4/1. С. 26–29.

References: 1. Kholiavko N. I. *Finansovi aspekty vplyvu sektoru vyshchoi osvity na protsesy formuvannia informatsiinoi ekonomiky* [Financial Aspects of the Influence of the Higher Education Sector on the Processes of Formation of the Information Economy]. *Finansovi doslidzhennia*. 2017. No. 1 (2). P. 84–90. 2. Usher A. Funding World-Class Universities. *International Higher Education*. 2016. No. 87. P. 18–20. 3. Douglass J. A. International Berkeley: Enrolling International Students Yesterday and Today, Debates on the Benefits of Multicultural Diversity, and Macro Questions on Access and Equity. *Center for Studies in Higher Education*. 2014. URL: <http://cshe.berkeley.edu>. 4. The World Trade Report 2017. World Trade Organization. 2017. URL: <http://onlinebookshop.wto.org>. 5. Van der Wende M. C. Reframing Global Engagement. *International Higher Education*. 2017. No. 90. P. 10–12. 6. Global Mobility Trends. *Project Atlas*. 2016. URL: <https://p.widencdn.net/hjyfpw/Project-Atlas-2016-Global-Mobility-Trends-Infographics>. 7. International Trends in Higher Education 2016–2017. URL: http://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/trends%20in%20globalisation_WEB.pdf. 8. Bhandari R. US Student Mobility Trends in a Global Context. *International Higher Education*. No. 90. P. 2–3. 9. Open Doors Report on International Education Exchange. *Institute of International Education*. 2017. URL: <https://www.iie.org/opendoors>. 10. The Economic Benefits of International Student Enrollment to the United States – A Ten-Year Trend. *NAFSA Analysis*. URL: http://www.nafsa.org/Policy_and_Advocacy/Policy_Resources/Policy_Trends_and_Data/NAFSA_International_Student_Economic_Value_Tool/.

tional_Student_Economic_Value_Tool/. **11.** Higher Education Student Data. *The Higher Education Statistics Agency (HESA)*. URL: <https://www.hesa.ac.uk>. **12.** Shapovalova O. O. *Inozemni studenty v Ukraini: statystychni dani* [Foreign Students in Ukraine: Statistical Data]. *Ukrainskyi derzhavnyi tsentr mizhnarodnoi osvity*. 2017. 24 p. **13.** Verbytska A. V. *Intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi osvitho-naukovyj prostir* : monohrafiia [Integration of Higher Education of Ukraine into the European Educational and Scientific Space: monograph]. Chernihiv : Brahynets O. V., 2017. 212 p. **14.** Yashchuk T. A. *Osoblyvosti funktsionuvannia rynku osvithnikh posluh vyshchoi shkoly v Ukraini v suchasnykh umovakh* [Features of Functioning of the Market of Educational Services of Higher Education in Ukraine in Modern Conditions]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. 2017. No. 4/1. P. 26–29.

Інформація про автора

Вербицька Анна Вікторівна – кандидат наук з державного управління Чернігівського національного технологічного університету (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна; e-mail: annaverbytska.che@gmail.com).

Информация об авторе

Вербицкая Анна Викторовна – кандидат наук по государственному управлению Черниговского национального технологического университета (ул. Шевченка, 95, г. Чернигов, 14035, Украина; e-mail: annaverbytska.che@gmail.com).

Information about the author

A. Verbytska — Ph.D. (Public Administration), Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine; e-mail: annaverbytska.che@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
06.03.2018 р.*

JEL Classification: E 620; F 290; H 520; I 210; I 220

УДК 330.101

ВИЩА ОСВІТА ЛИТВИ: ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ

Холявко Н. І.
Росохач О. В.

Анотація. Проаналізовано процеси модернізації системи вищої освіти Литви, що дозволило виявити низку проблем, властивих, у тому числі, українській системі (фінансового, кадрового, демографічного характеру, матеріально-технічного забезпечення, якості й ефективності діяльності). Визначено основні заходи зі сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень у Литві на національному та університетському рівнях; ідентифіковано ключові принципи реалізації вказаних заходів: системності, комплексності, послідовності й узгодженості елементів чотирьохланкової спіралі *Quadruple Helix* (освіта – уряд – бізнес – громадськість). Автори доходять висновку про доцільність диверсифікації джерел фінансування вищих навчальних закладів. Наголошено на пріоритетності активізації процесів комерціалізації результатів університетських наукових досліджень.

Ключові слова: система вищої освіти, вищий навчальний заклад, джерела фінансування, комерціалізація, інформаційна економіка.

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ ЛИТВЫ: ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ И КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ

Холявко Н. И.
Росохач Е. В.

Аннотация. Проанализированы процессы модернизации системы высшего образования Литвы, что позволило выявить ряд проблем, присущих, в том числе, украинской системе (финансового, кадрового, демографического характера, материально-технического обеспечения, качества и эффективности деятельности). Определены основные мероприятия по содействию коммерциализации результатов научных исследований в Литве на национальном и университетском уровнях; идентифицированы ключевые принципы реализации указанных мероприятий: системности, комплексности, последовательности и согласованности элементов четырехзвенной спирали Quadruple Helix (образование – правительство – бизнес – общественность). Авторы приходят к выводу о целесообразности диверсификации источников финансирования высших учебных заведений. Отмечена приоритетность активизации процессов коммерциализации результатов университетских исследований.

Ключевые слова: система высшего образования, высшее учебное заведение, источники финансирования, коммерциализация, информационная экономика.

HIGHER EDUCATION IN LITHUANIA: PROBLEMS OF MODERNIZATION AND COMMERCIALIZATION OF RESEARCH RESULTS

N. Kholiavko
O. Rosohach

Abstract. The analysis of the modernization processes of the Lithuanian higher education system has been carried out, which allowed identifying a number of problems that are also inherent in the Ukrainian system (financial, personnel, demographic, logistics, quality, and efficiency ones). There identified the main activities aimed at promoting the commercialization of research results at the national and university levels in Lithuania; the key principles of the implementation of these activities: system, complexity, sequence, and consistency of the elements of the Quadruple Helix (education – government – business – public). The authors make a conclusion about the need to diversify the funding sources for higher education institutions. The priority is given to intensifying the commercialization of results of universities research.

Keywords: higher education system; higher education institution; funding sources; commercialization; information economy.

Постановка проблеми. Однією із визначальних рис інформаційної економіки є зростаюча роль секторів і галузей, спроможних до генерації нових знань, інновацій, ідей, винаходів, розробок, технологій тощо. Це спричинює підвищення інтересу вчених і практиків до питань розвитку та модернізації вищої освіти країни як сектора, в якому консолідовано потужний інтелектуальний та інноваційний потенціал держави.

Вища освіта України, характеризуючись вагомим потенціалом, не вирізняється високими параметрами конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг. Результати наукових досліджень вітчизняних учених залишаються практично незатребуваними суб'єктами підприємницького сектора, а отже, не комерціалізованими та не впровадженими у виробничий процес. Подальше соціально-економічне зростання країни в умовах глобалізації та високої динамічності зовнішнього економічного середовища можливе лише за умови активізації та підвищення ефективності науково-дослідної, інноваційної й освітньої діяльності сучасних вищих навчальних закладів. При цьому варто наголосити на важливості налагодження ефективного співробітництва елементів чотириланкової спіралі Quadruple Helix (освіта – уряд – бізнес – громадськість).

Актуальним для України в цьому контексті є вивчення світового досвіду, дослідження ефективних моделей функціонування вищої освіти з метою виявлення кращих світових практик та адаптації їх до вітчизняних реалій, практики, законодавства, менталітету тощо. Зокрема, цікавим є досвід Литовської Республіки, з огляду на наявність спільних рис у національних системах вищої освіти та враховуючи набутий Литвою досвід за період перебування у складі Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку вищої освіти провідних країн світу, у тому числі Європейського Союзу, досліджується такими вітчизняними вченими, як Каленюк І., Чухно А.,

Антонюк Л., Куклін О., Цимбал Л., Боголіб Т., Грішнова О., Варналій З., Сацик В., Вербицька А., Мотова Г., Конограй В. та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових публікацій з досліджуваної тематики, доречним є деталізований аналіз світового досвіду модернізації системи вищої освіти в різних країнах світу (у межах цієї статті – Литовської Республіки). При підготовці статті було використано офіційні дані сайтів Європейської статистики, Литовського Департаменту статистики, Державної служби статистики України (в частині міжнародних порівнянь).

Постановка завдання. Мета статті: визначити сучасні тенденції та проблеми модернізації системи вищої освіти Литви й ідентифікувати прикладні засади комерціалізації результатів університетських наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Литовський досвід модернізації системи вищої освіти може бути достатньо аплікабельним для України, передусім, з огляду на наявність подібних рис і схожих підходів до:

- визначення груп вищих навчальних закладів: університети та коледжі [6];
- наявних освітньо-кваліфікаційних рівнів: перший – бакалавр; другий – магістр; третій – науковий ступінь доктора [5];
- визначення ступенів організації навчального процесу – модульна та семестрова;
- поєднання вищими навчальними закладами навчальної, виховної та дослідницької діяльності (вимоги щодо: наявності кореляції між тематикою досліджень і навчальними дисциплінами; щонайменше 50 % науково-педагогічних працівників мають бути дослідниками) [6];
- законодавчо задекларованої пріоритетності розширення співробітництва в рамках чотирикутника «Quadruple Helix» (освіта – уряд – бізнес – громадськість);
- переважання чисельності державних вищих навчальних закладів (27 у Литві у 2015 році) над приватними (19) у структурі установ, що перебувають у підпорядкуванні міністерства освіти [5; 7]. Станом на початок 2015 року структурно вища освіта Литовської Республіки була представлена 14 державними і 8 приватними університетами, 13 державними і 11 приватними коледжами. У цілому в Литві – близько 150 тис. студентів, із яких приблизно 4 тис. осіб є іноземцями [2; 5; 7].

Проведений економіко-статистичний аналіз дозволив виявити такі ключові тенденції розвитку литовської вищої освіти:

- суттєвий вплив демографічного чинника на динаміку студентського контингенту закладів вищої освіти;
- оптимізація структури вищих навчальних закладів країни;
- значна питома вага осіб з вищою освітою серед населення віком 20–34 роки (2013 р. – 51,3 %, 2015 р. – 57,6 %; для порівняння: середнє по Європейському Союзу значення у 2015 р. – 38,7%) [2–3];
- переважання чисельності студентів бакалаврських програм над кількістю студентів магістратури (більш ніж на 60 % у 2016 р.);
- скорочення частки дорослого населення у структурі студентів литовських університетів;
- зменшення чисельності випускників (на 8124 осіб протягом 2012–2016 рр.) [1] – табл. 1;
- невисокий попит абітурієнтів на послуги закладів професійно-технічної освіти;
- студентська мобільність – від'їзд на навчання в інші країни Європейського Союзу;
- міграція наукових кадрів за кордон тощо.

Таблиця 1

Кількість випускників вищих навчальних закладів Литви

	Кількість випускників вищих навчальних закладів, осіб					Темп приросту, 2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2013	2015	2016	
Усього	28 871	28 341	23 032	22 578	20 747	-28,14
Бакалаврські програми	20 276	18 566	13 908	13 486	12 318	-39,25
Магістерські програми	8 462	8 589	8 237	8 126	7 461	-11,83
Докторські програми	382	423	372	382	286	-25,13
Навчання без здобуття ступеня	545	813	563	606	693	27,16

Джерело: [1; 2]

Після вступу до Європейського Союзу Литва стикнулась з нагальною необхідністю модернізації системи вищої освіти, що характеризувалась низкою проблем, типових у тому числі для України. Переважно ці проблеми стосувались:

- якості освітніх послуг – застарілий освітній контент, недостатня відповідність запитам роботодавців, бюрократизованість, переважно теоретизоване навчання, повільне впровадження педагогічних інновацій;

- результативності освітньої діяльності – невисока конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів на ринку праці;
- ефективності наукової діяльності – нерозвиненість механізмів трансферу і комерціалізації результатів наукових досліджень, їх невідповідність потребам підприємницького сектора;
- матеріально-технічного забезпечення – морально та фізично зношене обладнання й устаткування, необхідне для реалізації дослідницької та навчальної діяльності, повільне впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
- демографічної ситуації – скорочення студентського контингенту університетів, відтік молоді на навчання до інших країн Європейського Союзу;
- фінансових аспектів – недостатність фінансування, низький рівень диверсифікованості фінансових джерел, недостатня розвиненість фандрейзингової діяльності тощо.

Необхідно зазначити, що Литві досі не вдалося повністю усунути зазначені вище проблеми. Проте спостерігається систематичний поступ до їх розв'язання чи мінімізації. Литовські університети, так само як і вищі навчальні заклади інших країн Європейського Союзу, визнають факт того, що в епоху інформаційного суспільства та на етапах становлення інформаційної економіки першочергового врахування та впровадження потребують принципи: гнучкості (оперативної реакції на зовнішні виклики), адаптивності (легкої пристосованості до змін зовнішнього середовища), динамічності (швидкості модернізації) й інноваційності (активності імплементації та освоєння сучасних інформаційно-комунікаційних технологій). Від спроможності закладів вищої освіти функціонувати на основі перелічених принципів залежить рівень їх конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому ринку освітніх послуг.

Першочерговий акцент при модернізації литовської системи вищої освіти робиться на перманентному зростанні рівня якості освітніх послуг, що особливо актуалізувалось із приєднанням до Болонської декларації. Із цією метою на загальнодержавному та локальному (університетському) рівнях реалізується комплекс заходів, зокрема:

- постійне вдосконалення механізмів ліцензування й акредитації (дворівнево: вищого навчального закладу та спеціальностей);
- ретельний контроль за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг;
- відстеження дотримання вищими навчальними закладами встановлених правил провадження освітньої діяльності;
- регулярне оцінювання якості вищої освіти зарубіжними експертами (а саме – представниками інших країн Європейського Союзу);
- здійснення внутрішнього моніторингу якості вищої освіти – спеціально створеним у 1995 р. Центром з оцінки якості вищої освіти (напрями діяльності: інституційна оцінка; акредитація; оцінка заявок на відкриття вищого навчального закладу; первісна оцінка програм; консультативно-інформаційна діяльність [11]).

Модернізаційні процеси в системі вищої освіти Литовської Республіки сконцентровано передусім на забезпеченні високого якісного рівня освітніх послуг, що передбачає, у тому числі, налагодження дієвих механізмів моніторингу. Можна виокремити два рівні моніторингу: внутрішню самооцінку та зовнішню експертну оцінку якості. При внутрішній оцінці експертами перевіряються програми підготовки студентів за такими ключовими блоками: визначені цілі й очікувані результати, обґрунтованість структури програми, кадрове та матеріально-технічне забезпечення, оцінка менеджменту програми [9].

Грунтовно реалізується підхід до організації та провадження зовнішньої оцінки якості вищої освіти. Група міжнародних експертів формується із представників інших країн Європейського Союзу – включаючи співробітників міністерств, університетів (у тому числі ректорів), влади (переважно – органів місцевої влади) [11]. Завдяки цьому значною мірою вдається підвищити рівень транспарентності, об'єктивності моніторингу, знизити корупційні ризики, а також забезпечити модернізацію діяльності вищих навчальних закладів на основі імплементації провідного світового досвіду.

Описаний вище досвід Литви в моніторингу може виявитись корисним для України, оскільки саме якість освітніх послуг є однією із найболючіших проблем вітчизняної системи вищої освіти. Більше того, корупційність, забюрократизованість і невисока динамічність української системи вищої освіти спричинюють порівняно низький рівень довіри з боку населення. Останнє несприятливо відбивається на обсягу попиту студентів (у тому числі іноземних) на освітні послуги вищих навчальних закладів. З огляду на це, відпрацьовані литовськими вишами механізми внутрішньої і зовнішньої оцінки висококваліфікованими експертами з країн Європейського Союзу можуть посприяти підвищенню прозорості діяльності навчальних закладів. Це, своєю чергою, можна розглядати як фактор зростання привабливості послуг вітчизняних університетів на національному рівні та на міжнародній арені.

Проблема якості освітніх послуг обумовлює виникнення труднощів у працевлаштуванні випускників вищих навчальних закладів. На ринку праці Литви спостерігається дефіцит висококваліфікованих фахівців із необхідними професійними компетенціями у сферах інформаційно-комунікаційних технологій, транспорту та логістики, медицини [3]. Роботодавці зазначають недостатню розвиненість у випускників університе-

тів навичок критичного мислення (critical thinking), розв'язання проблем (problem solving), роботи в команді (teamwork) [3], які Світовим економічним форумом визначені як одні з найбільш перспективних і затребуваних на період до 2020 р. [15].

Розбалансованість відносин між вищими навчальними закладами країни та суб'єктами підприємницького сектора, загострення демографічних проблем, посилення міграційних процесів (у тому числі академічну мобільність), за умов зростаючої інтернаціоналізації науково-освітнього простору і посилення конкуренції на ринку освітніх послуг, спричиняють ускладненням фінансового положення литовських університетів. Ці проблеми характерні також для української системи вищої освіти, що актуалізує науковий пошук ефективних фінансових механізмів і дієвих інструментів диверсифікації джерел фінансування університетів.

Традиційно основним джерелом фінансування вищої освіти в Литві є державний бюджет. Інфляційні процеси та скорочення ВВП країни спричинить поступове скорочення обсягів фінансування з державного бюджету – зокрема, на 20 % у період з 2008 року по 2014 р. Причому така ж тенденція спостерігалась у Великобританії, Ірландії, Угорщині та деяких інших країнах Європейського Союзу [10]. Критеріями, за якими визначається обсяг фінансування литовських вищих навчальних закладів, є: результативність їх науково-дослідної діяльності, чисельність студентів, успішність реалізації стратегічних планів розвитку університету.

У Литві відпрацьовано механізми обліку та звітності за використанням залучених ресурсів: як з державних, так і з приватних джерел. Невитрачені протягом року кошти вилучаються до державного бюджету або мають бути перенесені на наступний рік. Ретельний контроль здійснюється за коштами підприємницького сектора, інвестованими у вищі навчальні заклади. Литовські університети регулярно звітують про використання коштів перед організаціями, якими було виділено фінансові ресурси на підготовку фахівців [8].

Проведений аналіз засвідчив, що основні надходження до бюджетів університетів Литви формуються за рахунок освітньої діяльності. У результаті реформування освітньої сфери у 2009 р. було ідентифіковано галузі спеціалізації, що фінансуються з державного бюджету: гуманітарні, соціальні, біомедичні, фізичні, технічні науки, математика та мистецтво [4]. На основі конкурсного відбору абітурієнти можуть отримати право навчання на бюджетних місцях; решта претендентів на здобуття вищої освіти сплачує комісію у розмірі вартості навчання (табл. 2).

Таблиця 2

Вартість навчання в Литві за галузями та освітньо-кваліфікаційними рівнями, євро

Галузь	Бакалавр	Магістр	Доктор філософії
«Гуманітарні науки та соціальні науки» (окрім філології та психології)	1128	2118	8188
«Математика, спорт, реабілітація, медсестринство»	1521	2511	8188
«Філологія»	1852	2842	8188
«Архітектура, освіта, фізичні науки, технологічні науки, психологія, перекладацькі дослідження»	2214	3204	8188
«Медицина, ветеринарія»	2648	3639	8188
«Мистецтво, театр, медіа, кіно»	3217	4207	8188
«Музика, пілотування»	5264	6254	8188

Даними табл. 3 демонструється динаміка сукупних витрат на підготовку одного студента у розрізі джерел фінансування. Наведена в таблиці інформація підтверджує сформульовану вище тезу про переважання державного фінансування в секторі вищої освіти Литви.

Таблиця 3

Загальні витрати на одного студента в Литві

	Загальні витрати на одного студента, тис. євро					Темп приросту, 2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	4,6	4,6	5,1	5,4	4,3	-6,52
Бюджетні кошти	2,8	2,8	3,1	2,8	2,6	-7,14
Кошти фізичних та юридичних осіб	1,8	1,8	2,0	2,6	1,7	-5,56

Джерело: [1; 2]

В умовах ускладнення соціально-економічної ситуації в країні надмірна залежність закладів вищої освіти від державного фінансування спроможна спричинити виникнення додаткових фінансових ризиків для литовських університетів. Актуальність диверсифікації фінансових джерел у системі вищої освіти Литви ви-

знається на загальнодержавному рівні – у країні функціонує Агенція науки, інновацій та технологій (МІТА). Однією із ключових цілей Агенції є сприяння співробітництву суб'єктів підприємницького сектора й наукової сфери у напрямках комерціалізації результатів досліджень та захисту прав інтелектуальної власності [13].

У 2012 р. зусиллями МІТА було запущено Програму розвитку високих технологій. Завдяки цій Програмі при широкій підтримці МІТА з 2012 р. по 2016 р. у Литві за ініціативи та участі вчених було створено 48 технологічних компаній, у тому числі: 32 – у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, 7 – нанотехнологій, 5 – біотехнологій, 4 – мехатроніки [12]. Така результативність приносить низку позитивних соціально-економічних ефектів: створення нових робочих місць (сумарно – близько 150), імплементація конкурентоспроможних інновацій (150), нарощення винахідницької діяльності (15 заявок на отримання патентів) [12]. Орієнтовний обсяг фінансування – 0,8 млн євро, що надходять з державного бюджету. Більше того, ефективність функціонування Агенції заклала надійний фундамент диверсифікації джерел фінансування, зокрема – залучення коштів з іноземних джерел. На період 2016 -2020 рр. заявлено про виділення близько 10 млн євро зі Структурних Фондів Європейського Союзу на підтримку реалізації вищеприписаної діяльності [12].

Головний акцент у розвитку комерціалізаційної діяльності доцільно робити на активізації співробітництва вищих навчальних закладів із суб'єктами підприємницького сектора. У цьому напрямку починаючи з 2012 р. на регулярній основі у Литві проводиться Life Science Baltic Forum. Форум дозволяє узгодити інтереси секторів вищої освіти, науки з підприємницьким сектором як елементів чотириланкової спіралі Quadruple Helix. Захід набув статусу міжнародного, залучаючи більше 1200 учених і представників бізнесу із 40 країн світу [14]. Форум дозволяє університетам і дослідницьким установам поінформувати та зацікавити підприємців своїми винаходами та розробками. Водночас суб'єкти підприємницького сектора активізують власну інвестиційну діяльність, нарощуючи обсяги вкладень у наукові дослідження і патентування, таким чином закладаючи підґрунтя для подальшого інноваційного розвитку.

На локальному рівні для підтримки й розвитку комерціалізаційних процесів університетами засновуються спеціалізовані центри [14]. Існування подібних центрів обґрунтовано також тим, що в переважній більшості випадків учені не володіють навичками, необхідними для маркетингу та продажу своїх винаходів, потребуючи допомоги фахівців відповідного профілю. Наразі наявні приклади виходу діяльності подібних центрів на державний рівень – наприклад, Національний інноваційний та підприємницький центр при Каунаському технологічному університеті. Таким чином, шляхом комбінування й узгодження заходів, що реалізуються на міжнародному, національному і локальному рівнях, забезпечується комплексність діяльності зі сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень.

Системність і скоординованість дій різних суб'єктів економіки дозволила досягнути стану, за якого наукомісткий сектор є одним із найдинамічніших у Литві (приблизно 25 % щорічного приросту), становлячи близько 1 % ВВП країни (що співрозмірно з аналогічними показниками по Німеччині, Японії, Великобританії, Сполучених Штатах Америки, Франції, Швеції) [14]. На середньострокову перспективу визначено пріоритетність досліджень і розробок біотехнологій – зі стратегічною метою зайняття лідерських позицій у Європейському Союзі у цій сфері до 2020 р. [14].

Висновки. У статті проаналізовано процеси модернізації системи вищої освіти Литви, що дозволило виявити низку проблем, властивих, у тому числі, українській системі (фінансового, кадрового, демографічного характеру, матеріально-технічного забезпечення, якості й ефективності діяльності). Це обґрунтовує цінність литовського досвіду для України – з метою його подальшої адаптації та впровадження у вітчизняну практику. Визначено, що ключовим вектором модернізації Литовської вищої освіти є підвищення якості освітніх послуг.

Модернізаційні процеси потребують значних фінансових вливань. З огляду на загальноєвропейську тенденцію до скорочення обсягів фінансування системи вищої освіти з державного бюджету, обґрунтовано необхідність диверсифікації джерел фінансування діяльності литовських вищих навчальних закладів.

В умовах інформаційної економіки спостерігається зростаючий попит підприємницького сектора на результати наукових досліджень (винаходи, розробки, інновації та ін.). Визначено основні заходи зі сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень у Литві: на національному рівні (державна спеціалізована агенція; регулярний міжнародний форум; ідентифікація пріоритетності розвитку наукомісткого сектора серед загальнодержавних пріоритетів; підтримка наукових і дослідницьких ініціатив) та на університетському (системи мотивації вчених до винахідництва і патентування; відкриття спеціалізованих центрів з комерціалізації наукових досліджень; підтримка наукових колективів тощо) рівнях. Ключові принципи реалізації вказаних заходів: системності, комплексності, послідовності й узгодженості елементів чотириланкової спіралі Quadruple Helix (освіта – уряд – бізнес – громадськість).

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні провідного досвіду країн світу, які мають здобутки в комерціалізації результатів наукових досліджень вищих навчальних закладів; ідентифікації кращих світових практик комерціалізації науки; визначенні підходів до їх адаптації та напрямів ефективної імплементації в Україні.

Література: 1. Lithuanian statistic department. URL: <https://osp.stat.gov.lt>. 2. Eurostat URL: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXRmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1. 3. Education and Training Monitor 2016. Lithuania. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016-lt_en.pdf. 4. Funding of higher education in Lithuania. URL: http://www.aic.lv/rp/Latv/PROT/200711_seminari/131107_Finans/Viliunas.pdf. 5. Higher Education in Lithuania. URL: <http://www.european-ftmding-guide.eu/articles/ftmding-overview/higher-education-lithuania>. 6. Higher education in Lithuania. URL: http://www.lituanus.org/1985/85_4_01.htm. 7. Lithuanian higher education system needs drastic reform. URL: <https://en.delfi.lt/lithuania/society/lithuanian-higher-education-system-needs-drastic-reforms-say-academics.d?id=71580560>. 8. Вербицька А. В. Інтеграція вищої освіти України в європейський освітньо-науковий простір : монографія. Чернівці : Брагинець О. В., 2017. 212 с. 9. Мотова Г. Системи оцінки якості освіти в країнах СНГ і Балтії. *Вестник высшей школы «Алма матер»*. 2004. № 1. С. 37–42. 10. Сбруева А. А. Розвиток європейської вищої освіти в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 4. С. 228–241. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/3472>. 11. Коноград В. В. Системи оцінки якості вищої освіти в країнах Балтії: порівняльний аналіз. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 10. С. 345–355. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_10_46. 12. Commercialization of R&D results. URL: <https://mita.lrv.lt/en/national-r-d-programmes/commercialization-of-r-d-results>. 13. Agency for Science, Innovation and Technology. URL: <https://mita.lrv.lt/en/about-mita>. 14. Science Commercialization: Challenges for Innovations and New Technologies to Reach Consumers. URL: <http://www.lsb2016.com/en/news/science-commercialization-challenges-for-innovations-and-new-technologies-to-reach-consumers>. 15. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.

References: 1. Lithuanian statistic department. URL: <https://osp.stat.gov.lt>. 2. Eurostat URL: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXRmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1. 3. Education and Training Monitor 2016. Lithuania. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016-lt_en.pdf. 4. Funding of higher education in Lithuania. URL: http://www.aic.lv/rp/Latv/PROT/200711_seminari/131107_Finans/Viliunas.pdf. 5. Higher Education in Lithuania. URL: <http://www.european-ftmding-guide.eu/articles/ftmding-overview/higher-education-lithuania>. 6. Higher education in Lithuania. URL: http://www.lituanus.org/1985/85_4_01.htm. 7. Lithuanian higher education system needs drastic reform. URL: <https://en.delfi.lt/lithuania/society/lithuanian-higher-education-system-needs-drastic-reforms-say-academics.d?id=71580560>. 8. Verbitska A. V. *Intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi osvithno-naukovyi prostir* : monohrafiia [Integration of Higher Education of Ukraine into the European Educational and Scientific Space: monograph]. Chernihiv : Brahynets O. V., 2017. 212 p. 9. Motova G. *Sistemy otsenki kachestva obrazovaniya v stranakh SNG i Baltii* [Systems for Assessing the Quality of Education in the CIS and Baltic Countries]. *Vestnik vysshey shkoly «Alma mater»*. 2004. No. 1. P. 37–42. 10. Sbrueva A. A. Rozvytok yevropeiskoi vyshchoi osvity v umovakh hlobalnoi finansovo-ekonomichnoi kryzy. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2015. No. 4. P. 228–241. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/3472>. 11. Konohrai V. V. *Sistemy otsinky yakosti vyshchoi osvity v krainakh Baltii: porivnialnyi analiz*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 2015. No. 10. P. 345–355. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_10_46. 12. Commercialization of R&D results. URL: <https://mita.lrv.lt/en/national-r-d-programmes/commercialization-of-r-d-results>. 13. Agency for Science, Innovation and Technology. URL: <https://mita.lrv.lt/en/about-mita>. 14. Science Commercialization: Challenges for Innovations and New Technologies to Reach Consumers. URL: <http://www.lsb2016.com/en/news/science-commercialization-challenges-for-innovations-and-new-technologies-to-reach-consumers>. 15. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.

Інформація про авторів

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент Чернігівського національного технологічного університету (вул. Т. Шевченка, 95, м. Чернівці, 14035, Україна; e-mail: natasha290186@ukr.net).

Росохач Олена Володимирівна – магістрант Чернігівського національного технологічного університету (вул. Т. Шевченка, 95, м. Чернівці, 14035, Україна).

Информация об авторах

Холявко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент Черниговского национального технологического университета (ул. Т. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина; e-mail: natasha290186@ukr.net).

Росохач Елена Владимировна – магистрант Черниговского национального технологического университета (ул. Т. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Information about the authors

N. Kholiavko – Ph.D. (Economics), Associate Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine; e-mail: natasha290186@ukr.net).

O. Rosohach – Master Student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine).

*Стаття надійшла до ред.
14.03.2018 р.*

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МЕГАПОЛІСІВ

Крамаренко Р. М.
Дегтяр О. А.

Анотація. Розглянуто проблеми глобального розвитку світових систем. Наведено аналіз досліджень, присвячених сталому розвитку. Визначено складові елементи сталого розвитку та його глобальний характер, взаємозв'язки структурних елементів і глобальних цілей сталого розвитку, запропонованих Концепцією сталого розвитку ООН. Виділено роль міст у забезпеченні сталого розвитку на локальному та глобальному рівнях. Зазначено роль урбанізації у забезпеченні процесів сталого розвитку. Запропоновано підхід формування ефективних механізмів забезпечення сталого розвитку через орієнтацію глобальних інститутів, а також досвід і потенціал сучасного міста як складної соціально-економічної системи.

Ключові слова: урбанізація, сталий розвиток, мегаполіс, глобалізація.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕГАПОЛИСОВ

Крамаренко Р. М.
Дегтяр О. А.

Аннотация. Рассмотрены проблемы глобального развития мировых систем. Представлен анализ исследований, посвященных устойчивому развитию. Определены составляющие элементы устойчивого развития и его глобальный характер, взаимосвязи структурных элементов и глобальных целей устойчивого развития, предложенных Концепцией устойчивого развития ООН. Выделена роль городов в обеспечении устойчивого развития на локальном и глобальном уровнях. Отмечена роль урбанизации в обеспечении процессов устойчивого развития. Предложен подход к формированию эффективных механизмов обеспечения устойчивого развития через ориентацию глобальных институтов на опыт и потенциал современного города как сложной социально-экономической системы.

Ключевые слова: урбанизация, устойчивое развитие, мегаполис, глобализация.

WAYS OF PROVIDING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MODERN MEGAPOLISES

R. Kramarenko
O. Diegtyar

Abstract. The problems of global development of world systems are considered. The article presents an analysis of research on sustainable development. There determined the global character of sustainable development, its constituent elements, the interrelations between the structural elements and the global goals of sustainable development proposed by the UN Concept of Sustainable Development. The role of cities in ensuring sustainable development at the local and global levels is highlighted. The role of urbanization in ensuring the processes of sustainable development is noted. There proposed an approach to the formation of effective mechanisms for ensuring sustainable development through the orientation of global institutions to the experience and potential of the modern city as a complex socio-economic system.

Keywords: urbanization, sustainable development, metropolis, globalization.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення набувають глобальні проблеми, що пов'язано з поширенням економічних і соціокультурних зв'язків, інтернаціоналізацією бізнесу та соціальних систем, розвитком науки і технології, появою швидкісних видів транспорту та можливостей мобільної передачі інформацію через Інтернет та соціальні мережі. Глобалізація світу, з одного боку, надає людству додаткові можливості для вирішення проблем сучасного урбанізованого суспільства, адже глобальні підходи є більш

ефективними та породжують синергетичний ефект. Проте глобальні проблеми, по суті, і є результатом глобалізації, коли в умовах розвитку виробництва, урбанізації міст, міграції працездатного населення у відносинах «людина-світ» з'явилися економічні, соціальні й екологічні дисбаланси.

Вперше питання сталого розвитку як єдиної концепції майбутнього розвитку людства починають розглядати у 1970-х роках. Передумовами формування концепції став розвиток наукових доробок із екологізації навколишнього середовища та ряд соціоекономічних факторів. На світових конгресах і конференціях починають з'являтися доповіді та матеріали, які скоріше нагадують розрізнені рекомендації відносно перспектив бачення подальшого співіснування людини й оточуючого її світу (природи, технологій, техногенних систем, науки тощо).

Перші спроби розробки алгоритмів розвитку суспільства стали результатом акумулювання, аналізу та досліджень даних щодо глобального розвитку такими організаціями, як ООН, Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень, Римський клуб (доповідь Деніса Медоуза «The Limits to Growth», 1970), Міжнародний інститут системного і прикладного аналізу, Всесоюзний інститут системних досліджень [1–4]. В результаті виходу досліджень на глобальний рівень через його розробку та презентацію на конференціях міжнародних громадських організацій питання сталого розвитку набуло значної актуальності, а продовження досліджень дозволило сформулювати їх результати у єдину концепцію, названу Концепцією сталого розвитку, що була презентована Організацією Об'єднаних Націй [1]. Питання сталого розвитку розглянуті у роботах таких науковців: У. Золера [5], Г. Бахтіна [6], О. Кулініч [7], А. Садовенка, Л. Масловської, В. Середи, Т. Тимочко [8]. Окремі науковці розглядають питання сталого розвитку на мікроекономічному рівні, адаптуючи глобальні виклики та шляхи їх вирішення до рівня суб'єктів господарської діяльності, наприклад, такі як А. Василенко [9] та І. Тарасенко [10]. У роботі «Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення)», виконаній під керівництвом академіка НАН України М. З. Згуровського, міжнародний досвід управління сталим розвитком був адаптований до української соціоекономічної системи, із розробкою пропозицій щодо забезпечення перспектив України до 2030 року [11]. Проте в умовах швидких змін у суспільстві, нестабільності економічної системи, прискореного науково-технічного розвитку та активізації глобалізаційних процесів питання пошуку нових форм забезпечення сталого розвитку суспільства є актуальним, адже з'являються нові глобальні виклики, що потребують нових форм глобальної співпраці.

Постановка завдання. Метою статті є визначення шляхів сталого розвитку з урахуванням нових глобальних викликів на рівні мегаполісів.

Завдання, окреслені при постановці мети статті:

- визначити специфіку та напрями урбанізації з метою аналізу особливостей розвитку сучасних мегаполісів;
- проаналізувати основні елементи Концепції сталого розвитку;
- визначити глобальні проблеми розвитку людства на цьому етапі глобалізації;
- надати пропозиції щодо формування ефективної системи управління сталим розвитком на рівні мегаполісів.

Результати. Життєдіяльність сучасного суспільства неможливо уявити без функціонування великих мегаполісів. Урбанізація повністю змінила уклад життя людей, вимоги до його комфортності, створюючи технологічні можливості для формування «нового мислення», спрямованого на перспективи майбутнього інноваційного розвитку. Передумовами урбанізації та створення нових потужних осередків соціоекономічного розвитку – мегаполісів – стали такі [7]:

- досягнення науково-технічної революції, інноваційні технології;
- міграція трудового населення із сіл у міста, що пов'язане із процесами кооперації у виробництві;
- розвиток промисловості – від ручної одноосібної праці до кооперації та спеціалізації через появу станків та обладнання;
- механізація сільського господарства та втрата необхідності у великій кількості «робочих рук»;
- розвиток культури у суспільстві, поява потреби у культурному розвитку;
- політичні фактори глобалізаційного характеру.

Самі ці аспекти розвитку суспільства стали причинами переосмислення людством формату свого існування. Урбанізація стала передумовою розвитку потужних мегаполісів, а розвиток мегаполісів, своєю чергою, дав поштовх появі нових глобальних проблем людства.

Організація Об'єднаних Націй, досліджуючи проблеми сталого розвитку, визначила основні складові елементи сталого розвитку, які пов'язані із функціонуванням мегаполісів, серед них такі (рис. 1).

Традиційно у роботах більшості науковців, які розробляли тематику сталого розвитку, виділяють три блоки складових елементів: економічний, соціальний та екологічний. Останні дослідження визначають як четвертий блок – духовний розвиток людства. Духовна складова є дуже важливою для побудови гармонійних взаємовідносин людини з оточуючим світом. На нашу думку, саме духовний елемент може формувати

передумови для створення суспільства із новим глобальним баченням шляхів вирішення проблем людства: економічних, екологічних і соціальних. Отже, авторами пропонується подати структуру елементів сталого розвитку, враховуючи можливості їх взаємодії, у такому вигляді (рис. 2).

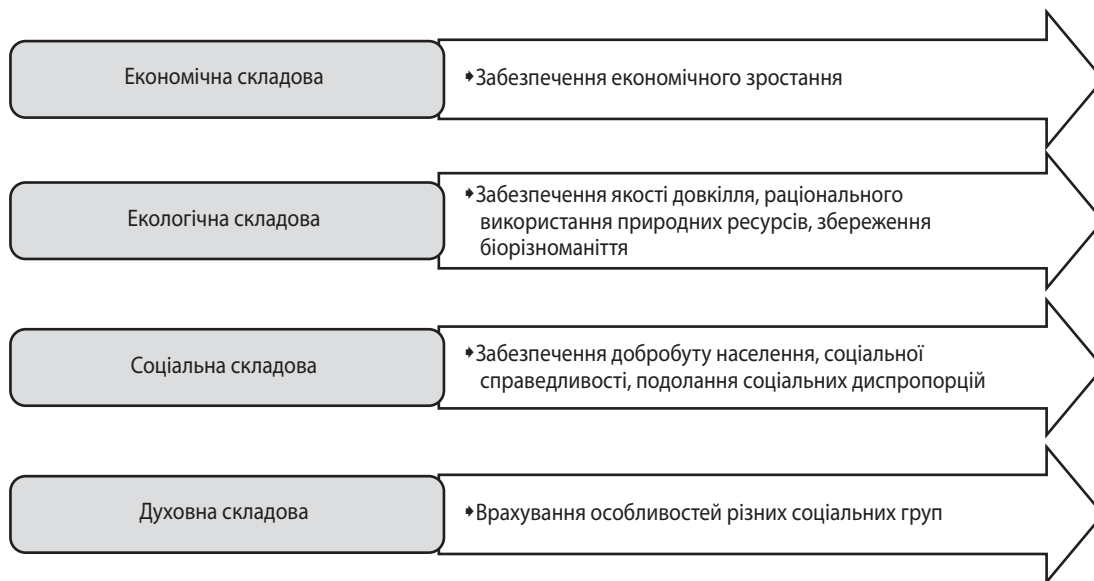

Рис. 1. Складові елементи сталого розвитку [1]

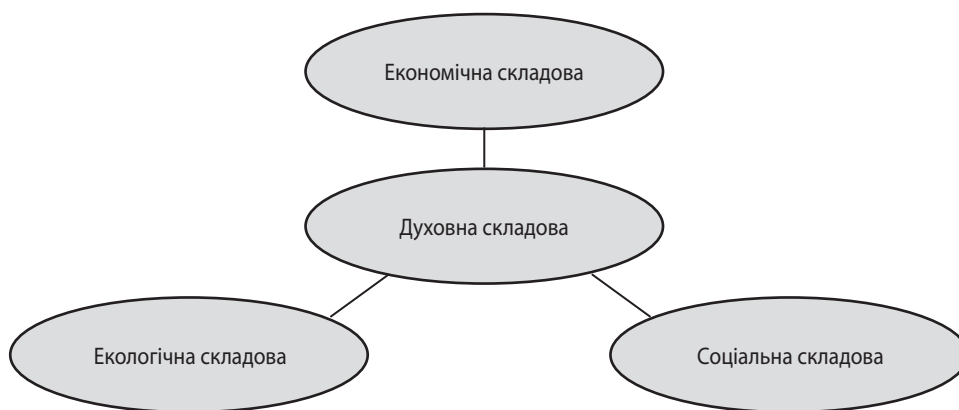

Рис. 2. Взаємозв'язки складових елементів сталого розвитку

Взаємозв'язки елементів сталого розвитку можуть базуватися на духовній складовій людства. Адже духовна складова містить етичні норми та правила кожної людини, виховання, чесність і неупередженість у відносинах із іншими людьми, високу соціальну відповідальність, які можуть стати основою формування нового мислення людства – глобального та спрямованого на самозбереження, а не руйнування. ООН визначає сімнадцять глобальних цілей сталого розвитку, які можна навести у вигляді схеми (рис. 3).

Цілі сталого розвитку наведені відповідно до Концепції ООН зі сталого розвитку. Більшість цих цілей не відносяться до однієї складової, а знаходяться на перетині економічних і соціальних або екологічних та економічних складових. За визначеною авторами структурою духовна складова знаходиться на перетині усіх сімнадцяти глобальних цілей сталого розвитку. Дві цілі – партнерство та сталий розвиток міст – виділено окремо, адже вони знаходяться на перетині всіх чотирьох складових сталого розвитку. Окреме виділення сталого розвитку міста у Концепції ООН стало результатом бурхливого розвитку урбанізації. Отже, без сталого розвитку міста як окремої економіко-соціальної системи забезпечення сталого розвитку у глобальному розумінні є неможливим.

Враховуючи бурхливий розвиток мегаполісів, можна виділити такі глобальні проблеми людства, які корелюються або доповнюють сімнадцять пунктів Концепції сталого розвитку ООН:

– локальні військові конфлікти та гібридні війни, що знищують інфраструктуру, економічну систему, створюють соціальні кризи та несуть екологічну небезпеку;

Рис. 3. Глобальні цілі сталого розвитку за концепцією ООН [1]

– міграція працездатного населення, що пов'язана із великою кількістю біженців, та, як результат, расова дискримінація та створення умов для наростання нетерпимості людей до представників інших національностей;

- відсутність ефективних механізмів боротьби з бідністю та безробіттям;
- зниження рівня освіти населення Землі;
- відсутність ефективної системи споживання та фінансові дисбаланси;
- корупція;

– відсутність відповідальності окремої людини, суб'єкта господарської діяльності, міста, регіону, країни та суспільства в цілому за перешкоджання сталому розвитку.

Отже, першочерговими причинами малоефективної роботи щодо боротьби із глобальними викликами можна назвати: по-перше, відсутність духовних передумов для формування глобально орієнтованого системного мислення, яке б спонукало суспільство до забезпечення сталого розвитку; по-друге, відсутність ефективних механізмів забезпечення відповідальності на мікро- та макрорівнях за порушення єдиних для всіх країн і територій правил сталого розвитку.

Ефективність громадських інститутів напряму залежить від зацікавленості різних сторін у досягненні цілей і завдань, що перед ними поставлені. Отже, суспільство має відчувати власну мотивацію у подоланні глобальних викликів і забезпеченні сталого розвитку. Вона повинна бути не загальна, окреслена на папері, а конкретна, з конкретними пропозиціями щодо шляхів розвитку кожного суб'єкта окремо, часових рамок і чітко визначених кінцевих результатів. Такий підхід може бути забезпечений шляхом формування системи сталого розвитку міст, але не на локальному, а на глобальному рівні (рис. 4).

Визначення пріоритетів розвитку, створення можливостей для прийняття провідного досвіду потужних мегаполісів і створення ефективної системи фінансування через формування умов для залучення інвестицій – основа концепції сталого розвитку, яка базується на забезпеченні ефективного розвитку міста.

Висновки. Таким чином, у статті було проаналізовано напрями та передумови урбанізації як явища, що створило умови для сталого розвитку людства та стало причиною появи нових глобальних викликів. Визначено особливості розвитку мегаполісів як результату ефективної урбанізації. У рамках Концепції сталого розвитку ООН сформовано структуру сталого розвитку та визначено взаємозв'язки її елементів. За структурними елементами проведено поділ цілей сталого розвитку. Визначено нові глобальні проблеми та виклики розвитку людства на цьому етапі глобалізації, що пов'язані із новими соціальними й економічними явищами. В результаті аналізу сформовано пропозиції щодо можливості формування ефективної системи забезпечення сталого розвитку шляхом використання потенціалу сучасних мегаполісів, використання кращих практик їх розвитку та формування ефективної інноваційно-інвестиційної структури забезпечення сталого розвитку на глобальному рівні через впровадження його механізмів на рівні сучасного міста.

Перспективи подальших досліджень. Актуальним трендом розвитку сучасних міст є їх екологізація та створення умов гармонійної взаємодії людини та природи у рамках урбанізованого світу. Отже, перспек-

Рис. 4. Взаємодія мегаполісів і міст, що розвиваються у рамках Концепції сталого розвитку

тивами подальших досліджень є обґрунтування соціоекономічної ефективності сталого розвитку мегаполісів в умовах сучасних глобальних викликів.

Література: 1. Організація Об'єднаних Націй. Цілі в області сталого розвитку. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>. 2. Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень. URL: <http://www.icps.com.ua/>. 3. Римський клуб. Доповідь «The Limits to Growth». URL: <http://www.clubofrome.org/>. 4. Міжнародний інститут системного і прикладного аналізу. URL: <http://www.iiasa.ac.at/>. 5. Zoller U. HOCS-Promoting Interdisciplinary (Environmental) Education for Sustainability – A Pre-Condition for Responsible Action: Proceedings of 1st European Network Conference on Sustainability in Practice (Berlin, 1–4 April 2004). P. 51–53. 6. Бахтин Г. П. Математизація науки и образования – необходимое условие реализации концепции устойчивого развития. *Инженерное образование*. 2009. № 5. С. 28–34. 7. Кулініч О. М. Сталий розвиток національної економіки як ознака цивілізаційних процесів XXI століття. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1 (127). С. 25–31. 8. Садовенко А., Масловська Л., Серєда В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. Київ : [б. в.], 2011. 392 с. 9. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография. Киев : Центр учеб. лит., 2005. 648 с. 10. Тарасенко І. О. Сталий розвиток підприємств легкої промисловості: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНУТД, 2010. 390 с. 11. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення) / наук. кер. проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 36 с.

References: 1. Orhanizatsiia Obiednanyi Natsii. Tsili v oblasti staloho rozvytku. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>. 2. Mizhnarodna federatsiia instytutiv perspektivnykh doslidzhen. URL: <http://www.icps.com.ua/>. 3. Rymskiy klub. Dopovid «The Limits to Growth». URL: <http://www.clubofrome.org/>. 4. Mizhnarodnyi instytut systemnoho i prykladnoho analizu. URL: <http://www.iiasa.ac.at/>. 5. Zoller U. HOCS-Promoting Interdisciplinary (Environmental) Education for Sustainability – A Pre-Condition for Responsible Action: Proceedings of 1st European Network Conference on Sustainability in Practice (Berlin, 1–4 April 2004). P. 51–53. 6. Bakhtin G. P. *Matematizatsiya nauki i obrazovaniya – neobkhdimoye usloviye realizatsii kontseptsii ustoychivogo razvitiya* [The Mathematization of Science and Education is a Necessary Condition for Realizing the Concept of Sustainable Development]. *Inzhenernoye obrazovaniye*. 2009. No. 5. P. 28–34. 7. Kulinich O. M. *Stalyi rozvytok natsionalnoi ekonomiky yak oznaka tsyvilizatsiinykh protsesiv XXI stolittia* [Sustainable Development of the National Economy as a Sign of the Civilization Processes of the XXI Century]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2012. No. 1 (127). P. 25–31. 8. Sadovenko A., Maslovska L., Sereda V., Tymochko T. *Stalyi rozvytok suspilstva : navch. posib*. Kyiv : [b. v.], 2011. 392 p. 9. Vasilenko A. V. *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiy* : monografija [Management of Sustainable Development of Enterprises: monograph]. Kiyev : Tsentru ucheb. lit., 2005. 648 p. 10. Tarasenko I. O. *Stalyi rozvytok pidpriemstv lehkoï promyslovosti: teoriia, metodolohiia, praktyka* : monohrafiia [Sustainable Development of Light Industry: Theory, Methodology, Practice: monograph]. Kyiv : KNUVD, 2010. 390 p. 11. Forsait ekonomiky Ukrainy: serednostrokovyi (2015–2020 roky) i dovhostrokovyi (2020–2030 roky) chasovi horyzonty (versiia dlia obhovorennia) / nauk. ker. proektu akad. NAN Ukrainy M. Z. Zghurovskiy. Kyiv : NTUU «KPI», 2015. 36 p.

Інформація про авторів

Крамаренко Руслан Михайлович – доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємств міського господарства Харківського національного університету міського господарства ім. А. Н. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, 61002, Україна; odegtyar@i.ua).

Дегтяр Олег Андреевич – доктор наук з державного управління, доцент кафедри менеджмента і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. А. Н. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, 61002, Україна; odegtyar@i.ua).

Інформація об авторах

Крамаренко Руслан Михайлович – доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятий городского хозяйства Харьковского национального университета городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, г. Харьков, 61002, Украина; odegtyar@i.ua).

Дегтяр Олег Андреевич – доктор наук государственного управления, доцент кафедры менеджмента и администрирования Харьковского национального университета городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, г. Харьков, 61002, Украина; odegtyar@i.ua).

Information about the authors

R. Kramarenko — D.Sc. (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Urban Economy Enterprises of O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshal Bazhanov Str., Kharkiv, 61002, Ukraine; odegtyar@i.ua).

O. Diegtyar — D.Sc. (Public Administration), Associate Professor of Department of Management and Administration of O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshal Bazhanov Str., Kharkiv, 61002, Ukraine; odegtyar@i.ua).

Стаття надійшла до ред.
21.03.2018 р.

JEL Classification: QG1; G2

УДК 336.76

ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНТЕХ І БЛОКЧЕЙНУ ЯК ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Васильєв О. В.
Німкович А. І.

Анотація. Висвітлено технології фінтех та блокчейн як інфраструктурні елементи економіки загалом та ринку цінних паперів зокрема. Запропоновано ідею розвитку децентралізованих систем через упровадження блокчейну – мережі даних, коли будь-який учасник має можливість доступу до актуальних даних, і таким чином забезпечується прозорість системи для кожного учасника. Витрати на пошук, аналіз та оцінку інформації зменшуються завдяки принципам відкритості цілого ланцюжку даних. Посередники, які мінімізують витрати на контрагентські зв'язки (торговельно-інформаційні системи, торговці цінними паперами, біржі), будуть упроваджені в єдину децентралізовану систему, яка автоматизовано через сукупність ланцюжків даних буде здійснювати й обслуговувати процес купівлі-продажу. Формування ціни буде здійснюватися на основі виключно попиту та пропозиції, що унеможливить певні зловживання. Чимало компаній вже активно інвестують у розвиток нової системи і використовують ці технології. Серед них PayPal, MasterCard, Visa, Citibank, Nasdaq. Зазначено, що у блокчейн-революції існують три категорії: Блокчейн 1.0, Блокчейн 2.0 та Блокчейн 3.0. Ці технології вже законодавчо впроваджуються на рівні країн. Ще одна особливість: фінтех – розумні контракти, які володіють трьома головними властивостями: автономність, самодостатність і децентралізація.

Ключові слова: інфраструктура, ринок цінних паперів, фінтех, блокчейн, децентралізація, розумні контракти, технології.

ВНЕДРЕНИЕ ФИНТЕХ И БЛОКЧЕЙНА КАК ИНФРАСТРУКТУРЫ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ

Васильев О. В.
Нимкович А. И.

Аннотация. Освещены технологии финтех и блокчейн как инфраструктурные элементы экономики в целом и рынка ценных бумаг в частности. Предложена идея развития децентрализованных систем путем внедрения блокчейна – сети данных, когда любой участник имеет возможность доступа к актуальным данным, и таким образом обеспечивается прозрачность системы для каждого участника. Затраты на поиск, анализ и оценку информации уменьшаются благодаря принципам открытости целой цепочки данных. Посредники, минимизирующие расходы на контрагентские связи (торгово-информационные системы, торговцы ценными бумагами, биржи), будут внедрены в единую децентрализованную систему, которая автоматизировано по совокупности цепочек данных будет осуществлять и обслуживать процесс купли-продажи. Формирование цены будет осуществляться на основе исключительно спроса и пред-

ложения, что сделает невозможным определенные злоупотребления. Многие компании уже активно инвестируют в развитие новой системы и используют эти технологии. Среди них PayPal, MasterCard, Visa, Citibank, Nasdaq. Отмечено, что в блокчейн-революции существуют три категории: Блокчейн 1.0, Блокчейн 2.0 и Блокчейн 3.0. Эти технологии уже законодательно внедряются на уровне стран. Еще одна особенность: финтех – умные контракты, обладающие тремя главными свойствами: автономностью, самодостаточностью и децентрализацией.

Ключевые слова: инфраструктура, рынок ценных бумаг, финтех, блокчейн, децентрализация, умные контракты, технологии.

INTRODUCING FINTECH AND BLOCKCHAIN AS A STOCK MARKET INFRASTRUCTURE

O. Vasilyev
A. Nimkovych

Abstract. The article focuses on fintech and blockchain technology as infrastructure elements of the economy in general and the stock market in particular. There proposed the idea of developing decentralized systems through the introduction of the blockchain — the data network where any participant has the opportunity to get access to relevant data, thus ensuring the transparency of the system for each participant. The expenses for searching, analyzing and evaluating information will be reduced due to the principles of openness of the entire data chain. Mediators that minimize the expenses for communication between counterparties (trade information systems, securities traders, exchanges) will be introduced into a single decentralized system, which automatically through a set of data chains will perform and support the process of purchase and sale. The formation of price will be carried out on the basis of solely demand and supply, which will prevent certain abuses. Many companies are already actively investing in the development of the new system and using these technologies. Among them are PayPal, MasterCard, Visa, Citibank, Nasdaq. It is noted that in the blockchain revolution there are three categories: Blockchain 1.0, Blockchain 2.0, and Blockchain 3.0. These technologies are already legally implemented at the country level. Another feature of fintech is smart contracts, which have three main characteristics: autonomy, self-sufficiency, and decentralization.

Keywords: infrastructure, stock market, fintech, blockchain, decentralization, smart contracts, technologies.

Постановка проблеми. В сучасному світі на перший план все частіше виходять технології, які автоматизують і спрощують роботу систем у багатьох галузях економіки та сферах життя. Фінансова система не стала виключенням, і всі інновації в ній об'єднують поняттям «FinTech» (або фінансові технології). Виділяють чотири основні чинники розвитку напрямку FinTech: інтенсивна інфраструктура, грамотно вибудована правова система, гнучка податкова система й інвестиційна підтримка у країні. Ринок FinTech вже має велику кількість напрямків. Найбільш популярні серед них – це P2P-кредитування, E-wallets, Bitcoin, mPOSеквайрінг, T-commerce, M-wallets (mobile banking) тощо. Досить поширеним є P2P-кредитування. Це можна розшифрувати як «peer-to-peer» або «person-to-person» кредитування, тобто кредитування від людини людині. Цей термін означає, що в процесі видачі кредиту або позики беруть участь лише фізичні особи без посередників.

Наразі ринок цінних паперів України перебуває у стані занепаду: капіталізація ринку та обсяги торгівлі у 4–5 разів нижчі, ніж, наприклад, у сусідній Польщі, акціонерні товариства переходять на позабіржовий ринок і дві провідні біржі залишилися без ліцензій.

В такій ситуації з метою підвищення якості, доступності, простоти функціонування та прозорості операцій набуває важливості впровадження FinTech як інноваційної інфраструктурної надбудови фондового ринку.

Мета статті. Висвітлення можливостей та поточного стану розвитку технологій фінтех і блокчейн у світі. На основі цього проаналізовано зарубіжний досвід щодо впровадження технологій як інфраструктурного забезпечення для ринку цінних паперів, а також досліджено українську екосистему технологій фінтех і блокчейн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській економічній літературі фінансові ринки та активізацію їх через інноваційні процеси досліджували такі науковці, як І. Андрощук, С. Єгоричева, Д. Жариніна, Г. Карпенко, В. Корнеєв, Д. Кочергін, О. Кравчук, А. Мазаракі, Т. Мусієць, О. Олєфіренко, В. Савчук, О. Шевлюга та ін. Водночас нові фінансові інструменти, технології та процеси потребують постійного моніторингу, дослідження та порівняння і, як наслідок, переосмислення у визначенні шляхів подальшого розвитку фондового ринку. Так, питання «фінтех» на фондовому ринку розглядалися деякими іноземними дослідниками: D. Arner, J. Barberis, R. Buckley, G. Dorfleitner, L. Hornuf, M. Schmitt.

Результати дослідження. Відповідно до інформації LTP MEDICI зараз у світі налічується понад 10 тис. фінтех-компаній, які працюють у різноманітних сферах діяльності, зокрема: платежі, інвестування, краудфандинг, кредитування, безпека та ідентифікація клієнтів, аналіз великих масивів даних (Big Data), страхування, штучний інтелект і рішення на основі протоколу блокчейн.

Говорячи про систему Blockchain, варто мати на увазі розробку, що являє собою серйозний науково-технічний прорив, оскільки велика кількість галузевих професіоналів уже в неї повірили і сходяться на думці про те, що ця технологія здатна змінити не тільки фінансову інфраструктуру, а й уклад у більшості інших найважливіших сферах. Так, у дослідженні компанії PwC йдеться про величезний потенціал застосування технології ланцюжка блоків транзакцій; серед переліку такі пункти, як: значне спрощення ведення бухгалтерії, спрощений доступ до фінансових продуктів для жителів країн, що розвиваються, поліпшення і спрощення повсякденних фінансових операцій і багато іншого [4].

Різні компанії вже почали активно інвестувати у розвиток нової системи. Так, лідер ринку онлайн-платежів PayPal має партнерські відносини з такими крипто-компаніями, як BitPay, GoCoin та Coinbase. А платіжна система MasterCard, яка об'єднує 22000 фінансових установ у 210 країнах світу, стала однією з 11 компаній, які є інвесторами компанії Digital Currency Group. Ця компанія формує підґрунтя для розвитку та використання у найближчому майбутньому цифрових валют і технологій блокчейн [5].

Інша платіжна система – Visa також інвестує у крипто-технології. Зокрема, компанія стала одним з інвесторів стартапу Chain, який будує фінансові мережі нового покоління, використовуючи технології блокчейн [5]. Новий проект заручився також підтримкою таких потужних установ, як американський Citibank та американська фондова біржа Nasdaq. Nasdaq спільно з Chain навіть розробила та готова презентувати нову торгову платформу на основі блокчейну. Проект називається Nasdaq Linq і дозволяє торгувати акціями в рамках приватного ринку, є частиною більш широкої обчислювальної інфраструктури, яка також повинна включати в себе функції зберігання, комунікації та архівування даних [5].

Беручи за основу систему інфраструктурного забезпечення на фондовому ринку за теорією транзакційних витрат, технологія блокчейн її кардинально переформатовує.

Витрати на пошук, аналіз та оцінку інформації зменшуються завдяки принципам відкритості цілого ланцюжка даних, і будь-який учасник має доступ до усіх даних для аналізу, тобто руйнується проблема недостатньої чи помилкової (неправильної, непідтвердженої) інформації. Вся інформація перепідтверджується усіма попередніми блоками вже створеної інформації. І ці блоки практично неможливо видалити чи приховати.

Зокрема, посередники, які мінімізують витрати на контрагентські зв'язки (торговельно-інформаційні системи, торговці цінними паперами, біржі) будуть упроваджені в єдину децентралізовану систему, яка автоматизовано через сукупність ланцюжків даних буде здійснювати й обслуговувати процес купівлі-продажу. Формування ціни буде здійснюватися на основі виключно попиту та пропозиції, що унеможливить певні зловживання. При цьому це торговельні системи не будуть абсолютно автоматизовані, оскільки при помилках чи протиправних діях можна буде повернути показники до потрібного моменту (наприклад, до крадіжки фінансових ресурсів).

Захист даних завдяки технологіям блокчейну перейде цілком до віртуальної площини. Наявність коду доступу (криптографічного ключа) стане єдиним вразливим інструментом. Відповідно, вже створені програми та віруси для отримання доступу чи крадіжки ключів через мережу інтернет, і водночас створюються холодні та паперові ключі, які зберігаються на окремому носії даних без доступу до Інтернету або механічно на папері.

Угоди з розумними активами – ще одна особливість фінтех. Розумні контракти володіють трьома головними властивостями: автономність, самодостатність і децентралізація. Автономність означає, що після того, як контракт запущений, немає необхідності у його подальшій взаємодії з ініціатором. Самодостатність контракту забезпечує мобілізацію ресурсів і передбачає, що контракти здатні збирати кошти, надаючи послуги або випускаючи цінні папери, і витрачати їх на необхідні ресурси, наприклад, обчислювальну потужність або сховище. Розумні контракти децентралізовані, тобто вони не зосереджені на одному центральному сервері, а розподілені по вузлах мережі, де вони самостійно і виконуються.

Ще одним важливим моментом категорії Блокчейн 2.0 є ескроу-транзакції. Ескроу – це контракт, який знаходиться на зберіганні у третьої особи і набуває чинності при виконанні певної умови [3, с. 49]. Далекі не єдині можливості Блокчейн 2.0 (не говорячи вже про такі популярні розробки, як Ripple, Ethereum, Mastercoin [3, с. 67], децентралізовані додатки LaZooz (децентралізований Uber) [3, с. 77], можливості децентралізованих автономних організацій і корпорації тощо) вже наочно демонструють можливість застосування аж до державного рівня. Розумні контракти створені для того, щоб оптимізувати життя людей: розробка додатків, які автоматично здійснювали б платежі. Ескроу-транзакції будуть дуже корисні в цілому для процесів купівлі-продажу, які займали б значно менше часу і грошей, мінімізуючи витрати. А на макрорівні дозволили б з найменшим ризиком здійснювати операції компаніям у різних частинах світу незалежно від політичної обстановки.

Проводячи аналогію з фондовим ринком, відомий процес IPO компаній чи стартапів у системі блокчейну називається ICO і також полягає у первинній публічній пропозиції, але не акцій компанії, а монет, або токенів компанії. Також компанія виділяє фактор появи безлічі різних стартапів і компаній, що працюють на базі блокчейн-технології або побічно пов'язаних з нею. Виділено такі стартапи, як Coinbase, – криптовалютна біржа, де можна купувати і продавати біткоіни, а також користуватися послугами зі зберігання та захисту циф-

рових активів; компанія Libra надає рішення по роботі з цифровими активами у сфері аудиту та інтеграційних процесів на базі технології блокчейн.

Особливе місце займає галузь розробок систем грошових переказів – вона особливо динамічно і широко розвивається, і робити грошові перекази з кожним разом стає все простіше і зручніше. У цьому ключі можна виділити такі розробки, як, наприклад, систему Corduro, що володіє широким функціоналом, значно спрощує процеси інтернет-переказів, а також мобільних і традиційних роздрібних операцій [2]; Ripple Labs – компанія, метою якої є здешевлення міжнародних переказів як у форматі будь-яких світових валют, так і у форматі цифрових валют [3].

Інші блокчейн-компанії відверто націлені на підриг домінування штучних нерегульованих монополій на біржовому ринку. До таких монополій відноситься, зокрема, корпорація National Securities Clearing Corporation (NSCC), підрозділ The Depository Trust & Clearing Corporation (DTCC), що займається клірингом і розрахунками за цінними паперами. Зокрема, таким завданням було вирішити проєкт Medici, ініційований у жовтні 2014 року. Проєкт Medici має намір створити обмін цінних паперів на базі блоків.

У довгостроковій перспективі витрати на торгівлю через Medici складатимуть лише 20 % від витрат нішньої централізованої системи під управлінням DTCC, яка здійснює кліринг для більшості цінних паперів на ринках капіталу США.

Іншим напрямком і позитивним сигналом до розвитку захисту в системі блокчейну на фондовому ринку є угода між Групою Ісламського Банку Розвитку та Ateon, яка побудувала Blockchain на основі фінансових продуктів, які потенційно можуть бути використані для підтримки розвитку та фінансової інтеграції. Ateon – постачальник рішень і системний інтегратор у приміщенні FinTech з акцентом на Blockchain та Cyber Security. Сторони працюватимуть над використанням розумних контрактів Blockchain, щоб створити фінансові продукти, сумісні з шаріатом. З точки зору ісламу гроші повинні бути прозорими, стабільними та надійними. Технології Blockchain здатні, в принципі, слугувати цим цілям надійним та економічно ефективним способом.

Ще однією ознакою того, що фінтех розвивається і впроваджується, є те, що французький уряд у кінці 2017 року дозволив використовувати блокчейн при здійсненні угод з купівлі та продажу цінних паперів, які не котируються на біржах. Таке рішення було прийняте, щоб зробити реєстрацію угод більш ефективною і підвищити привабливість Франції як країни, яка впроваджує останні фінансові інновації та сприятлива для діяльності фінтех-компаній. Уряд Франції дозволив банкам і фінтех-компаніям організувати спеціальні блокчейн-платформи, на яких можна торгувати цінними паперами миттєво і без залучення брокерів. «Використання цієї технології дозволить розробляти нові способи торгівлі цінними паперами, які будуть швидшими, дешевшими, прозорішими і безпечнішими за поточні», – йдеться у заяві міністра фінансів Франції Бруно Ле Мейра [6].

Borsa Italiana, підрозділ Лондонської фондової біржі (LSEG) вже працює над впровадженням блокчейн-технології, щоб допомогти європейським малим і середнім підприємствам отримати доступ до різних ресурсів, раніше доступних лише великим публічним компаніям. Завдяки оптимізованим, більш прозорим і приведеним у цифрову форму процесам формується краще уявлення про ту чи іншу компанію, а також її діяльність. Також з часом на блокчейн перейдуть не тільки записи про структуру капіталу, але також про боргові зобов'язання компаній, розподіл активів серед акціонерів тощо [7].

Фінансовий регулятор Швейцарії (Financial Market Supervisory Authority, FINMA) вже активно підтримує ринок ICO і розвиток проєктів на основі технології блокчейн. Згідно з даними PwC 4 з 10 найбільших ICO, що готуються, обрали Швейцарію своєю базою. При ICO компаній випускаються токени, які у Швейцарії вже вважаються цінними паперами і за якими передбачається виплата їх власникам дивідендів, процентів або надання прав участі у грошових потоках [7].

В Україні в рамках проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору в Україні» було виявлено, що 2017 рік встановив новий рекорд в обсязі глобальних інвестицій у фінтех – профільні стартапи залучили \$16,6 млрд. На сьогодні в Україні вже формується власна фінтех-екосистема, яка також починає впроваджуватись на фінансові ринки.

В Україні налічуються десятки фінтех-компаній – зазначається у каталозі «Фінтех в Україні», що підготовлений за сприяння проєкту USAID «Трансформація фінансового сектора». При цьому розподіл за напрямками загалом відповідає світовому ландшафту: в основному фінтех-компанії здійснюють діяльність у сфері платежів (31,6 %), далі – компанії, зайняті в інфраструктурних рішеннях (19,3 %), а також компанії з кредитування (14 %) [1].

Що стосується сфери розвитку блокчейн-технологій, то Україна увійшла в рейтинг 14 країн-лідерів з впровадження технології блокчейн, про це на початку 2018 року повідомляв радник голови Державного агентства України з питань електронного урядування України Костянтин Ярмоленко [3].

Водночас на законодавчому рівні ще не достатньо регульовані такі поняття, як «фінтех» та «блокчейн», а тому, з одного боку, нема сигналу від держави для повноцінного та системного розвитку технологій, а з іншого – на цій основі з'являється чимало шахрайських і незаконних дій.

ФінТех Екосистема України

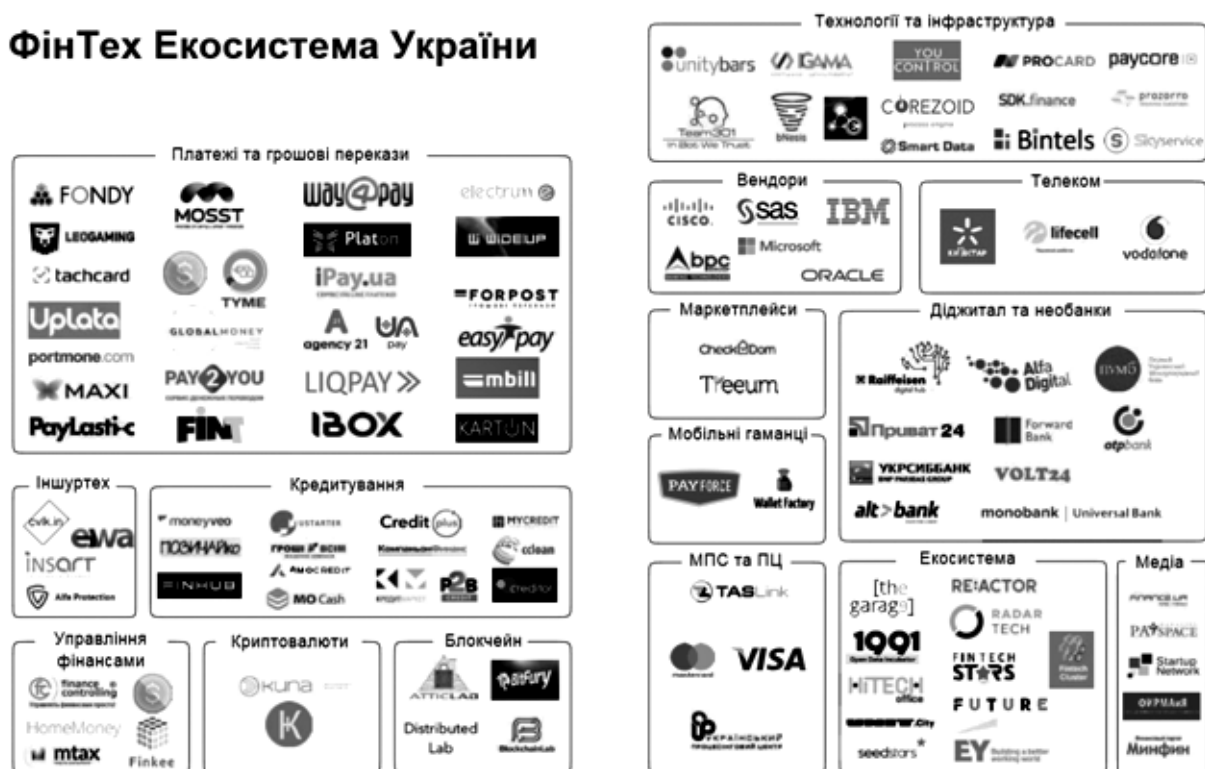

Рис. 1. Фінтех екосистеми України

Джерело: сформовано на основі [8]

Висновки. Самоврядні фінансові системи зовсім скоро будуть самостійно торгувати відповідно до даних, які отримуються в реальному масштабі часу з Інтернету, оцінюючи динамічний попит, укладаючи контракти з потенційними клієнтами, хеджуючи, наприклад, зростання цін на нафту за допомогою власного прогнозного планування ресурсів і, нарешті, самостійно припиняючи свою діяльність після виконання всіх етапів самостійної роботи. Проте аналіз і контроль за дотриманням усіх принципів та якості операцій, їх доцільності, яку не завжди можна визначити лише цифрами, все одно покладається на людину. Активне впровадження технологій фінтех і блокчейну на фінансовий ринок загалом та на ринок цінних паперів зокрема підтверджується на законодавчому рівні багатьох провідних країн, серед яких США, Франція, Великобританія, Швейцарія, а також країни Групи Ісламського банку. Україна не відстає у розвитку технологій для інфраструктурного забезпечення фінансового ринку, проте чітке централізоване регулювання цієї сфери на сьогодні відсутнє. Зважаючи на масштаби розвитку та перспективність цих сфер, регулювання дозволить формувати всебічне інфраструктурне забезпечення ринку цінних паперів, яке базуватиметься на принципах відкритості, безпеки та надійності, швидкості й ефективності.

Література: 1. Fintech – актуальні тенденції на найближчі 3 роки. URL: <http://evris.law/uk/stattja-fintech>. 2. НБУ активно зайнявся переведенням гривні на блокчейн. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/nbu-vserjz-zajnjavsja-perekladom-grivni-na-blokchejn-2320617.html>. 3. Україна серед країн-лідерів з впровадження технології блокчейн. URL: <http://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzhennya-tehnologiyi-blokchejn/>. 4. Офіційний сайт компанії Pricewaterhouse Coopers. URL: <https://www.pwc.com>. 5. Дубенський В. Еволюція Bitcoin, або Як скасувати монополію на владу // Економічна правда. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/10/566589/>. 6. Франція схвалила блокчейн для торгівлі цінними паперами. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/416494/frantsiya-shvalyla-blokchejn-dlya-torgivlitsinnymu-paperamu>. 7. Новини фінансового світу. URL: <https://news.finance.ua/ua/news>. 8. Економічний розвиток | Україна. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine/economic-growth>. 9. Офіційний сайт компанії Medici. URL: <http://www.mediciventures.com/>. 10. Офіційний сайт біржі Nasdaq. URL: <https://www.nasdaq.com/>. 11. Гапонюк М. А., Дегтярєва Н. В. Фінансові інновації на українському біржовому ринку. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 59–69. 12. Технологія блокчейн. Як це працює в бізнесі. URL: <http://minfin.com.ua/ua/2017/09/07/29878823/>. 13. Волосович С. В. Віртуальна валюта: глобалізаційні виклики і перспективи розвитку. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 68–78. 14. Українські електронні гроші: перспективи і реалії. URL:

http://24tv.ua/ukrayinski_elektronni_groshi_perspektivi_i_realiyi_n750143. 15. Шевлюга О. Г., Олефіренко О. М. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. Т. I. С. 38–44. 16. Кривенко Л., Ісаєва О. Доцільність запровадження моделі мегарегулятора фінансового ринку в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3–4 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/3-4_2_2015/Kryvenko,%20Isaeva.pdf. 17. Мацюк З. Інсайдерська інформація на фондовому ринку: спекулятивний ефект. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 7–8 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_1/Matsuk.pdf. 18. Шкодїна І., Карпова І., Іващенко М. Вплив політики кількісного пом'якшення на розвиток світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 1–2 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/12_2_2015/Shkodina,Karpova,Ivashchenko.pdf.

References: 1. Fintech – aktualni tendentsii na naiblyzhchi 3 roky. URL: <http://evris.law/uk/statija-fintech>. 2. NBU aktyvno zainiavsia perevedenniam hryvni na blokchein. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/nbu-vserjoz-zajnavsja-perekladom-grivni-na-blokchejn-2320617.html>. 3. Ukraina sered krain-lideriv z vprovadzhennia tekhnologii blokchein. URL: <http://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzhennia-tehnologiyi-blokchejn/>. 4. Ofitsiyni sait kompanii Pricewaterhouse Coopers. URL: <https://www.pwc.com>. 5. Dubenskyi V. Evoliutsiia Bitcoin, abo Yak skasuvaty monopoliiu na vladu // *Ekonomichna pravda*. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/10/566589/>. 6. Frantsiia skhvalyla blokchein dlia torhivli tsinnymy paperamy. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/416494/frantsiya-shvalyla-blokchejn-dlya-torgivli-tsinnymy-paperamy>. 7. Novyny finansovoho svitu. URL: <https://news.finance.ua/ua/news>. 8. Ekonomichni rozvytok | Ukraina. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine/economic-growth>. 9. Ofitsiyni sait kompanii Medici. URL: <http://www.mediciventures.com/>. 10. Ofitsiyni sait birzhi Nasdaq. URL: <https://www.nasdaq.com/>. 11. Haponiuk M. A., Dehtiarova N. V. *Finansovi innovatsii na ukrainskomu birzhovomu rynku* [Financial Innovations in the Ukrainian Stock Market]. *Finansy Ukrainy*. 2012. No. 2. P. 59–69. 12. Tekhnolohiia blokchein. Yak tse pratsiuie v biznesi. URL: <http://minfin.com.ua/ua/2017/09/07/29878823/>. 13. Volosovych S. V. *Virtualna valiuta: hlobalizatsiini vyklyky i perspektivy rozvytku* [Virtual Currency: Globalization Challenges and Development Prospects]. *Ekonomika Ukrainy*. 2016. No. 4. P. 68–78. 14. Ukrainski elektronni hroshi: perspektivy i realii. URL: http://24tv.ua/ukrayinski_elektronni_groshi_perspektivi_i_realiyi_n750143. 15. Shevliuha O. H., Olefirenko O. M. *Doslidzhennia vplyvu tekhnolohichnykh innovatsii na rynek tekhnolohii i rozvytok pidpriemstva* [Research on the Impact of Technological Innovations on the Technology Market and Enterprise Development]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*. 2011. No. 4. Vol. I. P. 38–44. 16. Kryvenko L., Isaeva O. Dotsilnist zaprovadzhennia modeli meharehuliatora finansovoho rynku v Ukraini. *Ekonomichni chasopys-XXI*. 2015. No. 3–4 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/3-4_2_2015/Kryvenko,%20Isaeva.pdf. 17. Matsiuk Z. Insaiderska informatsiia na fondovomu rynku: spekuliatyvnyi efekt. *Ekonomichni chasopys-XXI*. 2015. No. 7–8 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_1/Matsuk.pdf. 18. Shkodina I., Karpova I., Ivashchenko M. Vplyv polityky kilkisnoho pomiakshennia na rozvytok svitovoho fondovoho rynku v umovakh hlobalnoi nevyznachenosti. *Ekonomichni chasopys-XXI*. 2015. No. 1–2 (2). URL: http://soskin.info/userfiles/file/2015/12_2_2015/Shkodina,Karpova,Ivashchenko.pdf.

Інформація про авторів

Васильєв Олексій Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічного консалтингу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: oleksy777@ukr.net).

Німкович Андрій Ігорович – аспірант Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: 2909andriy18@gmail.com).

Информация об авторах

Васильев Алексей Викторович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры экономического консалтинга Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116 Украина; e-mail: oleksy777@ukr.net).

Нимкович Андрей Игоревич – аспирант Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116 Украина; e-mail: 2909andriy18@gmail.com).

Information about the authors

O. Vasilyev – D.Sc. (Economics), Professor, Head of Department of Economic Consulting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: oleksy777@ukr.net).

A. Nimkovych – Postgraduate Student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: 2909andriy18@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
19.03.2018 р.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

Попов О. Є.

Анотація. Розвиток соціально-культурної сфери вимагає створення ефективного механізму державного регулювання. В процесі розвитку соціально-культурної сфери стає актуальним питання інвестування держави в культуру та мистецтво, що обумовлює необхідність розвитку партнерських відносин для залучення інвестицій, що, своєю чергою, сприяє забезпеченню економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності соціально-культурної сфери. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечено використанням таких наукових методів, як: аналіз і синтез – при визначенні характеру взаємодії між учасниками партнерських відносин із метою визначення рівня державного регулювання; системно-структурний аналіз – при визначенні сутності понять «державна політика» та «державна політика в соціально-культурній сфері». Визначено, що процес партнерських відносин виходить за рамки патерналізму з боку держави, ефективність взаємодії державних органів влади та суб'єктів господарювання в сучасних умовах безпосередньо пов'язано з функціонуванням бізнесу та удосконаленням процесу державного регулювання економіки в соціально-культурній сфері.

Ключові слова: партнерські відносини, державна політика, державне регулювання, соціально-культурна сфера.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЕ

Попов А. Е.

Аннотация. Развитие социально-культурной сферы требует создания эффективного механизма государственного регулирования. В процессе развития социально-культурной сферы становится актуальным вопрос инвестирования государства в культуру и искусство, обуславливает необходимость развития партнерских отношений для привлечения инвестиций, что, в свою очередь, способствует обеспечению экономического роста и повышению конкурентоспособности социально-культурной сферы. Обоснованность полученных результатов обеспечена использованием таких научных методов, как: анализ и синтез – при определении характера взаимодействия между участниками партнерских отношений с целью определения уровня государственного регулирования; системно-структурный анализ – при определении сущности понятий «государственная политика» и «государственная политика в социально-культурной сфере». Определено, что процесс партнерских отношений выходит за рамки патернализма со стороны государства, эффективность взаимодействия государственных органов власти и субъектов хозяйствования в современных условиях напрямую связана с функционированием бизнеса и совершенствованием процесса государственного регулирования экономики в социально-культурной сфере.

Ключевые слова: партнерские отношения, государственная политика, государственное регулирование, социально-культурная сфера.

THE THEORETICAL BASES OF THE PROCESS OF FORMING THE STATE POLICY OF PARTNERSHIP RELATIONS IN THE SOCIAL AND CULTURAL SPHERE

O. Popov

Abstract. The development of the social and cultural sphere requires the creation of an effective mechanism of state regulation. The issue of state investment in culture and art is becoming relevant in the process of development of the social and cultural sphere. It necessitates the development of partnership relations for attracting investment, which in turn helps ensure

economic growth and increase the competitiveness of the social and cultural sphere. The validity of the results obtained is ensured by the use of such scientific methods as analysis and synthesis — to identify the nature of the interaction between the partners in order to determine the level of government regulation; system and structural analysis — to define the essence of the concepts of “state policy” and “state policy in the social and cultural sphere”. It is established that the process of partnership relations goes beyond the scope of paternalism on the part of the state, the effectiveness of interaction between government bodies and business entities under modern conditions is directly related to the functioning of business and improvement of state regulation of the economy in the social and cultural sphere.

Keywords: *partnership relations, state policy, state regulation, social and cultural sphere.*

Постановка проблеми. Процес європейської інтеграції України ставить низку актуальних проблем, вирішення яких можливо на основі забезпечення сталого розвитку національної економіки, досягнення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення конкурентоспроможності сфер економіки, що, своєю чергою, обумовлює необхідність реалізації реформ у ключових секторах економіки, а також відповідного удосконалення державної та регіональної політики у цій сфері тощо. Наявність суттєвих обмежень ресурсного характеру, що притаманне сучасним умовам реформування України, негативно впливає на динаміку трансформаційних змін у країні [1], а отже, вимагає створення механізму консолідації зусиль державного, приватного та некомерційних секторів, що, своєю чергою, обумовлює необхідність формування інституціонального середовища реалізації партнерських відносин. Важливою складовою такого механізму (як про це свідчить поширена в економічно розвинутих країнах практика залучення представників різних секторів національного господарства до вирішення соціально-економічних завдань) є розбудова належного інституціонального середовища реалізації такого роду партнерських відносин. При цьому слід враховувати, що інституціональне забезпечення партнерських відносин визначається особливостями, обумовленими національною специфікою і генезисом розвитку інституціонального середовища.

Питання створення ефективного механізму державного регулювання мають великий вплив на підвищення ролі культури у суспільному житті. На сьогодні це питання залишається недостатньо децентралізованим порівняно з загальноєвропейськими тенденціями децентралізації управління, що обумовлює актуальність досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та концептуальні засади інституціональної трансформації національної економіки розглядалися у багатьох дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як О. Ляховець [1], О. Чубарь [2], Ю. Коваленко [3], І. Манцуров [4], А. Олейник [5], Б. Клейнер [6] та ін. При цьому увага науковців зазвичай зосереджується на вивченні питань інституціонального проектування окремих механізмів регулювання взаємодії економічних агентів та удосконалення побудови інституціонального простору ринкових відносин у цілому, в той час як проблеми формування належної державної політики у цій сфері залишаються фрагментарно розглянутими та вимагають додаткового дослідження. При цьому питання відображення взаємодії держави та культури не отримало належного відображення в науковій літературі, проте інтерес до питань державного регулювання в різних галузях зростає, а саме розгляд аспектів інституціонального забезпечення міжсекторальної взаємодії знайшло відображення у роботах таких науковців, як: С. Пакулін [7], В. Третяк [7; 10], Ю. Петрушенко [8], Ю. Шишова [8], Л. Ситар [9]. Ці вчені досліджували питання державного регулювання у сфері культури, але, незважаючи на це, питання обґрунтування сутності державної політики у сфері культури, а також визначення основних напрямів її вдосконалення в сучасних умовах потребують більш детального аналізу.

Метою дослідження є аналіз формування державної політики в соціально-культурній сфері за рахунок реалізації партнерських відносин.

Реалізація поставленої мети дослідження обумовила необхідність вирішення таких задач:

- визначити сутність понять «державна політика» та «державна політика в соціально-культурній сфері»;
- проаналізувати характер взаємодії між учасниками партнерських відносин з метою визначення рівня державного регулювання;
- проаналізувати напрямки державного регулювання партнерських відносин у соціально-культурній сфері.

Основні результати дослідження. Державна політика повинна відповідати напрямам, стратегії розвитку країни за рахунок сукупності цілей, державно-управлінських дій, рішень тощо, таким чином вона реалізує потреби, інтереси суспільства. При формуванні державної політики важливим є визначення суб'єктів, об'єктів управління, їх цінностей, інструментів реалізації політики, ресурсів, способів управління, способу моніторингу результатів тощо.

Питання формування державної політики в різних сферах є предметом дослідження багатьох учених, а саме таких як: В. Авер'янов [11], Г. Атаманчук [12], В. Бакуменко [13], М. Гаман [14], О. Коротич [15], П. Надолішній [15]. Але не існує єдиного підходу до визначення поняття «державна політика у сфері культури», доцільно проаналізувати сутність цього поняття, оскільки воно є новим соціальним, економічним і правовим

явищем. Для визначення сутності дефініції «державна політика у соціально-культурній сфері» проаналізуємо сутність державної політики в цілому, її роль у розвитку сфер національної економіки.

Л. Пал [16, с. 22] зазначає, що державна політика – це напрям дії або утримання від неї, що обрано державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем. Б. Гогвуд та Л. Ган [17, с. 34–35], А. Франк та А. Сміс [18] акцентують, що державну політику необхідно відрізнити від щоденних рішень, які приймаються державними органами влади. Г. Атаманчук [12] та В. Андріяш [19] вважають, що державна політика в цілому і в певній сфері є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади для вирішення суспільних проблем, що полягає у досягненні й реалізації загальнозначущих цілей за рахунок управлінських впливів, які об'єднані єдиною метою, об'єктом і принципами діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить про існування також різних підходів до визначення сутності та змісту «державна політика у сфері культури». В. Чурбанов [20, с. 72–73] визначив, що державна політика у соціально-культурній сфері – це певна діяльність, що спрямована на культуризацію суспільства, яка забезпечує розвиток властивостей, компонентів, сторін економічної, соціальної, політичної, духовної, сімейно-побутової та інших сфер його життєдіяльності. І. Столярів [21, с. 26] стверджує, що політика у сфері культури зводиться до планового державного управління культурним будівництвом і планування розвитку культурного обслуговування населення.

Проаналізувавши підходи авторів до визначення сутності державної політики в соціально-культурній сфері, можна зробити висновок, що автори розглядають її як структурний елемент планового господарства, що пов'язано, в першу чергу, з завданнями, які вона реалізує, а саме з формуванням певного погляду суспільства на роль держави за рахунок не як активного суб'єкта, а як об'єкта політики, що призводить до уніфікації культурних інститутів, нівелювання, збіднення й навіть зникнення цілих пластів і напрямів української культури. С. Чукут [22, с. 244] вважає, що основою державної політики у сфері культури є її завдання, а саме: виховання громадян, збереження культурної самобутності, дотримання певних ритуалів, норм тощо в суспільній життєдіяльності громадян, а також підтримка їх творчої діяльності, особистого внеску в становлення та розвиток духовної культури. При цьому розгляд лише завдань не розкриває сутність зазначеного поняття.

Сучасні науковці державну політику у соціально-культурній сфері визначають як політику держави, політичних партій, громад, об'єднань і рухів у сфері науки, освіти, літератури й мистецтва, діяльності культурно-освітніх та релігійних установ, засобів масової інформації, організації дозвілля [10, с. 97]. В рамках цього підходу суб'єкти управління можуть впливати на об'єкти культури. На думку С. Пакулін [7], цілі державної політики у сфері культури мають формуватися з урахуванням інтересів населення, митців, засобів масової інформації та держави на основі певного компромісу між ними.

Л. Ситар [9] вважає, що сучасну політику держави у сфері культури варто розглядати як цілеспрямоване державне втручання в соціокультурні процеси, з метою підтримання культурно-мистецької галузі та розв'язання проблеми доступу до культурного надбання найменш соціально захищених верств населення в умовах переходу до ринкових відносин. Але при цьому автор враховує процес державного регулювання певної сфери як лише цілеспрямоване державне втручання, тоді як державне регулювання сфер національної економіки – це певна система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування певної сфери національної економіки.

Таким чином, проаналізувавши підходи авторів до визначення сутності поняття державної політики у соціально-культурній сфері, можна визначити, що вона полягає в організованій та цілеспрямованій діяльності державних органів влади, яка спрямована на створення сприятливих умов національно-культурного розвитку, задоволення інтелектуальних і духовних потреб людини в процесі державного регулювання.

В процесі розвитку соціально-культурної сфери вона стає активним учасником соціально-економічних процесів, що вимагає певних зусиль з боку держави, насамперед інвестування держави в культуру та мистецтво.

Одними із основних факторів, що обумовлюють необхідність трансформаційних процесів в економіці, є обмеження фінансових ресурсів, зростаючі вимоги суспільства щодо якості громадських послуг, формування інфраструктури в цілому тощо. Проблеми фінансування культури за допомогою державно-приватного партнерства актуалізуються в сучасних умовах у зв'язку з тим, що його розвиток у соціально-культурній сфері пов'язаний зі створенням сприятливих інституційних умов для інвестиційних вкладень у відтворення висококонкурентного людського капіталу, використання якого забезпечить інноваційний розвиток суспільства [19].

Реалізація партнерських відносин між установою соціально-культурної сфери та підприємницькими колами є одним із механізмом інвестиційної політики в соціально-культурну сферу, що обумовлює актуальність розвитку механізму участі некомерційного сектора на ринку державних послуг і сприяє консолідації фінансового, організаційного й управлінського потенціалу приватного та державного секторів економіки на пріоритетних напрямках.

Розвиток партнерських відносин можливий за рахунок створення умов для взаємодії органів влади та суб'єктів господарювання з метою розвитку соціально-культурної сфери, формування та розвитку нових форм бізнесу, що засновані на міжгалузевих і міжрегіональних зв'язках. Регулювання цього процесу полягає у формуванні оптимальної державної політики для забезпечення економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності соціально-культурної сфери.

З метою уникнення реалізації реформ заради реформ важливим є процес визначення інтересів кожного із суб'єктів взаємодії для ідентифікації проблеми, тобто можливих перешкод у процесі реалізації державної політики. Для цього раціонально на стадії оцінки потреб проаналізувати інтереси суб'єктів управління.

Загальна мета державної політики в соціально-культурній сфері реалізується через напрями, які відповідають інтересам суб'єктів взаємодії і полягають у концентрації ресурсів, потенціалу секторів економіки для забезпечення інтенсивного довгострокового соціально-економічного зростання, формування та реалізації інвестиційного потенціалу національної економіки.

Напрямок розвитку соціально-культурної сфери й інфраструктури національної економіки полягає у реалізації таких завдань, як залучення коштів приватного сектора з метою розвитку соціально-культурної сфери та реалізації проектів, підвищення ефективності державної підтримки. При цьому важливо враховувати, що підвищення інтеграції національної економіки у світову економіку та створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземного інвестування полягає у формуванні сприятливих умов для залучення іноземних інвесторів, міжнародних організацій.

Аналізуючи сучасні тенденції реформ державного управління, можна визначити основні вимоги у сфері партнерства органів влади та суб'єктів господарювання щодо побудови сучасної системи державного управління [18]:

- сформувані напрям державної політики щодо співпраці державних органів і приватного сектора;
- визначення переліку проектів державно-приватного партнерства, які сприяють досягненню стратегічних цілей країни;
- затвердити положення, які б передбачали надання державою гарантій щодо покриття ризиків представників приватного сектора;
- узгодити діяльність інституцій, які координують залучення представників приватного сектора;
- впровадити сучасні методики, інструменти, що сприяють підвищенню ефективності державного управління;
- впровадити сучасні механізми моніторингу та контролю;
- розробити механізм реалізації інноваційних форми взаємодії органів влади та суб'єктів господарювання;
- перейти від поодиноких концесійних проектів до міжгалузевої співпраці.

Визначивши інтереси учасників, сформувавши мету політики та напрями її реалізації, можна визначити управлінські заходи, рішення, дії тощо, які реалізуються за рахунок інструментів (нормативно-правова основа державно-управлінських дій). Політичні інструменти можуть класифікуватись виходячи з рівня залучення державних органів влади в процесі їх реалізації та ступеня їх обов'язковості. Сукупність таких документів складає програму дій державного сектора, результати якої можуть відрізнятися від очікуваних рішень. У процесі формування та реалізації державної політики, яка реалізується за рахунок стратегічних, цільових програм та інших нормативно-правових документів, важливим є відповідність її цілей та отриманих результатів, що обумовлює необхідність постійного моніторингу за досягненням відповідності між метою та результатами реалізації цього проекту.

Проаналізувавши основні тенденції державного управління, можна визначити основні напрямки державного регулювання партнерських відносин у сфері культури (табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрямками державного регулювання партнерських відносин у соціально-культурній сфері

Напрямок	Сутність
1	2
Державна політика	<ul style="list-style-type: none"> – всебічна державна підтримка та сприяння розвитку партнерських відносин; – запровадження податкових пільг для проектів у сфері партнерських відносин; – створення сприятливого інвестиційного клімату в країні; – моніторинг ринку соціальних послуг і визначення пріоритетних напрямків реалізації проектів; – участь громадськості у плануванні діяльності проектів; – створення некомерційних благ
Правове регулювання	<ul style="list-style-type: none"> – законодавча база та підзаконні нормативно-правові акти; – нормативно визначені стандарти якості соціальних послуг; – нормативно-правове регулювання відносин державного та приватного секторів;

1	2		
	<ul style="list-style-type: none"> – визначення цілей і ефективна організація виконання проекту; – розподіл відповідальності і ризиків між сторонами проекту 		
Фінансування і вигоди від проекту	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення проекту трудовими і фінансовими ресурсами; – наявність соціальних та економічних вигід як для обох сторін проекту, так і для суспільства в цілому; – відповідність обсягу витрат 	за інституціональною формою	концесія, оренда, лізинг, податкові кредити, випуск цінних паперів
		за програмно-проектною формою	державні та муніципальні гарантії, гранти, позики
Прозорість і підзвітність ДПП	<ul style="list-style-type: none"> – відкритість і прозорість тендера для приватного сектора; – контроль і моніторинг проекту з боку держави і незалежних експертів; – прозора звітність щодо виконання проекту 		
Ризики	Фінансові ризики	Технічні ризики	Політичні ризики
	<ul style="list-style-type: none"> – ненадійність джерел фінансування, що залучаються до реалізації проекту; – наявність обмежень, які виникають як на момент фінансового закриття угоди, так і впродовж всього проектного циклу 	<ul style="list-style-type: none"> – недотримання вимог щодо необхідної якості проектних робіт; – відсутність необхідних технологій, обладнання та матеріалів 	запровадження процедури регулювання, що суперечить комерційним домовленостям, досягнутим у рамках партнерських відносин
	Ризики попиту	Ризики невиконання зобов'язань	Законодавчі ризики
	<ul style="list-style-type: none"> – невідповідність структури попиту на майбутню продукцію / послугу проекту; негативним прогнозом попиту 	<ul style="list-style-type: none"> – використанням невідповідних технологій; – невідповідністю між результатами проектів і поставленими задачами; – неналежною якістю реалізації проекту 	зміни законів або інших нормативних актів, а також технічних параметрів, які обумовлюють необхідність отримання дозволів, узгоджень і ліцензій

Розвиток національної економіки в сучасних умовах у рамках проведення структурних трансформацій потребує суттєвого посилення впливу інституціональної складової регулювання партнерських відносин. При розгляді інституціональних засад аналізуються умови функціонування економічних агентів, в цьому випадку – суб'єктів партнерських відносин.

Інституціональний порядок у сфері партнерських відносин близький за своїм змістом інституціональному середовищу й інституціональній структурі, однак ширше за них, оскільки передбачає існування тривалих стабільних зв'язків між інституціями [9]. У сфері партнерських відносин важливою є їх трансформація між суб'єктами партнерських відносин до їх взаємодії та після.

Інституціональне середовище визначає інституціональну структуру, яка забезпечує сталий розвиток партнерських відносин, їх ефективну взаємодію з іншими секторами й узгодження інтересів між суб'єктами.

Простежується чітка залежність між зміною сутності форм партнерства та трансформаційними процесами суспільства. Динамічні зміни суспільства обумовлюють пошук і реалізацію нових механізмів і технологій управління процесу взаємодії [15]. Зміни в ринковій економіці безпосередньо впливають на процес взаємодії державних органів влади на суспільство, що, своєю чергою, відображається у трансформації форм партнерства державного та приватного сектора, що обумовлює формування нових теорій, методів державного управління, менеджменту тощо.

Висновки дослідження. В сучасних умовах одним із способів вирішення складних соціально-економічних проблем є взаємодія органів влади та суб'єктів господарювання з урахуванням інтересів суспільства, що обумовлює необхідність використання нових ефективних моделей і форм їх взаємодії, альтернативних прямому регулюванню. Однією із ефективних форм є система партнерських відносин між органами державної влади та суб'єктами господарювання.

На сьогодні процес партнерства органів державної влади та суб'єктів господарювання виходить за рамки патерналізму зі сторони держави, ефективність взаємодії державних органів влади та суб'єктів господарювання в сучасних умовах безпосередньо пов'язана з функціонуванням бізнесу й удосконаленням процесу державного регулювання економіки. Враховуючи особливості соціально-культурної сфери, процес реалізації партнерських відносин можна визначити як систему довгострокових фінансово-економічних відносин між державними органами та суб'єктами господарювання з реалізації проектів за рахунок об'єднання ресурсів, розподілу доходів і переважних вигід, витрат і ризиків. Таким чином, партнерські відносини в соціально-

культурній сфері полягають у взаємодії державного та приватного сектора з метою реалізації суспільно важливих проектів, при цьому кожен із партнерів отримує певні вигоди та переваги, а також поділяє ризики в процесі реалізації проектів у рамках партнерських відносин.

Аналіз умов виникнення ризиків у процесі реалізації партнерських відносин у соціально-культурній сфері, виявлення їх природи та розробка дій на основі ефективних методів оцінки та механізмів управління відповідними процесами є основою для подальших досліджень у напрямку формування державної політики у сфері партнерських відносин соціально-культурної сфери.

Література: 1. Ляховець О. О. Формування інституційного середовища в процесі модернізації економіки. *Економіка і регіон*. 2014. № 4. С. 113–119. 2. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 3 (40). С. 98–104. 3. Коваленко Ю. М. Сутність інституційного середовища фінансового сектору економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 1 (23). С. 92–97. 4. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: монографія. Київ: НДЕІ, 2011. 655 с. 5. Олейник А. Институциональная экономика. М.: ИНФРА-М, 2002. 416 с. 6. Клейнер Б. Г. Эволюция институциональных систем. М.: Наука, 2004. 240 с. 7. Пакулін С. Л., Третяк В. П. Стратегія і пріоритети розвитку сфери культури Харківщини. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2008. Вип. 236. Т. II. С. 429–434. 8. Петрушенко Ю. М., Шишова Ю. Г. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2008. № 2, Т. 2. С. 160–169. 9. Ситар Л. Й. Проблеми формування законодавчої бази сфери культури. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_1/47.pdf. 10. Третяк В. П. Вплив соціальної сфери на соціалізацію трансформації економіки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5 (95). С. 94–98. 11. Державне управління в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 432 с. 12. Атаманчук Г. В. Теорія державного управління. М.: Омега, 2010. 525 с. 13. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2003. 254 с. 14. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: монографія. Київ: НАДУ, 2005. 386 с. 15. Коротич О. Механізм державного управління: проблеми теорії та практичної побудови. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2006. № 3. С. 79–84. 16. Пал Л. А. Аналіз державної політики. Київ: Основи, 1999. 422 с. 17. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу. Київ: Основи, 2004. 396 с. 18. Frank A., Smith A. The Partnership Handbook. URL: http://www1.servicecanada.gc.ca/eng/epb/sid/cia/comm_devesid/cia/comm_deve/cdhbooke.pdf. 19. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>. 20. Чурбанов В. Б. Культура и развитие личности в социалистическом обществе. М.: Педагогика, 1981. 289 с. 21. Столяров И. А. Управление культурой: организационно-экономический механизм. М.: Экономика, 1989. 208 с. 22. Чукот С. А. Генеза духовної культури: управлінський вимір: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 1999. 256 с.

References: 1. Liakhovets O. O. *Formuvannia instytutuinoho seredovishcha v protsesi modernizatsii ekonomiky* [Formation of the Institutional Environment in the Process of Modernizing the Economy]. *Ekonomika i rehion*. 2014. No. 4. P. 113–119. 2. Chubar O. H. *Instytuty ta instytutsionalne seredovishche: teoretichni uzahalennia zasad ekonomichnoho rozvytku* [Institutes and Institutional Environment: Theoretical Generalizations of the Principles of Economic Development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Ekonomika»*. 2013. Issue 3 (40). P. 98–104. 3. Kovalenko Yu. M. *Sutnist instytutuinoho seredovishcha finansovoho sektoru ekonomiky* [The Essence of the Institutional Environment of the Financial Sector of the Economy]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*. 2011. No. 1 (23). P. 92–97. 4. Mantsurov I. H. *Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky*: monohrafiia [Institutional Planning in the System of State Regulation of the Economy: monograph]. Kyiv: NDEI, 2011. 655 s. 5. Oleynik A. *Instytutsionalnaya ekonomika*. M.: INFRA-M, 2002. 416 p. 6. Kleyner B. G. *Evolutsiya instytutsionalnykh sistem*. M.: Nauka, 2004. 240 p. 7. Pakulin S. L., Tretiak V. P. *Stratehiia i priorytety rozvytku sfery kultury Kharkivshchyny* [Strategy and Priorities of Development of the Sphere of Culture of Kharkiv Region]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*. 2008. Issue 236. Vol. II. P. 429–434. 8. Petrushenko Yu. M., Shyshova Yu. H. *Finansove zabezpechennia kulturnoho rozvytku rehionu* [Financial Support of Cultural Development of the Region]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*. 2008. No. 2, Vol. 2. P. 160–169. 9. Sytar L. Y. *Problemy formuvannia zakonodavchoi bazy sfery kultury*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_1/47.pdf. 10. Tretiak V. P. *Vplyv sotsialnoi sfery na sotsializatsiiu transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Influence of the Social Sphere on the Socialization of the Transformation of the Ukrainian Economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2009. No. 5 (95). P. 94–98. 11. *Derzhavne upravlinnia v Ukraini*: navch. posib. / za zah. red. V. B. Averianova. Kyiv: Yurinkom Inter, 1998. 432 p. 12. Atamanchuk G. V. *Teoriya gosudarstvennogo upravleniya*. M.: Omega, 2010. 525 p. 13. Bakumenko V. D., Nadolishniy P. I. *Teoretichni ta orhanizatsiini zasady derzhavnoho upravlinnia*: navch. posib. Kyiv: NADU, 2003. 254 p. 14. Haman M. V. *Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku Ukrainy*: monohrafiia [State Regulation of Innovation Development of Ukraine: monograph]. Kyiv: NADU, 2005. 386 p. 15. Korotych O. *Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia: problemy teorii ta praktychnoi pobudovy* [Mechanism of Public Administration: Problems of Theory and Practical Construction]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*. 2006. No. 3. P. 79–84. 16. Pal L. A. *Analiz derzhavnoi polityky*. Kyiv: Osnovy, 1999. 422 p. 17. Hohvud B. *Analiz polityky dlia realnoho svitu*. Kyiv: Osnovy, 2004. 396 p. 18. Frank A., Smith A. *The Partnership Handbook*. URL: http://www1.servicecanada.gc.ca/eng/epb/sid/cia/comm_devesid/cia/comm_deve/cdhbooke.pdf. 19. Andriiash V. I. *Derzhavna polityka: kontseptualni aspekty vyznachennia* [State Policy: Conceptual Aspects of Definition]. *Der-*

zhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2013. No. 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>. 20. Churbanov V. B. Kultura i rozvitiye lichnosti v sotsialisticheskome obshchestve. M. : Pedagogika, 1981. 289 p. 21. Stolyarov I. A. Upravleniye kulturoy: organizatsionno-ekonomicheskiy mekhanizm. M. : Ekonomika, 1989. 208 p. 22. Chukut S. A. Heneza dukhovnoi kultury: upravlinskyi vyimir : monohrafiia [Genesis of Spiritual Culture: Management Dimension: monograph]. Kyiv : Vyd-vo UADU, 1999. 256 p.

Інформація про автора

Попов Олександр Євгенійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: aeporov@ukr.net).

Информация об авторе

Попов Александр Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой политической экономики Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: aeporov@ukr.net).

Information about the author

O. Popov – D.Sc. (Economics), Professor, Head of Department of Political Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail: aeporov@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
14.03.2018 р.*

JEL Classification: H 72

УДК 336.144/.148

ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ

Мельничук Н. Ю.

Анотація. Аргументовано, що недосконалість організації бюджетного процесу та відсутність критеріїв результативності використання бюджетних ресурсів призводить до невизначеності у визначенні пріоритетних напрямів їх розподілу, що впливає на соціально-економічний розвиток України. Зокрема, удосконалено трактування поняття «видатки бюджету». Запропоновано ввести в науковий термінообіг поняття «менеджмент бюджетних видатків» (сукупність управлінських дій уповноважених органів, які, використовуючи комплекс взаємозв'язаних функцій, методів, принципів, прийомів, контролюють розподіл і використання бюджетних коштів з метою забезпечення ефективного, результативного та прозорого управління видатками бюджету, що, своєю чергою, сприятиме сталому економічному зростанню держави, забезпеченню макроекономічної стабільності та підвищенню якості надання державних послуг). Розроблено алгоритм сучасного менеджменту бюджетних видатків.

Ключові слова: бюджет, управління, видатки бюджету, бюджетні кошти, менеджмент бюджетних видатків.

РАСХОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ

Мельничук Н. Ю.

Аннотация. Аргументировано, что несовершенство организации бюджетного процесса и отсутствие критериев результативности использования бюджетных ресурсов приводит к неопределенности в определении приоритетных направлений их распределения, что влияет на социально-экономическое развитие Украины. В частности, усовершенствована трактовка понятия «расходы бюджета». Предложено ввести в научную терминологию понятие «менеджмент бюджетных расходов» (совокупность управленческих действий уполномоченных органов, которые, используя комплекс взаимосвязанных функций, методов, принципов, приемов, контролируют распределение и использование бюджетных средств с целью обеспечения эффективного, результативного и прозрачного управления расходами бюджета, что, в свою очередь, будет способствовать устойчивому экономическому росту государства, обеспечению макроэкономической стабильности и повышению качества предоставления государственных услуг). Разработан алгоритм современного менеджмента бюджетных расходов.

Ключевые слова: бюджет, управление, расходы бюджета, бюджетные средства, менеджмент бюджетных расходов.

EXPENDITURES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE: ESSENCE AND FEATURES OF MANAGEMENT

N. Melnychuk

Abstract. It is argued that the imperfection of the organization of the budgeting process and the lack of criteria for assessing effectiveness of using budget resources leads to uncertainty in determining priority directions of their distribution, which influences the socio-economic development of Ukraine. In particular, the interpretation of the concept of “budget expenditures” is improved. It is proposed that the concept of management of budget expenditures be introduced into scientific terminology and defined as a range of administrative actions of authorized bodies which, using a set of interrelated functions, methods, principles, and techniques, control the distribution and use of budgetary funds in order to ensure efficient and transparent management of budget expenditures, which in turn will contribute to sustainable economic growth of the state, ensuring macroeconomic sustainability and improving the quality of public services. The algorithm of modern management of budget expenditures is developed.

Keywords: budget, management, budget expenditures, budget funds, management of budget expenditures.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого економічного розвитку суспільства – одне із пріоритетних завдань сьогодення. Бюджет є тим головним інструментом регулювання, використовуючи який державні органи влади вирішують важливі завдання, передбачені економічною політикою держави. Відповідно до Конституції України держава є відповідальною перед громадянами за свою діяльність, що фінансується за рахунок бюджетних коштів і реалізується через вирішення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Рівень економічного розвитку України тією чи іншою мірою залежить від обсягу надходжень бюджетних коштів і напрямів їх використання.

Видатки бюджету є ефективним засобом впливу на макроекономічні показники держави. Видатки забезпечують фінансову підтримку різних сфер національної економіки, характеризують її структуру. Від своєчасності прийняття рішень щодо розподілу та використання бюджетних коштів залежить збалансованість всієї фінансової системи України.

Однак, як переконує практика, економіка України зазнає значних втрат внаслідок обмеженості та нерационального використання бюджетних ресурсів, недостатньо ефективної діяльності управлінських державних органів влади за результативним використанням бюджетних коштів, відсутності взаємозаліку між виділеними на фінансування бюджетних програм коштами та отриманими результатами. Недосконалість організації бюджетного процесу та відсутність критеріїв результативності використання бюджетних ресурсів призводить до невизначеності у визначенні пріоритетних напрямів їх розподілу, що впливає на соціально-економічний розвиток України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад напрямів використання бюджетних коштів приділяли увагу такі вітчизняні науковці, як: Т. Боголіб, О. Василик, Ю. Пасічник, В. Опарін, В. Федосов та ін. Водночас є потреба в додатковому дослідженні особливостей управління видатками бюджету з метою визначення їх сутності й ролі в соціально-економічному розвитку держави.

Мета статті полягає у дослідженні сутності видатків бюджету, особливостей управління ними та розробці перспективних напрямів їх удосконалення. Відповідно до визначеної мети в роботі поставлено такі завдання: дослідити наукові підходи сутності поняття «видатки бюджету» та надати власне бачення його трактування; проаналізувати ефективність використання бюджетних коштів; запропонувати пропозиції удосконалення управління видатками бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Видатки бюджету віддзеркалюють соціальну й економічну політику держави. Через них, як і бюджет в цілому, держава бере участь у розподільчих процесах, установлюючи певні пропорції розподілу [6] бюджетних коштів, спрямовуючи їх у різних напрямках (підвищення рівня добробуту населення, розвиток основних галузей економіки й інфраструктури виробництва, реалізацію комплексних економічних програм, обслуговування державного боргу, національну оборону, державне управління та міжнародні відносини), забезпечуючи тим самим досягнення сталого соціально-економічного розвитку суспільства та підвищуючи загальний рівень добробуту населення.

Бюджетним кодексом України, а саме розділом 1 «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу» ст. 2 п. 13 визначено, що видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом [5]. Окремі автори, які нами були досліджені, погоджуються з цим нормативно-правовим підходом (В. Макогон [15]; С. Булгакова, Л. Василенко, Л. Єрмошенко [11, с. 46]; С. Лондар [14]; Л. Панкевич, М. Зварич, П. Могиляк, Б. Хомічак [17, с. 290]; Є. Галушка [9, с. 46]).

Інші подають власне трактування досліджуваного поняття. Ми вважаємо, що підхід, який наведений у Бюджетному кодексі України, є невдалим, оскільки він не відображає реальний зміст і специфічні особливості процесу використання бюджетних коштів. Тому вважаємо за необхідне дослідити інші підходи до трактування поняття «видатки бюджету» та запропонувати власне бачення його розуміння. І. Кучеров пропонує під видатками бюджету вважати грошові кошти на фінансове забезпечення завдань і функцій держави та місцевого самоврядування [13, с. 95]. Однак це визначення є не зовсім точним, оскільки не всі грошові кошти зараховуються до бюджету. Натомість А. Бабіч, Л. Павлова обґрунтовують, що видатки бюджету – це процес виділення та використання фінансових ресурсів, що акумулюються у бюджетах усіх рівнів бюджетної системи, згідно з законами про бюджети на відповідний фінансовий рік [2, с. 115]. Такий підхід є занадто загальним, оскільки лише частина фінансових ресурсів зараховується до бюджету.

Свою чергою, О. Василик, К. Павлюк пропонують під видатками бюджетів розуміти інструмент розподілу та перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для забезпечення суспільного добробуту. Зміст і характер бюджетних витрат полягає у забезпеченні потреб діяльності держави. Призначення бюджетних видатків полягає у задоволенні найважливіших потреб суспільства у розвитку економіки та соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо [7, с. 123]. Авторами уточнено, що видатки бюджету є інструментом перерозподілу, обґрунтовано їх призначення.

На думку В. Опаріна, основою сутності бюджетних видатків має бути суспільний вибір. Через це він визначає видатки бюджету як інструмент забезпечення вищого критерію справедливості у розподілі державних благ з метою досягнення граничного рівня добробуту для кожного члена суспільства [16]. Такий підхід дає можливість конкретизувати роль видатків для кожного члена суспільства.

О. Василик під видатками бюджету розуміє видатки, які безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення й суттєво впливають на загальні соціальні процеси в державі й насамперед на рівень добробуту населення, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок непередбачуваних обставин [6]. Виходячи з наведеного визначення варто зауважити, що йдеться виключно про результат спрямування бюджетних коштів у соціальній сфері, що значно звужує зміст поняття «видатки бюджету».

На думку О. Орлюк, видатки бюджету – це прямі цільові видатки держави, що забезпечують її безперервне функціонування і відображають економічні відносини, що пов'язані з розподілом і перерозподілом частини національного доходу, яка концентрується в бюджеті [23]. Це визначення вважаємо більш конкретним, однак логічно його доповнити дослідженням, для чого саме здійснюється розподіл і перерозподіл частини національного доходу, яка концентрується в бюджеті.

Ю. Крохіна і М. Карасева, досліджуючи сутність поняття «видатки бюджету», виокремлюють економічний та юридичний підходи [12]. Згідно з економічним – це відносини, на основі яких відбувається процес використання централізованих коштів держави за різними напрямками. Юридичний підхід відображає відносини, які є складовою частиною фінансової діяльності держави, тому мають усі загальні особливості фінансової діяльності держави та відмінності, притаманні процесу використання державних централізованих грошових коштів. Проте такі підходи є не зовсім точними, хоча в сукупності вони доповнюють один одного. Логічніше в першому підході було б обґрунтувати, що використання централізованих коштів здійснюється саме за напрямками економічного характеру. Що стосується юридичного підходу, то тут доцільніше було б зробити акцент на тому, згідно з якими нормативно-правовими аспектами здійснюється розподіл і використання бюджетних коштів, куди і на що вони мають спрямовуватись, та яка ціль такої діяльності.

В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова, характеризуючи досліджувану категорію, розуміють, що видатки бюджету – це розподіл централізованого фонду фінансових ресурсів держави і їх використання за галузевим, цільовим і територіальним призначенням. Матеріальну основу видатків бюджету складають грошові кошти, які направляються державою на фінансування народного господарства, соціальної сфери і соціальних потреб населення, на державне управління, оборону й інші загальнодержавні потреби [20, с. 72]. Схожі трактування пропонують: С. Юрій, В. Стоян, О. Даневич (економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і його використанням за цільовим призначенням) [25]; М. Четов, Н. Четова, А. Бережна (економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованих грошових фондів та їх використанням за призначенням) [24, с. 116]; М. Грідчина (економічні відносини, що виникають у зв'язку з розподілом фонду коштів держави і його використанням за галузевим, цільовим і територіальним призначенням) [10].

М. Артус, Н. Хижа пропонують під видатками бюджету розуміти видатки, які спрямовуються на задоволення найважливіших потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери та характеризують рівень забезпечення потреб діяльності держави [1]. Авторами уточнено напрями спрямування видатків бюджету, проте не виокремлено суб'єктів цього процесу. Л. Воронова визначає видатки як витрати держави, які виражають урегульовані правовими нормами економічні відносини, що складаються при розподілі та використанні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів і забезпечують її безперервне функціонування» [8]. Безумовно, важко сперечатись з тим, що це урегульовані правовими нормами економічні відносини, що складаються при розподілі та використанні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Проте не погоджуємося, що під видатками варто розуміти витрати держави, це різні за змістом економічні категорії.

З цього приводу наведемо думку С. Юрія та В. Федосова, які стверджують, що «видатки і витрати тільки на перший погляд характеризують однакові процеси, однак насправді між ними є суттєві відмінності» [22, с. 165]. Видатки відображають розподільчі відносини щодо використання централізованого грошового фонду держави. Вони здійснюються на стадії розподілу ВВП, характеризуються одностороннім рухом грошових коштів ($G \rightarrow$) і не обмінюються на відповідні еквіваленти. Суб'єкт відносин виділяє видатки (видає гроші зі свого фонду) для їх подальшого використання без одночасного отримання еквівалентної вартості товарів або послуг [22, с. 165–166].

Ю. Пасічник розглядає видатки бюджету з огляду особливостей організації бюджетної системи, наводячи їх трактування як для державного, так і для місцевих бюджетів [18, с. 443]. Такий підхід є досить справедливим, оскільки таким чином можливо охарактеризувати видатки бюджету за різними напрямками використання бюджетних коштів і їх призначенням.

Усі із запропонованих підходів більшою чи меншою мірою мають право на існування. Однак вважаємо за необхідне надати власний підхід до трактування поняття «видатки бюджету», який, на відміну від наявних, відображатиме призначення видатків бюджету, межі розподільчих відносин та очікуваний результат. Видатки бюджету – це сукупність окремих елементів, які характеризують економічні відносини між державою, юридичними і фізичними особами, що виникають у результаті розподілу, перерозподілу й використання бюджетних ресурсів, сприяючи ефективному виконанню державою своїх конституційних зобов'язань, а також забезпеченню добробуту та соціально-економічному розвитку країни.

Одним із перших хто розпочав досліджувати особливості управління бюджетними видатками, був І. Розпутенко [19]. Але в його праці відсутнє трактування досліджуваного терміна. Згідно з Бюджетним кодексом України ст. 2 розд. 1 п. 49 затверджено лише трактування поняття «управління бюджетними коштами».

Проведений аналіз відомої нам наукової літератури дозволив дійти висновку, що понятійний апарат сфери управління видатками бюджету є недостатньо дослідженим. Тому пропонуємо ввести в наукову термінологію поняття «менеджмент бюджетних видатків» та надати йому легітимності шляхом доповнення частини другої ст. 2 розд. 1 Бюджетного кодексу України п. 493: менеджмент бюджетних видатків – це сукупність управлінських дій уповноважених органів, які, використовуючи комплекс взаємозв'язаних функцій, методів, принципів, прийомів, контролюють розподіл і використання бюджетних коштів з метою забезпечення ефективного, результативного та прозорого управління видатками бюджету, що, своєю чергою, сприятиме сталому економічному зростанню держави, забезпеченню макроекономічної стабільності та підвищенню якості надання державних послуг.

Виходячи із зауваженого вважаємо за необхідне навести алгоритм сучасного менеджменту бюджетних видатків (рис. 1).

З наведеного рис. 1 видно, що алгоритм менеджменту бюджетних видатків включає такі етапи:

I – менеджмент планування та прогнозування видатків бюджету;

II – менеджмент виконання бюджету за видатками (адміністрування видатків; облік та звітність про виконання видаткової частини бюджету; контроль щодо видатків на всіх стадіях бюджетного процесу);

III – менеджмент складання і затвердження звіту про виконання бюджету за видатками.

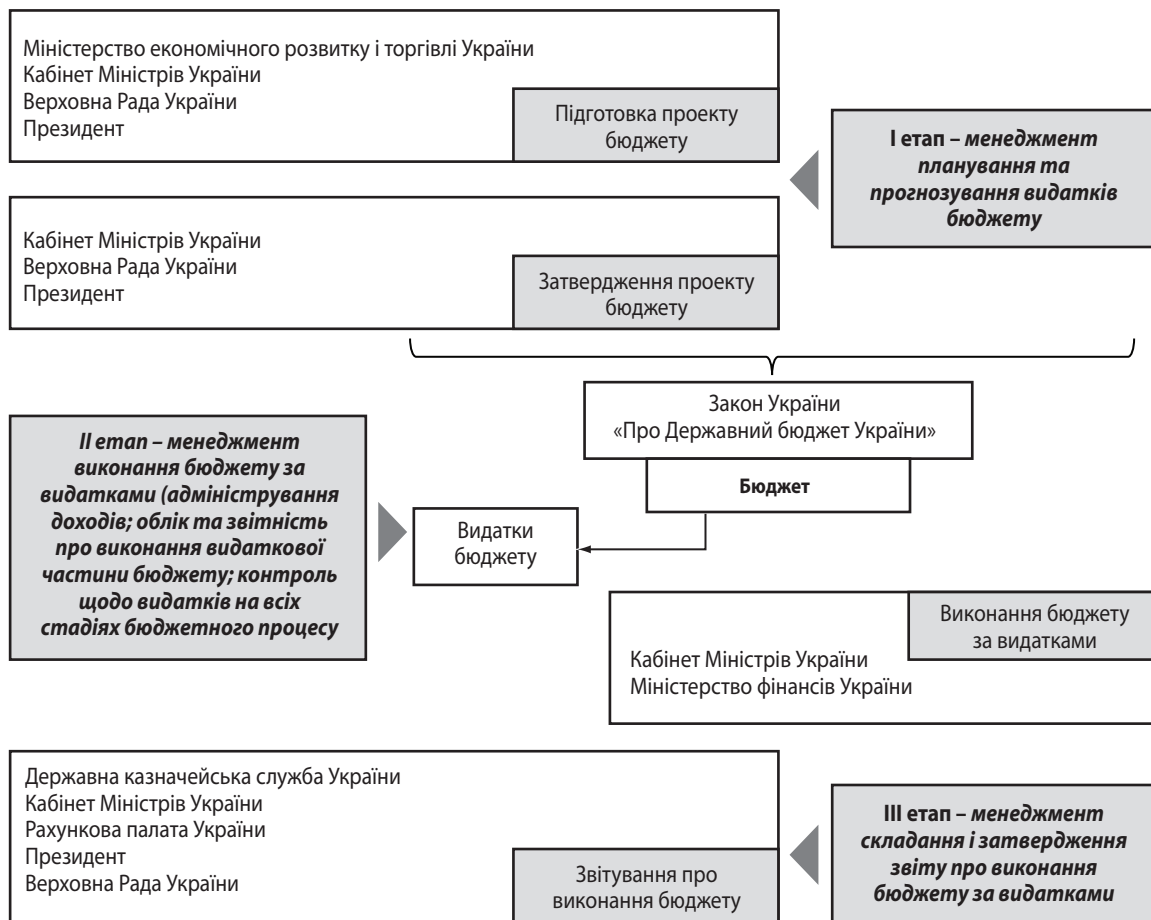

Рис. 1. Алгоритм сучасного менеджменту бюджетних видатків

Джерело: сформовано автором

На кожному етапі відбувається взаємодія уповноважених законодавчих і виконавчих органів влади між собою щодо забезпечення результативного планування, прогнозування, формування та виконання видатків бюджету. Однак із наведеного алгоритму чітко видно, що досягти результативності в менеджменті бюджетних видатків надзвичайно важко, оскільки управлінські органи взаємодіють між собою, однак не створюють цілісну систему управління, яка могла б забезпечити бажаний результат. Рахункова палата України, яка від імені Верховної Ради України контролює доходи й видатки державного бюджету (ст. 98 Конституції України), сьогодні фактично обмежується аналізом управління використання бюджетних коштів та інформуванням про результати перевірок Верховної Ради України та інших органів державної влади. Тому вважаємо, що необхідно переглянути роль і значення Рахункової палати України як головного органу бюджетного менеджменту в системі державного регулювання.

У загальному обсязі неефективного управління та використання державних коштів за напрямками протягом 2014–2017 рр. переважали порушення, які виникали в науці, освіті, культурі і спорті (рис. 2).

Їх обсяг у 2014 р. складав 1719,6 млрд грн, хоча у 2017 р. значно знизився і становив лише 187,6 млрд грн. Варто також зауважити що у сфері охорони здоров'я також простежується позитивна тенденція. Обсяги неефективного управління та використання державних коштів у 2017 р. знизились на 921,6 млрд грн.

У 2004–2017 рр. Рахунковою палатою України було здійснено чималу кількість контрольних заходів і виявлено значні бюджетні правопорушення (рис. 3).

Обсяги виявлених порушень у бюджетній сфері значно зросли. Так, якщо у 2004 р. було виявлено лише 7,5 млрд грн, то у 2017 р. – 23,0 млрд грн, що на 15,5 млрд грн більше. У 2010 р. обсяги виявлених порушень були найбільшими та склали 30,5 млрд грн. Що ж стосується самої частки бюджетних правопорушень у видатках Зведеного бюджету України, то варто зауважити, що вона значно знизилась з 2004 р. по 2017 р. – на 5,2 %. За результатами проведеного аналізу у 2016–2017 рр. частка бюджетних правопорушень у видатках зведеного бюджету була найменша і складала лише 2,0 % та 2,2 % відповідно.

Рис. 2. Обсяги неефективного управління та використання державних коштів, виявлених у 2014–2017 рр., за напрямками

Джерело: сформовано автором на основі даних Рахункової палати України

Рис. 3. Обсяг і частка виявлених Рахунковою палатою порушень бюджетного законодавства за 2004–2017 рр.

Джерело: сформовано автором на основі даних Рахункової палати України

За своєю економічною суттю оцінення результативності використання бюджетних коштів дає можливість виявити, наскільки дійовими та раціональними є діяльність і поведінка розпорядників коштів з точки зору бажання отримувати максимальні результати від бюджетних ресурсів. Якщо проаналізувати загальну тенденцію, яка відображає ефективність використання бюджетних коштів, то слід зазначити, що негативна тенденція триває досить довго.

Аналіз динаміки виявлення Рахунковою палатою України фактів неефективного використання бюджетних коштів протягом 2004–2015 рр. показує, що якщо у 2004 р. вони становили 2,5 млрд грн, то у 2015 р. – 6,2 млрд грн, тобто збільшились удвічі (рис. 4).

Протягом 2009–2010 рр. та 2013–2014 рр. обсяги неефективного використання бюджетних коштів в Україні були найбільшими. У 2013 р. цей показник становив рекордну суму за весь досліджуваний період – 17,9 млрд грн. У 2015 р. обсяги неефективного використання бюджетних коштів зменшилися на 8,1 млрд грн порівняно з 2014 р. Однак таке зниження не свідчить про те, що підвищено рівень управління бюджетними коштами. Це може бути пов'язано з тим, що органи рахункової палати спрямували свою діяльність на контрольно-аналітичні заходи щодо встановлення реального стану справ у бюджетній сфері.

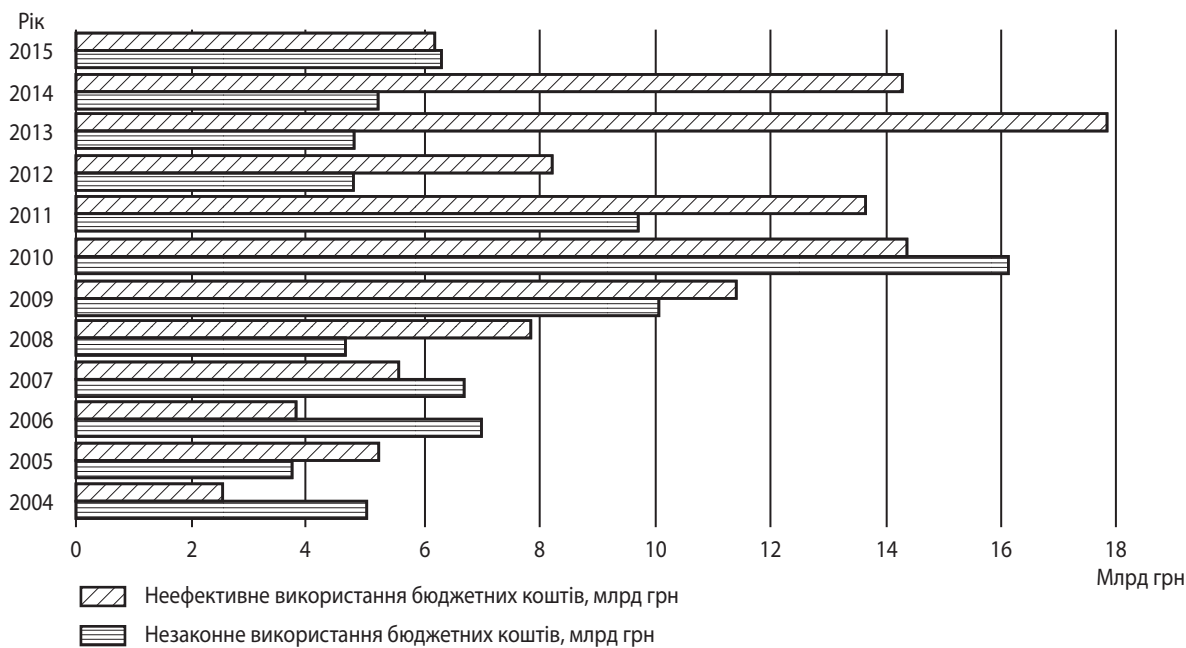

Рис. 4. **Обсяг незаконного та неефективного використання бюджетних коштів в Україні за 2004–2015 рр., млрд грн**

Джерело: сформовано автором на основі даних Рахункової палати України

Не кращою протягом 2004–2015 рр. є ситуація з незаконного використання бюджетних коштів. Так, якщо у 2004 р. таких фактів було виявлено на суму 5 млрд грн, то у 2015 р. вони склали 6,3 млрд грн. У період 2009–2010 рр. обсяг незаконного використання бюджетних коштів був найбільшим і складав 10,1 млрд грн і 16,1 млрд грн відповідно. У 2012 р. спостерігалось різке зменшення виявлених фактів незаконного використання бюджетних коштів – до 4,8 млрд грн. Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що питання порушень щодо неефективного та незаконного використання бюджетних коштів є важливими, оскільки це впливає на соціально-економічний розвиток держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі проведеного дослідження обґрунтовано, що під видатками бюджету необхідно розуміти взаємозв'язану сукупність окремих елементів, які характеризують економічні відносини між державою, юридичними і фізичними особами, що виникають у результаті розподілу, перерозподілу й використання бюджетних ресурсів, сприяючи ефективному виконанню державою своїх конституційних зобов'язань, а також забезпеченню добробуту та соціально-економічному розвитку країни. Запропоновано ввести у наукову термінологію поняття «менеджмент бюджетних видатків» і розроблено алгоритм сучасного менеджменту бюджетних видатків із виокремленням його етапів. Пропонований алгоритм дозволив встановити, що на кожному з окреслених етапів управлінські органи взаємодіють, але не створюють цілісну систему управління, яка б могла забезпечити бажаний результат.

Таким чином, підкреслимо, що сьогодні зростає усвідомлення важливості результативного державного управління в бюджетній сфері, яке одночасно охоплює не лише процеси планування і формування доходів бюджету, але й розподілу та використання бюджетних коштів. В Україні визначено, що управління бюджетними коштами здійснюється відповідними державними органами у межах чинних законів і директив. Проте, як переконає практика, дуже часто чиновники не дотримуються встановлених нормативно-правових засад в обмін на хабарі або вилучення коштів з бюджету через розтрату. А це значно підриває основи державного управління бюджетними коштами України. Тому настала нагальна потреба в розробленні механізму управління бюджетними коштами, в основу якого буде покладено принцип результативності, що і визначає значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

Література: 1. Артус М. М., Хижа Н. М. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : ВЕУ, 2005. 220 с. 2. Бабич А. М., Павлова Л. Н. Государственные и муниципальные финансы. М. : Финансы, ЮНИТИ, 2000. 687 с. 3. Боголіб Т. М. Механізм підвищення ефективності витрат бюджету. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7–8 (1). С. 58–61. 4. Бюджетная система России : учебник / под ред. Г. Б. Поляка. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 550 с. 5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010

№ 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. **6.** Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2004. 544 с. **7.** Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : підручник. Київ : НІОС, 2002. 608 с. **8.** Воронова Л. К. Правовое регулирование государственных расходов и финансирования. Финансовое право. Москва, 1995. **9.** Галушка Є. О. Бюджетний менеджмент : навч.-метод. посіб. Чернівці : Книга, 2007. 280 с. **10.** Грідчина М. В. Фінанси (теоретичні основи). URL: <http://fingal.com.ua/content/view/1102/54/1/1/>. **11.** Державні фінанси: Фінанси. Бюджетна система України : у 5 т. / за ред. С. О. Булгакова та ін. Київ : НВП «АВТ ЛТД», 2004. 400 с. **12.** Карасева М. В., Крохина Ю. А. Финансовое право : учебник. М., 2001. **13.** Кучеров И. И. Бюджетное право России: курс лекций. М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 317 с. **14.** Лондар С. Л. Фінанси : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2009. 384 с. **15.** Макогон В. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 3. С. 114–124. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/11.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/11.pdf). **16.** Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 240 с. **17.** Панкевич Л. В., Зварич М. А., Могиляк П. Я. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 293 с. **18.** Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 670 с. **19.** Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках / наук. ред. В. Куценко. Київ : Основи, 1993. 223 с. **20.** Федосов В., Опарін В., Сафонова Л. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 864 с. **21.** Родионова В. М. Финансы. М. : Финансы и статистика, 1995. 432 с. **22.** Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с. **23.** Фінансове право. Академічний курс : підручник Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с. **24.** Чечетов М. В., Чечетова Н. Ф., Бережна А. Ю. Бюджетний менеджмент: навч. посіб. Херсон : Інжек, 2004. 560 с. **25.** Юрій С. І., Стоян В. І., Даневич О. С. Казначейська система : підручник. Тернопіль : Карт-Бланш, 2006. 818 с.

References: **1.** Artus M. M., Khyzha N. M. Biudzhetna systema Ukrainy : navch. posib. Kyiv : VleU, 2005. 220 p. **2.** Babich A. M., Pavlova L. N. Gosudarstvennyye i munitsipalnyye finansy. M. : Finansy, YuNITI, 2000. 687 p. **3.** Boholib T. M. *Mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti vytrat biudzhetu* [The Mechanism of Increasing the Cost Effectiveness of the Budget]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. 2013. No. 7–8 (1). P. 58–61. **4.** Byudzhetnaya sistema Rossii : uchebnyk / pod red. G. B. Polyaka. M. : YuNITI-DANA, 1999. 550 p. **5.** Biudzhetnyi kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 No. 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. **6.** Vasylyk O. D., Pavliuk K. V. Derzhavni finansy Ukrainy : navch. posib. Kyiv : Tsentri navch. lit., 2004. 544 p. **7.** Vasylyk O. D., Pavliuk K. V. Derzhavni finansy Ukrainy : pidruchnyk. Kyiv : NIOS, 2002. 608 p. **8.** Voronova L. K. Pravovoye regulirovaniye gosudarstvennykh raskhodov i finansirovaniya. Finansovoye pravo. Moskva, 1995. **9.** Halushka Ye. O. Biudzhetnyi menedzhment : navch.-metod. posib. Chernivtsi : Knyha, 2007. 280 p. **10.** Hridchina M. V. Finansy (teoretychni osnovy). URL: <http://fingal.com.ua/content/view/1102/54/1/1/>. **11.** Derzhavni finansy: Finansy. Biudzhetna systema Ukrainy / za red. S. O. Bulhakova ta in. Kyiv : NVP «AVT LTD», 2004. 400 p. **12.** Karaseva M. V., Krokhina Yu. A. Finansovoye pravo : uchebnyk. M., 2001. **13.** Kucherov I. I. Byudzhetnoye pravo Rossii: kurs lektsiy. M. : AO «Tsentri YurInfoR», 2002. 317 p. **14.** Londar S. L. Finansy : navch. posib. Vinnytsia : Nova Knyha, 2009. 384 p. **15.** Makohon V. *Biudzhetni vydatky u systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy* [Budget Expenditures in the System of Social and Economic Development of the Country]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. 2016. No. 3. P. 114–124. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/11.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/11.pdf). **16.** Oparin V. M. Finansy (Zahalna teoriia) : navch. posib. Kyiv : KNEU, 2005. 240 p. **17.** Pankevych L. V., Zvarych M. A., Mohyliak P. Ya. Biudzhetnyi menedzhment : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2006. 293 p. **18.** Pasichnyk Yu. V. Biudzhetna systema Ukrainy : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2008. 670 p. **19.** Rozputenko I. Upravlinnia derzhavnymy vydatkamy v perekhidnykh ekonomikakh / nauk. red. V. Kutsenko. Kyiv : Osnovy, 1993. 223 p. **20.** Fedosov V., Oparin V., Safonova L. Biudzhetnyi menedzhment : navch. posib. Kyiv : KNEU, 2004. 864 p. **21.** Rodionova V. M. Finansy. M. : Finansy i statistika, 1995. 432 p. **22.** Finansy: pidruchnyk / za red. S. I. Yuriia, V. M. Fedosova. Kyiv : Znannia, 2008. 611 p. **23.** Finansove pravo. Akademichnyi kurs : pidruchnyk Kyiv : Yurinkom Inter, 2010. 808 p. **24.** Chechetov M. V., Chechetova N. F., Berezhna A. Yu. Biudzhetnyi menedzhment: navch. posib. Kherson : Inzhnek, 2004. 560 p. **25.** Yurii S. I., Stoian V. I., Danevych O. S. Kaznacheiska systema : pidruchnyk. Ternopil : Kart-Blansh, 2006. 818 p.

Інформація про автора

Мельничук Наталія Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту (вул. Підгірна, 1, м. Київ, 04107, Україна; e-mail: natasha_shevchuk_2012@ukr.net).

Информация об авторе

Мельничук Наталья Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования Национальной академии статистики, учета и аудита (ул. Подгорная, 1, г. Киев, 04107, Украина; e-mail: natasha_shevchuk_2012@ukr.net).

Information about the author

N. Melnychuk – Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department of Finances, Banking and Insurance, National Academy of Statistics, Accounting and Audit (1 Pidhirna Str., Kyiv, 04107, Ukraine; e-mail: natasha_shevchuk_2012@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
13.03.2018 р.*

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Красноносова О. М.

Анотація. В сучасних умовах євроінтеграції у зовнішній політиці держави та децентралізації регіонів – у внутрішній, розвиток як зовнішньоекономічних, так і внутрішньоекономічних зв'язків стає одним із каталізаторів економічного зростання громад і визначає їх економічну самодостатність. У зв'язку з цим формування динамічної регіональної структури, яка здатна швидко реагувати на зміну вектора національного та кон'юнктури світових ринків, стало актуальним важливим завданням економіки регіонів.

Ключові слова: регіон, економіка регіону, економічна самодостатність громади, структура регіональної економіки.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ САМОДОСТАТОЧНОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Красноносова Е. Н.

Аннотация. В современных условиях, когда внешняя политика государства ориентирована на евроинтеграцию регионов, а внутренняя – на развитие как внешнеэкономических так и внутриэкономических связей, децентрализация власти становится одним из катализаторов экономического роста громад и определяет их экономическую самодостаточность. В связи с этим формирование динамичной региональной структуры, которая способна быстро реагировать на изменения вектора национального и конъюнктуры мировых рынков, стало актуальным вопросом и важной задачей региональной экономики.

Ключевые слова: регион, экономика региона, экономическая самодостаточность громады, структура региональной экономики.

DETERMINATION OF THE ESSENCE OF ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN REGIONS OF UKRAINE

O. Krasnonosova

Abstract. Under modern conditions, when the foreign policy of the state is oriented towards European integration of its regions and the internal one – on the development of both foreign economic and intraeconomic ties, the decentralization of power becomes a catalyst of the economic growth of communities and contributes to their economic self-sufficiency. In this regard, the formation of a dynamic regional structure capable of rapid responding to changes in the national and world market environment is a topical issue and an important task of the regional economy.

Keywords: region, economy of the region, economic self-sufficiency of the community, structure of the regional economy.

Постановка завдання. На теперішній час наша держава реалізує концепцію децентралізації. Зміни, що спрямовані на посилення орієнтації регіонів на самоврядування, а територіальних громад – на самодостатність і конкурентоспроможність, вимагають детальної оцінки сутності та змісту цього поняття.

Результати. Світова наукова думка розглядає сутність самодостатності з психологічної точки зору. Саме з цієї позиції під самодостатністю розуміється здатність суб'єкта вирішувати багато життєвих завдань власни-

ми силами. Тобто створення умов, за яких доходи територіальних громад у межах певного регіону забезпечать необхідні бюджетні витрати, що дасть змогу регіону у цілому самостійно розвиватися на основі ефективного використання наявних власних ресурсів, вміння побудови економічних зв'язків усередині, між громадами, без залучення зовнішніх ресурсів характеризує стан самодостатності. Якщо територіальну громаду розуміти як сукупність місцевих жителів, які постійно проживають у межах адміністративно-територіальної одиниці, тобто регіону, то в цьому значенні територіальні громади існували завжди, в містах і селах. Саме в такому значенні традиційно використовують цей термін. Якщо ж під громадою розуміти колективного власника, то це об'єднання всіх громадян адміністративно-територіальної одиниці, а саме села, селища, міста, які можуть більшістю від свого складу на основі загальних зборів відповідно до Конституції України вирішувати питання щодо своєї спільної, неподільної публічної власності. Це територіальна громада, яка, за визначенням, набуває статусу юридичної особи та публічного права. У цьому сенсі територіальна громада виступає власником результатів суспільної праці та являє собою суб'єкт правових відносин, її вже можна ототожнювати із територіальною громадою згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування, [1]. Розглядаючи громаду як адміністративно-територіальну одиницю, слід вказати, що це значення з'явилося із упровадженням адміністративно-територіальної реформи 2014–2015 рр. Реформа передбачає можливість укрупнення територіальних громад [1]. У цьому розумінні громада означає не місцевих жителів, а адміністративну територію, саме у такому сенсі цей термін використовується у подальшому.

Іншу точку зору висловлюють деякі економісти [2], розглядаючи самодостатність як можливість соціально-економічної системи регіону при використанні власних ресурсів забезпечувати досягнення в межах відокремленої підсистеми національної економіки, що являє собою окрему громаду або регіон у цілому. Узагальнено – це стан економічної системи, який дозволяє гарантувати населенню гідний рівень життя.

Деяко інший зміст має поняття «самозабезпеченість». Так, самозабезпеченість (самодостатність) розглядається як система замкнутого відтворення спільноти, з мінімальною залежністю від обміну із зовнішнім середовищем [3]; економічний режим самозабезпечення країни, в якому мінімізується зовнішній товарний оборот. У сучасній економічній лексиці такий стан позначають автаркією, тобто економіку, орієнтовану всередину, на саму себе, на розвиток без зв'язків з іншими країнами. Автаркія являє собою закриту економіку, що передбачає абсолютний суверенітет. Також термін «автаркія» вживається в сенсі прагнення до відокремлення, схильності до вузького намісництва.

Автаркія постає не стільки як поняття, що відображає існуючу економічну реальність, скільки як інструмент економічного аналізу. У цьому інструментальному сенсі автаркія дозволяє показати, в якій точці між двома полюсами – відкритою економікою і автаркією – повинна знаходитися певна регіональна економічна система з позиції сталого економічного зростання. Деякі науковці [4; 5] намагалися довести гіпотезу, що до полюса «відкрита економіка» повинні тяжіти малі країни – вони отримують більш відчутні вигоди від зовнішніх зв'язків. Великі ж країни з їх величезним внутрішнім ринком тяжіють ближче до полюса «автаркія». Тому сенс автаркії виявляється нерозривно пов'язаний із розміром економічної системи.

Принцип автаркії був, наприклад, одним із ключових моментів політичної доктрини корпоратизму. Автаркія спрямована на створення замкнутої, незалежної економіки, здатної самостійно забезпечити себе всім необхідним, але в цьому і полягає її потенційна неефективність: кидаючи всі сили на забезпечення держави всім необхідним, вона ризикує бути нездатною сконцентрувати сили на чомусь одному, щоб поліпшити його якість і свою продуктивність. Розвиток автаркії у країні, на думку науковців, йде врозріз із трендом розвитку сучасної світової економіки, що в деяких випадках призводить до економічної та навіть технологічної відсталості країни. Політика прагнення до автаркії, як самоцілі, відображає, як правило, нездоровий стан економічної системи, вона ґрунтується на хворобливо загостреному почутті патріотизму, яке не має нічого спільного з реаліями, бажанні уникнути реформування економіки держави та відокремитися від світової економіки.

Принципи формування державного та місцевих бюджетів на умовах дотаційності являє собою елементи наслідків командно-адміністративної економіки. Наявна система субвенцій і дотацій місцевих бюджетів створюють умови зловживань у сфері державних програм економічного розвитку та держзакупівель, що також можна віднести до наслідків радянської моделі економіки.

Існує наукова думка [6; 7], яка представляє економічну самодостатність адміністративної території умовним поняттям, через сильну інтеграцію і неможливість окремої громади діяти як самостійна одиниця. На їх думку, регіональне господарство є підсистемою загальнодержавної єдиної системи національного господарства, а отже, не може включати уособлені територіальні одиниці. У фаховій літературі висловлюється думка, що успіху та самодостатності адміністративна територія може досягти, якщо створить дієвий механізм максимально ефективного використання внутрішніх ресурсів, тобто максимально реалізує свій внутрішній потенціал. Необхідною умовою є стратегічне планування комплексу заходів, спрямованих на згладжування наслідків від можливого впливу зовнішніх факторів, під які підпадає адміністративна територія, що представляє громаду.

Враховуючи сучасний євроінтеграційний вектор розвитку України, необхідно зазначити, що умовами приєднання до Європейського Союзу є проведення державою великої кількості різноманітних реформ, включаючи і фінансову децентралізацію, оскільки без фінансового забезпечення неможливо досягти значних і вагомих результатів в інших сферах реформування.

Відповідно до Європейської Хартії Місцевого Самоврядування від 15.10.1985 р. зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян (територіальних колективів) та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати певну частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави. Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного суспільства [1].

Однією з найбільш важливих частин децентралізації з точки зору самодостатності територіальних громад та регіонів у цілому є фінансова децентралізація. Вона відображає фінансові повноваження органів регіонального та місцевого рівнів та є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади. Децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з найнеобхіднішими місцевими потребами [8]. Обов'язковою умовою існування дієвого інституту самоврядування є формування більшої частини доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів, які самостійно встановлюються органами самоврядування, [8]. Реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності в кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні [8].

Необхідним є також посилення конкурентоспроможності кожної територіальної громади та регіону у цілому. Розглядаючи фактор конкурентоспроможності, фахівці [9; 10] визначають три складові, а саме:

- 1) конкурентоспроможність як забезпечувана населенням необхідність у створенні високого рівня життя;
- 2) конкурентоспроможність як забезпечувана виробництвом ефективність функціонування територіального господарського механізму;
- 3) конкурентоспроможність як підвищення привабливості адміністративної території з точки зору потенційних інвесторів.

Однією зі складових самодостатності територіальної громади та регіону у цілому можна назвати стан зовнішньоторгового сальдо. Незважаючи на те, що загальне скорочення імпорту, наприклад у 2014 р., в цілому по країні було значно вище за скорочення експорту, торгове сальдо країни залишається від'ємним: -468 млн дол. США. У регіональному розрізі склад експорту й імпорту товарів можна дослідити (табл. 1).

Таблиця 1

Сальдо експорту-імпорту товарів у регіонах України, млн дол. США

Регіони	Сальдо	
	позитивне	від'ємне
1	2	3
Вінницький	314	
Волинський		80
Дніпропетровський	4152	
Донецький	6285	
Житомирський	378	
Закарпатський		351
Запорізький	2160	
Івано-Франківський	6	
Київський		1904
Кіровоградський	619	
Луганський	888	
Львівський		1167
Миколаївський	1108	
Одеський		268
Полтавський	1031	
Рівненський	191	
Сумський	185	

1	2	3
Тернопільський	55	
Харківський		64
Херсонський	174	
Хмельницький	159	
Черкаський	208	
Чернівецький	18	
Чернігівський	172	

Висновки. В сучасних умовах євроінтеграції у зовнішній політиці держави та реалізації реформи децентралізації влади в регіонах – розвиток зовнішньоекономічних зв'язків стає одним із каталізаторів економічного зростання територіальних громад і регіону у цілому й визначення їх економічної самодостатності. У зв'язку з цим формування динамічної регіональної структури, яка здатна швидко реагувати на зміну вектора національного та кон'юнктури світових ринків, стало актуальним важливим завданням регіональної економіки. Також необхідно враховувати, що в умовах сучасної світової глобалізації стан економіки регіонів неминуче все глибше входить у світові господарські процеси.

Аналізуючи стан зовнішньоторговельного сальдо регіонів як складової їх самодостатності за фіксований проміжок часу, необхідно зазначити наявну географічну асиметрію. Це зумовлене близькістю до кордонів і проходженням значної кількості імпортованих товарів через їх територію всередину країни. Серед територіальних громад будь-якого з регіонів України поки що відсутні ті, котрі здатні за всіма ознаками стати «локомотивами» в утворенні експортоорієнтованої регіональної економіки, отже, нагальним є вирішення питання щодо створення для цього відповідних умов.

Література: 1. Конституційні територіальні громади. URL: <http://terhromady.info/home/poniattia-terytorialnoi-hromady/>.

2. Нижник Н. Р. Постсоціалістична держава: теоретико-правові проблеми : монографія. Ужгород : Вид-во УжНУ, 2003. 104 с.
3. Решетило В. П. Інституційні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем : монографія. Харків : ХНАМГ, 2013. 241 с.
4. Ускова Т. В. Устойчивое развитие региона: от концептуальных основ – к практическим результатам. *Экономические и социальные перемены в регионе: факты, тенденции, прогноз*. 2008. Вып. 43. С. 21–31.
5. Семиноженко В. П. Новий регіоналізм. Київ : Наукова думка, 2005. 160 с.
6. Савостенко Т. О. Методологічні засади державної політики сталого регіонального розвитку : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. 160 с.
7. Купалова Г. І. Розвиток та розміщення продуктивних сил регіону: соціально-економічні аспекти. Тернопіль : Упр. держ. ун-т економіки, 2005. 228 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014>.
9. Красносова О. М., Олійник А. Д. Конкурентоспроможність регіонів в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С. 90–93.
10. Потканскі Т. Досвід Польщі у формуванні політики регіонального розвитку // *Формування політики регіонального розвитку: досвід країн Центральної та Східної Європи в контексті вступу до ЄС*. Київ : Канадський Інститут Урбаністики, 2006. 142 с.

References: 1. Konstytutsiini terytorialni hromady. URL: <http://terhromady.info/home/poniattia-terytorialnoi-hromady/>.

2. Nyzhnyk N. R. *Postsotsialistychna derzhava: teoretyko-pravovi problemy* : monohrafiia [Post-Socialist State: Theoretical and Legal Problems: monograph]. Uzhhorod : Vyd-vo UzhNU, 2003. 104 p.
3. Reshetylo V. P. *Instytutsiini faktory stiiokoho rozvytku rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system* : monohrafiia [Institutional Factors of Sustainable Development of Regional Socio-Economic Systems: monograph]. Kharkiv : KhNAMH, 2013. 241 p.
4. Uskova T. V. *Ustoychivoye razvitiye regiona: ot kontseptualnykh osnov – k prakticheskim rezultatam* [Sustainable Development of the Region: from Conceptual Bases to Practical Results]. *Ekonomicheskiye i sotsialnyye peremeny v regione: fakty, tendentsii, prognoz*. 2008. Issue 43. P. 21–31.
5. Semynozhenko V. P. *Novyi rehionalizm*. Kyiv : Naukova dumka, 2005. 160 p.
6. Savostenko T. O. *Metodolohichni zasady derzhavnoi polityky staloho rehionalnoho rozvytku* : monohrafiia [Methodological Principles of the State Policy of Sustainable Regional Development: monograph]. Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2007. 160 p.
7. Kupalova H. I. *Rozvytok ta rozmishchennia produktyvnykh syl rehionu: sotsialno-ekonomichni aspekty*. Ternopil : Upr. derzh. un-t ekonomiky, 2005. 228 p.
8. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 No. 385 «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi strategii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku»*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014>.
9. Krasnosova O. M., Oliinyk A. D. *Konkurentospromozhnist rehioniv v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of Regions in the Conditions of Globalization]. *Biznes Inform*. 2012. No. 11. P. 90–93.
10. Potkanski T. *Dosvid Polshchi u formuvanni polityky rehionalnoho rozvytku // Formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku: dosvid krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy v konteksti vstupu do Yes*. Kyiv : Kanadskiy Instytut Urbanistyky, 2006. 142 p.

Інформація про автора

Красноносова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, м. Харків, 61166, Україна).

Информация об авторе

Красноносова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, г. Харьков, 61166, Украина).

Information about the author

O. Krasnosova – PhD (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (1a Inzhenernyi Ln., 61166, Kharkiv, Ukraine)

*Стаття надійшла до ред.
26.03.2018 р.*

Економіка підприємства та управління виробництвом

JEL Classification: A10; M3

УДК 339.13::658.6+004

ФУНДАМЕНТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ

Наторіна А. О.

Анотація. Визначено роль цифрової трансформації бізнесу для економіки та деталізовано позитивний вплив цифрових технологій на підприємства у різних сферах ринкової діяльності. Обґрунтовано компоненти, що утворюють фундамент цифрової трансформації бізнесу, зокрема презентовано компіляцію трьох конститuentів, що формують базис цифрової трансформації бізнесу, ґрунтуючись на аналізі практичного досвіду, та аргументовано подано стовпи цифрової трансформації бізнесу, що безпосередньо є частиною цифрової інфраструктури, а також впливають на її стрімкий розвиток. Інтерпретовано каталізатори цифрової трансформації бізнесу з огляду на їх значущість для різних секторів економіки.

Ключові слова: бізнес, цифрові технології, цифрова трансформація, базис цифрової трансформації.

ФУНДАМЕНТ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ БИЗНЕСА

Наторина А. А.

Аннотация. Определена роль цифровой трансформации бизнеса для экономики, и детализировано положительное влияние цифровых технологий на предприятия в различных сферах рыночной деятельности. Обоснованы компоненты, образующие фундамент цифровой трансформации бизнеса, в частности презентована компиляция трех конститuentов, формирующих базис цифровой трансформации бизнеса, основываясь на анализе практического опыта, и аргументированно поданы столбы цифровой трансформации бизнеса, которые непосредственно являются частью цифровой инфраструктуры, а также влияют на ее стремительное развитие. Интерпретированы катализаторы цифровой трансформации бизнеса с учетом их значимости для различных секторов экономики.

Ключевые слова: бизнес, цифровые технологии, цифровая трансформация, базис цифровой трансформации.

THE BASIS FOR DIGITAL BUSINESS TRANSFORMATION

A. Natorina

Abstract. The role of digital business transformation in the economic development is defined, and the positive impact of digital technologies on enterprises in various spheres of market activity is detailed. Based on the analysis of the practical

© Наторіна А. О., 2018

experience, there justified the components forming the basis for digital business transformation, in particular, the compilation of three constituents forming the basis for digital business transformation is presented. The pillars of digital business transformation, which are a part of the digital infrastructure and influence its rapid development, are substantiated. The catalysts of digital business transformation are interpreted with regard to their importance for different sectors of economy.

Keywords: *business, digital technologies, digital transformation, basis for digital transformation.*

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах становлення цифрової економіки, цифрова трансформація бізнесу з метою слідування поточним ринковим тенденціям і забезпечення стабільного функціонування передбачає ряд переваг, а саме – широке охоплення аудиторії та максимально можливий рівень впливу на неї з застосуванням релевантних, низько витратних маркетингових комунікацій. Лише ті підприємства, що раціонально здійснюють цифрову трансформацію задля моніторингу запитів, потреб покупців і прогнозування очікувань й уподобань клієнтів, займають лідируючі позиції на ринку, значно випереджаючи пріоритетних конкурентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти цифрової трансформації бізнесу розкрито у працях зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких доцільно зазначити Л. Вісконті [5], Б. Елбрехта, Д. Енгельбарта, Г. Карчеву, Ч. Лендрі, Р. Ліпсі, І. Малик, В. Пілінського, К. Скінера, Е. Тоффлера, Р. Флоріду, С. Хантінгтона, Д. Хезмондалша, К. Шваб. Однак, незважаючи на вагомий внесок науковців вищезазначених учених та економістів, питання, пов'язані з визначенням та обґрунтуванням компонентів, що утворюють фундамент цифрової трансформації бізнесу, досліджені не достатньою мірою.

Тому метою статті є ідентифікація та інтерпретація складових, що утворюють фундамент цифрової трансформації бізнесу, а також обґрунтування стовпів і каталізаторів цифрової трансформації бізнесу на базі ґрунтовних досліджень практичного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові технології істотно змінюють поведінку споживачів на ринку й індивідуальне ставлення клієнтів до різних напрямів діяльності підприємств, а також трансформують бізнес-моделі, що впроваджуються ними на практиці, і, як наслідок, здійснюють прямий вплив на різні сектори економіки, будучи стимулятором появи нових бізнес-процесів й економічних систем. На базі аналізу досліджень [1–3] станом на 2017 р. ідентифіковано підприємства-лідери цифрової трансформації та деталізовано позитивні наслідки впливу цифрових технологій у рамках різних сфер діяльності.

1. Ринок банківських послуг. Цифрові технології дозволяють створювати якісні та клієнтоорієнтовані продукти та послуги, модифікувати систему взаємодії з клієнтами, адаптувати бізнес-моделі, модернізувати процеси електронного банкінгу, імплементувати нові підходи до управління кадрами, що необхідні для успішної діяльності підприємств на ринку банківських послуг. З огляду на зазначене, ключовими напрямками сталого функціонування підприємств на цьому ринку є забезпечення безпеки споживачам при наданні послуг, розробка та необхідна інформаційна підтримка платіжних платформ.

2. Ринок охорони здоров'я. Застосування цифрових технологій на ринку охорони здоров'я дозволяє розширювати спектр можливостей, які присутні у галузі – від цифровізації традиційних систем до утворення мережі послуг, орієнтованих на конкретних споживачів завдяки персоналізованому підходу до обслуговування.

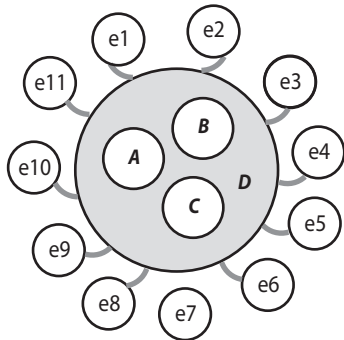
3. Ринок високих технологій. Сьогодні конкурентні переваги бізнесу багато у чому визначаються інформаційно-комунікаційною підтримкою. Синтез цифрових і високих технологій дозволяють підприємству досягти безпрецедентного рівня розуміння ринкових потреб, здійснити коректну імплементацію системи моніторингу та контролю поточної діяльності, що сприяє своєчасному реагуванню на існуючий попит та освоєнню нових сфер діяльності, у тому числі знаходженню й охопленню нових ринкових ніш.

4. Виробництво. Смарт-виробництва, а також синхронізовані цифрові бізнес-процеси – основа трансформації промисловості. У мінливому маркетинговому середовищі підприємства, що здатні максимально задовольнити потреби споживачів і надавати належний сервіс клієнтам з одночасним поєднанням використання цифрових бізнес-моделей та інновацій, які, своєю чергою, є передумовою зниження витрат і зростання доходу, досягають стратегічної мети діяльності.

5. Ритейл. Наявність гаджетів і девайсів у клієнтів викликало радикальні зміни імперативів ведення бізнесу ритейлу, що спричинило необхідність цифровізації їх діяльності. Тому позиції ринкових лідерів у сучасних умовах займають ритейлери, які здатні стати інтегрованими омніканальними структурами, орієнтованими на цифрові способи взаємодії з покупцями. Комбінування персоналізованих послуг та інтерактивної цифрової продукції забезпечує більш інтегрований підхід до управління взаємовідносинами з клієнтами, а також надає можливість спрогнозувати можливу реакцію споживачів на певні дії ритейлера.

6. Ринок транспортних послуг. Застосування цифрових технологій у комбінації з інноваційною стратегією дозволяють підприємствам на ринку транспортних послуг оптимізувати виконання бізнес-операцій у режимі реального часу, що виступає гарантією їх результативної діяльності у перспективі.

З огляду на значущість цифрової трансформації бізнесу для економіки, що підтверджено її позитивним впливом, доцільним є розгляд компонентів, які утворюють фундамент трансформації цифрового бізнесу. Вивчення ґрунтовних праць [1] свідчить про те, що базисом цифрової трансформації є компіляція трьох конститuentів, що є головним джерелом формування аналітичних баз даних, які визначають його ключові можливості у маркетинговому середовищі, а саме – цифровізації бізнес-процесів та інтеграції ланцюгів створення вартості (вертикальних і горизонтальних); цифровізації продуктів і послуг; адекватних цифрових бізнес-моделей і клієнтського доступу (рис. 1).

A – цифровізація бізнес-процесів та інтеграція ланцюгів створення вартості; B – цифровізація продуктів і послуг; C – адекватні цифрові бізнес-моделі та клієнтський доступ; D – аналітичні бази даних; e1 – мобільні девайси та гаджети; e2 – онлайн-платформи; e3 – технології геолокації; e4 – провідні людино-машинні інтерфейси; e5 – автентифікація та ідентифікація проявів фальсифікації; e6 – 3D-друк; e7 – інтелектуальні датчики (сенсори); e8 – аналітичні дані та вдосконалені алгоритми; e9 – багаторівнева взаємодія з клієнтами та профайлінг; e10 – доповнена реальність; e11 – хмарні обчислення

Рис. 1. Базис цифрової трансформації бізнесу

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Конституенти, що графічно наведені на рис. 1, потребують детального роз'яснення, у зв'язку з чим на що у статті нижче подано їх інтерпретацію.

1. Цифровізація бізнес-процесів та інтеграція ланцюгів створення вартості.

Цифрова трансформація передбачає цифровізацію усієї сукупності бізнес-процесів на підприємстві, у тому числі розробку / придбання та виведення товару на ринок з подальшою його логістичною підтримкою, а також інтеграцію вертикальних і горизонтальних ланцюгів створення вартості на всіх організаційних рівнях. Сукупність усіх даних щодо бізнес-процесів, пов'язаних із діяльністю підприємства на різних ринках, ефективність якої залежить від здатності нівелювати негативний вплив факторів маркетингового мікро- та макросередовища, доступні у режимі реального часу, що робить можливим їх онлайн-моніторинг, планування і контроль завдяки коректно розробленій і розвиненій інтегрованій внутрішній цифровій системі. Інтеграція у цьому випадку передбачає як базові внутрішні бізнес-операції, пов'язані з пошуком постачальників і розробкою оптимального маршруту доставки продукції, так і комунікування з ключовими партнерами, контактування з клієнтами, а також інші операції у ланцюгу створення вартості.

2. Цифровізація продуктів і послуг.

Цифровізація продуктів і послуг передбачає розширення їх існуючих характеристик, зокрема шляхом впровадження нових функцій, що можуть використовуватися керівництвом підприємства для прийняття обґрунтованих рішень разом з інструментами аналізу даних, а також розробки продуктів і послуг, які орієнтовані на повністю інтегровані рішення. Інтегруючи нові методи збору, обробки й аналізу даних, підприємства можуть генерувати дані щодо ступеня задоволеності споживачів наданими підприємствами продуктами і послугами, що, своєю чергою, сприяє їх подальшій диференціації задля задоволення нових запитів і перманентно зростаючих потреб споживачів.

3. Адекватні цифрові бізнес-моделі та клієнтський доступ.

Підприємства, презентуючи на ринку інноваційні цифрові клієнтоорієнтовані рішення у рамках використання адекватних цифрових бізнес-моделей, створюють додаткову цінність для клієнтів, що призводить до підвищення їх рівня лояльності та, як наслідок, конкурентоспроможності. Слід зазначити, що адекватні цифрові бізнес-моделі орієнтовані на генерування додаткових доходів в онлайн-просторі та забезпечення максимального доступу клієнтів до наданих підприємствами на ринку продуктів і послуг, тому що здатність задовольнити клієнта є одним з важливих напрямів ефективної цифрової трансформації.

Слід зауважити, що симбіоз мобільних девайсів; онлайн-платформ; технологій геолокації; провідних людино-машинних інтерфейсів; автентифікації та ідентифікації проявів фальсифікації; 3D-друку; інтелектуальних датчиків (сенсорів); аналітичних даних і вдосконалених алгоритмів; багаторівневої взаємодії з клієнтами та профайлінгу; доповненої реальності; хмарних обчислень є характерною особливістю цифрової трансформації адже безпосередньо є джерелом наповнення аналітичних баз даних.

Необхідно також зазначити, що стрімкий розвиток цифрового бізнесу відбувається завдяки розгалуженій цифровій інфраструктурі, стовпами якої є аналітика, великі дані та мобільні і хмарні технології (рис. 2).

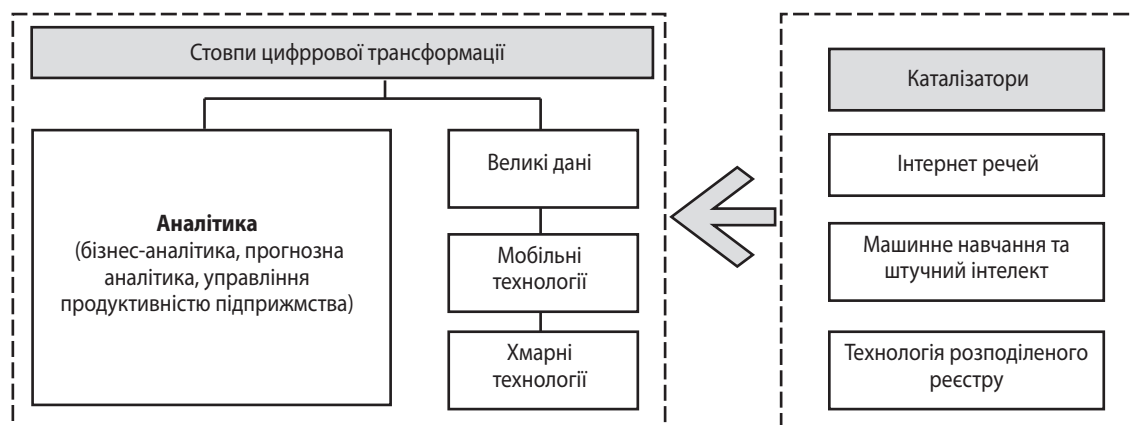

Рис. 2. Стовпи та каталізатори цифрової трансформації бізнесу Джерело: сформовано автором на основі [3]

Швидкість цифровізації бізнес-процесів на підприємстві можна збільшити за допомогою рішень бізнес-аналітики, прогнозної аналітики й управління продуктивністю підприємства, а також вбудованих функцій машинного навчання, що дозволять керівництву отримати точні й оперативні аналітичні відомості про поточну діяльність підприємства, здійснювати необхідні трансформації на основі обробленої інформації. Активний розвиток цифрових технологій призвів до розробки аналітичних додатків і сприяв підвищенню вимог до них з боку користувачів, у тому числі підприємств, адже користувачі потребують прості у налаштуванні та використанні аналітичні продукти, а фахівці у сфері інформаційно-комунікаційних технологій потребують надійне корпоративне рішення (ІТ-продукт), що гарантуватиме повний контроль, безпеку, легкість при масштабуванні і керуванні. Все це впливає на портфель ринкових пропозицій виробників зазначеної ІТ-продукції.

Великі дані – це сукупність інформації з різних джерел надходження, у тому числі та інформація, що отримують споживачі через гаджети та девайси. Підприємства виходять за рамки бізнес-аналітики для створення нових можливостей з використанням великих даних. Результати масштабних досліджень [1; 5; 6] демонструють, що підприємства з інвестиціями у великі дані отримують істотний прибуток і випереджають конкурентів на ринку. Маючи відповідний інструментарій для роботи з великими даними, підприємства можуть зберігати, аналізувати й управляти ними, а також отримувати цінну інформацію, раніше їм недоступну.

Згідно матеріалам «Oracle» [7] можна стверджувати, що великі дані впливають на галузі та на суспільство у цілому. Так, покупці ритейлерів можуть отримувати знижки або зберігати повідомлення, доставлені на їх смартфон, коли переглядають продукцію в інтернет-вітринах або інтернет-магазинах; інтернет-споживачі можуть отримувати персоналізовані пропозиції, спеціально призначені й адаптовані для них; виробники продукції здатні оцінити ефективність просування власної продукції на ринку за короткий проміжок часу.

Застосування мобільних технологій здатне спростити діяльність підприємств і кардинально змінити будь-які аспекти їх діяльності від бізнес-операцій до взаємин із клієнтами. Планування, проектування та реалізація успішної корпоративної стратегії мобільних рішень – це трансформація способів взаємодії співробітників і клієнтів з підприємством [3].

Хмарні технології забезпечують підприємствам доступ до даних, додатків і послуг в Інтернет. Хмара усуває необхідність закупівлі високо витратного устаткування та дозволяє співробітникам підприємства працювати незалежно від місцезнаходження. Більше 90 % підприємств у світі вже використовують загальнодоступні, приватні або гібридні хмари [1; 2]. У якості основних переваг застосування хмарних технологій підприємствами доцільно вказати такі [3]:

1. Еластичність – можливість швидко збільшувати або зменшувати обсяг використаних послуг відповідно до потреб.
2. Економічність – зменшення витрат, пов'язаних із орендою обладнання та ІТ.
3. Доступність – цілодобовий доступ до хмарних систем із будь-якого пристрою незалежно від поточної геолокації.
4. Простота у використанні та зменшення функціонального навантаження співробітників підприємства. Вищезазначене доводить той факт, що хмарні технології мають ряд переваг, що дозволяють підприємствам підвищувати конкурентоспроможність.

Основні причини застосування хмарних технологій підприємствами за «SAP» [3]:

- 1) більш швидкий процес упровадження з меншими попередніми витратами;
- 2) прискорення циклу інновацій завдяки більш частим оновленням без дублювання функцій;
- 3) можливість масштабування у будь-який момент і динамічна зміна потужності, що забезпечує необхідну гнучкість для конкуренції з порівняно великими у галузі підприємствами.

Згідно з рис. 2 каталізаторами цифрової трансформації виступають Інтернет речей, машинне навчання та штучний інтелект, а також революційна технологія розподіленого реєстру. Вони сприяють радикальному перетворенню традиційних бізнес-моделей підприємств і зміні продуктів і послуг залежно від ефективності протікання цифровізації бізнес-процесів.

Застосування технології розподіленого реєстру передбачає для підприємства формування бази даних про транзакції, що спільно використовується і синхронізується безліччю комп'ютерів у різних геолокаціях без централізованого управління. Тому керівництво підприємства може мати точну копію даних, автоматично оновлювану при зміні певної інформації.

Інтернет речей підтримується цілим комплексом технологій, зокрема інтерфейсами прикладного програмування, що забезпечують підключення пристроїв до Інтернету. Згідно з «GSMA» [8] Інтернет речей відноситься до використання інтелектуально підключених пристроїв і систем для використання даних, зібраних вбудованими датчиками та виконавчими механізмами у машинах та інших фізичних об'єктах. Інтернет речей відкриває новий вимір послуг, що поліпшують якість життя споживачів, і підвищує продуктивність підприємств, утворюючи нові можливості. Для підприємств Інтернет речей може підкріплювати рішення, які покращують процес прийняття рішень і продуктивність в обробній промисловості, ритейлі, сільському господарстві та інших секторах. Для споживачів – набуває значення з огляду на сприяння утворенню пропозицій, що значно покращують енергоефективність, безпеку, охорону здоров'я, освіту та інші аспекти повсякденного життя.

Активне впровадження на підприємстві машинного навчання та застосування штучного інтелекту дозволяє розробляти спеціалізовані додатки з використанням алгоритмів, які не потребують навичок у сфері обробки даних [9].

У цілому можна констатувати, що управління великими даними з використанням аналітичних інструментів, штучного інтелекту та машинного навчання сприяє зміні процесу прийняття рішень на підприємстві.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження ідентифіковано значущість цифрової трансформації бізнесу для економіки та деталізовано позитивні наслідки впливу цифрових технологій у рамках різних сфер діяльності підприємств. Визначено та розкрито сутність конститuentів базису цифрової трансформації, ґрунтуючись на вивченні й аналізі відомих широкому колу науковців та економістів праць. Обґрунтовано стовпи та каталізатори цифрової трансформації бізнесу з огляду на її важливість для різних секторів економіки.

Література: 1. The World Economic Forum (January 2016). Digital Enterprise. World Economic Forum White Paper Digital Transformation of Industries: In collaboration with Accenture. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/digital-enterprise-narrative-final-january-2016.pdf>. 2. OECD (12 January 2017). Key issues for digital transformation in the G20. Report. OECD conference. URL: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>. 3. SAP. Official Website. URL: <https://www.sap.com>. 4. PwC. Official Website. What we mean by Industry 4.0. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industry-4.0/what-we-mean.html>. 5. Visconti L. M. Creating Value: The Theory and Practice of Marketing Semiotics. *European Journal of Marketing*. 2015. Vol. 51. Issue 5/6. P. 846–849. 6. IBM (2011). Digital transformation. Creating new business models where digital meets physical. IBM Global Business Services, Executive Report. URL: <https://www-07.ibm.com/sg/manufacturing/pdf/manufacturing/Digital-transformation.pdf>. 7. Oracle (2016). Big Data Predictions 2017. URL: <http://www.oracle.com/us/technologies/big-data/big-data-predictions-2017-3436868.pdf>. 8. GSM Association (July 2014). Understanding the Internet of Things (IoT). GSMA Head Office. URL: https://www.gsma.com/iot/wp-content/uploads/2014/08/cl_07_wp_07_14.pdf. 9. Делойт. Нова ера цифрової трансформації // Центральна та Східна Європа. 2016. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/c500/CETop500_2016_ua.pdf.

References: 1. The World Economic Forum (January 2016). Digital Enterprise. World Economic Forum White Paper Digital Transformation of Industries: In collaboration with Accenture. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/digital-enterprise-narrative-final-january-2016.pdf>. 2. OECD (12 January 2017). Key issues for digital transformation in the G20. Report. OECD conference. URL: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>. 3. SAP. Official Website. URL: <https://www.sap.com>. 4. PwC. Official Website. What we mean by Industry 4.0. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industry-4.0/what-we-mean.html>. 5. Visconti L. M. Creating Value: The Theory and Practice of Marketing Semiotics. *European Journal of Marketing*. 2015. Vol. 51. Issue 5/6. P. 846–849. 6. IBM (2011). Digital transformation. Creating new business models where digital meets physical. IBM Global Business Services, Executive Report. URL: <https://www-07.ibm.com/sg/manufacturing/pdf/manufacturing/Digital-transformation.pdf>. 7. Oracle (2016). Big Data Predictions 2017. URL: <http://www.oracle.com/us/technologies/big-data/big-data-predictions-2017-3436868.pdf>. 8. GSM

Association (July 2014). Understanding the Internet of Things (IoT). GSMA Head Office. URL: https://www.gsma.com/iot/wp-content/uploads/2014/08/cl_iot_wp_07_14.pdf. 9. Deloit. Nova era tsyvrovoi transformatsii // Tsentralna ta Skhidna Yevropa. 2016. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/c500/CETop500_2016_ua.pdf.

Інформація про автора

Наторіна Альона Олександрівна – кандидат економічних наук, завідувач сектора навчальних закладів відділу статистики і аналітики вищої освіти ДНУ «Інститут освітньої аналітики» (вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, 04503, Україна; e-mail: alona.natorina@gmail.com).

Информация об авторе

Наторина Алена Александровна – кандидат экономических наук, заведующий сектором учебных заведений отдела статистики и аналитики высшего образования ГНУ «Институт образовательной аналитики» (ул. Владимира Винниченко, 5, г. Киев, 04503, Украина; alona.natorina@gmail.com).

Information about the author

A. Natorina — Ph.D. (Economics), Head of Sector of Educational Establishments, Higher Education Statistics and Analysis Department, SSI "Institute of Educational Analytics" (5 V. Vynnychenka Str., Kyiv, 04053, Ukraine; e-mail: alona.natorina@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
12.03.2018 р.*

JEL Classification: M 11; D 22

УДК 005.8

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЦІННІСТЮ ПРОЄКТІВ

Батенко Л. П.
Лезіна А. В.

Анотація. Наведено комплекс пропозицій методичного й організаційного спрямування щодо побудови моделі управління цінністю проєктів. Авторський підхід гармонізований з фазами життєвого циклу проєкту і передбачає ви-значення, балансування, створення, контроль за забезпеченням і актуальністю ціннісних очікувань основних зацікавлен-них сторін проєкту в двох напрямках: в процесі управління проєктом і в процесі створення продукту проєкту. Надано рекомендації щодо організаційних дій, які можуть бути запроваджені на підприємствах на постійній основі для управ-ління цінністю проєктів.

Ключові слова: проєкт, цінність проєкту, управління цінністю проєктів, організаційні дії, положення з управління проєктами.

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЦЕННОСТЬЮ ПРОЕКТОВ

Батенко Л. П.
Лезина А. В.

Анотация. Представлен комплекс предложений методического и организационного направления по построению модели управления ценностью проектов. Авторский подход гармонизирован с фазами жизненного цикла проекта и преду-

сматриває визначення, балансування, створення, контроль за забезпеченням і актуальністю ціннісних очікувань основних зацікавлених сторін проекту в двох напрямках: в процесі управління проектом і в процесі створення продукту проекту. Дані рекомендації по організаційним діям, які можуть бути введені на підприємстві на постійній основі для управління цінністю проектів.

Ключеві слова: проект, цінність проекту, управління цінністю проектів, організаційні дії, положення по управлінню цінністю проектів.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR PROJECT COST MANAGEMENT

L. Batenko
A. Liezina

Abstract. The paper presents a set of proposals for methodological and organizational guidance on building a model of project cost management. The author's approach is harmonized with the phases of the life cycle of the project and involves identifying, balancing, creating, controlling the maintenance and relevance of the cost expectations of key stakeholders in the project in two directions: in the process of managing the project and in the process of creating the project product. Moreover, the article contains recommendations for organizational actions that can be implemented on an ongoing basis by enterprises to manage cost of projects.

Keywords: project, project cost, project cost management, organizational actions, provision on project cost management.

Постановка проблеми. За сучасних умов сталий розвиток, успішність і конкурентоспроможність проектно-орієнтованих підприємств залежить не лише від їх фінансового положення, позиціонування на ринку й адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища. В більшості випадків довгострокові перспективи залежать від того, наскільки організація під час реалізації проектів може задовільнити всі ціннісні очікування стейкхолдерів, а також відстежувати віддалені наслідки та створювати відповідні бази знань. Водночас, попри велику кількість публікацій та наробок учених з управління цінністю проектів, на сьогодні не існує єдиного методичного підходу та комплексу усталених організаційних засад для підвищення ефективності проектно-орієнтованої діяльності в контексті її ціннісного спрямування, що потребує відповідних теоретичних і прикладних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка представників вітчизняних і закордонних наукових кіл присвячують свої праці вивченню питань економічної сутності категорії «цінність», «цінність проектів» та «управління цінністю проектів». Серед таких варто зазначити таких як: М. І. Назаренко [1], Х. Передало, Т. Мирончук [2], Т. Гайдан [3], Л. Стасюк [4], Дж. Андерсон, С. Валдайцев, В. Андерфр, С. Бушуєв [5], Н. Бушуєва [6], Л. Батенко, І. Кубарева [7], О. Судук [8], М. Рич [9], Т. Олех [10], О. Князева, О. Мелих [11] та ін. Кожен із них дає власне визначення цих понять, розглядаючи їх у площині створення репутації підприємства, формування компетенцій працівників, ціннісно – орієнтованого управління, визначення ймовірних наслідків проектно-орієнтованої діяльності тощо. Але залишаються відкритими декілька питань. По-перше, відсутні інструменти, які забезпечують балансування, контроль за створенням цінності проектів і визначення ступеня забезпечення ціннісних очікувань. По-друге, відсутній системний підхід, що забезпечує наскрізне комплексне управління цінністю проектів. По-третє, не визначено комплекс організаційних дій для підприємств, що реалізують проекти та мають наміри управляти цінністю проектів.

Мета статті. Метою цього дослідження є представлення комплексного методичного підходу до забезпечення управління цінністю проектів і рекомендацій щодо відповідних організаційних дій підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає сумнівів той факт, що основною метою управління цінністю проектів є задоволення інтересів їх зацікавлених сторін. На цей час, з розвитком теорії стейкхолдерів, «компанією вважається не тільки економічна цілісність та інтереси для отримання прибутку, а й елемент того середовища, в якому вона діє, а також система, яка впливає і сама зазнає впливу від свого оточення: місцевих громад, споживачів, постачальників, громадських організацій, а також персоналу, інвесторів та акціонерів» [12, ст. 14]. На наш погляд, на тлі дотримання класичних критеріїв оцінки успішності проекту (обсяг, якість, час, бюджет) варто приділяти більшу увагу саме управлінню цінністю відповідно до очікувань зацікавлених сторін, тому пропонуємо авторський підхід до етапів і змісту управління цінністю проектів (табл. 1).

Ми вважаємо, що управління цінністю проекту потребує таких дій:

– на фазі ініціації проекту доречними є діагностика середовища та виявлення кола зацікавлених сторін проекту. На цьому етапі важливо виявити основні цілі проекту та можливі прояви цінності проекту з урахуванням широкого спектра факторів навколишнього середовища проекту на відповідному та суміжних ринках;

Управління цінністю проектів: етапи та зміст

Фази життєвого циклу проекту	Етап управління цінністю проекту	Зміст та основні дії
Ініціація	Діагностика середовища	Виявлення потенційних ціннісних очікувань від проекту для замовника
Планування та реалізація	Позиціювання стейкхолдерів проекту	Картування стейкхолдерів і визначення їх ступеня впливу на проект
	Балансування та створення цінності	Ідентифікація, балансування, створення та підтвердження актуальності ціннісних очікувань стейкхолдерів
Завершення	Визначення ступеня забезпечення цінності проекту	Оцінювання ступеня забезпечення цінності проекту та причини відхилень
Постпроектний період	Аудит цінності	Виявлення віддалених наслідків створеної цінності проекту

Джерело: сформовано авторами

– на фазі планування та реалізації відбувається балансування та створення цінності проекту. Це передбачає застосування широкого спектра діагностичної роботи, що пов'язана з виявленням і позиціюванням зацікавлених сторін проекту. Насамперед варто провести картування стейкхолдерів з виділенням таких їх груп, як «Інтереси щодо продукту проекту», «Інтереси щодо управлінських процесів», «Комплексні інтереси» та «Нейтральні інтереси». Надалі необхідно визначити ступінь впливу зацікавлених сторін на проект і визначити збалансованість їх інтересів, забезпечити ціннісні очікування та перевірити їх актуальність під час реалізації проекту;

– на фазі завершення відбувається визначення ступеня забезпеченості ціннісних очікувань зацікавлених сторін і підведення підсумків щодо створеної цінності. На цьому етапі проводиться діагностика створених ціннісних параметрів відповідно до первісних та актуальних очікувань стейкхолдерів. Для всіх груп зацікавлених сторін пропонується надати власну оцінку отриманої цінності проекту або вказати ступінь задоволеності у відсотках до бажаних результатів. Також важливим аспектом цього етапу є узагальнення даних за групами та підведення підсумків щодо створеної цінності проекту;

– у постпроектний період вважаємо за доречне проводити аудит цінності та відстежувати віддалені наслідки використання продукту проекту та покращення процесів проектного управління. Попередні дослідження практики проектного управління на українських підприємствах показали необхідність відстежувати результати проектів саме в цей період. Немає сумнівів, що цінність, яка була створена в проекті, має вплив на започаткування майбутніх проектів. Варто зазначити, що в цьому випадку забезпечення ціннісних очікувань зацікавлених сторін може мати прояв у процесах довгострокового використання продукту проекту та в процесах підвищення ефективності ведення майбутніх проектів, що відстежується в постпроектний період. Для накопичення досвіду й усвідомлення значущості цінності для кожної зацікавленої особи варто приділити увагу створенню спільних баз даних за підсумками реалізованого проекту, аналізувати результати взаємодії стейкхолдерів між собою, визначити корисність продукту проекту та вплив від його використання (експлуатації).

Впровадження методичних підходів до управління цінністю проектів на підприємствах вимагає трансформації філософії ведення їх проектною діяльністю, формування нових компетенцій у робітників, внесення змін у «Положення по управлінню проектами» з виокремленням розділу по управлінню цінністю проектів. На наш погляд, для того щоб процес створення цінності проектів був дійсно результативним, необхідна відповідна організаційна підтримка, що передбачає реалізацію заходів, які базуються на основних функціях менеджменту – організації, плануванні, мотивації, контролю та регулюванні в процесі створення цінності проектів (табл. 2).

Таким чином, маємо переконання, що підприємства, які запровадять на постійній основі організаційні важелі та вдосконалять відповідно до специфіки своєї діяльності «Положення по управлінню проектами» в частині управління цінністю проектів, зможуть усвідомлено створювати цінність проектів для його стейкхолдерів у двох напрямках: в процесах створення продукту проекту та в процесах управління проектом. Вбачається, що основні функції управління цінністю проектів будуть спрямовані на створення оптимальних умов роботи працівників підприємства, а управлінські дії започаткують прагнення останніх незалежно від посади та вагомості в організації забезпечувати ціннісні параметри проекту для зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів.

Організаційні важелі забезпечення результативного управління цінністю проектів

Функція	Уточнення змісту функції	Організаційні дії	Відповідальна особа
Організація	Запровадження розробки чи доопрацювання «Положення по управлінню проектами» в частині управління цінністю проектів	Інформування та навчання всіх працівників щодо змісту процесів по забезпеченню цінності проектів	Директор, головний інженер (керівник функціонального відділу)
		Визначення за необхідності функціональних лідерів проекту, делегування їм повноважень контролю за забезпеченням цінності проекту	
		Визначення форми та термінів звітності функціональних лідерів та членів проектної команди	
Планування	Запровадження проведення аналізу стейкхолдерів з метою виявлення і забезпечення їх ціннісних очікувань	Розробка або доопрацювання шаблонів необхідних документів	Директор, головний інженер (керівник функціонального відділу)
		Розробка плану роботи підлеглих з детальним описом їх обов'язків	
		Визначення членів проектної команди та узгодження їх ціннісних очікувань від проекту	
Мотивація	Введення в систему стимулювання преміювання членів проектної команди залежно від ступеня забезпечення цінності проекту. Розширення інструментів нематеріальної мотивації членів проектних команд	Застосування положень про заходи безпеки, умови праці й охорону навколишнього середовища	Директор, головний інженер (керівник функціонального відділу), директор по персоналу
		Застосування матеріальних винагород за створену цінність проекту	
		Запровадження регулярного навчання за повний або частковий рахунок підприємства	
Контроль	Введення регулярного надання та обміну інформацією зі стейкхолдерами щодо створення цінності впродовж реалізації проекту	Аналіз звітів щодо створення цінності для стейкхолдерів	Менеджер проекту, члени проектної команди
		Моніторинг забезпечення ціннісних очікувань	
		Збори керівництва та членів проектної команди	
Регулювання	Введення перевірки актуальності ціннісних очікувань стейкхолдерів проекту впродовж планування та реалізації проекту	Управління змінами у ціннісних очікуваннях стейкхолдерів	Директор, менеджер проекту
		Реєстрація та документування ціннісних параметрів проекту	

Джерело: сформовано авторами

На наш погляд, викладені в роботі рекомендації можуть бути застосовані поступово, але варто значити, що всі вони спонукатимуть підприємства до підвищення ефективності управлінських процесів. Загалом за рахунок введення інноваційних важелів управління компанія може перейти до нової парадигми ведення бізнесу, що приведе в майбутньому до повної трансформації організації в напрямку створення цінності проектів.

В результаті дослідження питання щодо управління цінністю проектів нами були визначені основні етапу управління цінністю проектів та запропоновані організаційні дії, що в сукупності формують відповідну платформу для проектно-орієнтованих підприємств, які прагнуть управляти цінністю проектів і підвищувати їх результативність. Перспективою подальших наукових пошуків у цьому напрямку може стати впровадження організаційно-методичного підходу в практику українських підприємств.

Література: 1. Назаренко І. М. Цінність підприємства – головний орієнтир стратегічного менеджменту. *Агросвіт*. 2013. № 11. С. 14–18. 2. Передало Х. С., Мирончук Т. В. Фактори впливу на формування змісту місії машинобудівних підприємств. URL: http://vlp.com.ua/files/11_27.pdf. 3. Гайдай Т. В. Історико-економічний аналіз розробки проблеми цінності у вітчизняній та зарубіжній теорії. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2009. Вип. 37–38. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5756.html>. 4. Стасюк Л. Л. Цінність підприємства: генезис та сучасна парадигма формування змісту поняття. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/21-2016/23.pdf>. 5. Бушуєв С. Д. Креативні технології управління проектами та програмами : монографія. Київ : Самміт – Книга, 2010. 768 с. 6. Бушуєв С. Д., Бушуєва Н. Д. Формування цінності в діяльності проектно-орієнтованих організацій. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2009. № 3 (31). С. 5–14. 7. Кубарева І. В., Батенко Л. П. Знання компонента проектного управління у забезпеченні інвестиційної привабливості підприємств // Стратегічне управління знаннями підприємства : монографія / [А. П. Наливайко, О. М. Гребешкова, Л. П. Батенко та ін.]. Київ : КНЕУ, 2014. 455 с. С. 349–360. 8. Судук О. Ю. Формування цінності проектного підходу в сфері аграрного виробництва. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2016. № 2 (74). С. 213–221. 9. Рич М. І. Цінності зацікавлених сторін в соціальних та комерційних проектах. URL: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-13/45-49.pdf>. 10. Олех Т. М., Колесникова Е. В. Матричная диаграмма и «сильная связанность» индикаторов ценности в проектах. *Электротехнические и компьютерные системы*. 2012. № 07 (83). С. 148–153. 11. Князієва О., Мельх О. Functional model for investment project's evaluation and financial controlling. *The Economic Annals-XXI*. 2014. No. 3–4 (1). P. 47–50. 12. Рибак А. І., Азарова І. Б. Управління зацікавленими сторонами в проектному менеджменті : монографія. Одеса : ОДАБА, 2017. 145 с.

References: 1. Nazarenko I. M. *Tsinnist pidpriemstva – holovnyi oriientyr stratehichnoho menezhmentu* [The Value of the Enterprise is the Main Reference Point of Strategic Management]. *Ahrosvit*. 2013. No. 11. P. 14–18. 2. Peredal Kh. S., Myronchuk T. V. *Faktory vplyvu na formuvannya zmistu misii mashynobudivnykh pidpriemstv*. URL: http://vlp.com.ua/files/11_27.pdf. 3. Haidai T. V. *Istoryko-ekonomichnyi analiz rozrobky problemy tsinnosti u vitchyzniani ta zarubizhnii teorii. Istoryia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*. 2009. Issue 37–38. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5756.html>. 4. Stasiuk L. L. *Tsinnist pidpriemstva: henezys ta suchasna paradyhma formuvannya zmistu poniattia*. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/21-2016/23.pdf>. 5. Bushuiev S. D. *Kreatyvni tekhnologii upravlinnia projektamy ta prohramamy* : monohrafiia [Creative Technologies for Project and Program Management: monograph]. Kyiv : Sammit – Knyha, 2010. 768 p. 6. Bushuiev S. D., Bushuieva N. D. *Formuvannya tsinnosti v diialnosti projektno-oriientovanykh orhanizatsii* [Formation of Value in the Activities of Design-Oriented Organizations]. *Upravlinnia projektamy ta rozvytok vyrobnytsva*. 2009. No. 3 (31). P. 5–14. 7. Kubareva I. V., Batenko L. P. *Znannieva komponenta projektneho upravlinnia u zabezpechenni investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv* [Knowledge Component of Project Management in Providing Investment Attractiveness of Enterprises] // *Stratehichne upravlinnia znanniamy pidpriemstva: monohrafiia* / [A. P. Nalyvaiko, O. M. Hrebeshkova, L. P. Batenko et al.]. Kyiv : KNEU, 2014. 455 p. P. 349–360. 8. Suduk O. Yu. *Formuvannya tsinnosti projektneho pidkhodu v sferi ahrarnoho vyrobnytsva* [Formation of the Value of a Project Approach in the Field of Agrarian Production]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*. 2016. No. 2 (74). P. 213–221. 9. Rych M. I. *Tsinnosti zatsikavlenykh storin v sotsialnykh ta komertsiiynykh projektakh*. URL: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-13/45-49.pdf>. 10. Olex T. M., Kolesnikova Ye. V. *Matrichnaya diagramma i «silnaya svyazannost» indikatorov tsennosti v projektakh* [Matrix Diagram and “Strong Connectivity” of Value Indicators in Projects]. *Elektrotekhnicheskyye i kompyuternyye sistemy*. 2012. No. 07 (83). P. 148–153. 11. Kniazieva O., Melykh O. *Functional model for investment project's evaluation and financial controlling*. *The Economic Annals-XXI*. 2014. No. 3–4 (1). P. 47–50. 12. Rybak A. I., Azarova I. B. *Upravlinnia zatsikavlenymy storonamy v projektnomu menezhmenti* : monohrafiia [Managing Stakeholders in Project Management: monograph]. Odesa : ODABA, 2017. 145 p.

Інформація про авторів

Батенко Людмила Павлівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри стратегії підприємств Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна; e-mail: batenkoludmila@gmail.com).

Лезіна Анастасія Володимирівна – аспірант кафедри стратегії підприємств Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна; e-mail: lezuya16@meta.ua).

Інформація об авторах

Батенко Людмила Павловна – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедры стратегии предприятий Государственного высшего учебного заведения «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина; e-mail: batenkoludmila@gmail.com).

Лезина Анастасия Владимировна – аспирант кафедры стратегии предприятий Государственного высшего учебного заведения «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина; e-mail: lezuya16@meta.ua).

Information about the authors

L. Batenko – Ph.D. (Economics), Professor, Head of Business Strategy Department, State Higher Educational Institution “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman” (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine; e-mail: batenkoludmila@gmail.com).

A. Liezina – Postgraduate Student of Business Strategy Department, State Higher Educational Institution “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman” (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine; e-mail: lezya16@meta.ua).

Стаття надійшла до ред.
21.03.2018 р.

JEL Classification: L26; M15; M21

УДК 338.2

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

**Отенко В. І.
Стоказ Я. М.**

Анотація. За результатами оцінювання міжнародних рейтингових агентств, стан корпоративного управління вітчизняних підприємств відповідає недостатньому рівню відповідності провідним міжнародним практикам і принципам ефективного корпоративного управління. Це зумовлює необхідність створення організаційних умов для підвищення рівня якості та компетентності корпоративного управління. Таке положення реалізується за наявності відповідного ефективного інструментарію управління стратегічними знаннями та розвитку управлінської компетентності. Вибір і пріоритетність стратегічних заходів для удосконалення якості корпоративного управління обґрунтовується за допомогою експертних методів оцінювання за системою показників управлінської компетентності підприємства.

Ключові слова: управлінська компетентність, підприємство, корпоративне управління, якість, методичне забезпечення, оцінювання.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНКИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

**Отенко В. И.
Стоказ Я. Н.**

Аннотация. По результатам оценки международных рейтинговых агентств, состояние корпоративного управления отечественных предприятий соответствует недостаточному уровню соответствия лучшим международным практикам и принципам эффективного корпоративного управления. Это требует создания организационных условий для повышения качества и компетентности корпоративного управления. Такая ситуация реализуется при использовании соответствующих эффективных инструментов управления стратегическими знаниями и развития управленческих компетенций. Выбор и приоритет стратегических мер по повышению качества корпоративного управления обосновываются с помощью методов экспертной оценки в системе показателей управленческой компетентности предприятия.

Ключевые слова: управленческая компетентность, предприятие, корпоративное управление, качество, методическое обеспечение, оценка.

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR ASSESSING MANAGERIAL COMPETENCE OF AN ENTERPRISE

V. Otenko
Ya. Stokaz

Abstract. According to the results of the assessment carried out by international rating agencies, the state of corporate governance of domestic enterprises corresponds to the insufficient level of compliance with the best international practices and principles of effective corporate governance. This requires the creation of organizational conditions for improving the quality and competence of corporate governance. Such a situation is realized with the application of appropriate effective tools for managing strategic knowledge and developing managerial competencies. The choice and priority of strategic measures to improve the quality of corporate governance is justified by means of expert assessment methods in the system of indicators of managerial competence of an enterprise.

Keywords: managerial competence, enterprise, corporate governance, quality, methodological support, assessment.

В Україні тривають процеси становлення національної моделі корпоративного управління, характерною ознакою яких є зміни правових, організаційних умов, дієвих механізмів врахування та реалізації інтересів всіх суб'єктів корпоративних відносин. Це зумовлює необхідність удосконалення компетентності та якості корпоративного управління, а також методичного забезпечення їх оцінювання.

Теоретичним і методологічним аспектам корпоративного управління в закордонних країнах було присвячено чимало наукових досліджень і публікацій, а саме праці А. Алчіана, Р. Брейлі, Р. Брілі, М. Дженсена, Г. Клейнера, В. Кондратьєва, Р. Коуза, С. Кукури, Р. Ла Порта, С. Майерса, Р. Морка, Д. Норта, А. Радігіна, К. Фами, Дж. Фрімена, М. Хесселя, Дж. Хіта, Дж. Ван Хорна, М. Омара, А. Фаска, В. Шапіро та ін. Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ корпоративного управління зробили вітчизняні науковці О. Вакульчик, А. Воронкова, В. Євтушевський, Т. Момот, Г. Назарова, О. Поважний та ін. Більшість досліджень зосереджена на проблемах організаційного розвитку корпоративного управління, організаційно-правового характеру власності, корпоративної культури, розробці механізмів балансу інтересів і моделей корпоративного контролю. Однак питанням, пов'язаним із розробкою методичних підходів та інструментарію оцінювання та удосконалення компетентності та якості корпоративного управління не приділяється достатньої уваги. У зв'язку із цим проведення дослідження, орієнтованого на вивчення методів оцінки та удосконалення компетентності та якості корпоративного управління, є актуальним.

Метою дослідження виступає формування методичного забезпечення оцінювання управлінської компетентності підприємства задля створення організаційних умов підвищення рівня якості та компетентності корпоративного управління.

Результати досліджень рейтингового агентства IBI-Rating стану корпоративного управління вітчизняних підприємств показали, що рівень відповідності провідним міжнародним і вітчизняним практикам і принципам ефективного корпоративного управління компаній склав 56,3 % [1; 2]. Такі результати оцінювання свідчать про необхідність створення організаційних умов для підвищення рівня якості та компетентності корпоративного управління.

Корпоративне управління формує певні правила з прийняття та реалізації стратегічних рішень. За таких умов управлінська компетентність підприємства визначається не тільки кваліфікаційними, професійними, особистісними параметрами ОПР, а й організацією прийняття стратегічних рішень, відповідальністю та контролем за їх реалізацією, компетентністю членів наглядової ради [3]. Посилаючись на нормативно-правову базу, принципи та положення про організацію корпоративного управління, можна виділити відповідні основні компетенції членів наглядової ради та суб'єктів управління [4; 5], які пов'язані з:

- стратегічним управлінням підприємства (стратегії підприємства, стратегічне планування, механізми управління: процеси прийняття рішень, структура влади, стиль керівництва);
- функціями та компетенцією членів наглядової ради – контроль та урахування інтересів учасників процесів корпоративного управління (система контролю, моніторинг діяльності керуючих, захист інтересів міноритарних акціонерів);
- професіональними компетентностями, що включають фахові якості (рівень освіти; фінансова освіченість; знання специфіки галузі; стратегічне бачення; досвід) та особисті якості (порядність, авторитет, комунікабельність тощо);
- інформаційною прозорістю (фінансові результати діяльності підприємства, дотримання норм кодексу, прозорий механізм добору нових членів рад, розкриття інформації про біографію і майно кандидата та ін.);

– обов'язками критеріями оцінки діяльності ради, генерального директора та організацією роботи комітетів (аудиторського, з прав акціонерів і розкриття інформації, зі стратегії і тактики та ін.), регламентацією їх кількісного складу;

– ставленням до робітників (мотиваційні чинники – турбота про людей та їхні потреби, навчання і можливості підвищення кваліфікації, справедливості при оплаті).

Таким чином, рівень управлінської компетентності залежать від повноважень учасників корпоративних відносин (їх компетенцій) і визначається колективним характером компетентності управлінського персоналу. Отже, компетентність корпоративного управління, з одного боку, залежить від дій наглядової ради, загальних зборів акціонерів, менеджерів у межах повноважень, визначених законом і статутом підприємства, а з іншого – характеризується їх знаннями, здатностями, уміннями та навичками для здійснення ефективного управління.

Спосіб оцінювання колективної компетенції управлінського персоналу повинен бути якомога більш об'єктивним. Для оцінювання управлінської компетентності використано методичний підхід для оцінки факторів розвитку підприємства «матриця пріоритетів поліпшення якості QIPM (Quality Improvement Priority Matrix)» [4–6]. Це простий та наочний метод, що полягає в оцінці важливості (importance) різних факторів, що визначають діяльність підприємства та ступінь їх здійснення – реалізації (performance). Цей метод широко використовується для прийняття управлінських рішень у різних державних і комерційних організаціях США та Європи. Праці в галузі менеджменту якості з використанням QIPM були визнані гідними престижної премії Malcolm Baldrige National Quality Award у 1995 році.

Варіантами такого підходу є оцінка факторів за такими параметрами, як «важливість» і «задоволеність» покупців (клієнтів) (satisfaction) або «вплив на бізнес» (business value impact) і простота реалізації (ease of implementation). Фактори, що оцінюються (після агрегування індивідуальних оцінок), відображуються на графіку у відповідних осях, наприклад «важність – реалізованість». Пріоритетними, що потребують засобів для змін та удосконалення, вважаються фактори з високою важністю, але простою реалізованістю (складністю реалізації).

Управлінська компетентність підприємства оцінюється як колективна компетентність управлінського персоналу досліджуваних підприємств методом групового експертного оцінювання. Для збору вихідних даних використовувалася інформація з офіційних сайтів досліджуваних підприємств [7–10] та анкета, що містила набір факторів за ступенем важливості та простотою реалізації, які оцінювалися управлінським персоналом середнього рівня управління (12 експертів) двох машинобудівних підприємств (ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Електроважмаш») за шкалою Раша [4]. Вибір шкали Раша для оцінювання компетентності управлінського персоналу пояснюється такими її перевагами:

- 1) модель забезпечує калібрування пунктів анкети відповідно до їх ваги (складності);
- 2) вага пунктів анкети може бути порівняно просто обчислена на основі частоти відгуків;
- 3) одиниця виміру шкали Раша являє собою результат перетворення вихідних даних, має стандартизований характер;
- 4) дані подаються в інтервальної шкалі;
- 5) пункти анкети, які з якої-небудь причини респондентом залишені без відповіді, не становлять труднощів при використанні моделі Раша, тобто пропуски завдань не критичні для обробки даних;
- 6) вимір за моделлю Раша не залежить від вибірки та набору пунктів анкети, тобто теоретично вони не залежать від розподілу індивідуальних відгуків і набору питань. Це дозволяє одержувати об'єктивовані результати, що відповідає принципу об'єктивності як одного із критеріїв наукового дослідження.

Таким чином, респондентам запропоновано оцінити компетентність управлінського персоналу за п'ятьма параметрами показників із використанням дихотомічної шкали, у якій вимір наведений двома можливими станами – «так» або «ні», що відповідає 1 і 0. Одиницею виміру за шкалою Раша є «логіт» (D):

$$D = \ln\left(\frac{P}{1-P}\right), \quad (1)$$

де P – імовірність позитивної відповіді на питання анкети.

Для конвертування результатів анкетування у шкалу Раша необхідно визначити загальну суму балів (S_1), що набрав кожен респондент, і загальну суму балів за кожним пунктом анкети (S_2). Потім визначається максимальне значення, що мав би набрати кожен респондент: $\max_1 = 1 \times 52 = 52$. Відношення S_1 до \max_1 інтерпретується як частота (імовірність) вірної відповіді (P_1) і визначається для кожного респондента. У підсумку для кожного респондента визначається його бал за шкалою Раша. Аналогічно розраховується максимальна кількість балів за кожним пунктом анкети. В нашому випадку максимальне значення по кожному пункту $\max_2 = 1 \times 12 = 12$. Для кожного пункту розраховується відношення $P_2 = S_2 / \max_2$, і значення D_2 . Відповідно

до цього підходу параметри наведені показниками компетентності управлінського персоналу – мотивації реалізації стратегічного вибору, рівня компетентності наглядової ради, інформаційної забезпеченості та прозорості прийняття стратегічних рішень, ступеня організованості управлінського персоналу, його розвитку та навчання. Таким чином, анкета складається з 52 запитань (табл. 1).

Таблиця 1

Показники управлінської компетентності підприємства

Параметри	Показники
1	2
1. Мотивація управлінського персоналу на досягнення стратегічних цілей	п. 1. Поділювані та спільні цілі
	п. 2. Наявність гнучкої системи оцінок і заохочення
	п. 3. Стан готовності персоналу до змін
	п. 4. Наявність спільних цінностей
	п. 5. Наявність будь-якого соціального пакета
	п. 6. Визнання досягнутих результатів
	п. 7. Заохочення позитивного мислення та поведінки
	п. 8. Прихильність організації
	п. 9. Атмосфера довіри та підтримки
2. Рівень компетентності членів наглядової ради	п. 10. Наявність ясних стратегічних цілей розвитку
	п. 11. Визначення корпоративних і фінансових альтернатив
	п. 12. Корпоративність прийняття стратегічних рішень
	п. 13. Облік інтересів груп учасників корпоративних відносин при прийнятті управлінських рішень
	п. 14. Наявність ефективного стилю управління (лідерства)
	п. 15. Системний характер заходів, що реалізуються
	п. 16. Забезпечення послідовності дій у корпорації
	п. 17. Забезпечення відповідності організаційної структури цілям
	п. 18. Забезпечення ефективної діяльності підприємства
	п. 19. Наявність наступності (вибору ключових фігур)
	п. 20. Наявність контролінгу менеджменту
	п. 21. Наявність системи відповідальності
	п. 22. Узгодженість корпоративних цілей розвитку з цілями підрозділів
п. 23. Чітке делегування повноважень менеджменту	
3. Інформаційна забезпеченість і прозорість прийняття стратегічних рішень для підприємства	п. 24. Моніторинг реалізації управлінських рішень та інформованість про результати персоналу підприємства
	п. 25. Існування можливостей обговорення альтернатив вирішення проблем
	п. 26. Наявність оцінювально-аналітичної системи для досліджень внутрішнього та зовнішнього середовища
	п. 27. Проведення зборів, присвячених ідентифікації проблем
	п. 28. Корисність надаваної інформації
	п. 29. Пояснювальна значущість надаваної інформації
	п. 30. Релевантність надаваної інформації
	п. 31. Однозначність надаваної інформації
	п. 32. Швидкість і своєчасність надання необхідної інформації
	п. 33. Достатність інформаційного та комп'ютерного забезпечення
4. Ступінь організованості управлінського персоналу	п. 34. Існування системи підбора персоналу відповідно до принципів корпоративної культури
	п. 35. Формування формальної структури
	п. 36. Формалізація та стандартизація: опис політик, правил, посад і стандартних методик (керівництва, схем)
	п. 37. Контроль діяльності та поведінки
	п. 38. Наявність програми організаційного розвитку

1	2
	п. 39. Наявність постійних або тимчасових команд, груп спеціалістів для вирішення конкретного завдання, комітетів, інтеграторів, інтеграційних підрозділів
	п. 40. Чіткість у визначенні ролей та сфер відповідальності
	п. 41. Ефективність формальних комунікацій
	п. 42. Наявність зворотного зв'язку
	п. 43. Ефективність неформальних комунікацій (персональні контакти між менеджерами, обмін досвідом, неформальні зустрічі, збори)
	п. 44. Участь менеджерів середнього рівня управління у виборі напрямку розвитку підприємства
5. Рівень розвитку та навчання управлінського персоналу	п. 45. Наявність фасилітації навчання
	п. 46. Наявність програм індивідуального, групового або командного навчання
	п. 47. Наявність системи оцінки персоналу управління
	п. 48. Наявність можливостей для саморозвитку
	п. 49. Обмін досвідом
	п. 50. Присутність ознак експериментування, захопленості, незалежності в поглядах
	п. 51. Володіння сучасними технологіями управління
	п. 52. Створення умов професіонального зростання

Результати оцінювання являють собою імовірність позитивних відповідей експертів за двома ознаками: важність (I) і простота реалізації (P). Так, умотивованість персоналу управління для досліджуваних підприємств (рис. 1) визначається найбільш пріоритетною (важність + простота реалізації) у питаннях щодо наявності будь-якого соціального пакета та визнання результатів досягнень. Таким чином, зазначені заходи персонал вважає найбільш необхідними для формування дієвої системи вмотивованості управлінського персоналу. Найбільш складними в реалізації персонал вважає заходи з визначення поділюваних і спільних цілей, а також спільних цінностей. Тобто найбільш складним для підприємств виявилось визначення цінностей підприємства та досягнення спільності в цінностях і цілях через урахування інтересів учасників прийняття рішень.

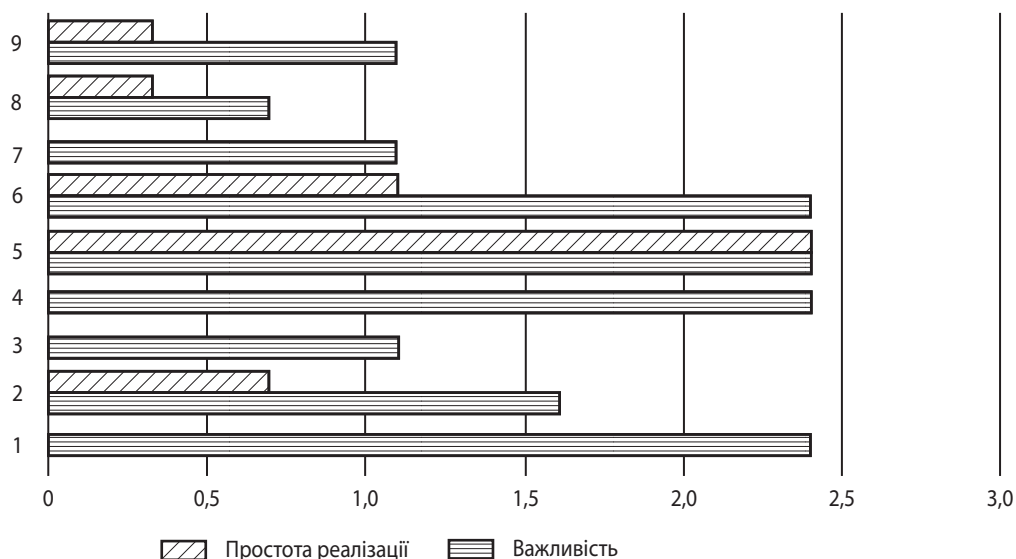

Рис. 1. Мотивація управлінського персоналу на досягнення стратегічних цілей

Питання з визначення фінансових і корпоративних альтернатив наглядовою радою визнано експертами одним із найбільш складних. Крім того, питання щодо формування компетентності наглядової ради з усіх 52 питань визнані як найбільш важливі. Найбільш складним питанням для досліджуваних підприємств виявилось отримання корисної інформації для її використання у прийнятті стратегічних рішень. Цей факт свідчить про надлишок інформації, що призводить до певних труднощів при формуванні стратегічних аль-

тернатив і прийнятті вибору. Що стосується важливості наведених оцінок, то найбільшого значення набувають наявність оцінювально-аналітичної системи для досліджень внутрішнього та зовнішнього середовищ, релевантність, швидкість і своєчасність необхідної інформації, достатність інформаційного та комп'ютерного забезпечення. Достатньо високий рівень важливості експерти надають питанням стосовно організованості управлінського персоналу – наявність програм організаційного розвитку та груп для вирішення завдань, контроль над діяльністю та поведінкою персоналу, залучення менеджерів середнього рівня управління для прийняття стратегічних рішень, ефективність неформальних комунікацій та участь менеджерів середнього рівня управління у виборі напрямку розвитку підприємства. Саме ці питання не є достатньо складними для їх реалізації, тому заходи формування управлінської компетентності за зазначеними питаннями є пріоритетними для досліджуваних підприємств.

Що стосується оцінки рівня розвитку управлінського персоналу, то слід зазначити, що заходи для створення умов фасилітації навчання та володіння сучасними технологіями управління є найбільш пріоритетними завданнями для розвитку та формування управлінської компетентності підприємства.

Після обробки даних і побудування матриці QIPM були виявлені рівні управлінської компетентності (низький, середній та високий), кожен із яких охарактеризований та має кількісний вимір (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні управлінської компетентності підприємства

Параметри компетентності	Високий рівень (D = 2,4-1,62)	Середній рівень (D = 1,61-0,7)	Низький рівень (D < 0,69)
1. Мотивація на досягнення стратегічних цілей	Проявляють недостатню зацікавленість в удосконаленні організації праці, впровадженні нових техніки та технології	Проявляють зацікавленість, але недостатню активність в удосконаленні організації праці, впровадженні нових техніки та технології	Проявляють не тільки зацікавленість, а й активність, заповзятливість в удосконаленні організації праці, впровадженні нових техніки та технології
2. Рівень компетенцій наглядової ради	Більшість членів наглядової ради мають знання з вирішення спеціальних питань, недостатня поінформованість у суміжних сферах знань	Більшість членів наглядової ради добре знаються на спеціальних питаннях, мають достатній досвід діяльності, ерудовані в суміжних сферах знань	Більшість членів наглядової ради володіють різносторонніми знаннями в спеціальних та суміжних сферах знань, широко ерудовані
3. Інформаційна забезпеченість і прозорість прийняття стратегічних рішень	Не діє організація інформаційного забезпечення, обговорення та участі у прийнятті стратегічних рішень	Існує не завжди ефективна організація інформаційного забезпечення, обговорення та участі у прийнятті стратегічних рішень	Діє ефективна система інформаційного забезпечення, обговорення та участі у прийнятті стратегічних рішень
4. Ступінь організованості управлінського персоналу	У рідких випадках існує раціональна організація роботи	Існує раціональна організація роботи, забезпечення контролю над виконанням завдань, здатні приймати самостійні рішення, але недостатньо оперативно	Існує чітка організація роботи, забезпеченість персоналу завданням з урахуванням індивідуальних здатностей, дієвий контроль за їх виконанням, здатність до швидкого та самостійного прийняття рішень у будь-яких випадках
5. Рівень розвитку та навчання управлінського персоналу	Не займаються підвищенням професійного рівня, не виховують ділові якості підлеглих	Спеціально займаються підвищенням професійного рівня, виховують ділові якості підлеглих	Постійно та регулярно підвищують свій професійний рівень, виховують ділові якості підлеглих, існують приклади сумлінного й відповідного відношення до своїх обов'язків

Результати кількісного оцінювання, опису рівнів компетентності управлінського персоналу досліджуваних підприємств дозволили визначити й оцінити рівні пріоритетності заходів щодо підвищення управлінської компетентності (табл. 3).

Як найбільш пріоритетними (за оцінками експертів, за двома ознаками увійшли в перший кластер) визнані заходи щодо створення постійних або тимчасових команд, груп спеціалістів для вирішення конкретного завдання, комітетів, інтеграторів, інтеграційних підрозділів (п. 39); оволодіння сучасними технологіями управління (п. 51), створення умов професіонального зростання (п. 52).

Високий рівень пріоритетності набули питання (за оцінками експертів, увійшли за одною з ознак у перший або другий кластер) з: умотивованості – визнання досягнутих результатів (п. 6), заохочення позитивного

мислення та поведінки (п. 7); організованості – наявності програми організаційного розвитку (п. 38), чіткості у визначенні ролей і сфер відповідальності (п. 40), наявності зворотного зв'язку (п. 42), участі менеджерів середнього рівня управління у виборі напряму розвитку підприємства (п. 44); розвитку та навчання управлінського персоналу – обмін досвідом (п. 49).

Таблиця 3

Визначення пріоритетності заходів із формування та підвищення рівня управлінської компетентності підприємства

Рівні пріоритетності	Опис рівня пріоритетності
Найвищий	Питання за ознаками (I – важність і P – простота реалізації) відповідає значенню високого рівня логіта (D) 2,4–1,62
Високий	Питання за ознаками (I – важність і P – простота реалізації) відповідає значенню рівня логіта (D) високого 2,4–1,62 або середнього 1,61–0,7
Середній	Питання за ознаками (I – важність і P – простота реалізації) відповідає значенню середнього рівня логіта (D) 1,61–0,7
Низький	Питання за ознаками (I – важність і P – простота реалізації) відповідає значенню рівня логіта (D) середнього 1,61–0,7 або низького 0,69 й менше
Відсутній	Питання за ознаками (I – важність і P – простота реалізації) відповідає значенню низького рівня логіта (D) 0,69 й менше

Середній рівень пріоритетності у визначенні заходів щодо підвищення компетентності стратегічного вибору набули питання (за оцінками експертів, увійшли за двома ознаками в другий кластер) за такими параметрами: інформаційної забезпеченості та прозорості прийняття стратегічних рішень – моніторинг реалізації управлінських рішень та інформованість про результати персоналу підприємства (п. 24), пояснювальна значущість надаваної інформації (п. 29) і розвитку та навчання управлінського персоналу – наявність можливостей для саморозвитку (п. 48).

Низький рівень пріоритетності віддано (за оцінками експертів, увійшли за одною з ознак у другий або третій кластер) показникам: рівень компетенцій членів наглядової ради – визначення корпоративних і фінансових альтернатив (п. 11) і ступень організованості управлінського персоналу – наявність програми організаційного розвитку (п. 28).

Відсутність пріоритетності є притаманною для питання щодо існування системи підбору персоналу відповідно до принципів корпоративної культури (п. 34). Цей факт свідчить про те, що управлінський персонал не зацікавлений в дії на підприємствах системи його оцінювання та відбору відповідно до принципів корпоративної культури підприємства, або про невисокий рівень корпоративної культури досліджуваних підприємств.

Результати аналізу надають можливості для виявлення найбільш значущих і пріоритетних для підприємства елементів організаційних знань із розробки програмних заходів для удосконалення управлінської компетентності.

Напрямами подальших досліджень стає формування моделі профілю управлінських компетенцій підприємств різних видів діяльності та обґрунтування розробки інтегрального показника рівня управлінської компетентності підприємства.

Література: 1. Сайт Професійної асоціації корпоративного управління. URL: <http://cgpa.com.ua/profesijna-spilnota/diyalnist-korporativnogo-direktora/diyalnist-korporativnogo-direktora-1.html>. 2. Сайт Українського союзу промисловців і підприємців. URL: <http://uspp.ua/korporativna-bezpeka.html>. 3. Omar M. N., Fayek A. R. A framework for identifying and measuring competencies and performance indicators for construction projects. *Proceedings of the Construction Research Congress: Construction in a Global Network, CRC '14, USA*. May 2014. P. 2043–2052. 4. Отенко В. І. Стратегічний вибір підприємства та його реалізація: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. 336 с. 5. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 228 с. 6. Сайт Міжнародної організації із стандартизації. URL: <http://www.iso.org/iso/ru/>. 7. Сайт Відкритого акціонерного товариства «Турбоатом». URL: <http://www.turboatom.com.ua/>. 8. Сайт Державного підприємства «Завод «Електроважмаш». URL: <http://www.spetm.com.ua/index.html>. 9. Сайт Головного управління статистики в Харківській області. URL: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>. 10. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://uprstat.gov.ua>.

References: 1. Sait Profesiinoi asotsiatsii korporativnoho upravlinnia. URL: <http://cgpa.com.ua/profesijna-spilnota/diyalnist-korporativnogo-direktora/diyalnist-korporativnogo-direktora-1.html>. 2. Sait Ukrainskoho soiuzu promyslovtiv i pidpriyemstiv. URL: <http://uspp.ua/korporativna-bezpeka.html>. 3. Omar M. N., Fayek A. R. A framework for identifying and measuring competencies and performance indicators for construction projects. *Proceedings of the Construction Research Congress: Construction in a Global Network, CRC '14, USA*. May 2014. P. 2043–2052. 4. Otchenko V. I. Strategichnyi viber pidpriyemstva ta yogo realizatsiya: monografiya. Kharkiv: V D «INJEK», 2010. 336 s. 5. Nalivayko A. P. Teoriya strategii pidpriyemstva. Sучасний стан та напрямки розвитку: monografiya. Kyiv: KNEU, 2001. 228 s. 6. Sait Mizhnarodnoyi organizatsii iz standartizatsii. URL: <http://www.iso.org/iso/ru/>. 7. Sait Vidkriyotogo aktsionernogo tovaristva «Turboatom». URL: <http://www.turboatom.com.ua/>. 8. Sait Derzhavnogo pidpriyemstva «Zavod «Elektrovazhmash». URL: <http://www.spetm.com.ua/index.html>. 9. Sait Holovnoho upravlinnia statistiki v Kharkivskiy oblasti. URL: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>. 10. Sait Derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini. URL: <http://uprstat.gov.ua>.

siv. URL: <http://uspp.ua/korporativna-bezpeka.html>. **3.** Omar M. N., Fayek A. R. A framework for identifying and measuring competencies and performance indicators for construction projects. *Proceedings of the Construction Research Congress: Construction in a Global Network, CRC '14, USA*. May 2014. P. 2043–2052. **4.** Otenko V. I. *Stratehichniy vybir pidpriemstva ta yoho realizatsiia*: monohrafiia [Strategic Choice of the Enterprise and Its Realization: monograph]. Kharkiv : VD «INZhEK», 2010. 336 p. **5.** Nalyvai-ko A. P. *Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku*: monohrafiia [The Theory of Enterprise Strategy. Current Status and Directions of Development: monograph]. Kyiv : KNEU, 2001. 228 p. **6.** Sait Mizhnarodnoi orhanizatsii iz standartyzatsii. URL: <http://www.iso.org/iso/ru/>. **7.** Sait Vidkrytoho aktsionerного tovarystva «Turboatom». URL: <http://www.turboatom.com.ua/>. **8.** Sait Derzhavnoho pidpriemstva «Zavod «Elektrovazhmash». URL: <http://www.spetm.com.ua/index.html>. **9.** Sait Holovnoho upravlinnia statystyky v Kharkivskii oblasti. URL: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>. **10.** Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://uprstat.gov.ua>.

Інформація про авторів

Отенко Василь Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: ovi@ksue.edu).

Стоказ Яна Миколаївна – аспірант кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна).

Информация об авторах

Отенко Василий Иванович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и бизнеса Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: ovi@ksue.edu).

Стоказ Яна Николаевна – аспирант кафедры менеджмента и бизнеса Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116 Украина).

Information about the authors

V. Otenko – D.Sc. (Economics), Professor, Professor of Department of Management and Business of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail ovi@ksue.edu).

Ya. Stokaz – Postgraduate Student of Department of Management and Business of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine).

*Стаття надійшла до ред.
06.03.2018 р.*

JEL Classification: M 49; F 33

УДК 339.742

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

Крутова А. С.

Анотація. Проаналізовано переваги використання криптовалюти як платіжного засобу за експортно-імпортними угодами. Досліджено норми основних нормативно-правових актів України з регулювання розрахунків за зовнішньоекономічними угодами, визначено невирішені на державному рівні питання обігу криптовалюти та чинники, що заважають розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Надано обліково-правову характеристику криптовалюти у різних країнах світу за критеріями статусу криптовалюти в економічній системі країни, облікової інтерпретації як виду активів і правил оподаткування операцій. Запропоновано основні напрямки вдосконалення державної політики з регулювання функціонування інституту криптовалют в Україні.

© Крутова А. С., 2018

Ключові слова: криптовалюта, зовнішньоекономічна діяльність, облікова інтерпретація, блокчейн, оподаткування.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРИПТОВАЛЮТ ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ

Крутова А. С.

Аннотация. Проанализированы преимущества использования криптовалюты в качестве платежного средства в экспортно-импортных операциях. Исследованы нормы основных нормативно-правовых актов Украины по регулированию расчетов по внешнеэкономическим сделкам, определены нерешенные на государственном уровне вопросы обращения криптовалюты и факторы, мешающие развитию внешнеэкономической деятельности в Украине. Предоставлена учетно-правовая характеристика криптовалюты в разных странах мира по критериям статуса криптовалюты в экономической системе страны, учетной интерпретации как вида активов и правил налогообложения операций. Предложены основные направления совершенствования государственной политики по регулированию функционирования института криптовалюты в Украине.

Ключевые слова: криптовалюта, внешнеэкономическая деятельность, учетная интерпретация, блокчейн, налогообложение.

PROSPECTS OF USING CRYPTOCURRENCY IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY: ACCOUNTING ISSUES

A. Krutova

Abstract. The article analyzes the advantages of using cryptocurrency as a means of payment for export-import transactions. The norms of the main legal acts of Ukraine regulating payments under foreign economic agreements are investigated, the issues of the circulation of cryptocurrencies unresolved at the state level and the factors hindering the foreign economic activity of Ukraine are identified. There presented accounting and legal characteristics of cryptocurrencies in different countries of the world based on criteria of the status of cryptocurrency in the economic system of the country, its accounting interpretation as a type of assets and rules of taxation of transactions. The main directions of the state policy to regulate the functioning of the institution of cryptocurrency in Ukraine are proposed.

Keywords: cryptocurrency, foreign economic activity, accounting interpretation, blockchain, taxation.

Постановка проблеми. 2008 рік глибоко вразив бізнес третього тисячоліття. Це був рік, коли криза фінансового ринку США перейшла до Європи і Азії, тим самим ініціюючи глобальну фінансову кризу. Вітчизняним суб'єктам господарювання прийшлося стикнутися з кризою банківської системи, масовим виведенням банків з ринку, нестабільністю національних валют і неможливістю скористатися коштами на своїх рахунках у зовнішньоекономічних розрахунках. Світова фінансова система є наріжним каменем економічної діяльності та відіграє вирішальне значення у довгостроковому економічному зростанні та розвитку. Проте світова фінансова криза продемонструвала недолік взаємозв'язків і виявила низку її системних уразливостей.

Хоча уряди і намагаються відреагувати на безпрецедентну експансію монетарної політики та фіскальні стимули, суспільство продовжує боротися з високим рівнем безробіття та обмеженими економічними можливостями, а неефективність банківської системи спонукало підприємців до пошуку шляхів здійснення зовнішньоекономічної діяльності без участі посередників у вигляді банків і фінансових установ і сприяло усвідомленню необхідності розробки нових технологій розрахунків, прикладом яких стала технологія блокчейн і побудована на ній однорангова децентралізована криптовалюта під назвою протоколу Bitcoin. Так, у листопаді 2008 року через список розсилки криптографії в Інтернеті вперше з'явилася стаття Сатоши Накамото «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System» [1]. Ця подія розпочала еру криптовалют, які, незважаючи на правову невизначеність та неврегульованість використання, можуть стати дієвим засобом подолання наслідків кризи та зростання обсягів експортно-імпортного обороту між країнами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регламентації зовнішньоекономічних операцій в обліковій системі підприємства розглядалися в працях Ш.В. Смірної, П. М. Грицюк, В. О. Хомедюк, І. А. Волкова, М. В. Реслер, О. Ю. Калініна, К. П. Боримська, Р. В. Варічева, Ю. А. Верига, Л. І. Жидеева, О. Л. Зелінська,

О. В. Карпенко, Л. І. Саченок, А. П. Ходико, Н. В. Хоменко та ін. Феномен криптовалют також привертає до себе особливу увагу вітчизняних і зарубіжних учених. Так, питання використання окремих видів криптовалют розглядали: О. Ю. Дячек, Я. І. Сардак, С. В. Васильчак, М. В. Куницька-Іляш, М. П. Дубина, Пол Винья, М. Кейсі, А. Д'Алфонсо, П. Лангер, З. Ванделіз та ін. У цих працях здебільшого розглядаються технічні аспекти обертання криптовалюти з позиції опису моделі їх функціонування, що не дозволяє розкрити їх сутність як економічної категорії, а також перешкоджає швидкому створенню адекватних формально-інституціональних норм, які регламентують процедури майнінгу й обігу та мають бути покладені в основу методології їх обліку. Як наслідок, виникає закономірний дисбаланс – коли економічні нововведення випереджають розвиток законодавства, що регулює взаємовідносини суб'єктів у сфері розрахунків і платежів, що, своєю чергою, посилює можливі ризики на макро- та мікрорівнях. Тому метою цього дослідження є визначення перспектив використання криптовалют у зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних підприємств з напрацюванням методологічного базису їх обліково-правової інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб досягти успіху на сучасному глобальному ринку та бути конкурентоспроможними, експортери повинні пропонувати своїм клієнтам привабливі умови продажу відповідно до сучасних розрахункових методів. Для кожного міжнародного контракту з приводу продажу товару кінцевою метою є отримання грошей своєчасно та в повному обсязі, відповідний спосіб оплати має бути обраний ретельно, щоб звести ризик неотримання платежу до мінімуму та водночас задовольнити потреби покупця [2, с. 270]. Необхідно також враховувати, наскільки суттєво відрізняються норми права в державах контрагентів [3, с. 673]. Використання криптовалют вітчизняними суб'єктами господарювання значно ускладнюються правовими прогалинами у регулюванні фінансових операцій з ними та обмеженістю методологічних напрацювань щодо обліку таких операцій. З цих позицій першочерговим є завдання проведення системних наукових досліджень, орієнтованих на співвіднесення потенційних переваг і ризиків обороту віртуальної валюти в розрахунках за зовнішньоекономічними контрактами, розробка напрямків вдосконалення державної політики з регулювання операцій з криптовалютами України, включаючи нормативне забезпечення їх обліку, оподаткування та відображення у фінансовій звітності вітчизняних суб'єктів господарювання. Тому метою цієї статті визначено розробку методологічних засад бухгалтерського обліку криптовалют як засобу розрахунків за операціями зовнішньоекономічної діяльності.

Ще видатний філософ стародавнього світу Аристотель зазначав, що коли мешканці однієї країни потрапляють у залежність від мешканців іншої країни, імпортуючи звідти необхідні їм речі та експортуючи свої надлишки, на сцені неминуче з'являються гроші. Майже через два тисячоліття після цього суспільство усвідомило, що гроші за своєю природою є також самою річчю, як і те, що на них можна придбати. Використовуючи гроші у зовнішньоекономічних розрахунках, учасники угоди попадають навіть у більшу залежність від банківських систем різних країн. При цьому поки не варто сподіватися на вирішення проблеми засобами нормативно-правового регулювання.

Ще 20 років тому Білл Гейтс сказав: «Банківська справа потрібна, банки – ні». Початок ХХІ ст. характеризується поширенням fintech (financial technology) фірм, які пропонують широкий і різноманітний спектр послуг, від локальних і міжнародних грошових переказів до «peer-to-peer» кредитування та краудфандингу [4]. Хоча уряди країн здебільшого зацікавлені у підтримці домінуючої ролі банківських систем у розрахунках за зовнішньоекономічними операціями, «фінансові установи демонструють готовність експериментувати з технологіями блокчейнів для підвищення операційної ефективності та доступу до раніше невикористаних ринків...» [5, с. 10].

Д. Ассанж у інтерв'ю В. Познеру 30 жовтня 2017 року назвав криптографію найефективнішим засобом захисту від державної монополії та силової політики. Дійсно, криптовалюта є дієвим засобом подолання будь-яких бар'єрів і блоkad, включаючи економічні. Являючи собою набір цифрових кодів із грошовою вартістю криптовалюта (віртуальна валюта) дозволяє здійснювати міжнародні платежі в будь-яку країну світу без залучення фінансових посередників у вигляді національних і комерційних банків. При цьому платіж за експортно-імпортними операціями здійснюється у значно менший термін та за значно нижчою ціною. Тому саме криптовалюти є альтернативою національним системам електронних платежів і безумовно стимулюватимуть розвиток зовнішньоекономічної діяльності у світі і в Україні зокрема.

Bitcoin – це своя власна валюта Інтернету [6, с. 21]. Використання криптовалюти як платіжного засобу в торгівлі набуло значного поширення протягом кількох останніх років. Bitcoin приймають до оплати такі компанії, як Dell, Microsoft, PayPal, Warner Brothers, Uber і ін. Але в зовнішньоекономічній діяльності вперше він був використаний в розрахунках за постачанням котону на суму 35 000,00 дол. США зі США в КНР з використанням blockchain, яку в 2016 році здійснили Commonwealth Bank of Australia і Wells Fargo.

В Україні, на жаль, дотепер криптовалюти не знайшли свого поширення як платіжного засобу за експортно-імпортними операціями. За даними Всесвітнього економічного форуму, розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні заважають такі чинники:

- невірна орієнтація на потенційні ринки та споживачів;
- невідповідність якості вітчизняної продукції вимогам іноземних покупців;
- неефективність банківської системи;
- відсутність торгового фінансування;
- невідповідність вітчизняного виробництва технічним і технологічним регламентам розвинутих країн.

Практика ведення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання свідчить, що найбільшою перепорою для використання криптовалюти як засобу розрахунків за експортно-імпортними контактами є прогалини нормативно-правового регулювання. Зокрема, це стосується: визначення термінів і понять обігу криптовалюти; правил їх обміну на національну валюту або інші валюти та електронні гроші; порядку майнінгу, придбання, відчуження та зберігання криптовалют у віртуальних гаманцях. Тому розглянемо більш детально норми, які стосуються саме розрахунків за експортно-імпортними контрактами в основних законодавчих актах, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз нормативно-правових актів України з регулювання розрахунків за зовнішньоекономічними угодами

№	Нормативний документ	Об'єкти регулювання	Вплив на операції ЗЕД	Необхідні зміни
1	Проект ЗУ «Про обіг криптовалюти в Україні» [7]	Визначається програмним кодом. Може виступати засобом міни. Створення криптовалютних бірж	Узаконує процес проведення операцій за допомогою криптовалюти	Визначення особливостей обігу криптовалюти при міжнародних розрахунках
2	ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» [8]	Введення рахунку (інвойсу) для експортних операцій, який підтверджує згоду контрагента-нерезидента з ціною і іншими умовами договору	Можливість у договорі прописати особливості проведення розрахунків криптовалютою	Доцільно в переліку валютних цінностей навести визначення криптовалюти
3	Проект ЗУ «Про валюту» [9]	Валютні операції здійснюються без обмежень, тобто «дозволено все, що не заборонено»	Скасування обов'язкового продажу частини валютної виручки, право вільно купувати валюту для підприємств, принцип: свобода здійснення валютних операцій	Наведено визначення електронних грошей, але відсутнє визначення криптовалюти. Доцільно в блоці «торгівля валютними цінностями» визначити особливості розрахунків криптовалютою
4	П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» [10]	Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземних валютах	Відображення показників статей фінансової звітності господарських одиниць за межами України в грошовій одиниці України	Якщо криптовалюта визнана платіжним засобом (чи товаром) у країні, з якою здійснюються експортно-імпортні операції, необхідно визначити особливості визначення порядку її перерахування в національну грошову одиницю
5	ЗУ «Про національний банк України» [11]	Національний банк відповідно регулює імпорт та експорт капіталу	Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються	Євроінтеграційний курс України вимагає затвердження положення НБУ щодо ліцензування операторів на ринку криптовалюти та легалізації розрахунків з її використанням

На відміну від вітчизняних актів, у базових правових документах із міжнародної торгівлі країн Європейського Союзу закладено принцип технологічної нейтральності, який дозволяє поширювати дії положень зазначених актів на інноваційні способи здійснення тих чи інших міжнародних торгових операцій, в тому числі з використанням криптовалюти як альтернативного засобу платежу в міжнародних розрахунках. В табл. 2 наведено порівняльний аналіз правових норм із регулювання обігу криптовалюти у різних країнах світу.

Водночас необхідно звернути увагу на певні ризики, пов'язані з використанням криптовалют. Так, генеральний директор банківського холдингу JPMorgan Д. Дімон розкритикував криптовалюту за те, що вона не забезпечується урядом жодної країни. Перед здійсненням інвестицій у криптовалюту він радить зважити певні ризики, такі як коливання її вартості та не до кінця сформовану регуляторну політику зі сторони урядів різних країн [12]. Тому, перш ніж почати застосовувати криптовалюту у розрахунках за зовнішньоекономічними операціями, необхідно ретельно оцінити та, якщо можна, нівелювати такі види ризиків:

Обліково-правова інтерпретація криптовалюти у світі

№ з / п	Країна	Статус криптовалюти	Облікова інтерпретація	Правила оподаткування операцій
1	Австралія	бартерні відносини	– товар; – фіатні безготівкові гроші	– податок на прибуток; – податок на доходи фізичних осіб; – податок на товари та послуги при бартерних операціях
2	Австрія	цифровий товар	нематеріальний актив	– податок на прибуток; – податок на доходи фізичних осіб
3	Аргентина	гроші	безготівкові гроші	не оподатковуються
4	Білорусь	цифровий актив	нематеріальний актив	не оподатковується до 01.01.2023
5	Болгарія	фінансовий інструмент	цінні папери	податок на приріст капіталу
6	Велика Британія	іноземна валюта	безготівкові гроші в іноземній валюті	– продаж оподатковується ПДВ; – прибуток і майнінг оподатковуються податком на приріст капіталу, корпоративним податком і податком на доходи фізичних осіб
7	Гонконг	віртуальний товар	нематеріальний актив	не оподатковується
8	Канада	цінне майно	– товар; – безготівкові гроші; – цінні папери	– оплата товарів і послуг оподатковується як бартер; – продаж оподатковується податком з фізичних осіб, податком на прибуток або податком на приріст капіталу
9	Китай	віртуальний товар	нематеріальний актив	Розрахунки заборонені. – продаж оподатковується податком з фізичних осіб, податком на прибуток або податком на приріст капіталу
10	Норвегія, Фінляндія, Німеччина	засіб обміну	товар	– податок на приріст капіталу; – податок на багатство
11	США	цінне майно	товар	з 01.01.18 оподатковуються за загальними правилами
12	Японія	офіційний платіжний засіб	безготівкові гроші	– податок на споживання – звільнені з 2017 року; – податок на приріст капіталу – оподатковується прибуток

– висока волатильність і спекулятивність;
– нерегульованість ринку та відсутність гарантій щодо повернення інвестованих коштів;
– можливість втрати коштів через кібератаки на платформи обміну криптовалюти або інфраструктуру користування;

– нерозвиненість інфраструктури користування внаслідок відсутності юридичного зобов'язання приймати криптовалюту як засоби платежу;

– високий ризик використання для підтримки тероризму та чорних ринків.

Отже, спираючись на провідний зарубіжний досвід і враховуючи особливості сучасного соціально-економічного розвитку України для інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності, необхідно запровадити такі принципи напрями вдосконалення державної політики з регулювання використання криптовалют у розрахунках за експортно-імпортними операціями (рис. 1).

Для забезпечення відновлення глобальної фінансової системи потрібні великі спільні зусилля з відновлення довіри громадськості, реагування на регуляторні та технологічні зміни та подолання бар'єрів фінансової інклюзії [13]. Тому системна ініціатива Всесвітнього економічного форуму «Формування майбутнього фінансових і монетарних систем» [14] спрямована на створення більш ефективної, стійкої та справедливої міжнародної системи шляхом підвищення фінансової стабільності за допомогою визначення потенційних можливостей для збільшення доступу до якісних фінансових послуг для всіх країн світу та досягнення кращого розуміння руйнівної ролі інновацій у зміні бізнес-моделей та реструктуризації екосистем у конкретних сферах фінансових послуг.

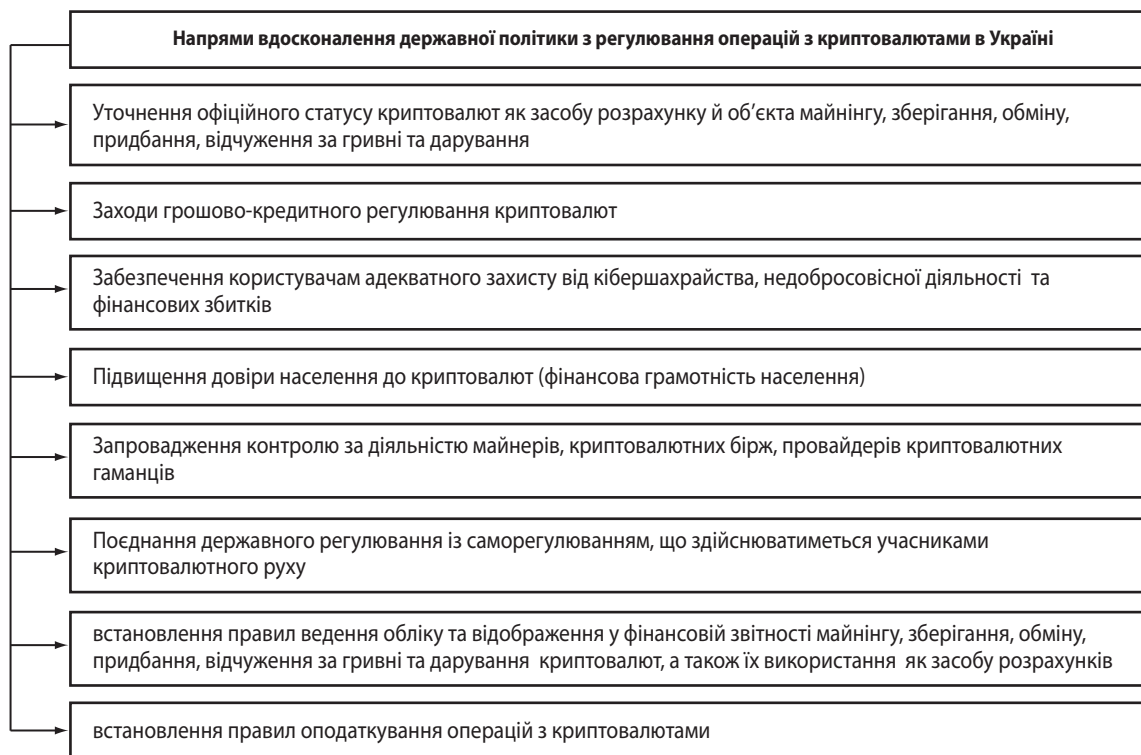

Рис. 1. Основні напрями вдосконалення державної політики з регулювання функціонування інституту криптовалют в Україні

Висновки. Використання криптовалюти у зовнішньоекономічній діяльності матиме позитивний економічний ефект не лише для окремих суб'єктів господарювання, а й для вітчизняного бізнесу в цілому. Проте отриманню подальших переваг від запровадження високотехнологічних форм розрахунків має передувати робота з формування в країні правового поля. «Для початку потрібна інфраструктура, здатна зробити обмін цифрової валюти легким і недорогим, що означає наявність недорогих криптобірж, брокерських контор і криптобанкоматів...» [15, с. 250]. Необхідно створити умови для впровадження в економіку країни технології реєстру блоків транзакцій (блокчейн), інших технологій, заснованих на принципах розподіленості, децентралізації і безпеці здійснюваних з їх використанням операцій [16]. Корисним буде запровадження досвіду держав, які вже зробили певні кроки у напрямі ліцензування діяльності операторів на ринку криптовалют. Доцільним, на нашу думку, є створення єдиного державного реєстру операторів ринку криптовалют, в який мають заноситися дані по всіх криптовалютних операціях. Ведення такого реєстру забезпечить дієвий інструментарій захисту персональних і комерційних відомостей по транзакціях і зможе гарантувати безпеку платформи для операцій з криптовалютами. Підвищенню інвестиційної привабливості країни сприятиме запровадження досвіду Білорусії стосовно: звільнення операцій з криптовалютами від оподаткування на певний період або встановлення мінімальних ставок податків; максимальне спрощення процедур реєстрації операторів ринку криптовалют; скасування валютного контролю; забезпечення інших пільг і преференцій учасникам відносин, які пов'язані з використанням сучасних технологій.

Створення привабливих умов для впровадження зазначених вище концепцій в Україні дозволить зосередити в нашій державі потужний міжнародний центр криптовалютних операцій, що надасть непрямий економічний ефект від припливу інвестицій у розвиток ІТ-індустрії, енергетики та прямий ефект від використання криптовалютних платформ у різних сферах діяльності, в тому числі і в зовнішньоекономічній.

Література: 1. Bitcoin. URL: <http://ru.bitcoinwiki.org/Bitcoin>. 2. Дячек О. Ю., Сардак Я. І. Bitcoin як ефективний метод розрахунку за міжнародним контрактом. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 269–273. 3. Беляєва Л. А. Правові аспекти розрахунків з іноземними постачальниками в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 671–676. 4. Petersz G., Panayiy E., Chapelle A. Trends in crypto-currencies and blockchain technologies: A monetary theory and regulation perspective. URL: <https://arxiv.org/pdf/1508.04364.pdf>. 5. D'Alfonso A., Langer P., Vandelis Z. The Future of Cryptocurrency: An Investor's Comparison of Bitcoin and Ethereum. Ryerson University Press, 2016. 25 p. 6. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. П.

Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія : Економічні науки.* 2017. № 76. Т. 19. С. 19–25. **7.** Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні від 06.10.2017 № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684. **8.** Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>. **9.** Проект Закону про валюту від 19.03.2018 № 8152. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511. **10.** Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» : Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 № 193 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>. **11.** Про національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. **12.** Molly Jane Zuckerman. J. P Morgan Sees Crypto as «Competition» and «Risk» to its Business in SEC Annual Report. URL: <https://cointelgraph.com/news/jp-morgan-sees-crypto-as-competition-and-risk-to-its-business-in-sec-annual-report>. **13.** Крутова А. С., Нестеренко О. О. Мультифункціональна модель опису фінансового капіталу в інтегрованому звіті. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2017. Вип. 2. № 23. С. 397–404. (включено до Web of Science). **14.** World economic forum. URL: <https://www.weforum.org/system-initiatives/shaping-the-future-of-financial-and-monetarysystems>. **15.** Винья П. Как биткойн и блокчейн меняют мировой экономический порядок. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 432 с. **16.** Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716/.

References: **1.** Bitcoin. URL: <http://ru.bitcoinwiki.org/Bitcoin>. **2.** Diachek O. Yu., Sardak Ya. I. *Bitcoin yak efektyvnyi metod rozrakhunku za mizhnarodnym kontraktom* [Bitcoin as an Effective Method for Calculating an International Contract]. *Biznes Inform.* 2017. No. 4. P. 269–273. **3.** Bieliaieva L. A. *Pravovi aspekty rozrakhunkiv z inozemnyu postachalnykamy v suchasnykh umovakh* [Legal Aspects of Settlements with Foreign Suppliers in Modern Conditions]. *Ekonomika i suspilstvo.* 2017. No. 12. P. 671–676. **4.** Petersz G., Panayiy E., Chapelle A. Trends in crypto-currencies and blockchain technologies: A monetary theory and regulation perspective. URL: <https://arxiv.org/pdf/1508.04364.pdf>. **5.** D’Alfonso A., Langer P., Vandelis Z. *The Future of Cryptocurrency: An Investor’s Comparison of Bitcoin and Ethereum.* Ryerson University Press, 2016. 25 p. **6.** Vasylichak S. V., Kunytska-Iliash M. V., Dubyna M. P. *Vykorystannia kryptovaliut v suchasnykh ekonomichnykh systemakh Ukrainy: perspektyvy ta ryzyky* [The Use of Cryptographic in Modern Economic Systems in Ukraine: Prospects and Risks]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterinarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho. Seriya : Ekonomichni nauky.* 2017. No. 76. Vol. 19. P. 19–25. **7.** Projekt Zakonu pro obih kryptovaliuty v Ukraini vid 06.10.2017 No. 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684. **8.** Pro zovnishnoekonomichnu diialnist : Zakon Ukrainy vid 16.04.1991 No. 959-XII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>. **9.** Proekt Zakonu pro valiutu vid 19.03.2018 No. 8152. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511. **10.** Pro zatverdzhennia Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 21 «Vplyv zmin valiutnykh kursiv» : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 10.08.2000 No. 193 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>. **11.** Pro natsionalnyi bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 No. 679-XIV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. **12.** Molly Jane Zuckerman. J. P Morgan Sees Crypto as «Competition» and «Risk» to its Business in SEC Annual Report. URL: <https://cointelgraph.com/news/jp-morgan-sees-crypto-as-competition-and-risk-to-its-business-in-sec-annual-report>. **13.** Krutova A. S., Nesterenko O. O. *Multyfunktsionalna model opysu finansovoho kapitalu v intehrovanomu zviti* [Multifunctional Financial Capital Description Model in the Integrated Report]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky.* 2017. Issue 2. No. 23. P. 397–404. (Included to the Web of Science). **14.** World economic forum. URL: <https://www.weforum.org/system-initiatives/shaping-the-future-of-financial-and-monetarysystems>. **15.** Vinya P. *Kak bitkoin i blokcheyn meniyayut mirovoy ekonomicheskyy poriyadok.* M. : Mann, Ivanov i Ferber, 2017. 432 p. **16.** Ofitsialnyi Internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716/.

Інформація про автора

Крутова Анжеліка Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, аналізу та страхування Харківського державного університету харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051, Україна; e-mail: ankrutova@ukr.net).

Информация об авторе

Крутова Анжелика Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, анализа и страхования Харьковского государственного университета питания и торговли (ул. Клочковская, 333, г. Харьков, 61051, Украина; e-mail: ankrutova@ukr.net).

Information about the author

A. Krutova – D.Sc. (Economics), Professor, Head of Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkov, 61051, Ukraine; e-mail: ankrutova@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
06.03.2018 р.*

ОРГАНІЗАЦІЙНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ВЕНЧУРНОГО БІЗНЕСУ ДО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Чередник А. О.

Анотація. Розглянуто організаційну складову забезпечення ефективності залучення венчурного бізнесу. Запропоновано процес залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств, який враховує специфіку діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Досліджено складові венчурного бізнесу: об'єкти та суб'єкти венчурного інвестування. Розглянуто сутність організаційних форм венчурного бізнесу та джерела їх фінансування. З метою організації залучення венчурного бізнесу удосконалено типовий шаблон лінійно-функціональної організаційної структури з урахуванням впровадження венчурного підрозділу та запропоновано використовувати матрицю розподілу функціональних обов'язків учасників процесу залучення венчурного бізнесу для врахування додаткових організаційних витрат.

Ключові слова: венчурний бізнес, внутрішній венчур, залучення венчурного бізнесу, венчурний підрозділ, венчурний проект, матриця розподілу функціональних обов'язків.

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ВЕНЧУРНОГО БИЗНЕСА К РАЗВИТИЮ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Чередник А. О.

Аннотация. Рассмотрена организационная составляющая обеспечения эффективности привлечения венчурного бизнеса. Предложен процесс привлечения венчурного бизнеса к развитию промышленных предприятий, учитывающий специфику деятельности отечественных субъектов хозяйствования. Исследованы составляющие венчурного бизнеса: объекты и субъекты венчурного инвестирования. Рассмотрены сущность организационных форм венчурного бизнеса, а также источники их финансирования. Для организации процесса привлечения венчурного бизнеса усовершенствован типовой шаблон линейно-функциональной организационной структуры с учетом внедрения венчурного подразделения, также предложено использовать матрицу распределения функциональных обязанностей участников процесса привлечения венчурного бизнеса для учета дополнительных организационных расходов.

Ключевые слова: венчурный бизнес, внутренний венчур, привлечение венчурного бизнеса, венчурное подразделение, венчурный проект, матрица распределения функциональных обязанностей.

THE ORGANIZATIONAL COMPONENT IN ENSURING EFFICIENCY OF ATTRACTION OF VENTURE BUSINESS TO THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

A. Cherednik

Abstract. The article considers the organizational component in ensuring efficiency of attraction of venture business. There is proposed the process of attraction of venture business to the development of industrial enterprises, which takes into account the specifics of the activity of domestic business entities. The components of venture business — objects and subjects of venture capital investment — are investigated. The essence of organizational forms of venture business and the source of their funding are considered. The standard template of the linear functional organizational structure is improved with consideration for introduction of the venture division. Furthermore, it is proposed to use the responsibility assignment matrix to take into account additional organizational expenses.

Keywords: venture business, internal venture, attraction of venture business, venture division, venture project, responsibility assignment matrix.

Актуальність дослідження. Венчурний бізнес є відносно молодого формою фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України. Проте висока ефективність його тривалого функціонування у країнах з ринковою економікою та збільшення кількості венчурних підприємств у вітчизняній економіці пояснюють активізацію венчурного підприємництва і у нашій державі. Водночас висока ризиковість цього виду підприємництва та нерозкритість багатьох аспектів його функціонування обумовлюють актуальність досліджень у цій сфері. Так, одними з питань, що потребують конкретизації, залишаються питання організації процесу залучення венчурного бізнесу.

Аналіз останніх публікацій. Питанням залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств присвячено багато наукових робіт закордонних і вітчизняних дослідників. Зокрема, в роботах А. Поручник і Л. Антонюк [3] розкриваються теоретичні та методичні основи залучення венчурного капіталу, В. Юхименко [4] досліджує ринок венчурних інвестицій в Україні, В. Калінеску та О. Антіпов [5] аналізують процес управління венчурним фінансуванням підприємств, наукові роботи О. Кузьміна [6] присвячено особливостям фінансування початкових етапів розвитку венчурного підприємства тощо. Незважаючи на розкриття загальних засад залучення венчурного бізнесу, в наведених працях не приділяється уваги організації процесу залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств.

Постановка проблеми та мети дослідження. Питання щодо забезпечення ефективності залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств не розкриті повною мірою, у зв'язку з цим виникає потреба в систематизації теоретичних засад залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств.

Отже, у зв'язку з вищезазначеним метою статті є дослідження організаційної складової ефективності залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економіки України машинобудівний комплекс знаходиться у кризовому становищі, про що свідчать негативні статистичні дані [1]. Вирішення питання щодо розвитку машинобудівних підприємств, на думку автора, є впровадження новітніх технологій у виробництво через залучення венчурного бізнесу. Розвиток підприємств машинобудування шляхом залучення венчурного бізнесу забезпечить упровадження новітніх технологій та обладнань, перехід на якісно новий рівень виробництва продукції та надасть можливість підвищення конкурентоспроможності, зростання експорту продукції, і як наслідок – досягнення високого рівня ресурсозбереження й екологічно чистого виробництва якісної продукції.

Аналіз останніх публікацій показав, що в дослідженнях стосовно функціонування венчурного бізнесу недостатньо уваги приділяється питанням організації процесу залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств. У попередньому дослідженні [2] автор дійшов висновку, що під венчурним бізнесом слід розуміти підприємницьку діяльність, у рамках якої відбувається вливання ризикових інвестицій у інноваційний розвиток підприємства наукомісткої галузі, яке схильне до потенційного зростання. Венчурний бізнес має різноманітні організаційні форми [5]:

- «незалежні венчури» – малі інноваційні фірми, що використовують капітал інвестиційних фондів;
- «зовнішні венчури» – фірми, що спеціалізуються на впровадженні у виробництво науково-технічних розробок і організуються у вигляді паю з промисловими корпораціями;
- «внутрішні венчури», які створює корпорація у вигляді самостійних науково-дослідних підрозділів, діяльність яких підлягає найбільшому комерційному ризику;

Науково-дослідні консорціуми, що являють собою тимчасові статутні об'єднання венчурних підприємств та інших суб'єктів господарювання для здійснення науково-технічних розробок.

Водночас слід зазначити, що незалежно від організаційної форми венчури є тимчасовими структурами, які націлені на певний кінцевий результат діяльності, на вирішення конкретної проблеми. Адже самі венчури не здатні налагодити серійний випуск нової продукції. Тому після завершення роботи, заради якої створювалися венчурні підприємства, вони реформуються і призупиняють свою діяльність або поглинаються великою фірмою, або за сприятливої комерційної кон'юнктури й конкурентоспроможності перетворюються на великі корпорації і функціонують самостійно. За оцінками спеціалістів, які вивчають американський досвід венчурного підприємництва, 20 % малих венчурних фірм завершують своє існування за першим сценарієм, 60 % – за другим і 20 % – за третім [3, с. 42–43].

До суб'єктів венчурного бізнесу слід відносити інституціональних інвесторів, які вкладають кошти у венчурні фонди та індивідуальних інвесторів, так звані «бізнес-ангели» – це приватні особи, які безпосередньо надають свої власні кошти венчурним компаніям, акції яких не котируються на фондовій біржі, фонди венчурного капіталу – це тимчасове добровільне об'єднання коштів, досвіду та ділових зв'язків декількох юридичних і фізичних осіб для здійснення інвестицій у довгострокові чи короткострокові інноваційні проекти з метою отримання прибутку [5, с. 50–52].

Таким чином, автор дійшов висновку, що залучення венчурного бізнесу можливо шляхом фінансування венчурної фірми венчурними інвестиціями. В межах поточного дослідження венчурне фінансування розгля-

дається як фінансування венчурного інноваційного проекту промислового підприємства різними джерелами капіталу. На думку автора, до таких джерел слід відносити власні кошти підприємства, кошти венчурного інвестора та кошти, отримані від венчурного фонду. У зв'язку з вищезазначеним виникає потреба в дослідженні безпосередньо процесу залучення кожного з джерел фінансування проекту розвитку промислового підприємства. З рис. 1 видно рух коштів від венчурного інвестора, венчурного фонду та від самого підприємства. Стосовно останнього доцільно вважати, що венчурний капітал може створюватись не лише на базі венчурних фондів і на рахунках бізнес-ангелів. Підприємство може проводити самофінансування, якщо існує достатній резерв нерозподіленого прибутку, також підприємство може інвестувати прибуток у венчурний фонд і стати активним учасником венчурного підприємництва.

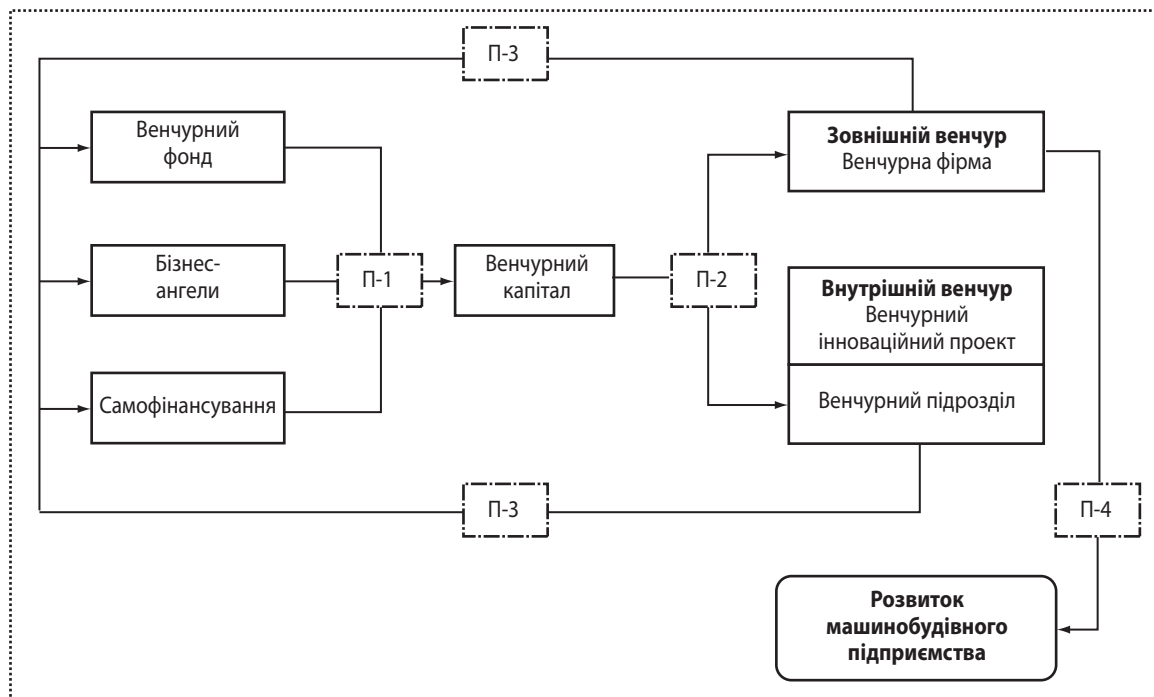

Рис. 1. Процес залучення венчурного бізнесу до розвитку машинобудівного підприємства

До об'єктів венчурного інвестування автор відносить зовнішні та внутрішні венчури у вигляді венчурних фірм, венчурних інноваційних проектів і венчурних підрозділів, оскільки, на думку автора, такі об'єкти венчурного фінансування присутні на сучасних промислових підприємствах. Окрім руху коштів, на рисунку зображено рух інформаційних потоків від об'єкта інвестування до суб'єкта та навпаки. Процес залучення венчурного бізнесу – це системний процес, зв'язуючою ланкою якого виступає рух грошових та інформаційних потоків, які є результуючими у венчурному бізнесі.

Перший потік (П-1) виражається в акумуляції венчурного капіталу залежно від його джерела (венчурний фонд, венчурний інвестор чи власні кошти підприємства). П-2 несе у собі рух інформації та грошових коштів від інвестора та потенційного реципієнта венчурного капіталу, яким виступає венчурна фірма, венчурний підрозділ і венчурний проект. Окрім впливання капіталу, керівництво підприємства або венчурного фонду чи безпосередньо венчурний інвестор здійснює безперервний контроль за перебігом діяльності венчурів.

Стосовно самофінансування варто зазначити, що воно відбувається шляхом перенаправлення нерозподіленого прибутку на фінансування зовнішнього або внутрішнього венчура. Венчурне фінансування за рахунок фондів і бізнес-ангелів відбувається дещо інакше. Перш за все, це зовнішнє залучення коштів, за яке підприємство-реципієнт повинно нести певну матеріальну відповідальність. Фонди та приватні інвестори здійснюють фінансування шляхом викупу акцій підприємства та їх продажем після закінчення венчурної діяльності [7].

П-3 між елементами процесу залучення венчурного бізнесу містить у собі прибуток від організації венчурного підрозділу, реалізації венчурного інноваційного проекту або продажу акцій венчурної фірми на ринку цінних паперів. Окрім зазначеного, цей потік може нести об'єкти інтелектуальної власності та об'єкти комерціалізації інноваційних процесів. При залученні венчурного бізнесу шляхом самофінансування венчура всі об'єкти інтелектуальної власності належать підприємству, за випадком зовнішньої комерціалізації інноваційного продукту. П-4 являє собою безпосередній розвиток підприємства-реципієнта венчурних інвестицій.

Дослідивши рух грошових та інформаційних потоків у процесі залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств, можна зробити висновок, що це двосторонній процес, який потребує щільної організації. У подальшому дослідженні детально розглянуто створення внутрішнього венчура на базі існуючого машинобудівного підприємства та організаційну складову процесу самофінансування підприємством власних венчурів.

Сутність організаційної складової полягає у забезпеченні діяльності підприємства шляхом координації дій працівників трудового колективу. У поточному дослідженні організація розміється як створення певної складової структури, яка могла б виконувати свої завдання, а отже, досягати своєї мети, тобто організаційної структури підприємства [8]. Організаційна структура – це формалізована система завдань і підпорядкованості, контролююча, координуюча і мотивуюча співробітників таким чином, щоб вони могли узгоджувати свої дії для досягнення організаційних цілей. Найбільш поширеною організаційною структурою серед промислових підприємств України є лінійно-функціональна структура, основу якої складає так званий «шахтний» принцип побудови і спеціалізація управлінського процесу за функціональними підсистемами підприємства (рис. 2): маркетинг, виробництво, дослідження і розробки, фінанси, персонал тощо [9].

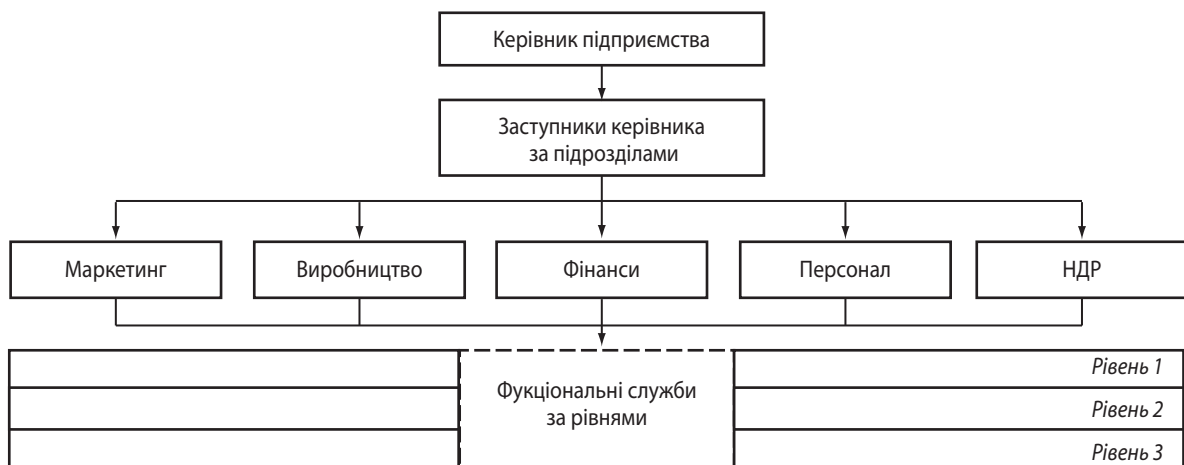

Рис. 2. Типовий шаблон лінійно-функціональної організаційної структури

Для організації процесу залучення венчурного бізнесу доцільно створити венчурний підрозділ на базі промислового підприємства. Удосконалений шаблон типової організаційної структури з урахуванням введення венчурного підрозділу (внутрішнього венчура) наведено на рис. 3. З рис. 3 видно, що замість функціонального підрозділу науково-дослідних розробок автор вводить внутрішній венчур, на базі якого планується розробка венчурних проектів.

Створення венчурного підрозділу відбувається з мінімальними для підприємства витратами, адже нових співробітників не планується. Для візуалізації запропонованого заходу автор вважає за необхідне розробити матрицю розподілення функціональних обов'язків працівників підприємства. Матрицю розподілення функціональних обов'язків учасників процесу залучення венчурного бізнесу до розвитку машинобудівного підприємства наведено у табл. 1.

Функціональні обов'язки учасників процесу розробки та реалізації венчурного проекту складено на основі таких етапів розробки та впровадження венчурного інноваційного проекту:

- аналіз потреб ринку й узагальнення досвіду конкурентів;
- формування та вибір інноваційних задумів із урахуванням їх перспектив;
- виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- оцінювання можливостей виробництва та збуту інноваційної продукції;
- комерціалізація результатів венчурного проекту.

За результатами формування матриці розподілення обов'язків у процесі розробки та реалізації венчурного проекту розвитку промислового (табл. 1) підприємства можна зробити висновок, що найбільшу кількість додаткових функцій взяли на себе керівник венчурного підрозділу та венчурні менеджери, оскільки саме у венчурному підрозділі знаходяться центри відповідальності за процес розробки інноваційної продукції та організації процесу венчурного інвестування. Також доцільно зауважити, що всі учасники процесу розробки та реалізації венчурного проекту у венчурному підрозділі функціонують на основі сумісництва зі своїми основними функціями на підприємстві. Обсяг потенційних витрат, які понесе підприємство від організації внутрішнього венчура доцільно вважати на рівні 15 % від річної середньої заробітної платні за підприємством за кожною додатковою функцією згідно з матрицею розподілення функціональних обов'язків.

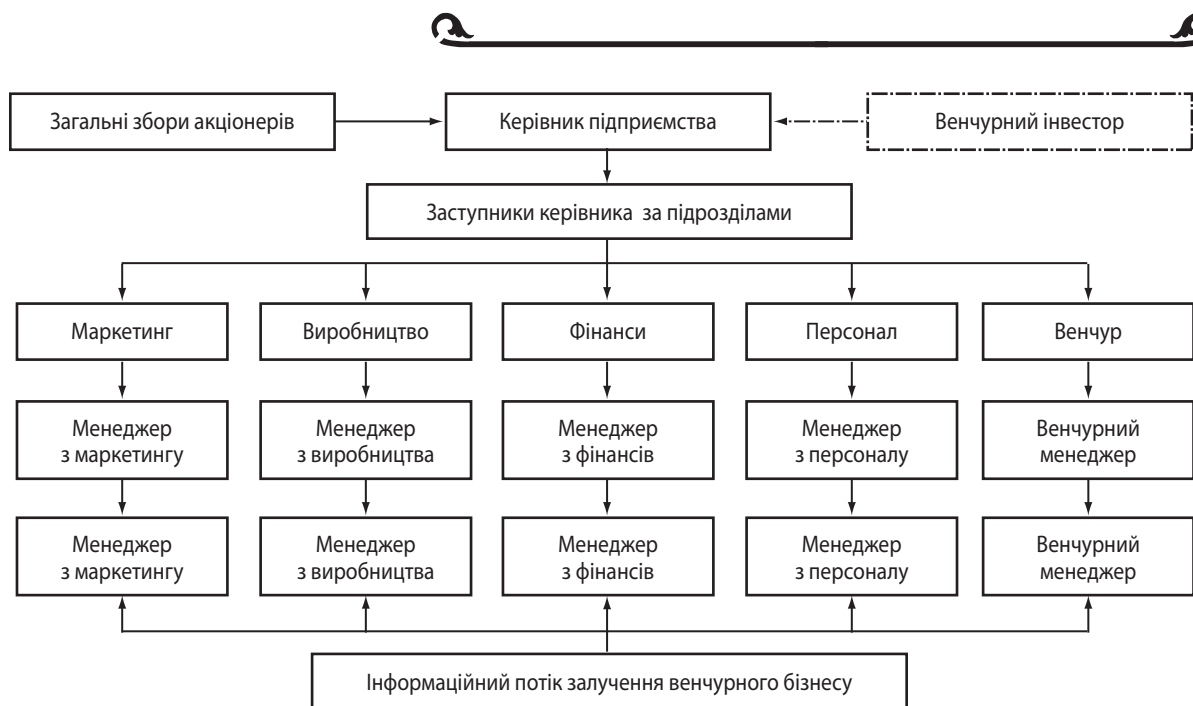

Рис. 3. Типова організаційна структура машинобудівного підприємства з урахуванням створення внутрішнього венчура

Таблиця 1

Матриця розподілення функціональних обов'язків учасників процесу залучення венчурного бізнесу

Процес розробки та реалізації венчурного проекту	КП	ВМ1	ВМ2	МП	МФ	МВ	ММ
1	2	3	4	5	6	7	8
Етап 1. Аналіз потреб ринку							
Виявлення потреб споживачів, вимог до якості, ціни	o						+
Дослідження конкурентів		o			o		+
Етап 2. Формування та обрання інноваційних задумів							
Генерування ідей	+	+	+				o
Систематизування інформації щодо розвитку продукту	o	o	o				+
Етап 3. Проведення НДДКР							
Теоретичні дослідження		+	+				
Розроблення технічних пропозицій		+	+			+	
Виконання розрахункових робіт, моделювання процесів		+	+	+		+	
Проектування	+	+	o	+			
Розроблення робочої документації та виготовлення дослідних зразків	o	+	+	+		+	
Дослідні роботи та випробування						+	
Етап 4. Оцінювання можливостей виробництва та збуту інновації							
Випуск на ринок пілотного зразка нової продукції	+	o	o			+	+
Отримання відгуків про нововведення, ставлення до нового продукту	+						+
Етап 5. Комерціалізація результатів венчурного проекту							
Комерціалізація внутрішня:							
Використання інновації у власному виробництві	+		+			+	
Внесення прав на продукт до статутного капіталу	+				+		
Комерціалізація зовнішня:							

1	2	3	4	5	6	7	8
Повний продаж прав на інновацію	+	+			+		
Продаж права на використання інновації	+		+		+		
Усього додаткових функцій за венчурним проектом	8	7	7	3	3	6	5

+ – повинен виконувати; 0 – може виконувати

КП – керівник венчурного підрозділу; ВМ1 – венчурний менеджер; ВМ2 – венчурний менеджер 2; МП – менеджер з персоналу; МФ – менеджер з фінансів; МВ – менеджер з виробництва; ММ – менеджер з маркетингу

Таким чином, за результатами дослідження автор запропонував процес залучення венчурного бізнесу до розвитку машинобудівного підприємства та обґрунтував організацію. Удосконалений шаблон типової організаційної структури передбачає впровадження внутрішнього венчура, тобто підрозділу, діяльність якого націлена на розробку та реалізацію венчурних проектів для розвитку підприємства.

Висновки та дискусія. Ефективність венчурного бізнесу у країнах з розвинутою економікою та збільшення кількості венчурних підприємств у вітчизняній економіці пояснюють активізацію венчурного підприємства і в Україні. Залучення венчурного бізнесу передбачає фінансування венчурної фірми або проекту, до джерел фінансування венчурного бізнесу слід відносити власні кошти підприємства, кошти венчурного інвестора та кошти, отримані від венчурного фонду, а до об'єктів – зовнішні та внутрішні венчури.

Для ефективного венчурного фінансування автор пропонує процес залучення венчурного бізнесу, який являє собою системний процес, зв'язуючою ланкою якого виступає рух грошових та інформаційних потоків, що є результативними у венчурному бізнесі. З метою організації процесу залучення венчурного бізнесу автором запропоновано шаблон типової організаційної структури з урахуванням введення венчурного підрозділу та матрицю розподілення обов'язків працівників машинобудівного підприємства. Запропонований процес залучення венчурного бізнесу враховує специфіку діяльності українських машинобудівних підприємств.

Подальші дослідження. У подальших дослідженнях автор планує дослідження, що пов'язані з прогнозуванням ефективності залучення венчурного бізнесу до розвитку промислових підприємств, а також доцільністю кожного з джерел фінансування: власні кошти підприємства, венчурний фонд і приватний венчурний інвестор.

Література: 1. Чередник А. О., Муренець І. Г. Оцінка сучасного стану машинобудівної галузі України та напрямки його поліпшення // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : матеріали Міжнар. наук. конф. Харків, 2018. 2. Чередник А. О. Розділ 3.4. Інвестування у венчурному підприємстві // Підприємництво, торгівля, біржі в процесі соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. І. В. Гончарової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 174 с. 3. Поручник А. М., Антонюк Л. Л. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2000. 172 с. 4. Юхименко В. В., Юхименко Т. В. Проблеми венчурного фінансування в Україні. *Фондовий ринок*. 2009. № 27. С. 28–32. 5. Калінеску Т. В., Антіпов О. М., Корецька-Гармаш В. О. Управління венчурним фінансуванням підприємств : монографія. Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2009. 276 с. 6. Кузьмін О. Є., Литвин І. В. Особливості фінансування початкових етапів розвитку венчурного підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2007. № 25. С. 198–204. 7. Литвин І. В. Планування фінансового забезпечення і реалізації інноваційних проектів венчурних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 624 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 191–199. 8. Polinkevych O. Factors of enterprises' outstripping development in conditions of global economic crisis. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 156, Is. 1–2. P. 59–62. 9. Зайченко К. С. Удосконалення організаційної структури на етапах життєвого циклу машинобудівного підприємства // *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. 2012. № 18 (170).

References: 1. Cherednyk A. O., Murenets I. H. Otsinka suchasnoho stanu mashynobudivnoi haluzi Ukrainy ta napriamky yoho polipshennia // *Ekonomichni rozvytok i spadshchyna Semena Kuznetsia : materialy Mizhnar. nauk. konf. Kharkiv*, 2018. 2. Cherednyk A. O. Rozdil 3.4. Investuvannia u venchurnomu pidpriemnytstvi // *Pidpriemnytstvo, torhivlia, birzhi v protsesi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku : monohrafiia / za zah. red. I. V. Hontarevoi*. Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, 2018. 174 p. 3. Poruchnyk A. M., Antoniuk L. L. *Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini* : monohrafiia [Venture Capital: Foreign Experience and Problems of Formation in Ukraine: monograph]. Kyiv : KNEU, 2000. 172 p. 4. Yukhymenko V. V., Yukhymenko T. V. *Problemy venchurnoho finansuvannia v Ukraini* [Problems of Venture Financing in Ukraine]. *Fondoviy rynek*. 2009. No. 27. P. 28–32. 5. Kalinesku T. V., Antipov O. M., Koretska-Harmash V. O. *Upravlinnia venchurnym finansuvanniam pidpriemstv* : monohrafiia [Management of Venture Financing of Enterprises: monograph]. Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2009. 276

р. 6. Kuzmin O. Ye., Lytvyn I. V. *Osoblyvosti finansuvannia pochatkovykh etapiv rozvytku venchurnoho pidpriemstva* [Features of the Financing of the Initial Stages of Development of the Venture Enterprise]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. 2007. No. 25. P. 198–204. 7. Lytvyn I. V. *Planuvannia finansovoho zabezpechennia i realizatsii innovatsiinykh proektiv venchurnykh pidpriemstv* [Planning of Financial Support and Implementation of Innovative Projects of Venture Enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*. 2008. No. 624 : Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. P. 191–199. 8. Polinkevych O. Factors of enterprises' outstripping development in conditions of global economic crisis. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 156, Is. 1–2. P. 59–62. 9. Zaichenko K. S. Udokonalennia orhanizatsiinoi struktury na etapakh zhyttievoho tsyклу mashynobudivnoho pidpriemstva [Improvement of the Organizational Structure at the Stages of the Life Cycle of the Machine-Building Enterprise] *Naukovyi visnyk. Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Vseukrainska asotsiatsiia molodykh naukovtsiv*. 2012. No. 18 (170).

Інформація про автора

Чередник Анна Олегівна – аспірант кафедри підприємницької діяльності Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61116, Україна; e-mail: AnnetBlejkk@gmail.com).

Информация об авторе

Чередник Анна Олеговна – аспирант кафедры предпринимательской деятельности Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61116, Украина; e-mail: AnnetBlejkk@gmail.com).

Information about the author

A. Cherednik – Postgraduate Student of Department of Entrepreneurial Activity, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; AnnetBlejkk@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
23.03.2018 р.*

JEL Classification: P 42

УДК 658.114

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Луб А. І.

Анотація. *Висвітлено концептуальні основи діагностики стану фінансової безпеки підприємства. Проаналізовано сутність термінів «фінансова безпека підприємства», «діагностика» та «фінансова діагностика», введено загальне поняття терміна «фінансова діагностика». Проаналізовано поняття «діагностика фінансової безпеки підприємства», розкрито суть, зміст та основні етапи проведення діагностики фінансової безпеки підприємства. Підкреслено важливість проведення діагностики фінансової безпеки підприємства, акцентовано увагу на важливості вибору професіонала, який має відповідні навички.*

Ключові слова: *діагностика, фінансова безпека підприємства, фінансова діагностика.*

© Луб А. І., 2018

КОНЦЕПУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДИАГНОСТИКИ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Луб А. И.

Аннотация. Освещены концептуальные основы диагностики состояния финансовой безопасности предприятия. Проанализирована сущность терминов «финансовая безопасность предприятия», «диагностика» и «финансовая диагностика», выведено обобщенное понятие термина «финансовая диагностика». Проанализировано понятие «диагностика финансовой безопасности предприятия», раскрыты суть, содержание и основные этапы проведения диагностики финансовой безопасности предприятия. Подчеркнута важность проведения диагностики финансовой безопасности предприятия, акцентировано внимание на важности выбора профессионала, который имеет соответствующие навыки.

Ключевые слова: диагностика, финансовая безопасность предприятия, финансовая диагностика.

THE CONCEPTUAL BASIS FOR DIAGNOSING FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES

A. Lub

Abstract. The article demonstrates the conceptual basis for diagnosing the state of financial security of an enterprise. The essence of the terms «enterprise financial security», «diagnostics», and «financial diagnostics» is analyzed; the generalized concept of the term «financial diagnostics» is derived. The notion of «diagnostics of enterprise financial security» is considered; the essence, content, and main stages of diagnostics of enterprise financial security are disclosed. The significance of diagnosing financial security of an enterprise is emphasized, the focus being made on the importance of choosing a professional who has the appropriate skills.

Keywords: diagnostics, enterprise financial safety, financial diagnostics.

На цей час найбільш переконливі і достовірні результати при аналізі різних сфер діяльності підприємства дає діагностика стану фінансової безпеки підприємства. Система діагностики здійснює постійне спостереження за діяльністю підприємства і стежить за її тенденціями. При збільшенні ступеня близькості підприємства до кризового стану, вираженого в появі тенденції спаду, керівництво має починати розробляти контрзаходи, які повинні попередити та послабити негативні впливи на ранніх стадіях їх виникнення. Успіх і провал антикризових стратегій залежать найбільшою мірою від того, наскільки рано система діагностики розпізнала небезпеку ще до настання можливої кризової ситуації. Слід зазначити, що методи аналізу фінансової звітності та бухгалтерського балансу є найпоширенішими в практиці бізнесу повсюдно, причому як для великого бізнесу, так і для дрібних і середніх фірм.

У працях Мойсеєнко І. П., Подольчак Н. Ю., Скрипник Н. Є., Сметанюк О. А., Сокиринської І. Г., Савицької Г. В. та інших науковців розглядаються питання фінансової безпеки підприємства, діагностики фінансової безпеки, різні підходи до визначення термінів та оцінки. Отже, ця тема потребує додаткового дослідження щодо узагальнення визначень і підходів до діагностування стану фінансової безпеки підприємств.

Метою статті є узагальнення термінів «фінансова безпека підприємства» та «діагностика стану фінансової безпеки підприємства» та демонстрація взаємозв'язку між цими поняттями.

Інтерес до проблеми забезпечення фінансового безпечного розвитку організації в умовах сьогодення, поряд зі створенням високого потенціалу зростання в майбутньому, зрозумілий: сучасні умови господарювання вимагають нового підходу до управління підприємствами, розробки таких стратегічних альтернатив, які дозволили б організації підтримувати свої конкурентні переваги в довгостроковому періоді. Отже, в умовах сьогодення забезпечення фінансової безпеки організації є пріоритетним завданням функціонування підприємств будь-якої форми організації, рішення якої включає не тільки усунення загроз появи кризових явищ, а й підтримку сталого та максимально ефективного розвитку, а також формування фінансово безпечної траєкторії розвитку підприємства.

Необхідність постійного підтримання фінансової безпеки кожним суб'єктом господарювання зумовлено вирішенням завдань щодо забезпечення стабільної роботи підприємства та виконання стратегічного плану роботи. Самий же рівень фінансової безпеки підприємства прямо залежний від ефективності дій його керівництва, і фахівці можуть вчасно запобігати виникненню можливих загроз і вчасно ліквідувати шкідливі наслідки, які виникли, окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища [1; 9].

Головною метою фінансової безпеки підприємства є гарантія стабільного та максимально ефективного функціонування, забезпечення високого потенціалу розвитку в можливому [2, с. 5].

Основні функціональні цілі фінансової безпеки наведені в рис. 1.

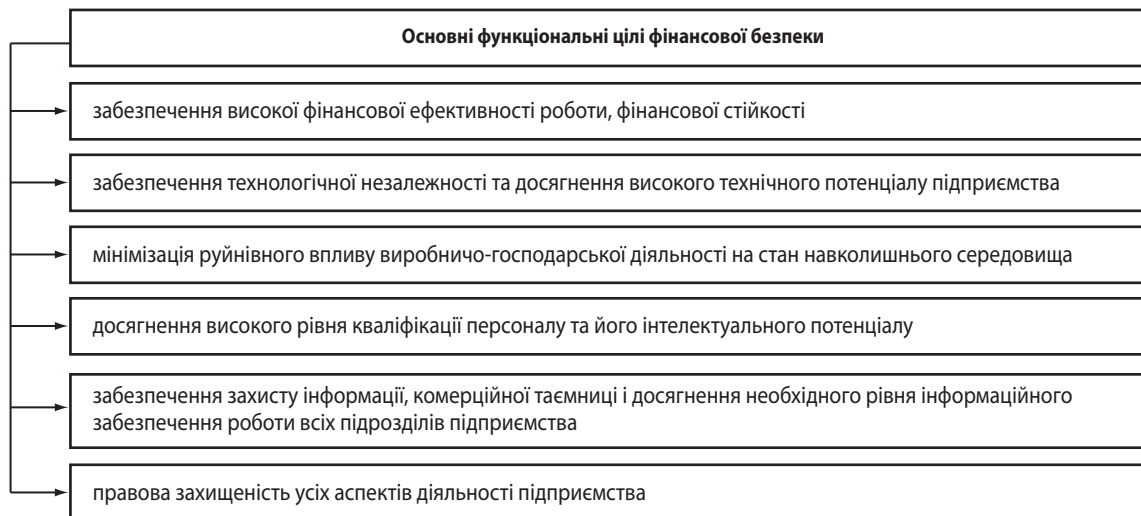

Рис. 1. Основні цілі фінансової безпеки [1, с. 162; 2, с. 6–7]

У цілому фінансова безпека – це такий стан підприємства, за якого:

- рівень фінансової безпеки визначається за допомогою кількісних і якісних параметрів оцінки;
- забезпечується захищеність фінансових інтересів підприємства, внаслідок чого підприємство прагне до фінансової рівноваги, підвищення фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності та стабільності діяльності в короткостроковому та довгостроковому періодах;
- забезпечується достатня фінансова незалежність, формується велика кількість вибору фінансових рішень, і задовольняються потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення;
- підприємство може протистояти можливим загрозам за умови постійного моніторингу, а також формування ряду превентивних і контрольних заходів [2, с. 7–8].

Серед усіх функціональних рівнів економічної безпеки фінансова є найбільш важливою, оскільки в ринкових умовах фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.

Послідовність забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки наведено в рис. 2.

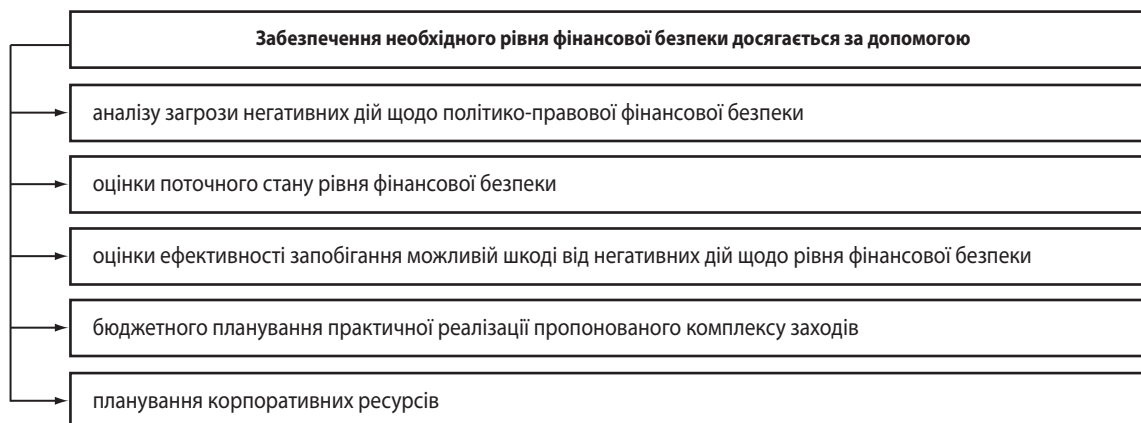

Рис. 2. Забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки [7]

Одним із методів забезпечення фінансового безпечного розвитку організації є постійна діагностика його фінансового стану та фінансової безпеки для подальшої розробки заходів щодо усунення загроз.

У загальному випадку діагностика визначається як «процес ідентифікації результатів управлінських впливів із заздалегідь встановленими в ході продукування управлінських рішень нормативними віхами і фіксацією причин небажаних змін стану об'єкта управління і конструювання організаційно-регулюючих дій. У контексті такої кваліфікації мета економічної діагностики управлінської діяльності полягає у визначен-

ні діагнозу об'єкта дослідження; визначенні зміни об'єкта діагностики в результаті дій внутрішніх і зовнішніх факторів; визначенні видів змін, процесу їх протікання, тобто реакції об'єкта діагностики як системи або комплексу на будь-яку дію, яка обумовлює структурні та функціональні порушення» [3].

Своє бачення діагностики пропонує Сметанюк О. А.: «сутність діагностики полягає в здатності оперативно розпізнавати дестабілізуючі фактори та процеси на підприємстві, забезпечувати прийняття випереджальних управлінських заходів з метою попередження виникнення проблем в розвитку організації та підвищенні ефективності системи управління в цілому ...» [4, с. 127]. Під цим поняттям нами розуміється ідентифікація стану об'єкта за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, спрямованих на виявлення домінуючих факторів, симптомів і причин появи проблеми або можливих проблем, оцінку можливостей підприємства реалізовувати стратегічні і тактичні цілі, а також аналіз інформаційної бази для прийняття рішення.

Інший погляд на трактування діагностики наведений в роботі Сокиринської І. Г., яка бачить доцільним «виділення фінансової діагностики як самостійного функціонального елемента процесу управління, застосування якого дозволяє істотно підвищити якість рішень, які приймаються в фінансово-господарській діяльності підприємства ... фінансова діагностика – це процес розпізнавання стану і виявлення проблем функціонування об'єкту за непрямими ознаками, пов'язаний з розробкою шляхів і напрямків їх можливого рішення» [5, с. 22].

Фінансова діагностика повинна включати такі етапи:

- збір інформації та опрацювання про об'єкт дослідження;
- визначення причин, які призвели до зміни фінансового становища підприємства;
- вибір вірогідних гіпотез і розробка програми дій на майбутнє, висновки щодо тенденцій розвитку підприємства (рис. 3).

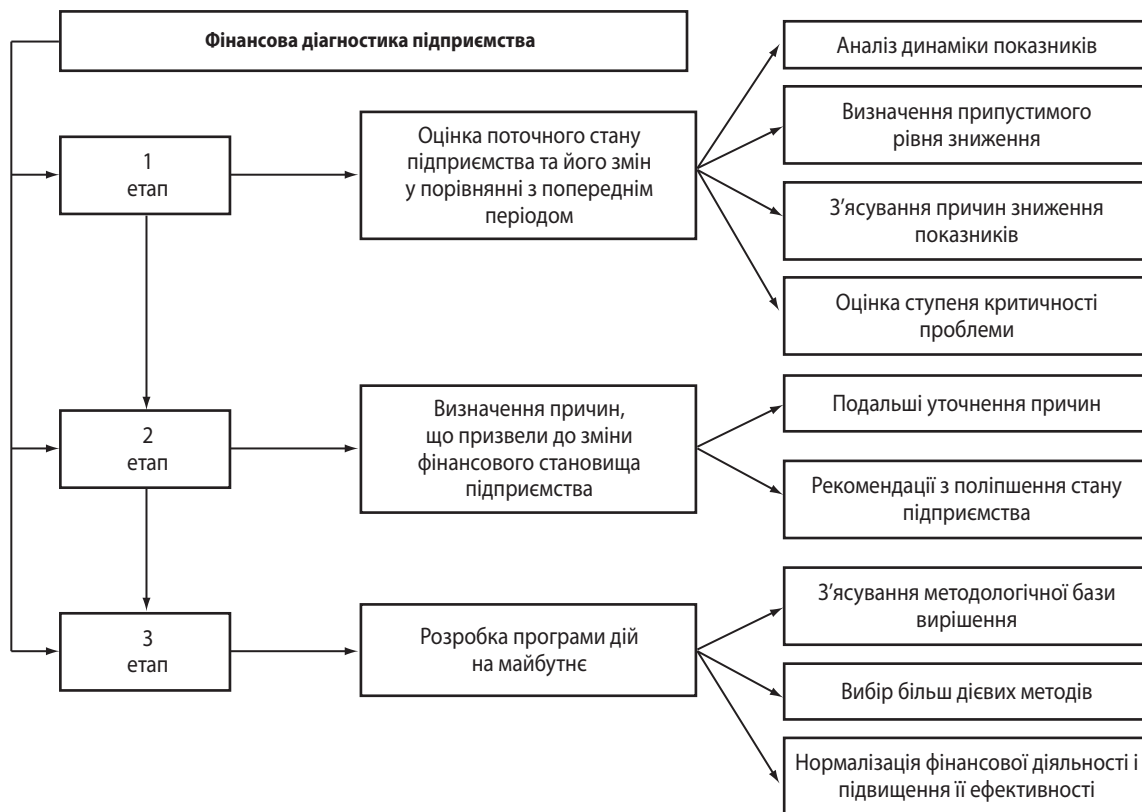

Рис. 3. Схема побудови системи фінансової діагностики [6, с. 112]

Переваги фінансової діагностики полягають у наданні максимально достовірних і переконливих результатів усіх сфер діяльності підприємства. Результати фінансової діагностики та запропоновані рекомендації мають на меті допомогти керівництву у розробці подальших дій щодо стратегії ефективного функціонування та подальшого розвитку підприємства.

У сучасних умовах господарювання діагностика фінансової безпеки – необхідна складова процесу управління підприємством. Головним напрямком її практичної реалізації є виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування підприємств, визначення перспектив їх розвитку.

Діагностика фінансової безпеки підприємств показує, за якими конкретними напрямками треба проводити аналітичну роботу, вона дає можливість виявити найбільш важливі аспекти та найбільш слабкі позиції у фінансовому стані кожного з підприємств зокрема [1; 3].

Зміст і основна цільова установка фінансової діагностики – оцінка фінансового стану та виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування господарюючого суб'єкта за допомогою раціональної фінансової політики.

До основних завдань, які вирішуються в процесі діагностики стану фінансової безпеки підприємства, слід віднести:

- 1) аналіз і оцінку платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності та майнового стану підприємства;
- 2) підготовку даних для вироблення рекомендацій щодо подальшого поліпшення фінансового стану підприємства;
- 3) виявлення прихованих резервів і можливостей підприємства;
- 4) обґрунтування рішень з управління активами, капіталом, грошовими потоками, прибутком, інноваціями та інвестиціями підприємства [1, с.142].

Метою діагностики стану фінансової безпеки підприємства є забезпечення системи фінансового менеджменту якісною своєчасною та достовірною інформацією про стан фінансової безпеки підприємства і можливі шляхи щодо його вдосконалення.

Зміст діагностики постійно змінюється і вдосконалюється під дією ринкової економіки, лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, посилення впливу факторів ризику та невизначеності на результати господарської діяльності.

Діагностика фінансової безпеки відбувається у декілька етапів (рис. 4).

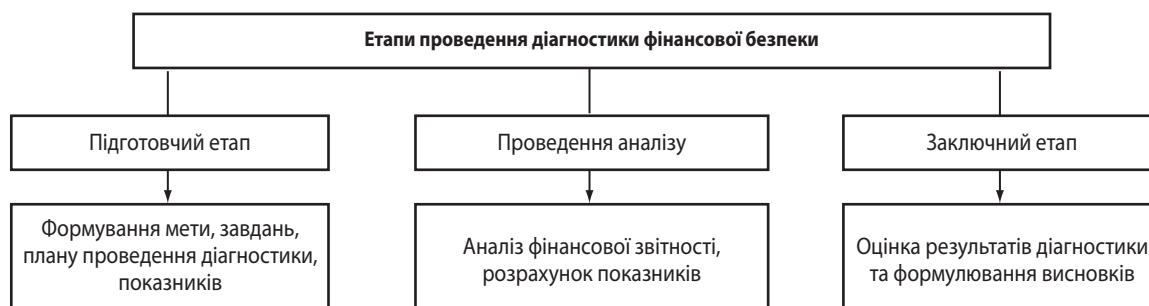

Рис. 4. Основні етапи діагностики фінансової безпеки підприємства [8]

Перший етап процесу діагностики – підготовчий. На підготовчому етапі формуються і обґрунтовуються мета й основні завдання проведення діагностики, проходить підбір інформаційного забезпечення, обираються основні показники (індикатори) та методи, за якими буде оцінюватися стан фінансової безпеки, підготовлюється план проведення діагностики.

Другий етап – саме проведення аналізу стану фінансової безпеки підприємства за обраними показниками, за допомогою обраних методів.

Третій етап – заключний. На заключному етапі проводиться аналіз та оцінка результатів діагностики, формуються висновки та подальші рекомендації щодо удосконалення стану фінансової безпеки підприємства (за необхідності).

Таким чином, діагностика стану фінансової безпеки підприємства – процес досить об'ємний і трудомісткий, який вимагає сумлінного підходу від виконавця, який повинен володіти технічними прийомами обробки інформації, необхідними знаннями бухгалтерської звітності і, головне – повинен уміти інтерпретувати отримані результати та робити узагальнення.

Висновки. Фінансова безпека займає провідну роль у майбутньому підприємства. Для отримання гарантій щодо успішності підприємства в майбутньому важливо забезпечувати актуальною інформацією керівництво підприємства для подальших рішень. Саме тому діагностиці фінансової безпеки підприємства має бути приділено багато уваги, адже на основі отриманої інформації та висновку керуюча ланка підприємства може планувати майбутнє та подальші дії. Діагностика стану фінансової безпеки створює інформаційну підтримку в прийнятті управлінських рішень і визначає способи впливу на фінансову безпеку підприємства. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення системи діагностики.

Література: 1. Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 380 с. 2. Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 268 с. 3. Скрипник Н. Є. Удосконалення механізму антикризового управління через інструментарій економічної діагностики : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.03. Дніпропетровськ, 2008. 20 с. 4. Сметанюк О. А. Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.06.01. Хмельницький, 2006. 24 с. 5. Сокиринська І. Г. Економічна діагностика та управління фінансовим забезпеченням підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Дніпропетровськ, 2004. 22 с. 6. Чернишов В. В. Фінансова діагностика як система забезпечення фінансової стійкості підприємства // Економіка підприємства та управління виробництвом. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2012. 7. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 662 с. 8. Канке А. А., Кошечая І. П. *Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия* : учеб. пособие. М. : Финансы и статистика, 2006. 572 с. 9. Karolyi G. A. The gravity of culture for finance. *Journal of Corporate Finance*. 2016. Vol. 41. P. 610–625. 10. Hirshleifer D. Behavioral Finance. *Annual Review of Financial Economics*. 2015. Vol. 7. P. 133–159.

References: 1. Moiseienko I. P., Marchenko O. M. Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : navch. posib. Lviv : LvDUVS, 2011. 380 p. 2. Podolchak N. Yu., Karkovska V. Ya. Orhanizatsiia ta upravlinnia sistemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky: navch. posib. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2014. 268 p. 3. Skrypnyk N. Ye. Udoshkonalennia mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia cherez instrumentarii ekonomichnoi diahnostryky : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03. Dnipropetrovsk, 2008. 20 p. 4. Smetaniuk O. A. Diahnostryka finansovoho stanu pidpriemstva v systemi antykrizovoho upravlinnia: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01. Khmelnytskyi, 2006. 24 p. 5. Sokyrynska I. H. Ekonomichna diahnostryka ta upravlinnia finansovym zabezpechenniam pidpriemstva: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01. Dnipropetrovsk, 2004. 22 p. 6. Chernyshov V. V. *Finansova diahnostryka yak systema zabezpechennia finansovoi stiiikosti pidpriemstva* [Financial Diagnostics as a System for Ensuring Financial Stability of the Enterprise] // Ekonomika pidpriemstva ta upravlinnia vyrobnytstvom. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2012. 7. Savytska H. V. Ekonomichniy analiz diialnosti pidpriemstva: navch. posib. Kyiv: Znannia, 2005. 662 p. 8. Kanke A. A., Koshevaya I. P. *Analiz finansovo-khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya* : ucheb. posobiye. M. : Finansy i statistika, 2006. 572 p. 9. Karolyi G. A. The gravity of culture for finance. *Journal of Corporate Finance*. 2016. Vol. 41. P. 610–625. 10. Hirshleifer D. Behavioral Finance. *Annual Review of Financial Economics*. 2015. Vol. 7. P. 133–159.

Інформація про автора

Луб Андрій Іванович – аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, 61002, Україна; e-mail: alub6907@gmail.com).

Информация об авторе

Луб Андрей Иванович – аспирант кафедры финансово-экономической безопасности, учёта и аудита Харьковского национального университета городского хозяйства им. О. М. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, г. Харьков, 61002, Украина; e-mail: alub6907@gmail.com).

Information about the author

A. Lub – Postgraduate Student of Department of Economic and Financial Safety, Accounting and Audit, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshalla Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine; e-mail: alub6907@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
05.03.2018 р.*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Герасимов О. К.

Анотація. Розглянуто проблему формування методичного забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства та досліджено теоретичні підходи до її здійснення. Запропоновано для оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті застосувати методичні підходи до оцінювання ефективності діяльності підприємства за об'єктивною та суб'єктивною складовими. Здійснено групування показників оцінювання за фінансовим, кадровим, виробничим, інноваційним, інформаційно-комунікаційним і маркетинговим напрямками, сформовано обґрунтований перелік показників за кожним напрямом, здійснено кластеризацію підприємств і розрахунок інтегрального показника за об'єктивною та суб'єктивною складовими.

Ключові слова: ефективність, показник, кластер, ранжування, оцінка, напрям, фактор.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Герасимов А. К.

Аннотация. Рассмотрена проблема формирования методического обеспечения оценки эффективности деятельности предприятия, и исследованы теоретические подходы к ее осуществлению. Предложено для оценки эффективности деятельности предприятия в маркетинговом аспекте применять методические подходы к оценке эффективности деятельности предприятия по объективной и субъективной составляющим. Проведена группировка показателей оценки по финансовым, кадровым, производственным, инновационным, информационно-коммуникационным и маркетинговым направлениям, сформирован обоснованный перечень показателей по каждому направлению, проведены кластеризация предприятий и расчет интегрального показателя объективной и субъективной составляющих.

Ключевые слова: эффективность, показатель, кластер, ранжирование, оценка, направление, фактор.

THE MAIN AREAS OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF ENTERPRISE ACTIVITY

O. Gerasymov

Abstract. The article considers the problem of the formation of methodological support for assessing the effectiveness of enterprise activity and studies theoretical approaches to carrying out such assessment. It is proposed, for assessing the effectiveness of enterprise activity in terms of marketing, to use methodological approaches to assessing the effectiveness of enterprise activity by objective and subjective components. The grouping of indicators for the assessment of financial, personnel, production, innovation, information and communication, and marketing area is conducted. A justified list of indicators for each area is formed, the clustering of enterprises and the calculation of the integral index of the objective and subjective components are conducted.

Keywords: effectiveness, indicator, cluster, ranking, assessment, direction, factor.

Постановка проблеми. В умовах значної конкуренції важливе значення в ідентифікації напрямів підвищення ефективності підприємства має формування методичного забезпечення оцінювання ефективності його діяльності, яке неможливо без розв'язання проблеми визначення напрямів оцінювання та побудови обґрунтованої системи показників. При цьому в умовах ринкової економіки економічну ефективність слід розглядати як з позиції підприємства, так і суб'єктів ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості дослідження методичного забезпечення оцінювання економічної ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті знайшли відображення в наукових працях таких видатних учених, як Н. Анісова, Л. Балабанова, О. Вакульчик, Н. Власова, В. Гриньо-

ва, Т. Говорушко, В. Дрей, С. Єрохін, С. Зубков, С. Іваницька, М. Іваннікова, О. Кириченко, М. Коваленко, А. Кубелакова, Т. Лебідь, Л. Мороз, І. Новаківський, Г. Писаревська, Г. Попова, Е. Попов, І. Рогачева, А. Сабадирьова, В. Светлікова, Г. Сілакова, І. Фоломкина, В. Чесноков, М. Чорна, П. Шедік, М. Шугрова ін. Але, незважаючи на значну кількість наукових праць стосовно вказаної проблематики, спостерігається деяка суперечливість між поглядами різних авторів.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні методичного забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства та визначенні основних напрямків підвищення ефективності його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних концептуальних положень з оцінювання економічної ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті [1; 4; 8–17; 19] є підґрунтям здійснення розподілу на об'єктивну та суб'єктивну складові, які зумовлюються кількісними та якісними результатами його діяльності, характеризуються формуванням відповідних методичних підходів із подальшим об'єднанням їх результатів (рис. 1).

Для оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті видається доцільним застосування методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності підприємства за об'єктивною [6] та суб'єктивною [7] складовими, які ґрунтуються на визначенні кількісних і якісних показників.

Кількісні показники визначаються на основі використання об'єктивних даних, які подано в існуючій в Україні статистичній звітності суб'єктів господарювання.

Якісні показники ґрунтуються на визначенні суб'єктивних властивостей. Їх відбір здійснюється з застосуванням контент-аналізу літературних джерел і практики оцінки ефективності діяльності вітчизняних підприємств.

Метою здійснення першого етапу формування методичного забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті є визначення її напрямів і побудова обґрунтованої системи показників, які забезпечать здійснення оцінки з застосуванням комплексного підходу.

Аналіз літературних джерел з проблематики оцінювання ефективності діяльності підприємства [1, 4, 8–17, 19] дозволив ідентифікувати структуру напрямів оцінювання ефективності діяльності підприємства, які включають: фінансовий; кадровий; виробничий; інноваційний; інформаційно-комунікаційний і маркетинговий напрям як пріоритетний щодо контексту цього дослідження та вимог ринку для забезпечення й досягнення ефективної діяльності суб'єкта господарювання.

Метою здійснення другого етапу розробки методичного забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства є формування обґрунтованої системи показників за об'єктивною [6] та суб'єктивною [7] складовими, які є підґрунтям оцінювання для покращення ефективності діяльності підприємства у цілому та маркетингового напрямку зокрема, як найбільш важливого в умовах зростаючої конкуренції.

Наступний етап реалізації методичного підходу до оцінювання ефективності діяльності підприємства за суб'єктивною складовою передбачає здійснення перетворення якісних оцінок на кількісні, що обумовлюється використанням методів експертного аналізу, в результаті якого формується сукупність якісних оцінок, що потребує подальшої трансформації у кількісну форму для побудови комплексу інтегральних показників оцінювання ефективності діяльності підприємства за суб'єктивною складовою [7].

З метою узагальнення результатів аналізу на основі сформованого остаточного переліку показників оцінювання ефективності діяльності підприємства за об'єктивною [6] та суб'єктивною [7] складовими за визначеними напрямками було сформовано матрицю факторних навантажень за всіма напрямками (табл. 1, 2).

Результати проведеного у табл. 1 аналізу свідчать, що два отримані фактори описують 96,05 % дисперсії всього первинного переліку факторів, що засвідчує адекватність проведених розрахунків.

Результати проведеного аналізу у табл. 2 свідчать, що чотири отримані фактори описують 76,89 % дисперсії всього первинного переліку факторів, що засвідчує адекватність проведених розрахунків.

Економічна інтерпретація виділених факторів за об'єктивною та суб'єктивною складовими наведені відповідно в табл. 3, 4.

Таким чином, застосування факторного аналізу дозволило сформулювати остаточний перелік показників оцінювання ефективності діяльності підприємства за об'єктивною та суб'єктивною складовими за всіма напрямками в розрізі запропонованих груп. Використання багатовимірний факторний аналіз за методом головних компонент є підґрунтям формування системи показників, яка всебічно, достовірно й об'єктивно характеризує економічну ефективність діяльності всього переліку підприємств, що досліджуються.

Наступним етапом розробки методичного забезпечення оцінки ефективності діяльності підприємств за об'єктивною та суб'єктивною складовими є виділення кластерно-однорідних груп машинобудівних підприємств. На якому здійснюється розподіл суб'єктів господарювання, що аналізуються на непересічні групи (класери) та забезпечується максимальна близькість за виділеними ознаками між підприємствами однієї групи та максимальну відмінність між групами.

Рис. 1. Методичне забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті

Таблиця 1

Факторне навантаження показників за всіма напрямками за об'єктивною складовою

Показник	Компоненти	
	1	2
1	2	3
Рентабельність активів підприємства	0,346662	0,369997
Рентабельність реалізації	0,308504	0,370036
Рентабельність власного капіталу	-0,121288	0,372220

1	2	3
Коефіцієнт оборотності активів	0,068654	0,371258
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	-0,167690	0,260718
Коефіцієнт оборотності матеріально-виробничих запасів	0,737361	0,371970
Коефіцієнт загальної (поточної) ліквідності	0,110669	0,362515
Коефіцієнт термінової ліквідності	-0,297632	0,365744
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,860378	0,369681
Коефіцієнт автономії	0,870233	0,364504
Коефіцієнт фінансового ризику	0,794538	0,472606
Коефіцієнт продуктивності праці	0,431420	0,370225
Коефіцієнт наявності працівників, що виконують наукові дослідження і розробки	-0,081342	0,371158
Коефіцієнт зростання професійної підготовки та перепідготовки безпосередньо на виробництві	3,229013	0,369907
Коефіцієнт зростання професійної підготовки та перепідготовки в навчальних закладах різних типів	0,248386	0,370247
Рівень професійної підготовки	0,92816	0,370000
Коефіцієнт фондоозброєності	0,92830	0,369873
Коефіцієнт вибуття фондів	0,92815	0,369815
Коефіцієнт приросту фондів	0,92764	0,371443
Коефіцієнт придатності фондів	0,92757	0,371210
Коефіцієнт реалізованої інноваційної продукції	0,31323	0,903524
Коефіцієнт реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), що є новою для певного ринку	0,39093	0,907157
Коефіцієнт реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), яка є новою лише для підприємства, що аналізується	0,39095	0,907108
Коефіцієнт придбання нових технологій	0,92854	0,367484
Коефіцієнт придбання результатів досліджень і розробок	0,92857	0,368200

Таблиця 2

Факторне навантаження показників за всіма напрямками за суб'єктивною складовою

Показник	Компоненти			
	1	2	3	4
1	2	3	4	5
Ефективність проведення маркетингових досліджень	-0,271747	0,032577	0,924929	-0,116121
Ефективність товарної політики підприємства	-0,840212	-0,176315	-0,022770	0,179165
Ефективність сегментації цільового ринку	0,769619	-0,082966	-0,114853	0,412046
Ефективність прямих продажів	0,304495	0,118325	0,051655	-0,834668
Ефективність стимулювання збуту продукції	-0,196599	0,049434	-0,952961	0,037875
Ефективність маркетингової інформаційної системи	0,112246	-0,858025	0,009154	0,019620
Ефективність збутової політики підприємства	0,259977	-0,088038	-0,049018	0,828598
Ефективність рекламної діяльності підприємства	0,294299	0,828875	0,069787	-0,127166
Ефективність використання облікової інформації	-0,003901	-0,533712	0,120726	0,182889
Ефективність застосування бренду підприємством	-0,264624	0,029535	0,921956	-0,119385
Ефективність використання інформації про відхилення значень фактичних показників від планових	-0,828056	-0,175282	-0,063386	0,168386
Ефективність підприємства оперативно реагувати на зміни	0,767264	-0,069666	-0,110573	0,415850
Ефективність використання науково-технічної інформації	0,296606	0,114580	0,089721	-0,823803
Ефективність використання інформації, що обслуговує систему прийняття управлінських рішень	-0,194005	0,054148	-0,955358	0,032505

1	2	3	4	5
Ефективність стратегічного управління	0,115962	-0,858164	0,003600	0,017076
Ефективність використання зворотного зв'язку	0,269697	-0,059015	-0,052283	0,821695
Ефективність використання нормативної інформації	-0,347406	0,270567	0,116089	-0,515119
Ефективність тактичного управління	0,283884	0,815473	0,062980	-0,129191

Таблиця 3

Склад та економічний зміст виділених факторів за всіма напрямками за об'єктивною складовою

Фактор	Назва фактора
Фактор 1	Показники оборотності матеріально-виробничих запасів, абсолютної ліквідності, автономії, фінансового ризику, професійної підготовки, фондоозброєності, вибуття фондів, приросту фондів, придатності фондів, придбання нових технологій, придбання результатів досліджень і розробок
Фактор 2	Показники реалізованої інноваційної продукції, реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), що є новою для певного ринку, реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), яка є новою лише для підприємства, що аналізується

Таблиця 4

Склад та економічний зміст виділених факторів за всіма напрямками за суб'єктивною складовою

Фактор	Назва фактора
Фактор 1	Показники ефективності товарної політики підприємства, сегментації цільового ринку, використання інформації про відхилення значень фактичних показників від планових, оперативного реагування підприємств на зміни
Фактор 2	Показники ефективності маркетингової інформаційної системи, рекламної діяльності підприємства, стратегічного й тактичного управління
Фактор 3	Показники ефективності проведення маркетингових досліджень, ефективності стимулювання збуту продукції, ефективності застосування бренда підприємством, ефективності використання інформації, що обслуговує систему прийняття управлінських рішень
Фактор 4	Показники ефективності прямих продажів, ефективності збутової політики підприємства, ефективності використання науково-технічної інформації, ефективності використання зворотного зв'язку

Вибір методу здійснення кластеризації проводився на основі аналізу літературних джерел з економіко-математичного моделювання [3; 18]. Результати аналізу свідчать, що однією з важливих умов побудови економіко-математичних моделей є однорідність вихідної статистичної сукупності даних, яка означає відсутність сильних зламів тенденцій, а також нетипових спостережень. Тому найбільш доцільним для досягнення поставленої мети доцільно використання методу Уорда.

Оскільки метою дослідження є визначення ефективності діяльності підприємства, тому пропонується у виді критеріїв для кластеризації встановити показники, що за результатами багатовимірною факторного аналізу мають найбільше навантаження, за яким і було здійснено кластеризацію.

Сформовані кластерні групування однорідних непересічних груп машинобудівних підприємств за об'єктивною та суб'єктивною складовими відповідно наведено в табл. 5, 6.

Таблиця 5

Склад кластерних груп за 2014–2017 рр. (об'єктивна складова)

Кластер	2014	2015	2016	2017
1	C_18	C_18	C_18	C_17
2	C_4, C_9	C_4	C_4, C_9	C_4, C_9
3	C_1, C_2, C_3, C_5, C_6, C_7, C_8, C_10, C_11, C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_17	C_1, C_2, C_3, C_5, C_6, C_7, C_8, C_9, C_10, C_11, C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_17	C_1, C_2, C_3, C_5, C_6, C_7, C_8, C_10, C_11, C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_17	C_1, C_2, C_3, C_5, C_6, C_7, C_8, C_10, C_11, C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_18

З табл. 5 видно, що за досліджуваний період практично не відбувалось переміщення підприємств з кластера у кластер. Максимальний відсоток підприємств, що здійснювали переміщення, складає 5,55 %. Отже,

отримані кластерні групи за 2014–2017 рр. відповідають реальній економічній ситуації у країні та галузі машинобудування, тому в роботі запропоновано для подальших розрахунків використовувати однорідні групи 2017 р.

Таблиця 6

Склад кластерних груп за 2017 р. (суб'єктивна складова)

Кластер	2017
1	C_1, C_2, C_3, C_4, C_5, C_6, C_7, C_8, C_9, C_11
2	C_10
3	C_12, C_13, C_14, C_15, C_16, C_17, C_18

З табл. 6 видно, що за досліджуваний період до першого кластера відносяться 10 підприємств, до другого – одне, до третього – 7 господарських суб'єктів

Наступним кроком оцінки ефективності діяльності підприємства за обома складовими за всіма напрямками є отримання інтегральної оцінки. Оскільки за результатами багатовимірного факторного аналізу визначено значущі для характеристики ефективності діяльності підприємства показники, а результатами кластерного аналізу є формування груп підприємств за подібністю результатів їх діяльності, у роботі здійснено інтегральне оцінювання ефективності діяльності підприємств на основі розрахунку інтегрального показника, який визначено на основі методу адитивної згортки [6].

Результати оцінювання ефективності діяльності за об'єктивною та суб'єктивною складовими за інтегральним показником з урахуванням виділених часткових показників та їх значущості наведено в табл. 7, 8.

Найбільш високими значеннями інтегрального показника ефективності діяльності за об'єктивною складовою переважно відрізняються підприємства третього кластера, у другому кластері знаходиться одне підприємство, значення інтегрального показника ефективності діяльності якого дещо нижче, ніж у кращих підприємств третього кластера.

Таблиця 7

Значення інтегрального показника ефективності діяльності підприємств за об'єктивною складовою

Підприємство	Значення інтегрального показника			
	2014	2015	2016	2017
1 кластер				
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-плант» ЛТД (ТОВ)	-	-	-	0,235942
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-експрес ЛТД» (ТОВ)	0,450094	0,298904	0,25072	-
2 кластер				
ПАТ «Завод «Південкабель»	0,282274	0,36004	0,223617	0,245798
ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	0,251706	-	0,243519	0,299572
3 кластер				
ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	-	0,159714	-	-
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-експрес ЛТД» (ТОВ)	-	-	-	0,38036
ДП завод «Електроважмаш»	0,218929	0,142909	0,18587	0,738696
ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»	0,268511	0,27179	0,149288	0,193682
ПАТ «Електромашина»	0,223259	0,223618	0,252391	0,591184
ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	0,127133	0,136089	0,074264	0,078744
ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ»	0,25601	0,266337	0,406205	0,397749
ПАТ «Науково-виробниче підприємство теплоавтомат»	0,227437	0,200984	0,174474	0,08148
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	0,171684	0,178466	0,190647	0,277269
ПАТ «Турбоатом»	0,194509	0,152857	0,196103	0,133518
ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	0,148342	0,108398	0,067379	0,951227
Державне науково-виробниче підприємство «Об'єднання Комунар»	0,254264	0,363376	0,224577	0,192609
ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	0,325193	0,211229	0,11316	0,129256
ПАТ «Коннектор»	0,119433	0,114485	0,122374	0,618416
ПАТ «ФЕД»	0,270239	0,354329	0,249128	0,209141
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-плант» ЛТД (ТОВ)	0,114924	0,105066	0,181241	-

Аналіз табл. 7 свідчить, що позитивна динаміка протягом досліджуваного періоду спостерігається у ДП завод «Електроважмаш», ПАТ «Електромашина», ПАТ «Коннектор», та саме ці підприємства демонструють одні з найкращих результатів у 2017 р. Таким чином, можна зробити висновок, що саме ці підприємства є лідерами машинобудування щодо забезпечення ефективності діяльності за об'єктивною складовою.

Найкращий результат у 2017 р. демонструє ПАТ «Харківський підшипниковий завод», а найгірший ПАТ «Харківський верстатобудівний завод».

Таблиця 8

Значення інтегрального показника ефективності діяльності підприємств за суб'єктивною складовою

Підприємство	2017
Кластер 1	
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	0,825711
ДП завод «Електроважмаш»	0,826921
ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»	0,818077
ПАТ «Завод «Південкабель»	0,826764
ПАТ «Електромашина»	0,822032
ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	0,831079
ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ»	0,825395
ПАТ «Науково-виробниче підприємство теплоавтомат»	0,824028
ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	0,82422
ПАТ «Турбоатом»	0,817969
Кластер 2	
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	0,818779
Кластер 3	
ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	0,824903
Державне науково-виробниче підприємство «Об'єднання Комунар»	0,818594
ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	0,80724
ПАТ «Коннектор»	0,809127
ПАТ «ФЕД»	0,804796
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-плант» ЛТД (ТОВ)	0,804846
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-експрес ЛТД» (ТОВ)	0,804732

Результати аналізу табл. 8 свідчать, що найбільш високими значеннями інтегрального показника ефективності діяльності за суб'єктивною складовою переважно відрізняються підприємства першого кластера, у другому кластері знаходиться одне підприємство, значення інтегрального показника ефективності діяльності якого дещо нижче, ніж у кращих підприємств першого кластера. Найменші значення інтегральних показників у представників третього кластера.

Об'єктивна та суб'єктивна складові оцінювання ефективності діяльності підприємства є адитивними, що обумовлює існування кожної з них та є підґрунтям доцільності їх розгляду як складових методичного забезпечення оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті. Тому для підвищення об'єктивності та достовірності оцінювання доцільно об'єднати відповідні інтегральні показники, що характеризують кожну складову в узагальнюючий інтегральний показник ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті.

Підтримуючи єдність методології розрахунку інтегральних показників у цьому дослідженні, узагальнюючий показник запропоновано розраховувати методом адитивної згортки з урахуванням коефіцієнтів значущості кожної складової.

Аналіз наукових праць [1; 4; 8–17] з оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті свідчить, що коефіцієнти значущості повинні відображати думки постачальників, конкурентів, споживачів. Тому доцільним видається розраховувати окремі інтегральні показники ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті з урахуванням думок постачальників, конкурентів, споживачів за формулою:

$$U_i = k_{oi} \times I_{coi} + k_{ci} \times I_{cci} \quad (1)$$

де U_i – узагальнюючий інтегральний показник ефективності діяльності i -го підприємства у маркетинговому аспекті;

k_{op} , k_{ci} – коефіцієнти значущості інтегральних показників об'єктивної та суб'єктивної складових оцінювання ефективності діяльності i -го підприємства з урахуванням думок постачальників або конкурентів, або споживачів;

I_{cop} , I_{csi} – інтегральні показники об'єктивної та суб'єктивної складових оцінювання ефективності діяльності i -го підприємства.

З метою кількісного визначення коефіцієнтів об'єктивної та суб'єктивної складових для розрахунку узагальнюючого інтегрального показника ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті застосовано метод експертного опитування. Як експертів опитано 3 репрезентативні групи фахівців з числа постачальників, конкурентів, споживачів, що дозволило визначити коефіцієнти значущості.

На основі отриманих даних методом адитивної згортки розраховано узагальнюючий інтегральний показник оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті за 2017 р., значення якого наведено у табл. 9.

Таблиця 9

Значення узагальнюючого інтегрального показника оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті

Підприємство	З урахуванням думок		
	постачальників	конкурентів	споживачів
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	0,59635	0,58299	0,636431
ДП завод «Електроважмаш»	0,781475	0,778829	0,789413
ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»	0,496525	0,477792	0,552722
ПАТ «Завод «Південкабель»	0,527584	0,510154	0,579874
ПАТ «Електромашина»	0,70313	0,696205	0,723903
ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	0,443637	0,421066	0,511349
ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ»	0,60516	0,59233	0,643648
ПАТ «Науково-виробниче підприємство теплоавтомат»	0,441602	0,419327	0,508429
ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	0,554017	0,538278	0,601233
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	0,539912	0,523666	0,588649
ПАТ «Турбоатом»	0,465492	0,444957	0,527095
ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	0,889958	0,893748	0,878589
Державне науково-виробниче підприємство «Об'єднання Комунар»	0,496215	0,477435	0,552554
ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	0,458059	0,437721	0,519074
ПАТ «Коннектор»	0,710898	0,705177	0,728059
ПАТ «ФЕД»	0,498036	0,480166	0,551645
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-плант» ЛТД (ТОВ)	0,511838	0,494772	0,563035
Науково-виробниче підприємство «Хартрон-експрес ЛТД» (ТОВ)	0,59635	0,58299	0,636431

Розраховані значення узагальнюючого інтегрального показника оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті є об'єктивними та достовірними, тому що ґрунтуються на даних офіційної статистичної звітності промислових підприємств і на репрезентативних та узгоджених експертних оцінках.

Для ідентифікації основних напрямків підвищення ефективності діяльності підприємства за результатами оцінювання узагальнюючого інтегрального показника оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті доцільно розмежувати на якісні рівні. Для цього доцільно використати адаптовану до умов господарювання в Україні шкалу Харрінгтона, яка була розроблена для машинобудівних підприємств [18]. Використання значень узагальнюючих інтегральних показників оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті (табл. 9) та запропонованих меж його чітких інтервалів дозволяє розподілити їх на три групи, які наведено у табл. 10.

Отже, згідно з табл. 10, на думку постачальників і споживачів, 72,2 % підприємств відносяться до інтервалу, що характеризує середні значення показників, а 27,8 % до інтервалу, що характеризує їх як високоефективні. На думку конкурентів, 78 % підприємств відносяться до інтервалу, що характеризує середні значення показників, а 22 % до інтервалу, що характеризує їх як високоефективні.

Розподіл підприємств за якісними рівнями узагальнюючого показника оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті згідно з думками постачальників, конкурентів, споживачів

Діапазон значень	Характеристика	Постачальники	Конкуренти	Споживачі
0,0–0,36	низький	-	-	-
0,36–0,64	середній	13	14	13
0,64–1,0	високий	5	4	5

Висновки з цього дослідження. Таким чином, здійснений розподіл підприємств підтверджує необхідність покращення результатів оцінювання ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті. Для цього видається доцільною розробка відповідних заходів, які сприятимуть покращенню ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті. Як такі заходи запропоновано формувати та впроваджувати цільові комплексні програми покращення ефективності діяльності підприємства у маркетинговому аспекті, методичне забезпечення яких буде розроблено у подальших дослідженнях.

Література: 1. Балабанова Л. В., Фоломкина І. С. Управління реалізацією стратегій підприємства: маркетинговий підхід : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. 402 с. 2. Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. М. : Статистика, 1980. 264 с. 3. Буреева Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП "STATISTICA". Учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Применение программных средств в научных исследованиях и преподавании математики и механики». Нижний Новгород : ННГУ, 2007. 112 с. 4. Вакучлик О. М., Дрей В. В. Оцінка та управління ефективністю формування і використання інформації на машинобудівному підприємстві. *Академічний огляд*. 2012. № 2 (37). С. 135–141. 5. Вентцель А. Д. Курс теории случайных процессов. М. : Наука, 1975. 320 с. 6. Говорущко Т. А., Климаш Н. І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу : монографія. Київ : Логос, 2013. 204 с. 7. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом підприємства : монографія. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2012. 228 с. 8. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 214 с. 9. Литовченко І. Л., Шкурупська І. О. Оцінка синергетичного ефекту від застосування інтегрованих маркетингових комунікацій. *Економіка України*. 2015. № 5. С. 29–39. 10. Мороз Л. А., Лебідь Т. В. Стратегічний аналіз маркетингового потенціалу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 649. Логістика. 2009. С. 214–220. 11. Новаківський І. І. Інформаційний потенціал системи управління підприємством : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Львів, 2002. 219 с. 12. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 452–456. 13. Попов Е. В. Потенциал маркетинга предприятия. *Маркетинговые исследования и консультации*. URL: http://www.my-market.ru/market__161.html. 14. Пробоїв О. А. Формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємства інструментами фінансового інжинірингу, теоретико-методологічні аспекти: монографія. Донецьк : Ноулідж, 2010. 235 с. 15. Сабадирьова А. Л. Організаційні основи інформаційної системи оцінки потенціалу промислового підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 5, Т. 4. С. 303–307. 16. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. / за ред. О. В Раєвської. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. 537 с. 17. Šugrová M., Šedík P., Kubeláková A., Svetlíková V. Impact of the product quality on consumer satisfaction and corporate brand. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 165 (5–6). Р. 133–137

References: 1. Balabanova L. V., Folomkina I. S. *Upravlinnia realizatsiieiu stratehii pidpriemstva: marketynhovyi pidkhid* : monohrafiia [Management of Implementation of Enterprise Strategies: Marketing Approach: monograph]. Donetsk : DonNUET, 2009. 402 p. 2. Beshelev S. D., Gurvich F. G. *Matematiko-statisticheskiye metody ekspertnykh otsenok*. M. : Statistika, 1980. 264 p. 3. Bureyeva N. N. *Mnogomernyy statisticheskiy analiz s ispolzovaniyem PPP "STATISTICA"*. *Uchebno-metodicheskiy material po programme povysheniya kvalifikatsii «Primeneniye programmnykh sredstv v nauchnykh issledovaniyakh i prepodavanii matematiki i mekhaniki»*. Nizhniy Novgorod : NNGU, 2007. 112 p. 4. Vakulchuk O. M., Drei V. V. *Otsinka ta upravlinnia efektyvnistiu formuvannia i vykorystannia informatsii na mashynobudivnomu pidpriemstvi* [Assessment and Management of the Effectiveness of the Formation and Use of Information at the Machine-Building Enterprise]. *Akademichniy ohliad*. 2012. No. 2 (37). P. 135–141. 5. Venttsel A. D. *Kurs teorii sluchaynykh protsessov*. M. : Nauka, 1975. 320 p. 6. Hovorushko T. A., Klymash N. I. *Upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriemstv na osnovi vartisno-oriietovanoho pidkhodu* : monohrafiia [Management of the Efficiency of Enterprises on the Basis of a Value-Oriented Approach: monograph]. Kyiv : Lohos, 2013. 204 p. 7. Hrynova V. M., Pysarevska H. I. *Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva* : monohrafiia [Management of Personnel Potential of the Enterprise: monograph]. Kharkiv : Vyd-vo KhNEU, 2012. 228 p. 8. Ziatkovskiy I. V. *Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv* : monohrafiia [Financial Support of the Activity of Enterprises: monograph]. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2000. 214 p. 9. Lytovchenko I. L., Shkurupska I. O. *Otsinka synerhetychnoho efektu vid zastosuvannia intehrovanykh marketynhovyykh komunikatsii* [Estimation of Synergistic Effect from Application of Integrated Marketing Communications]. *Економіка України*. 2015. No. 5. P. 29–39. 10. Moroz L. A., Lebid T. V. *Stratehichnyi analiz marketynhovoho potentsialu pidpriemstva* [Strategic Analysis of the Marketing Potential of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. No. 649. Lohistyka.

2009. P. 214–220. **11.** Novakivskyi I. I. Informatsiyni potentsial systemy upravlinnia pidpriemstvom : dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01. Lviv, 2002. 219 p. **12.** Pylypenko S. M. *Teoretychni zasady otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva* [Theoretical Principles of the Estimation of Efficiency of Activity of the Enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2016. No. 10. P. 452–456. **13.** Popov Ye. V. Potentsial marketinga predpriyatiya. *Marketingovyye isledovaniya i konsultatsii*. URL: http://www.my-market.ru/market__161.html. **14.** Proboiv O. A. *Formuvannia ta naroshchuvannia stratehichnoho potentsialu pidpriemstva instrumentamy finansovoho inzhynirynhu, teoretyko-metodolohichni aspekty: monohrafiia* [Formation and Increase of Strategic Potential of the Enterprise by Financial Engineering Instruments, Theoretical and Methodological Aspects: monograph]. Donetsk : Noulidzh, 2010. 235 p. **15.** Sabadyrova A. L. *Orhanizatsiini osnovy informatsiinoi systemy otsinky potentsialu promyslovoho pidpriemstva* [Organizational Fundamentals of the Information System for Assessing the Potential of an Industrial Enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2010. No. 5, Vol. 4. P. 303–307. **16.** Statystychni modeliuvannia ta prohnozuvannia : navch. posib. / za red. O. V Raievniovoi. Kharkiv : VD «INZhEK», 2014. 537 p. **17.** Šugrová M., Šedík P., Kubelaková A., Svetlíková V. Impact of the product quality on consumer satisfaction and corporate brand. *Ekonomichni chasopys-XXI*. 2017. No. 165 (5–6). P. 133–137.

Інформація про автора

Герасимов Олександр Костянтинович – аспірант кафедри економіки, управління підприємствами та логістики Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: okgerasymov@gmail.com).

Информация об авторе

Герасимов Александр Константинович – аспирант кафедры экономики, управления предприятиями и логистики Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, г. Харьков, 61166, Украина; e-mail: okgerasymov@gmail.com).

Information about the author

O. Gerasymov — Postgraduate Student of Department of Economics, Enterprise Management and Logistics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61116, Ukraine; e-mail:okgerasymov@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
27.03.2018 р.*

JEL Classification: F 120; G 310; P 130

УДК 631.12.009

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ

Петренко В. С.

Анотація. Визначено конкурентоспроможність аграрних підприємств з іноземними інвестиціями за допомогою динамічного методу оцінки конкурентоспроможності. Висвітлено основні етапи оцінки рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств з іноземними інвестиціями з урахуванням операційної ефективності, стратегічного позиціонування, фінансового стану, операційної ефективності, виручки від реалізації продукції, ліквідності аграрного підприємства з іноземними інвестиціями. На основі наведеного аналізу досліджуваних підприємств аграрної сфери та вибору об'єктів зіставлення здійснено оцінку рівня, джерел і резервів конкурентоспроможності аграрних підприємств з іноземними інвестиціями.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фінансовий стан, стратегічне позиціонування, операційна ефективність.

© Петренко В. С., 2018

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ С ИНОСТРАННЫМИ ИНВЕСТИЦИЯМИ

Петренко В. С.

Аннотация. Определена конкурентоспособность аграрных предприятий с иностранными инвестициями с помощью динамического метода оценки конкурентоспособности. Освещены основные этапы оценки уровня конкурентоспособности аграрных предприятий с иностранными инвестициями с учетом операционной эффективности, стратегического позиционирования, финансового состояния, операционной эффективности, выручки от реализации продукции, ликвидности аграрного предприятия с иностранными инвестициями. На основе приведенного анализа исследуемых предприятий аграрной сферы и выбора объектов сравнения осуществлена оценка уровня источников и резервов конкурентоспособности аграрных предприятий с иностранными инвестициями.

Ключевые слова: конкурентоспособность, финансовое состояние, стратегическое позиционирование, операционная эффективность.

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH FOREIGN INVESTMENTS

V. Petrenko

Abstract. The article determines the competitiveness of agrarian enterprises with foreign investments using the dynamic method for assessing competitiveness. The main stages of assessing the competitiveness of agrarian enterprises with foreign investments are considered, taking into account the operational efficiency, strategic positioning, financial status, operational efficiency, sales revenue, liquidity of agrarian enterprise with foreign investments. Based on the carried out analysis of the studied agricultural enterprises and the selection of objects for comparison, the evaluation of the level, sources, and reserves of the competitiveness of agrarian enterprises with foreign investments is performed.

Keywords: competitiveness, financial status, strategic positioning, operational efficiency.

Вступ. Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності нерозривно пов'язано з оцінкою рівня конкурентоспроможності. Цілком очевидно, що аналіз конкурентних позицій господарюючого суб'єкта на галузевому ринку, виявлення основних джерел і резервів підвищення конкурентоспроможності неможливі без об'єктивної оцінки.

На підставі раніше зазначених недоліків наявних методів до оцінки конкурентоспроможності підприємства можна дійти висновку про обмеженість практичного застосування більшості з них. Винятком, на нашу думку, є динамічний метод оцінки конкурентоспроможності підприємства [1, с. 94].

Переваги цього методу полягають у такому: охоплює ключові характеристики діяльності підприємства і виключає дублювання оціночних параметрів [2, с. 101]; має у своїй основі чітко виражений математичний взаємозв'язок між встановленими оціночними параметрами, що дозволяє виявляти й аналізувати залежність оцінюваного показника конкурентоспроможності від вихідних параметрів у динаміці; дозволяє прогнозувати рівень конкурентоспроможності підприємства (груп підприємств); є універсальним методом, тобто дозволяє оцінювати конкурентоспроможність окремих підприємств (груп підприємств) з урахуванням цілей аналізу та наявності вихідних даних; відрізняється гнучкістю, тобто можливістю обліку умов і особливостей функціонування окремих підприємств (груп підприємств); дозволяє оцінювати конкурентоспроможність аграрних підприємств з іноземними інвестиціями (груп підприємств) незалежно від розмірів і галузевої приналежності [3, с. 39].

Суть запропонованого методу та методика оцінки рівня і джерел конкурентоспроможності підприємства, а так само виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта детально розглянуті нижче.

Цей метод оцінки конкурентоспроможності передбачає аналіз основних показників діяльності підприємства в динаміці. Як ключові показники розглядаються: операційна ефективність (рентабельність господарської діяльності), стратегічне позиціонування (динаміка частки ринку), а також фінансова стійкість (ліквідність) [4, с. 188; 5, с. 43].

Сутність операційної ефективності полягає у здійсненні подібних із конкурентами видів діяльності з метою забезпечення отримання прибутку в процесі реалізації додаткової вартості [6, с. 56]. До основного результату і критерію операційної ефективності можна віднести прибутковість (рентабельність) виробництва і реалізації кінцевої продукції. Однак результат оцінки операційної ефективності через рентабельність по прибутку може бути як позитивним, так і негативним, у зв'язку з чим застосовується найбільш емний і уні-

версальний показник операційної ефективності – відношення виручки від реалізації виробленої продукції (товарів, робіт, послуг) до витрат, понесених у процесі її виробництва та реалізації [7, с. 47].

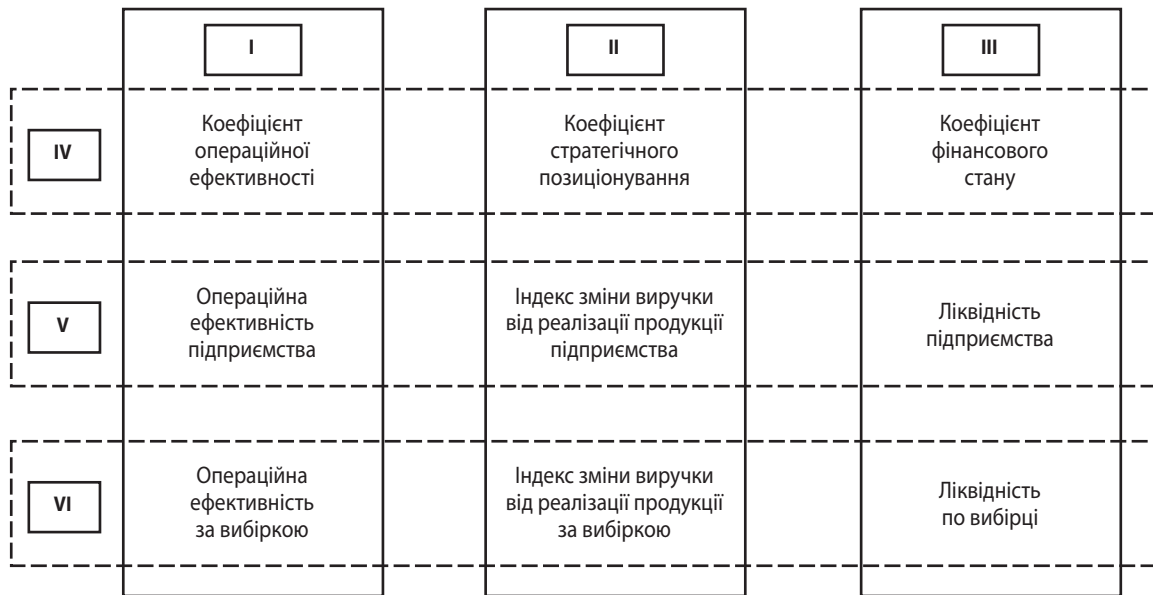

Рис. 1. Основні етапи оцінки рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств з іноземними інвестиціями

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4]

Операційна ефективність аналізованого аграрного підприємства (рис. 1, осередок на перетині блоків I і V) визначається за формулою (1):

$$R_A = \frac{S_A}{E_A}, \quad (1)$$

де R_A – операційна ефективність аналізованих аграрних підприємств з іноземними інвестиціями за звітний період;

S_A – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що аналізується за звітний період;

E_A – витрати на виробництво і реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг), що включають у себе собівартість, позареалізаційні витрати, обов'язкові платежі до бюджетів усіх рівнів по аналізованих підприємствах за звітний період [8, с. 65].

Розрахунок операційної ефективності за вибіркою (рис. 1, осередок на перетині блоків I і VI) здійснюється за формулою (2):

$$R_S = \frac{S_S}{E_S}, \quad (2)$$

де R_S – операційна ефективність за вибіркою за звітний період;

S_S – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вибіркою за звітний період;

E_S – витрати на виробництво та реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг), що включають у себе собівартість, позареалізаційні витрати, обов'язкові платежі до бюджетів усіх рівнів за вибіркою за звітний період.

Для розрахунку коефіцієнта операційної ефективності (рис. 1, блок I) відповідно до формули (3) необхідно зіставити величину аналізованого показника аналізованого підприємства з відповідним показником за вибіркою:

$$K_R = \frac{R_A}{R_S}, \quad (3)$$

де K_R – коефіцієнт ефективності операційної діяльності;

R_A – ефективність операційної діяльності аналізованих аграрних підприємств з іноземними інвестиціями за звітний період;

R_S – ефективність операційної діяльності за звітний період за вибіркою [9, с. 186].

Сутність стратегічного позиціонування полягає у створенні унікальної позиції, заснованої на здійсненні поєднання видів діяльності, відмінних від видів діяльності конкурентів. Створюючи, підтримуючи та розширюючи ринки збуту, стратегічне позиціонування забезпечує саму можливість процесу реалізації додаткової вартості [5, с. 43]. Основним результатом і критерієм цього показника є зміна виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно з попереднім періодом. Індекс зміни виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства, що аналізується (рис. 1, осередок на перетині блоків II і V), визначається за формулою (4):

$$I_A = \frac{S_A}{S_{0A}}, \quad (4)$$

де I_A – індекс зміни виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що аналізується за звітний період;

S_A – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що аналізується за звітний період;

S_{0A} – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що аналізується в попередньому періоді.

Розрахунок індексу зміни виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вибіркою (рис. 1, осередок на перетині блоків II і VI) здійснюється за формулою (5):

$$I_S = \frac{S_S}{S_{0S}}, \quad (5)$$

де I_S – індекс зміни виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вибіркою за звітний період;

S_S – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вибіркою за звітний період;

S_{0S} – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вибіркою в попередньому періоді [10, с. 230].

Для розрахунку коефіцієнта стратегічного позиціонування (рис. 1, блок II) відповідно до формули (6) необхідно зіставити величину аналізованого показника аналізованого підприємства з відповідним показником за вибіркою:

$$K_I = \frac{I_A}{I_S}, \quad (6)$$

де K_I – коефіцієнт стратегічного позиціонування;

I_A – індекс зміни виручки аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що аналізується за звітний період;

I_S – індекс зміни виручки за вибіркою за звітний період.

Сутність фінансової стійкості в короткостроковому періоді зводиться до забезпеченості оборотних активів джерелами фінансування. Короткострокова фінансова стійкість може бути охарактеризована через забезпеченість підприємства власними оборотними засобами. Важливо зазначити, що показник фінансової стійкості порівняно з показниками операційної ефективності та стратегічного позиціонування роблять великі коливання, внаслідок чого стає ключовим фактором, що впливає на рівень конкурентоспроможності підприємства [11, с. 173]. Внаслідок цього вплив зазначених показників на конкурентоспроможність підприємства призводить до порівнянних величин шляхом вилучення з показника ліквідності квадратного кореня.

Ліквідність аналізованого підприємства (рис. 1, осередок на перетині блоків III і V) визначається за формулою (7):

$$L_A = \sqrt{\frac{CA_A}{CL_A}}, \quad (7)$$

де L_A – ліквідність аналізованого підприємства на кінець звітного періоду;

CA_A – оборотні активи підприємства, що аналізується на кінець звітного періоду;

CL_A – короткострокові зобов'язання аналізованого підприємства на кінець звітного періоду.

Розрахунок ліквідності за вибіркою (рис. 1, осередок на перетині блоків III і VI) здійснюється за формулою (7):

$$L_S = \sqrt{\frac{CA_S}{CL_S}}, \quad (7)$$

де L_S – ліквідність за вибіркою на кінець звітної періоду;
 CA_S – оборотні активи за вибіркою на кінець звітної періоду;
 CL_S – короткострокові зобов'язання за вибіркою на кінець звітної періоду.

Для розрахунку коефіцієнта фінансового стану (рис. 1, блок III) відповідно до формули (8) необхідно зіставити величину аналізованого показника аналізованого підприємства з відповідним показником за вибіркою:

$$K_L = \frac{L_A}{L_S}, \quad (8)$$

де K_L – коефіцієнт фінансового стану;
 L_A – ліквідність аналізованого підприємства на кінець звітної періоду;
 L_S – ліквідність за вибіркою на кінець звітної періоду.

Тоді з урахуванням розглянутих вище виразів (3), (6) і (8) єдиний показник рівня конкурентоспроможності досліджуваного підприємства (рис. 1, блок IV) може бути наведений формулою (9):

$$K = \frac{R_A}{R_S} \times \frac{I_A}{I_S} \times \frac{L_A}{L_S}, \quad (9)$$

де K – рівень конкурентоспроможності аналізованого підприємства;
 K_R – коефіцієнт операційної ефективності;
 K_I – коефіцієнт стратегічного позиціонування;
 K_L – коефіцієнт фінансового стану.

Значення коефіцієнта конкурентоспроможності аналізуються таким чином: чим вище коефіцієнт конкурентоспроможності, тим більш конкурентоспроможним є аналізоване підприємство щодо вибірки [12, с. 189]. Якщо коефіцієнт конкурентоспроможності більше нуля, але менше одиниці, конкурентоспроможність підприємства щодо вибірки є низькою. Якщо коефіцієнт конкурентоспроможності дорівнює одиниці – конкурентоспроможність підприємства ідентична конкурентоспроможності вибірки. Якщо коефіцієнт конкурентоспроможності більше одиниці – конкурентоспроможність підприємства вище, ніж за вибіркою.

Важливо зазначити, що кожне з розглянутих вище джерел конкурентоспроможності окремо, є необхідною, але недостатньою умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Стійка конкурентоспроможність підприємства може бути досягнута тільки при поєднанні всіх джерел конкурентоспроможності, які доповнюють один одного і створюють конкурентні переваги підприємства [13, с. 116].

Шляхом подання загального показника конкурентоспроможності підприємства в розрізі джерел конкурентоспроможності й об'єктів зіставлення проводиться оцінка інтегральних величин, що відображають ефективність використання іноземних інвестиційних ресурсів досліджуваним господарюючим суб'єктом і за вибіркою. Аналіз конкурентоспроможності підприємства в розрізі джерел конкурентоспроможності та об'єктів зіставлення дає можливість виявити основні фактори, що обумовлюють нинішній рівень конкурентоспроможності, що, своєю чергою, дозволяє визначити базові резерви підвищення конкурентоспроможності досліджуваного господарюючого суб'єкта. Коефіцієнт ефективності використання ресурсів підприємства, що аналізується (рис. 1, блок V) визначається за наведеною нижче формулою (10):

$$K_A = R_A \times I_A \times L_A, \quad (10)$$

де K_A – коефіцієнт ефективності використання ресурсів підприємства, що аналізується.

Коефіцієнт ефективності використання ресурсів за вибіркою (рис. 1, блок VI) визначається за наведеною нижче формулою (11):

$$K_S = R_S \times I_S \times L_S, \quad (11)$$

де K_S – коефіцієнт ефективності використання ресурсів за вибіркою.

З огляду на те, що величина кожного зі співмножників, що беруть участь в розрахунку коефіцієнта ефективності використання ресурсів, має необхідне значення більше одиниці, можна зробити висновок, що рекомендоване значення зазначеного коефіцієнта також більш одиниці. На основі розглянутої вище методики передбачається оцінити рівень конкурентоспроможності, а також виявити базові резерви підвищення конкурентоспроможності досліджуваного господарюючого суб'єкта [14, с. 7].

На основі наведеного вище аналізу загальної ситуації в аграрній сфері та вибору об'єктів зіставлення здійснюється оцінка рівня, джерел і резервів конкурентоспроможності аграрних підприємств з іноземними інвестиціями.

Відповідно до розглянутого раніше алгоритму на першому етапі розраховуються основні показники господарської діяльності аграрних підприємств: коефіцієнт операційної ефективності за формулою, коефіцієнт стратегічного позиціонування за формулою і коефіцієнт фінансової стійкості за формулою [15, с. 43]. На підставі цього за формулою здійснюється оцінка рівня і динаміки конкурентоспроможності. У табл. 1 наведені результати відповідних розрахунків за аналізований період.

На основі аналізу отриманих даних можна зробити висновок, що найвищий рівень конкурентоспроможності на кінець 2017 року має ТОВ «Фрідом фарм бекон», що склав 1,24, що свідчить про найкращий рівень конкурентоспроможності з досліджуваних аграрних підприємств іноземними інвестиціями.

Важливо зазначити, що починаючи з 2015 року конкурентоспроможність всіх проаналізованих аграрних підприємств має явно виражену тенденцію до зниження. Якщо в зазначеному році аналізований показник на ТОВ СП «Нібулон» становив 1,248, то до кінця 2016 року він зменшився до 1,025 і досяг свого мінімального значення.

Таким чином, конкурентний статус ТОВ СП «Нібулон» може бути охарактеризований як задовільний, але має тенденцію до зниження, що обумовлює необхідність розробки та впровадження заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності досліджуваного підприємства з метою виявлення причин негативної динаміки рівня конкурентоспроможності ТОВ СП «Нібулон».

Розрахунки показують, що виявлений задовільний конкурентний статус ЗАТ «Чумак» зумовлений високою фінансовою стійкістю ($KL = 1,23$) при низькому рівні операційної ефективності ($KR = 0,89$) і стратегічного позиціонування ($KI = 0,877$). Таким чином, можна зробити висновок, що основним джерелом, що підвищує конкурентоспроможність ЗАТ «Чумак», є фінансова стійкість.

До кінця аналізованого періоду рівень аналізованого показника значно перевищує ($LA = 1,155$) значення аналогічного показника за групою основних конкурентів ($LS = 0,895$). Однак динаміка ліквідності є досить нестабільною. Якщо з 2013 по 2014 рр. значення цього показника зросло на 0,123, то до кінця 2016 р. коефіцієнт ліквідності скоротився на 0,019. Причиною виявленого зниження рівня фінансової стійкості господарюючого суб'єкта є випереджаюче зростання відповідного показника за вибіркою щодо темпів зростання по аграрних підприємствах з іноземними інвестиціями.

Висновок. Запропонована методика оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств з іноземними інвестиціями, що базується на динамічному методі оцінки конкурентоспроможності та з урахуванням ваги кожного виду продукції в загальному обсязі, дозволяє об'єктивно оцінити рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств і прийняти управлінські (стратегічні) рішення щодо поліпшення їх діяльності.

Виконана оцінка конкурентного статусу аграрних підприємств: ПрАТ «АПК-Інвест», ЗАТ «Чумак», ТОВ «Фрідом фарм бекон», «АДМ Трейдинг (Україна)», ТОВ СП «Нібулон» визначає конкурентне положення кожного підприємства в аграрній сфері. Зокрема, основними напрямками подальшого підвищення конкурентоспроможності є розробка заходів щодо поліпшення стратегічного позиціонування підприємств та їх ліквідності.

Література: 1. Самойленко Ю. В. Економічний механізм формування стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2010. № 3 (53). С. 94–98. 2. Дикань В. Л., Пономарьова Т. В. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 100–105. 3. Рогоза М. Є., Сененко І. А. Управління соціально-економічним розвитком підприємств: механізми, моделі та організація процесів : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2013. 136 с. 4. Крилова Н. В. Методологічні підходи до кількісної оцінки конкурентоспроможності галузі. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27, Т. 3. С. 186–196. 5. Касьянова Н. В., Солоха Д. В., Морева В. В., Белякова О. В., Балакай О. Б. Потенціал підприємства: формування та використання : підручник. Донецьк : Цифрова типографія, 2012. 257 с. 6. Борисова Т. М. Конкурентоспроможність галузі: детермінанти формування та сучасні методи оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 1. С. 54–60. 7. Грига В. Ю., Лихолет С. І. Сутність та оцінка конкурентоспроможності і галузей промисловості у регіональному контексті. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 33 (2). С. 45–51. 8. Кузнецова К. О. Фактори впливу на формування конкурентоспроможності підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2013. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12550/1/2013_4_Kuznetsova.pdf. 9. Россіхіна О. Є. Основні фактори конкурентоспроможності підприємства. *Держава та регіони*. 2010. № 2. С. 184–187. 10. Ярмак М. Р. Конкурентоспроможність підприємства та узагальнення наукових підходів до управління нею. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія : Економічні науки*. 2015. № 4. С. 229–235. 11. Ульянченко О. В., Євчук Л. А., Готорова І. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування : монографія. Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 340 с. 12. Дакус А. В., Чупріна М. О. Теоретичні основи формування соціально-економічного механізму управління ефективністю підприємства. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2012. Вип. 30 (1). С. 186–189. 13. Стахів О. А. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 115–122. 14. Салівончик О. М. Конкурентоспроможність підприємства: основні шляхи підвищення. *Молодий вчений*.

Показники конкурентоспроможності аграрних підприємств із іноземними інвестиціями

Показ- ник	ТОВ СП «Нібулон»				«АДМ Трейдинг (Україна)»				ТОВ «Фрідом фарм бекон»				ЗАТ «Чулак»				ПрАТ «АПК-Інвест»			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
R_A	1,010	1,012	1,248	1,004	1,09	1,00	0,99	0,99	1,21	1,21	1,22	1,20	0,96	0,96	0,97	0,97	0,95	0,95	0,96	0,95
I_A	1,0263	1,106	0,960	1,196	1,01	0,94	1,13	1,13	1,23	1,33	1,15	1,44	0,97	1,05	0,91	1,14	0,96	1,04	0,90	1,13
L_A	0,971	1,233	1,090	1,155	0,95	1,07	1,17	1,39	1,17	1,48	1,31	1,39	0,92	1,17	1,04	1,10	0,91	1,16	1,02	1,09
R_S	1,101	1,100	1,060	1,108	1,08	1,04	1,12	1,33	1,32	1,32	1,27	1,33	1,05	1,05	1,01	1,05	1,03	1,03	1,00	1,04
I_S	1,138	1,096	1,082	1,363	1,12	1,06	1,19	1,63	1,37	1,32	1,30	1,63	1,08	1,05	1,03	1,29	1,07	1,03	1,02	1,28
L_S	0,795	0,917	0,833	0,895	0,77	0,81	0,91	1,08	0,95	1,10	1,00	1,08	0,75	0,87	0,79	0,86	0,74	0,86	0,78	0,85
K_A	1,239	1,381	1,064	1,386	1,22	1,04	1,36	1,52	1,49	1,66	1,27	1,52	1,18	1,31	1,01	1,21	1,17	1,30	1,00	1,19
K_S	0,996	1,107	0,955	1,353	0,97	0,94	1,15	1,38	1,19	1,33	1,15	1,38	0,94	1,05	0,91	1,09	0,93	1,04	0,9	1,08
K_R	0,918	0,920	0,960	0,906	0,89	0,94	0,95	1,13	1,09	1,12	1,15	1,13	0,86	0,87	0,91	0,89	0,86	0,87	0,9	0,88
K_I	1,110	1,009	0,887	0,877	1,09	0,87	0,82	1,06	1,33	1,21	1,07	1,06	1,05	0,96	0,85	0,84	1,04	0,95	0,84	0,83
K_L	1,221	1,344	1,309	1,290	1,19	1,28	1,29	1,55	1,45	1,61	1,57	1,55	1,15	1,27	1,24	1,23	1,14	1,26	1,23	1,21
K	1,244	1,248	1,115	1,025	1,22	1,10	1,12	1,24	1,49	1,50	1,34	1,24	1,18	1,19	1,06	0,98	1,17	1,18	1,05	1,21

2014. № 10 (13). С. 6–8. **15.** Krupskiy O., Stukalo N., Krasnikova N., Falkodoi Y. Franchising model for expansion of the international travel business. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15. No. 4. P. 230–242.
[http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(4-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(4-1).2017.07)

References: **1.** Samoilenko Yu. V. *Ekonomichniy mekhanizm formuvannya stratehii upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [Economic Mechanism of Forming a Strategy for Managing the Competitiveness of the Enterprise]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*. 2010. No. 3 (53). P. 94–98. **2.** Dykan V. L., Ponomarova T. V. *Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [Methodological Approaches to Assessing the Competitiveness of Enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2011. No. 36. P. 100–105. **3.** Rohoza M. Ye., Senenko I. A. *Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom pidpriemstv: mekhanizmy, modeli ta orhanizatsiia protsesiv : monohrafiia* [Management of Socio-Economic Development of Enterprises: Mechanisms, Models and Process Organization: monograph]. Poltava : PUET, 2013. 136 p. **4.** Krylova N. V. *Metodolohichni pidkhody do kilkisnoi otsinky konkurentospromozhnosti haluzi* [Methodological Approaches to Quantitative Assessment of Industry Competitiveness]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. 2012. Issue 27, Vol. 3. P. 186–196. **5.** Kasianova N. V., Solokha D. V., Moreva V. V., Bieliakova O. V., Balakai O. B. Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta vykorystannia: pidruchnyk. Donetsk : Tsyfrova typohrafiia, 2012. 257 p. **6.** Borysova T. M. *Konkurentospromozhnist haluzi: determinanty formuvannya ta suchasni metody otsiniuvannya* [Competitiveness of the Industry: Determinants of Formation and Modern Methods of Evaluation]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. 2011. No. 6. Vol. 1. P. 54–60. **7.** Hryha V. Yu., Lykhollet S. I. *Sutnist ta otsinka konkurentospromozhnosti i haluzei promyslovosti u rehionalnomu konteksti* [The Essence and Assessment of Competitiveness and Industries in a Regional Context]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2011. No. 33 (2). P. 45–51. **8.** Kuznietsova K. O. *Faktory vplyvu na formuvannya konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [Factors Affecting the Formation of Enterprise Competitiveness]. *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia*. 2013. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12550/1/2013_4_Kuznietsova.pdf. **9.** Rossikhina O. Ye. *Osnovni faktory konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [The Main Factors of Enterprise Competitiveness]. *Derzhava ta rehiony*. 2010. No. 2. P. 184–187. **10.** Yarmak M. R. *Konkurentospromozhnist pidpriemstva ta uzahalnennia naukovykh pidkhodiv do upravlinnia neiu* [Competitiveness of the Enterprise and Generalization of Scientific Approaches to Its Management]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Serii : Ekonomichni nauky*. 2015. No. 4. P. 229–235. **11.** Ulianchenko O. V., Yevchuk L. A., Hutorova I. V. *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv ta stratehichni aspekty yii formuvannya : monohrafiia* [Competitiveness of Agricultural Enterprises and Strategic Aspects of Its Formation: monograph]. Kharkiv : Virovets A. P. «Apostrof», 2011. 340 p. **12.** Dakus A. V., Chuprina M. O. *Teoretychni osnovy formuvannya sotsialno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia efektyvnistiu pidpriemstva* [Theoretical Foundations of the Formation of the Socio-Economic Mechanism for Managing the Enterprise's Efficiency]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii : Ekonomichni nauky*. 2012. Issue 30 (1). P. 186–189. **13.** Stakhiv O. A. *Otsinka konkurentospromozhnosti ahrarnoho pidpriemstva* [Assessment of the Competitiveness of the Agrarian Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho gospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Ekonomichni nauky*. 2016. Issue 4. P. 115–122. **14.** Salivonchuk O. M. *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: osnovni shliakhy pidvyshchennia* [Competitiveness of the Enterprise: the Main Ways of Improvement]. *Molodyi vchenyi*. 2014. No. 10 (13). P. 6–8. **15.** Krupskiy O., Stukalo N., Krasnikova N., Falkodoi Y. Franchising model for expansion of the international travel business. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15. No. 4. P. 230–242.
[http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(4-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(4-1).2017.07)

Інформація про автора

Петренко Вікторія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, фінансів і підприємництва Херсонського державного університету (вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000, Україна; e-mail: petrenkovika@gmail.com).

Информация об авторе

Петренко Виктория Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, финансов и предпринимательства, Херсонского государственного университета (ул. Университетская, 27, г. Херсон, 73000, Украина; e-mail: petrenkovika@gmail.com).

Information about the author

V. Petrenko — Ph.D., Associate Professor of Department of Economics, Finance and Entrepreneurship, Kherson State University (27 Universytetska Str., Kherson, 73000, Ukraine; e-mail: petrenkovika@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
16.03.2018 р.*

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING TRADE-OFF BETWEEN THE ECONOMIC EFFICIENCY AND SOCIAL EQUITY (IN THE CONTEXT OF THE INDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINE)

D. Mykhailenko

Abstract. The priority direction of the state policy is to increase economic efficiency and ensure social equity in the Ukrainian industry. It is substantiated by the fulfillment of basic goals of the state policy and the need to eliminate contradictions between ensuring economic growth and compliance with social standards. There developed a methodological approach to assessing the trade-off between economic efficiency and social equity in the industrial sector, which implies the following sequence: determination of partial and general criteria of economic efficiency, determination of criteria of social equity, construction of a matrix for positioning the industries in coordinates of economic efficiency and social equity to identify the industries requiring additional attention, namely, those not effectively using and not fairly distributing own resources.

Keywords: social equity, economic efficiency, trade-off, methodological approach.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЗБАЛАНСОВАНOSTI ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ)

Михайленко Д. Г.

Анотація. Пріоритетним напрямом державної політики є підвищення економічної ефективності та забезпечення соціальної справедливості у промисловості України. Це обумовлене виконанням базових цілей державної політики та необхідністю зняття суперечностей між забезпеченням економічного зростання і дотриманням соціальних стандартів. Розроблено методичний підхід до оцінки збалансованості економічної ефективності та соціальної справедливості у промисловості, що передбачає таку послідовність: визначення часткових і узагальнюючого критеріїв економічної ефективності, визначення критеріїв соціальної справедливості, побудову матриці позиціонування галузей промисловості в координатах економічної ефективності та соціальної справедливості, яка дозволяє визначити галузі промисловості, що потребують додаткової уваги, а саме: не ефективно використовують і несправедливо розподіляють власні ресурси.

Ключові слова: соціальна справедливість, економічна ефективність, збалансованість, методичний підхід.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ)

Михайленко Д. Г.

Аннотация. Приоритетным направлением государственной политики является повышение экономической эффективности и обеспечения социальной справедливости в промышленности Украины. Это обусловлено выполнением базовых целей государственной политики и необходимостью снятия противоречий между обеспечением экономического роста и соблюдением социальных стандартов. Разработан методический подход к оценке сбалансированности экономической эффективности и социальной справедливости в промышленности, который предусматривает следующую последовательность: определение частичных и обобщающего критериев экономической эффективности, определение критериев социальной справедливости, построение матрицы позиционирования отраслей промышленности в координатах экономической эффективности и социальной справедливости, которая позволяет определить отрасли промышленности, заслуживающие дополнительного внимания, а именно: не эффективно используют и несправедливо распределяют собственные ресурсы.

Ключевые слова: социальная справедливость, экономическая эффективность, сбалансированность, методический подход.

Target Setting. Effective operation of industrial enterprises not only greatly assures the level of the country's development, but is also identified with the high level of social and economic development of the regions, these enterprises are located in. Therefore, one of the priority directions of the state policy is to increase the economic efficiency and ensure the social equity of the Ukrainian industry. This is stipulated in the strategic plan - the fulfillment of the basic goals of the state policy in relation to sustainable development, and tactically - the need to eliminate contradictions between ensuring economic growth and comply with social standards [19].

The actuality of searching for the rational ratio of economic efficiency and social equity, adequate to the present realities in the socio-economic development of Ukrainian regions is conditioned, on the one hand, by the dynamism of this ratio, and on the other hand, by the variability of the conditions of socio-economic development.

Analysis of recent research studies and publications. The problems of social equity and inequality have been considered by the following scientists: D. Lvov [11], V. Dobrenkov [4], T. Zaslavskaiia [5], G. Kanarsh [6], E. Libanova [11], R. Grinberg [3], V. Semenov and V. Novikov [13], O. Chubuchna [18], I. Yakunina [20], and others. Separate issues of assessing economic efficiency have been considered in the works of I. Ansoff [1], M. Kizim [7], A. Kogan [8], A. Krasnov [10], T. Saati [15] and others.

Specialists of the Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Ptukh of the National Academy of Sciences of Ukraine, State Enterprise Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, State Enterprise Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnii of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine systematically study the problems of social equity and economic efficiency in Ukraine.

However, despite a large number of publications, existing developments devoted to the problems of studying social equity and economic efficiency, the issues of assessing their sustainability in Ukrainian industry remain controversial leading to further scientific developments.

This object is the development of a methodical approach to assessing sustainability of economic efficiency and social equity in Ukrainian industry.

Presentation of the main research material. The methodical approach to assessing sustainability of economic efficiency and social equity in Ukrainian industry requires combining different methods. Such methodical practice is called "triangulation", which "involves the use of different methods in studying the same situation, object, process. The variety of tools used allows to offer a more comprehensive, as stereoscopic, interpretation, and thus to achieve its greater convincingness" [9].

The methodical approach to assessing sustainability of economic efficiency and social equity in Ukrainian industry implies the following sequence (Fig. 1).

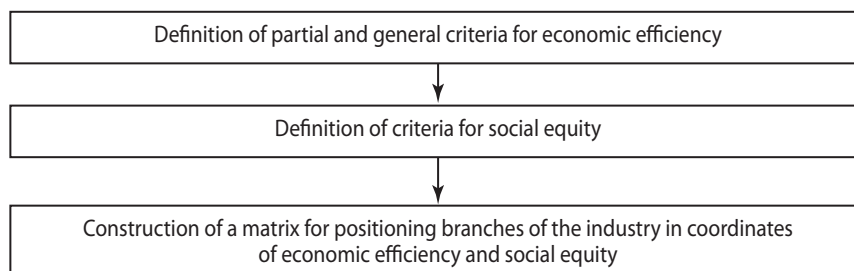

Fig. 1. The sequence of assessing sustainability of economic efficiency and social equity in Ukrainian industry

At the first stage, we create an information array of data on the criteria of economic efficiency of the industry. To calculate the integral indicator of economic efficiency, we use the data given in Tab. 1

When determining the criteria of social equity at the second stage, we base our calculation on the real cost of minimum subsistence level of a Ukrainian worker, taking the prices in 2015 and the average monthly nominal wages of staff industrial workers into account.

For most industrial workers, their wage is the dominant source of income. The assessment of the manifestations of social equity in the industry will be performed via the indicators of average monthly nominal wages of staff industrial workers as a whole and in some of its branches.

The dynamics of the average monthly wages of industrial workers is shown in Fig. 2.

The data shown in Fig. 2 indicate that during the period from 2010 to 2015 there was a tendency of growth of average monthly nominal wages of staff industrial workers. The average monthly wage in the industry as a whole increased by 1.86 times. In 2010 - UAH 4789. However, if we consider the average monthly salary of mining and quarrying workers, then during the analyzed period it increased 1.73 times (2010). The same trend is observed

in the processing industry. The average monthly nominal wage of workers employed in the processing industry increased by 1.96 times.

Table 1

Initial data for calculating economic efficiency criterion
(by industry branches) [16]

	Manufacturing industry	Mining and quarrying industry	Processing industry	Manufacturing of textiles, clothing, leather, leather goods and other materials	Manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceuticals	Metallurgical production, production of finished metal products, except machinery and equipment	Machine-building, except for repair and installation of machinery and equipment
Volume of sales, mln. UAH	1776603,7	191599,3	1139213,2	17384,4	20295,8	278502,8	115261,7
Average number of full-time employees, ths.	2040	255	1339	72	21	244	346
Labor productivity	870,884	751,370	850,794	241,450	966,467	1141,405	333,126
Industrial production index, %	87	86,9	87,4	92	92,4	83,9	85,9
K1	1,000	0,863	0,977	0,277	1,110	1,311	0,383
K2	1,000	0,999	1,005	1,057	1,062	0,964	0,987
Int. coefficient	1,000	0,931	0,991	0,667	1,086	1,137	0,685

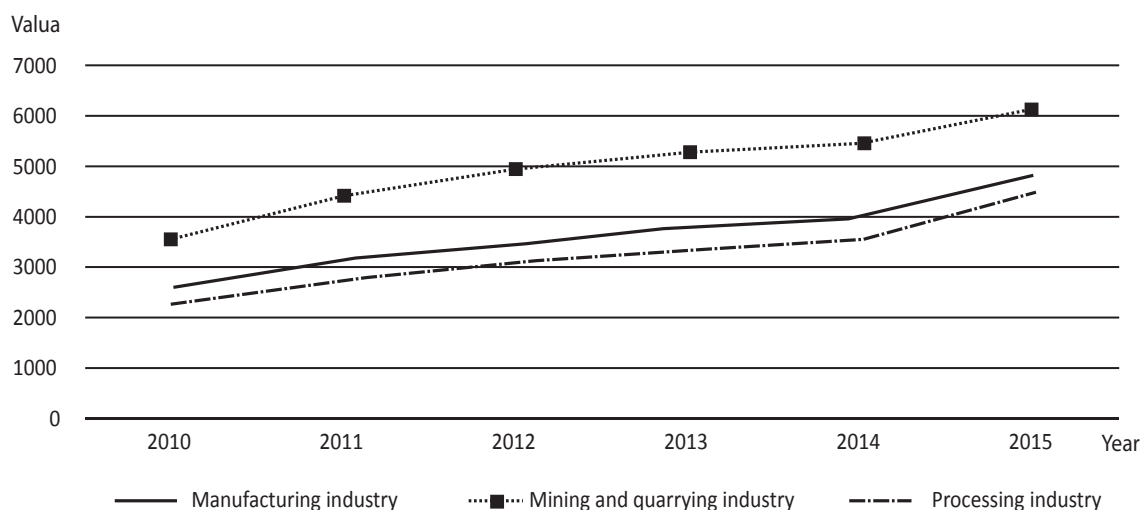

Fig. 2. Dynamics of the average monthly nominal wage of staff industrial workers [17]

Let us analyze the dynamics of the average monthly nominal wages of staff workers in the processing industry (Fig. 3).

The analysis of the average monthly nominal wages of staff workers of the processing industry showed that there were imbalances in the payment to its staff. Thus, in 2015, the average wage of the workers in the pharmaceutical industry was 1,72 times higher than the average for industry and 2,9 times higher than the wages of textile workers. Fig. 2 shows that the monthly average nominal wages of staff workers engaged into mechanical engineering and textile industry was lower than average nominal wages of staff industrial workers.

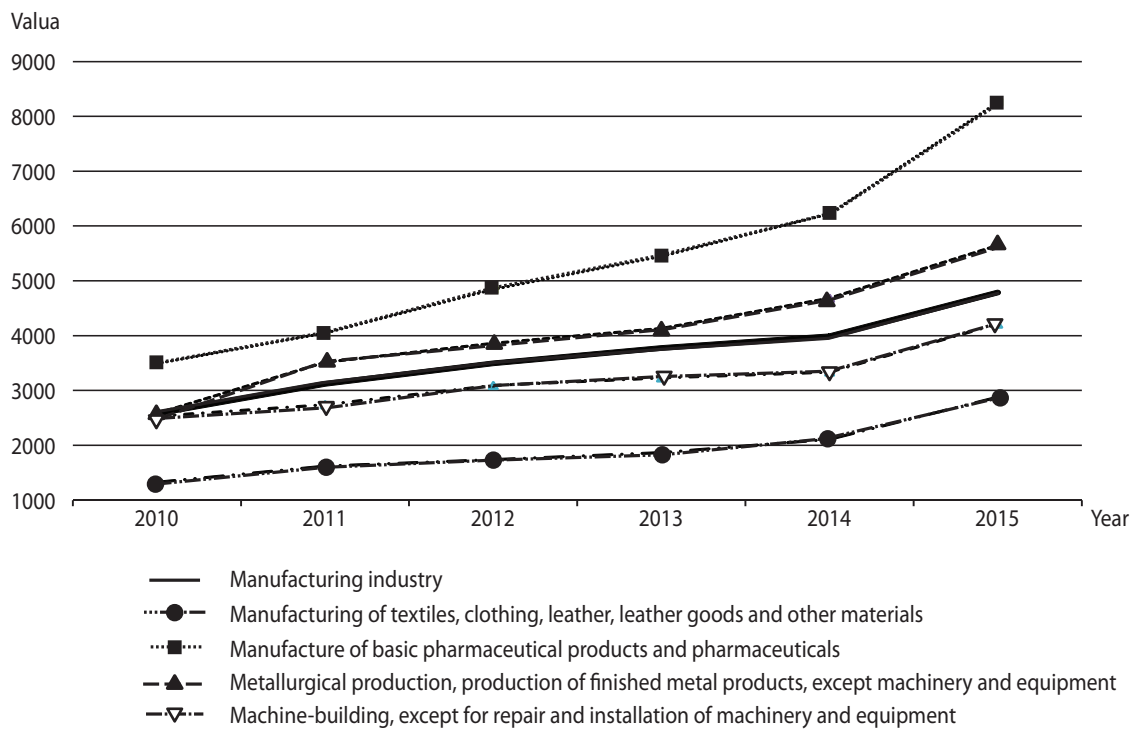

Fig. 3. Dynamics of average monthly nominal wages of staff workers in the processing industry [17]

Analysis of data [14] showed that the average wage of top managers employed in the industry in 2015 amounted to 5,181 thousand UAH per year (431.78 thousand UAH per month). The wage factor of a top manager employed in the industry is 90.16. The share of the average wage of workers in the industrial sector compared to the average wage of top managers in 2015 is 0.01. This testifies to the lack of a fair distribution of monetary remuneration for work between top managers and workers engaged in the industry of Ukraine.

At the third stage we will arrange the indices of average nominal wages of staff industrial workers, minimum subsistence level and integral indicator of economic efficiency in the matrix (Fig. 4). The horizontal axis reflects the coordinates of the criterion of social equity, the vertical axis - the integral indicator of economic efficiency.

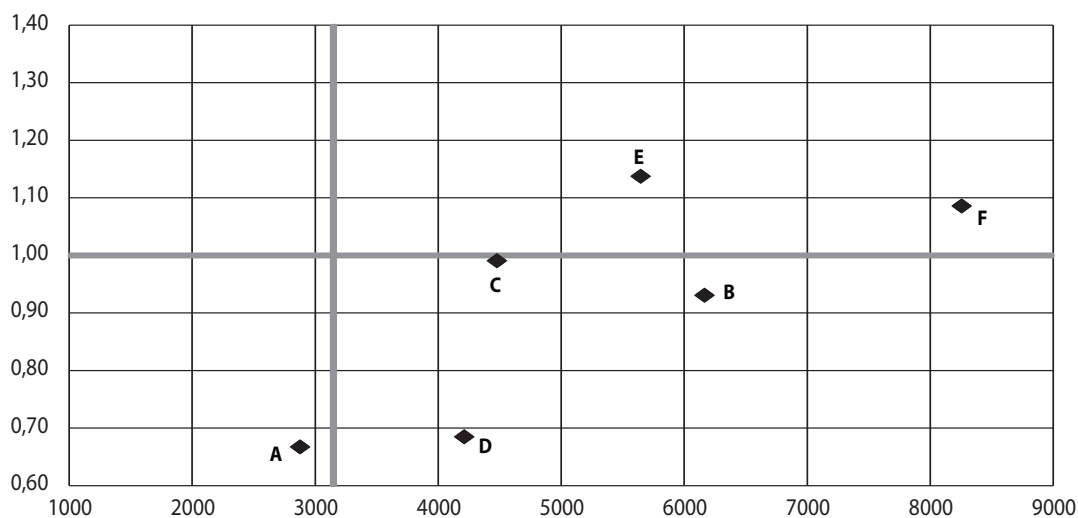
Interpretation of the obtained values: from 0 to 3147,67 UAH - low level of social equity; from 3147,67 UAH - high level of social equity; from 0 to 1 - low level of economic efficiency; from 1 to 0 high level of economic efficiency.

Fig. 3 indicates that the manufacture of textiles, clothing, leather, leather goods and other materials (position A) is not efficient and fair. Its coordinates are "0.66 - 2877". The quadrant of the matrix rightly but not efficiently contains mining and quarrying (position B), the coordinates "0.931-6164", processing industry (position C) coordinates "0.99 - 4477" and machine building, except for repair and installation of machines and equipment (position D) coordinates "0.69 - 4211". Two branches of processing industry, namely, the manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceuticals (position F) and metallurgical production, production of finished metal products, except machinery and equipment (position E), are effective and fair. Point E metallurgical production, the production of finished metal products, except for machinery and equipment has the coordinates "1.14 - 5645", point F - "1.09 - 8254".

Thus, we can conclude that the industries that have fallen into the squares of the matrix "not efficient - not fair", "fair - not efficient" require additional studying.

Conclusions. In recent years, the Ukrainian industry has gradually lost its main sources of life support. Along with the individual achievements of production modernization in separate segments of the domestic industry, the industry as a whole ceased to independently provide for efficient functioning and stable development. It is noteworthy that the Ukrainian industry is rapidly losing its competitive position.

Moreover, it is not only comparable to the leading industrialized countries (the USA, China), but also the nearest neighboring countries that have undergone severe trials of market transformation (Belarus, Poland, Russia). In essence, there is a deindustrialization of the domestic economy, which is reflected in the reduction of industrial production and its efficiency.

Symbols: A – Manufacture of textiles, clothing, leather, leather goods and other materials is not efficient and fair;
 B – mining and quarrying industry; C – processing industry;
 D – machine building, except for repair and installation of machinery and equipment;
 E – metallurgical production, production of finished metal products, except for machinery and equipment;
 F – manufacture of basic pharmaceuticals and pharmaceuticals

Fig. 4. Matrix of positioning industry branches in the coordinates of economic efficiency and social equity

The use of the developed methodical approach to assessing sustainability of economic efficiency and social equity makes it possible to quickly identify the industries that fail to equitably distribute and effectively use their own resources and require additional government intervention.

Literature: 1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб. : Питер Ком, 2005. 206 с. 2. Гринберг Р. С. Социальная справедливость и парадоксы становления социального государства в России. *Россия сегодня и завтра*. 2008. № 10. С. 1-5. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/moskau/05936.pdf>. 3. Гриненко А. М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. *Наукові праці. Серія : Педагогіка*. 2009. Вип. 99. Том 112. С. 104–107. 4. Добренев В. И. Социально-гуманитарные проблемы становления глобального общества. *Человек и современный мир*. М. : ИНФРА-М, 2002. 279 с. 5. Заславская Т. И. Социальная справедливость: шесть лет спустя. *Свободная мысль*. 1992. № 1. С. 78–86. 6. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость: философские концепции и российская ситуация: монография. М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2011. 236 с. 7. Кизим Н. А., Тищенко А. Н., Догадайло Я. В. Экономическая результативность деятельности предприятий : монография. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2005. 144 с. 8. Коган А. Б. Новации оценки локальной и глобальной эффективности реальных инвестиций : монография. Новосибирск: НГАСУ (Сибстрин), 2012. 95 с. 9. Кошарная Г. Б. Триангуляция как способ обеспечения валидности результатов эмпирического исследования. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки*. 2016. № 2 (38). С. 117–122. 10. Краснов А. Н. Эффективность как фундаментальная экономическая категория. *Экономика региона*. 2007. № 18. С. 20–26. 11. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні. Київ, 2010. URL: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927. 12. Львов Д. С. Нравственная экономика: [социальная составляющая современной экономики]. *Свободная мысль-21*. 2004. № 9. С. 24–36. 13. Новиков В., Семенов В. Социальная справедливость: сущность, оценка, реализация. Теоретико-экономическое исследование. Г. : Palmarium Academic Publishing, 2014. 63 с. 14. Рейтинг зарплат 2015. URL: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1401549-rejting-zarplat-2015>. 15. Саати Т. Л. Принятие решений при зависимостях и обратных связях: Аналитические сети. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 360 с. 16. Статистичний збірник «Промисловість України у 2011–2015 роках» / за ред. І. С. Петренко. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 381 с. 17. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. І. М. Жук. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 574 с. 18. Чубучна О. В. Соціальна справедливість у трансформаційній економіці. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_110. 19. Шипунова Т. В. Социальная справедливость: понятие, виды, критерии оценки. URL: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Shipunova-Sotsialnaya_spravedlivost.pdf. 20. Якунина И. Н. Баланс социальной справедливости и экономической эффективности как условие гармонизации экономических интересов в условиях формирования постиндустриального общества. *Вестник ОрелГИЭТ*. 2011. № 3 (17). С.120–125.

References: 1. Ansoff I. *Novaya korporativnaya strategiya*. SPb. : Piter Kom, 2005. 206 p. 2. Grinberg R. S. *Sotsialnaya spravedlivost i paradoksy stanovleniya sotsialnogo gosudarstva v Rossii* [Social Justice and the Paradoxes of the Emergence of a Social State in Russia]. *Rossiia segodnya i zavtra*. 2008. No. 10. P. 1-5. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/moskau/05936.pdf>. 3. Hrynenko A. M. *Sotsialna spravedlyvist yak kliuchovyi pryntsyp u realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy* [Social Justice as a Key Principle in Implementing Social Policy of the State]. *Naukovi pratsi. Seriya : Pedagogika*. 2009. Issue 99. Vol. 112. P. 104–107. 4. Dobrenkov V. I. *Sotsialno-gumanitarnyye problemy stanovleniya globalnogo obshchestva. Chelovek i sovremennyy mir*. M. : INFRA-M, 2002. 279 p. 5. Zaslavskaya T. I. *Sotsialnaya spravedlivost: shest let spustya* [Social Justice: Six Years Later]. *Svobodnaya mysl*. 1992. No. 1. P. 78–86. 6. Kanarsh G. Yu. *Sotsialnaya spravedlivost: filosofskiy kontseptsiy i rossiyskaya situatsiya: monografiya* [Social Justice: Philosophical Concepts and the Russian Situation: monograph]. M. : Izd-vo Mosk. gumanit. un-ta, 2011. 236 p. 7. Kizim N. A., Tishchenko A. N., Dogadaylo Ya. V. *Ekonomicheskaya rezul'tativnost deyatel'nosti predpriyatiy* : monografiya [Economic Performance of Enterprises: monograph]. Kharkov : ID «INZhEK», 2005. 144 p. 8. Kogan A. B. *Novatsii otsenki lokal'noy i global'noy effektivnosti real'nykh investitsiy* : monografiya [Innovations in Assessing the Local and Global Effectiveness of Real Investments: monograph]. Novosibirsk: NGASU (Sibstrin), 2012. 95 p. 9. Kosharnaya G. B. *Triangulyatsiya kak sposob obespecheniya validnosti rezul'tatov empiricheskogo issledovaniya* [Triangulation As a Way to Ensure the Validity of the Results of Empirical Research]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Povolzhskiy region. Obshchestvennyye nauki*. 2016. No. 2 (38). P. 117–122. 10. Krasnov A. N. *Effektivnost kak fundamental'naya ekonomicheskaya kategoriya* [Efficiency As a Fundamental Economic Category]. *Ekonomika regiona*. 2007. No. 18. P. 20–26. 11. Libanova E. *Analiz bidnosti ta sotsialnykh naslidkiv ekonomichnoi kryzy v Ukraini*. Kyiv, 2010. URL: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927. 12. Lvov D. S. *Nravstvennaya ekonomika: [sotsialnaya sostavlyayushchaya sovremennoy ekonomiki]* [Moral Economics: [Social Component of Modern Economy]]. *Svobodnaya mysl-21*. 2004. No. 9. P. 24–36. 13. Novikov V., Semenov V. *Sotsialnaya spravedlivost: sushchnost, otsenka, realizatsiya. Teoretiko-ekonomicheskoye issledovaniye*. G. : Palmarium Academic Publishing, 2014. 63 p. 14. *Reyting zarplat 2015*. URL: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1401549-rejting-zarplat-2015>. 15. Saati T. L. *Prinyatiye resheniy pri zavisimostyakh i obratnykh svyazyakh: Analiticheskiye seti*. M. : Izd-vo LKI, 2008. 360 p. 16. *Statystychniy zbirnyk «Promyslovist Ukrainy u 2011–2015 rokakh» / za red. I. S. Petrenko*. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. 381 p. 17. *Statystychniy shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik / za red. I. M. Zhuk*. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. 574 p. 18. Chubuchna O. V. *Sotsialna spravedlyvist u transformatsiinii ekonomitsi* [Social Justice in a Transformational Economy]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. 2014. No. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_110. 19. Shipunova T. V. *Sotsialnaya spravedlivost: ponyatiye, vidy, kriterii otsenki*. URL: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Shipunova-Sotsialnaya_spravedlivost.pdf. 20. Yakunina I. N. *Balans sotsialnoy spravedlivosti i ekonomicheskoy effektivnosti kak usloviye garmonizatsii ekonomicheskikh interesov v usloviyakh formirovaniya postindustrial'nogo obshchestva* [Balance of Social Justice and Economic Efficiency as a Condition for the Harmonization of Economic Interests in the Conditions of the Formation of a Postindustrial Society]. *Vestnik OreIGIET*. 2011. No. 3 (17). P.120–125.

Information about the author

D. Mykhailenko — Ph.D. (Economics), Associate Professor, Senior Researcher of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (1a Inzhenernyi Ln., 61166, Kharkiv, Ukraine; e-mail: mikhailenko.dg@gmail.com).

Інформація про автора

Михайленко Дар'я Геннадіївна — кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, м. Харків, 61166, Україна; e-mail: mikhailenko.dg@gmail.com).

Информация об авторе

Михайленко Дарья Геннадьевна — кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, г. Харьков, 61166, Украина; e-mail: mikhailenko.dg@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
28.03.2018 р.*

ОЦІНКА СТАНУ СВІТОВОГО ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Ярошенко І. В.

Анотація. Проведено аналіз стану світового лісопромислового комплексу, визначено його тенденції розвитку. Оцінено регіональну структуру світового виробництва, споживання, експорту й імпорту лісової продукції. Наведені дані відображають спільні проблеми формування економічної, екологічної та лісової політики країн-лідерів лісопромислового комплексу світу, їх інтеграції та взаємного впливу. Оцінка стану та тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу є підґрунтям для вибору пріоритетних напрямів розвитку лісової галузі України. У статті здійснено аналіз експортно-імпортного потенціалу світового лісопромислового комплексу. Особливу увагу приділено каналам міжнародної торгівлі лісовою продукцією.

Ключові слова: лісопромисловий комплекс, оцінка, тенденції розвитку, лісова продукція.

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ МИРОВОГО ЛЕСОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Ярошенко И. В.

Аннотация. Проведен анализ состояния мирового лесопромышленного комплекса, определены его тенденции развития. Оценена региональная структура мирового производства, потребления, экспорта и импорта лесной продукции. Представленные данные отражают общие проблемы формирования экономической, экологической и лесной политики стран-лидеров мирового лесопромышленного комплекса, их интеграции и взаимного влияния. Оценка состояния и тенденций развития мирового лесопромышленного комплекса является основой для выбора приоритетных направлений развития лесной отрасли Украины. В статье осуществлен анализ экспортно-импортного потенциала мирового лесопромышленного комплекса. Особое внимание уделено каналам международной торговли лесной продукцией.

Ключевые слова: лесопромышленный комплекс, оценка, тенденции развития, лесная продукция.

ASSESSMENT OF THE WORLD FORESTRY SECTOR

I. Yaroshenko

Abstract. The state of the world forestry sector is analyzed, its development trends are identified. The regional structure of the world manufacturing, consumption, export, and import of forest products is assessed. The presented data reflect general problems in the formation of economic, environmental, and forest policy by the leading countries of the world forestry sector, their integration and mutual influence. Assessment of the state and trends of the world forestry sector is the basis for selection of priority areas in the development of the forestry sector of Ukraine. The article analyzes the export-import potential of the world forestry sector. Special attention is paid to the channels of international trade in forest products.

Keywords: forestry sector, assessment, development trends, forest products.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямків соціально-економічного розвитку України в довгостроковій перспективі є зростання конкурентоспроможності країни в світовій економіці за рахунок якнайповнішої реалізації її конкурентних переваг в умовах збереження якості та підвищення ефективності використання наявних природних багатств. Особлива роль у вирішенні цієї задачі повинна відводитися лісопромислому комплексу, продукція якого протягом всього технологічного циклу (від необробленої сировини до глибокої переробки) є однією з найбільш потенційно конкурентоздатних серед українських експортних товарів [1].

Обсяги виробництва, кон'юнктура ринку продукції лісопромислового комплексу, ціни й інші показники значною мірою залежать від стану світових лісових масивів, екологічної ситуації в окремих районах, а також від внутрішньодержавної лісової політики країни щодо величини лісового фонду. Саме тому актуальним пи-

танням є визначення стану та тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу при обґрунтуванні пріоритетних напрямів розвитку лісової галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування світового лісопромислового комплексу, аналізу тенденцій, можливостей та загроз розвитку світового ринку лісової продукції присвячено наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених і практиків, таких як: Д. Алдерман, І. Антоненко [2], І. Благун [3], В. Дубін, В. Озеран, М. Фонеска, М. Хвесик та ін. Заслужують на увагу щорічні аналітичні звіти світового ринку лісових ресурсів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК).

Метою статті є оцінка стану та визначення тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Дослідимо основні факти та тенденції розвитку світового лісопромислового комплексу у 2011–2015 рр. за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК) [4–10].

1. Аналіз статистичних даних свідчить про відновлення світового лісопромислового комплексу після економічного спаду 2008–2009 рр. В світовому масштабі у 2011–2015 рр. виробництво всіх основних товарів (ділового круглого лісу, пиломатеріалів, листових деревних матеріалів, целюлози і паперу) має тенденцію до зростання, так в усіх товарних групах обсяги виробництва у 2015 р. порівняно з 2014 р. збільшилися на 1–3 %. (целюлоза і папір – 1 %; пиломатеріали та листові деревні матеріали – 3 %). Найбільш швидке зростання мало місце в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та Північній Америці.

2. Спостерігається зростання питомої ваги Китаю на світовому ринку як виробника, так і споживача лісової продукції. Так, Китай за аналізований період випередив ряд великих гравців на ринку лісової продукції в різних товарних групах (Канаду – по виробництву пиломатеріалів, а США – по їх споживанню). Китай є найбільшим виробником, споживачем і експортером листових деревних матеріалів і паперу, найбільшим світовим імпортером ділового круглого лісу, пиломатеріалів і волокнистих матеріалів (целюлози і паперових відходів). У 2015 р. імпорт Китаєм ділового круглого лісу скоротився на 14 % (повернувшись на рівень 2013 р.), тоді як виробництво та споживання пиломатеріалів і паперу продовжувало зростати.

3. За останні роки спостерігається різке зростання обсягів виробництва деревних пелет, що пов'язано з рекомендаціями Європейської Комісії щодо збільшення використання біоенергії. У 2015 р. світове виробництво пелет виросло на 8 % порівняно з 2014 р., досягнувши 28 млн т, з яких більше половини (16 млн т) було реалізовано у рамках міжнародної торгівлі. На Європу та Північну Америку припадає майже усе світове виробництво (59 % і 33 % відповідно) і споживання (78 % і 12 % відповідно) деревних пелет. Торгівля деревними пелетами з Північної Америки в Європі (в основному Великобританії) зросла у 2015 р. на 15 %, досягнувши позначки 6 млн т.

4. Виробництво та споживання деревних пелет за 2011–2015 рр. в Азії виросло майже на 10 %. Республіка Корея залишається основним імпортером деревних пелет у світі, хоча спостерігається зростання виробництва деревних пелет у багатьох країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (особливо В'єтнам, Малайзії, Індонезії і Таїланді). У 2015 р. був відмічений різкий спад імпорту деревної продукції в Республіку Корея на 20 %, проте це зниження було компенсоване зростанням виробництва та споживання в Китаї і Японії.

5. У 2014–2015 рр. суттєво покращила свої позиції на світовому ринку лісової продукції Індія, яка увійшла до ТОП-5 країн світу виробників паперу та картону й імпортерів волокнистих матеріалів (целюлози та паперових відходів).

6. У 2015 р. світове виробництво листових деревних матеріалів і пиломатеріалів виросло на 3 %, тоді як торгівля зростала нижчими темпами (2 % для обох видів продукції). Світове виробництво листових деревних матеріалів було рекордно високим (399 млн м³, а виробництво пиломатеріалів досягло найвищого показника (452 млн м³ з 1990 р.

7. Росія у 2015 р., обігнавши Канаду та Німеччину, стала третім найбільшим виробником і споживачем листових деревних матеріалів у світі.

8. У Канаді відмічені двозначні темпи зростання виробництва й експорту пиломатеріалів і листових деревних матеріалів, що пов'язано зі зростанням експорту в США (внаслідок відновлення економіки та ринку житла).

9. Світовими лідерами у виробництві й експорті целюлози є країни Північної Америки. Так, на Бразилію, Чилі і Уругвай припадає 14 % світового виробництва і 74 % експорту целюлози. В цьому регіоні спостерігається зростання обсягів виробництва целюлози та збільшення кількості целюлозних заводів. У 2014 р. Бразилія уперше обігнала Канаду та посіла четверте місце у світі за обсягами виробництва волокнистих матеріалів.

10. У 2015 р. виробництво паперу скоротилось в Африці, Європі та Північній Америці, тоді як зростало помірними темпами в Латинській Америці, Карибському басейні і в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Світове виробництво і торгівля целюлозою і папером у 2011–2015 рр. зростали щорічно на 1 %.

У табл. 1 наведено оцінку стану виробництва, споживання та експорту-імпорту світової лісової продукції у 2015 р.

Виробництво, споживання та експорт-імпорт лісової продукція у світі у 2015 р.

Вид продукції	Од. виміру	Виробництво		Споживання		Експорт				Імпорт		Питома вага експорту в виробництві, %	Питома вага імпорту в споживанні, %
		млн од.	млн од.	млн од.	млн дол.	дол. / од.	млн од.	млн дол.	дол. / од.				
Всього					227124,4						237658,0		
<i>Круглий ліс</i>													
Паливна деревина	куб. м	1866,0	1862,4	9,3	484,0	52	415,8	72	0,5			0,3	
Діловий круглий ліс	куб. м	1847,7	1848,7	122,4	14321,2	117	17216,5	139	6,6			6,7	
<i>Деревне вугілля, тріска, стружка і деревні відходи</i>													
Деревне вугілля	тонн	52,2	52,4	2,2	955,1	433	1127,5	460	4,2			4,7	
Тріска і стружка	куб. м	243,6	237,0	65,4	3996,7	61	51,54,3	88	26,9			24,8	
Деревні відходи	куб. м	232,0	233,6	10,4	607,4	58	578,8	49	4,5			5,1	
Пиломатеріали	куб. м	452,3	448,7	134,4	33639,4	250	35393,3	270	29,7			29,2	
Листові деревні матеріали	куб. м	416,3	410,6	91,8	34552,7	376	34754,4	404	22,1			21,0	
Деревна маса і рекулерований папір	тонн	506,5	506,6	116,9	44067,3	377	49427,3	423	23,1			23,1	
Папір і картон	тонн	406,3	401,2	110,6	91858,8	831	90738,3	860	27,2			26,3	
Деревні пелети	тонн	28,0	27,4	16,2	2458,6	152	2688,6	172	57,8			56,9	
Інші агломерати	тонн	5,7	5,6	1,2	183,3	151	172,1	152	21,3			20,2	

Джерело: сформовано автором на основі [4–10]

Як видно з табл. 1, у 2015 р. світове виробництво: ділового круглого лісу склало 1 млрд 848 млн м³; пиломатеріалів – 452 млн м³; целюлозного волокна – 407 млн тонн; паперу та картону – 406 млн тонн; паливної деревини – 1 млрд 866 млн м³.

У 2015 р. світова торгівля: діловим круглим лісом склала 123 млн м³ (що відповідає приблизно 7 % виробництва); пиломатеріалами – 132 млн м³ (відповідає близько 29 % виробництва); листовими деревними матеріалами 83 млн м³ (близько 21 % виробництва); целюлозним волокном – 112 млн тонн (складає приблизно 25 % виробництва); папером і картоном – 108 млн тонн (складає приблизно 25 % виробництва); паливною деревиною – 16,2 млн тонн (близько 55 % виробництва).

Регіональна структура світового виробництва лісової продукції у 2015 р. має такий вигляд:

– діловий круглий ліс: Європа (у тому числі Росія) – 579 млн м³ (31 %); Північна Америка (США і Канада) – 520 млн м³ (28 %); Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 451 млн м³ (24 %); Латинська Америка і Карибський басейн – 225 млн м³ (12 %); Африка – 72 млн м³ (4 %);

– пиломатеріали: Європа – 149 млн м³ (33 %); Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 134 млн м³ (30 %); Північна Америка – 124 млн м³ (27 %); Латинська Америка і Карибський басейн – 35 млн м³ (8 %); Африка – 10 млн м³ (2 %);

– листові деревні матеріали: Азіатсько-Тихоокеанський регіон 63 % (250 млн м³); Європа 20 % (80 млн м³); Північна Америка – 12 % (47 млн м³); Латинська Америка і Карибський басейн – 5 % (20 млн м³); Африка 1 % (3 млн м³);

– целюлозні волокна: Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 146 млн тонн (36 %); Північна Америка – 116 млн тонн (28 %); Європа – 104 млн тонн (26 %); Латинська Америка і Карибський басейн – 37 млн тонн (9 %); Африка – 4 млн тонн (1 %);

– папір і картон: Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 195 млн тонн (48 %); Європа – 104 млн тонн (26 %); Північна Америка – 83 млн тонн (21 %); Латинська Америка і Карибський басейн – 21 млн тонн (5 %); Африка – 4 млн тонн (1 %);

– паливна деревина: Азіатсько-тихоокеанський регіон 40% (740 млн м³); Африка 36 % (666 млн м³); Латинська Америка і Карибський басейн 14 % (261 млн м³); Європа 8 % (149 млн м³); Північна Америка 2 % (40 млн м³).

У 2015 р. до ТОП-5 найбільших споживачів ділового круглого лісу увійшли: США (358 млн м³); Китай (212 млн м³); Росія (171 млн м³); Канада (150 млн м³); Бразилія (136 млн м³). Китай і США одночасно були двома основними світовими споживачами пиломатеріалів, споживши 102 млн м³ і 95 млн м³ відповідно. Основними споживачами пиломатеріалів у світі є: Німеччина (19 млн м³), Канада (18 млн м³) і Японія (16 млн м³). Найбільшими споживачами та виробниками листових деревних матеріалів є: Китай (189 млн м³); США (55 млн м³); Німеччина (12 млн м³); Росія (12 млн м³); Канада (10 млн м³). До ТОП-5 країн світу споживачів целюлозного волокна увійшли: Китай, США, Японія, Німеччина і Республіка Корея, ці країни споживали 255 млн тонн целюлозного волокна, або 63 % загального світового споживання. Найбільші споживачі паперу та картону – це: Китай (109 млн м³); США (70 млн м³); Японія (27 млн м³); Німеччина (20 млн м³); Індія (17 млн м³). Лідерами у споживанні паливної деревини є: Китай (172 млн м³); Індія (307 млн м³); Бразилія (118 млн м³); Індонезія (48 млн м³); США (44 млн м³).

У 2015 р. експорт лісової продукції склав 227,1 млрд дол. США, в т.ч.: діловий круглий ліс – 14,3 млрд дол. США (складає 6,3 % загальної суми експорту); пиломатеріали – 33,6 млрд дол. США (14,8 %); листові деревні матеріали – 34,6 млрд дол. США (15,2 %); деревна маса і рекуперований папір – 44,1 млрд дол. США (19,4 %); папір і картон – 91,9 млрд дол. США (40,4 %); деревне вугілля, тріска, стружка, деревні відходи – 5,6 млрд дол. США (2,5 %); деревні пелети – 2,5 млрд дол. США (1,1 %); паливна деревина – 0,5 млрд дол. США (0,2 %).

Найбільші країни-експортери лісової продукції у 2015 р.:

– діловий круглий ліс: Росія (16 %); Нова Зеландія (12 %); США (9 %); Канада (5 %); Австралія (4 %); Чехія (4 %);

– деревні пелети: США (28 %); Канада (10 %); Латвія (10 %); В'єтнам (7 %); РФ (6 %); Естонія (5 %); Португалія (4 %); Німеччина (4 %);

– пиломатеріали: Канада (23 %); Росія (18 %); Швеція (10 %); Фінляндія (6 %); Німеччина (5 %); США (5 %); Австрія (4 %);

– листові деревні матеріали: Китай (17 %); Канада (9 %); Німеччина (7 %); Малайзія (6 %); Росія (5 %); Таїланд (5 %); Франція (4 %);

– паперова маса: Бразилія (21 %); Канада (17 %); США (13 %); Чилі (8 %); Індонезія (6 %); Фінляндія (5 %); Швеція (5 %); Уругвай (4 %); Росія (4 %);

– рекуперований папір: США (34 %); Великобританія (9 %); Японія (7 %); Франція (5 %); Нідерланди (5 %); Німеччина (4 %); Канада (4 %);

– папір і картон: Німеччина (12 %); США (10 %); Фінляндія (9 %); Швеція (9 %); Канада (7 %); Китай (7 %); Австрія (4 %); Франція (4 %); Індонезія (4 %).

На регіональному рівні Азіатсько-Тихоокеанський регіон є чистим імпортером ділового круглого лісу, а всі інші регіони є чистими експортерами. У 2015 р. на частку чистого імпорту (31 млн м³) припало приблизно 6 % споживання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Європа і Північна Америка є основними чистими експортерами ділового круглого лісу, при чистому експорті в 2015 р. 13 млн м³ і 12 млн м³ відповідно. В обох регіонах відмічено різке зниження чистого експорту в 2015 р. (на 14 % і 24 % відповідно). У 2011–2015 рр. чистий об'єм торгівлі між регіонами світу неухильно зростає. Африка й Азіатсько-Тихоокеанський регіон, два основні регіони, що є чистими імпортерами пиломатеріалів, при чистому імпорті 11 млн м³ і 44 млн м³ відповідно в 2015 р. Європа і Північна Америка є основними експортуючими регіонами з чистим експортом 42 млн м³ і 11 млн м³.

У світі три найбільші виробники пиломатеріалів є також найбільшими експортерами (Канада, Росія і Німеччина), до основних експортерів пиломатеріалів входять також Швеція і Фінляндія. В сукупності ці п'ять країн у 2015 р. експортували 82 млн м³ (62 % всього експорту). Європейський і Азіатсько-Тихоокеанський регіони переважали в міжнародній торгівлі листовими деревними матеріалами і в сукупності їх частка у 2015 р. склала 74 % усього світового імпорту і 82% експорту. П'ять найбільших експортерів лісової продукції (Китай, Канада, Німеччина, Малайзія і Росія) експортували у 2015 р. 38 млн м³, що відповідає 45 % світового експорту. До ТОП-5 країн світу виробників та експортерів целюлозного волокна увійшли США, Канада, Бразилія, Японія, Великобританія. Ці країни у 2015 р. експортували 60 млн тонн (53 % загального світового експорту) целюлозного волокна. До п'яти найбільших експортерів паперу та картону у 2015 р. увійшли такі країни: Німеччина, США, Фінляндія, Швеція і Канада. Ці країни експортували 52 млн тонн паперу і картону, що склало 47% світового експорту. У 2015 р. 55% виробленої паливної деревини йшло на експорт. Найбільшими виробниками і експортерами пелет є: США, Канада, Латвія, В'єтнам і Росія, якими у 2015 р. було експортовано 9 млн тонн пелет (61 % світового експорту).

Імпорт лісової продукції у 2015 р. склав 237,7 млрд дол. США, в т.ч.: діловий круглий ліс – 17,2 млрд дол. США (складає 7,2 % загальної суми експорту); пиломатеріали – 35,4 млрд дол. США (14,9 %); листові деревні матеріали – 34,8 млрд дол. США (14,6 %); деревна маса і рекуперований папір – 49,4 млрд дол. США (20,8 %); папір і картон – 90,7 млрд дол. США (38,2 %); деревне вугілля, тріска, стружка, деревні відходи – 6,9 млрд дол. США (2,9 %); деревні пелети – 2,7 млрд дол. США (1,1 %); паливна деревина – 0,4 млрд дол. США (0,2 %).

Найбільші країни-імпортери лісової продукції у 2015 р.:

- діловий круглий ліс: Китай (37 %); Німеччина (7 %); Австрія (6 %); Швеція (6 %); Фінляндія (5 %); Індія (5 %);
- деревні пелети: Великобританія (42 %); Данія (13 %); Італія (11 %); Республіка Корея (9 %); Бельгія (6 %);
- пиломатеріали: Китай (21 %); США (19 %); Великобританія (5 %); Японія (5 %); Єгипет (5 %); Німеччина (4 %); Італія (4 %);
- листові деревні матеріали: США (15 %); Німеччина (7 %); Японія (5 %); Китай (4 %); Канада (4 %); Великобританія (4 %); Італія (4 %);
- паперова маса: Китай (33 %); США (10 %); Німеччина (8 %); Італія (6 %); Республіка Корея (4 %); Франція (4 %); Японія (3 %);
- рекуперований папір: Китай (52 %); Німеччина (7 %); Індія (4 %); Нідерланди (4 %);
- папір і картон: Німеччина (10 %); США (9 %); Великобританія (6 %); Італія (5 %); Франція (5 %); Китай (4 %).

Відносно імпорту пиломатеріалів можна визначити такі тенденції: основними імпортерами пиломатеріалів у світі є: Китай, США, Великобританія, Японія і Єгипет. У сукупності ці п'ять країн імпортували у 2015 р. 70 млн м³ пиломатеріалів (54 % усього імпорту), у цих країнах імпорт забезпечує значну частку споживання пиломатеріалів (27 % в Китаї, 26 % в США, 39 % в Японії). США, Німеччина, Японія, Китай і Канада – найбільші імпортери листових деревних матеріалів, які у 2015 р. імпортували 29 млн м³ (36 % усього світового імпорту).

У 2011–2015 рр. у світі спостерігається зниження обсягів імпорту паперу та картону. Так, п'ять основних імпортерів – Німеччина, США, Великобританія, Італія і Франція – імпортували паперу та картону щорічно від 36 млн тонн до 38 млн тонн. Різке скорочення імпорту було відмічене у Великобританії (14 %) і Франції (11 %). Іншою помітною особливістю міжнародної торгівлі папером і картоном є те, що імпорт розподіляється набагато більш рівномірно в різних країнах, притому що на частку п'яти основних імпортерів припадало тільки 34 % світового імпорту в 2015 р.

П'ять основних імпортерів (Великобританія, Данія, Італія, Республіка Корея і Бельгія) імпортували 13 млн тонн деревних пелет. Імпорт пелет у Великобританію виріс на 38 % (з 4,8 млн тонн в 2014 р. до 6,5 млн тонн в 2015 р.). У сукупності на частку цих п'яти країн припало 81 % світового імпорту в 2015 р. (частка однієї лише Великобританії склала 52 %).

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволив визначити стан і тенденції розвитку світового лісопромислового комплексу, оцінити регіональну структуру світового виробництва, споживання, експорту

й імпорту лісової продукції. Наведені дані відображають спільні проблеми формування економічної, екологічної та лісової політики країн-лідерів лісопромислового комплексу світу, їх інтеграції та взаємного впливу. Визначення стану та тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу є підґрунтям при формуванні пріоритетних напрямів розвитку лісової галузі України.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути формування методичних рекомендацій з обґрунтування і вибору пріоритетів розвитку лісопромислового комплексу України.

Література: 1. Коваль О. О. Україна в світовому лісопромисловому комплексі: оцінка стану та основні конкуренти. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 3 (53). С. 252–253. 2. Антоненко І. Я., Дзюбенко О. М., Степаненко М. А. Пріоритети лісоресурсного розвитку України // *Економіка природокористування і охорони довкілля: Щорічник наук. праць* / Б. М. Данилишин (відп. ред.). Київ : НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України, 2006. С. 204–211. 3. Благун І. С., Кільчицький Ю. М. Оцінка інституціонального середовища лісового комплексу. *Бізнес Інформ*. 2011. № 10. С. 56–58. 4. Щорічний огляд ринку лісових товарів, 2010–2016 роки // *Продовольча та сільськогосподарська Організації Об'єднаних Націй (FAO)*. URL: <http://www.unece.org/forests/fpamr.html>. 5. Щорічник лісової продукції FAO. URL: <http://www.fao.org/forestry/statistics/80570/ru/>. 6. ForesSTAT. URL: <http://faostat.fao.org/site/626/default.aspx>. 7. Forest products annual market review, 2011–2016 // Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2016. 178 p. 8. Forestry Production and Trade. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FO>. 9. The Global Forest Resources Assessments 2016. URL: <http://www.fao.org/forest-resources-assessment/en/>. 10. State of the World's Forests 2016. URL: <http://www.fao.org/publications/sofo/2016/en/>.

References: 1. Koval O. O. *Ukraine v svitovomu lisopromyslovomu kompleksi: otsinka stanu ta osnovni konkurenty* [Ukraine in the Global Timber Industry: State Assessment and Main Competitors]. *Visnyk ZhDTU*. 2010. No. 3 (53). P. 252–253. 2. Antonenko I. Ya., Dziubenko O. M., Stepanenko M. A. *Priorytety lisoresurnoho rozvytku Ukrainy* // *Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dovkillia: Shchorichnyk nauk. prats* / B. M. Danylyshyn (vidp. red.). Kyiv : NAN Ukrainy; Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy, 2006. P. 204–211. 3. Blahun I. S., Kilchyt'skyi Yu. M. *Otsinka instytutsionalnoho seredovyscha lisovoho kompleksu* [Estimation of the Institutional Environment of the Forest Complex]. *Biznes Inform*. 2011. No. 10. P. 56–58. 4. *Shchorichnyi ohliad rynku lisovykh tovariv, 2010–2016 roky* // *Prodovolcha ta silskohospodarska Orhanizatsii Obiednanykh Natsii (FAO)*. URL: <http://www.unece.org/forests/fpamr.html>. 5. *Shchorichnyk lisovoi produktsii FAO*. URL: <http://www.fao.org/forestry/statistics/80570/ru/>. 6. *ForesSTAT*. URL: <http://faostat.fao.org/site/626/default.aspx>. 7. *Forest products annual market review, 2011–2016* // Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2016. 178 p. 8. *Forestry Production and Trade*. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FO>. 9. *The Global Forest Resources Assessments 2016*. URL: <http://www.fao.org/forest-resources-assessment/en/>. 10. *State of the World's Forests 2016*. URL: <http://www.fao.org/publications/sofo/2016/en/>.

Інформація про автора

Ярошенко Іван Васильович – кандидат економічних наук, здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна; e-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com).

Информация об авторе

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, соискатель Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины, (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина; e-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com).

Information about the author

I. Yaroshenko — Ph.D. (Economics), External Doctoral Candidate, Research Center for Industrial Problems of Development of the National Academy of Sciences of Ukraine (1a Inzhenernyi Ln., 61166, Kharkiv, Ukraine; e-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
07.03.2018 р.*

Ефективність управління персоналом на підприємстві

JEL Classification: J28

УДК 331.465

АНАЛІЗ ТРАВМАТИЗМУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ У РОЗРІЗІ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ, ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

**Данилевич Н. С.
Недзельська А. А.**

***Анотація.** Здійснено аналіз стану охорони праці в розрізі кількості нещасних випадків на виробництві за причинами. На основі соціологічного опитування та статистичних даних досліджено, що основною загрозою для здоров'я та життя працівників є організаційні недоліки системи охорони праці. Запропоновано ряд заходів для покращення стану охорони праці на виробництві, а саме: запровадити інноваційну модель стимулювання охорони праці, що містить ряд стимулів, здатних позитивно впливати на поліпшення виробничого середовища.*

***Ключові слова:** охорона праці, виробничий травматизм, умови праці, людський фактор.*

АНАЛИЗ ТРАВМАТИЗМА НА ПРЕДПРИЯТИИ В РАЗРЕЗЕ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ, ПУТИ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ

**Данилевич Н. С.
Недзельская А. А.**

***Аннотация.** Осуществлен анализ состояния охраны труда в разрезе количества несчастных случаев на производстве по причинам. На основе социологического опроса и статистических данных доказано, что основной угрозой для здоровья и жизни работников являются организационные недостатки системы охраны труда. Предложен ряд мер для улучшения состояния охраны труда на производстве, а именно: ввести инновационную модель стимулирования охраны труда, которая содержит ряд экономических стимулов, способных положительно влиять на улучшение производственной среды.*

***Ключевые слова:** охрана труда, производственный травматизм, условия труда, человеческий фактор.*

THE ANALYSIS OF OCCUPATIONAL TRAUMATISM IN ENTERPRISES WITH REGARD TO ACCIDENTS, THE WAYS TO LOWER IT

**N. Danylevych
A. Nedzelska**

Abstract. *An analysis of labor protection with regard to the rate of accidents in terms of the factors causing them is carried out. On the basis of a sociological survey and statistical analysis, it is proven that the biggest life and health hazards for employees are managerial deficiencies of the labor protection system. There suggested a number of measures to improve the labor protection, namely, the introduction of an innovative model to stimulate labor protection, which includes a set of economic incentives providing for the improvement of working conditions.*

Keywords: *labor protection, occupational traumatism, working conditions, human factor.*

Постановка проблеми. Система безпеки та охорони праці є важливою складовою у будь-якій економічній та соціальній діяльності, оскільки, вона стосується безпеки кожного працівника, його здоров'я та життя. Всім працівникам повинно бути гарантовано безпечні умови праці на кожному підприємстві без винятку, якою би форми власності вони не були. Але в Україні, на жаль, спостерігається критична ситуація у сфері безпеки праці, яка проявляється високим рівнем виробничого травматизму та професійної захворюваності, незадовільними умовами праці та санітарним станом підприємств, внаслідок чого держава втрачає кваліфікованих працівників, а натомість отримує тисячі осіб, які потребують повноцінного соціального забезпечення.

Система охорони праці безпосередньо впливає на економічні результати діяльності підприємств. При збільшенні задоволеності працівником рівнем безпеки та умов праці на своєму робочому місці зростає його продуктивність, і, як наслідок, це призводить до збільшення прибутків підприємства. Слід додати, що при поліпшенні й оптимізації системи охорони праці зменшується потреба у різноманітних витратах, які пов'язані з оплатою компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, лікарняних та інших витрат.

В Україні функціонують ряд підприємств, які не дотримуються норм у сфері охорони праці, і велика кількість працівників, які стають заручниками шкідливих і небезпечних умов праці. Зневажливе ставлення, ігнорування роботодавцем потреб працівників у безпечних умовах завдають непоправної шкоди здоров'ю, негативно впливають на кінцевий результат праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти стану охорони праці освятлені в наукових працях відомих учених різних напрямків. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми зробили: Я. І. Бедрій, С. О. Геврик, Г. Г. Гогіташвілі, В. С. Джигирей, В. Ц. Жидецький, Н. І. Єсінова, Л. П. Керб, Г. В. Лесенко, В. Г. Макушин та ін. Проте, незважаючи на значні наукові праці у цій сфері, стан її не покращується, і причини виробничого травматизму достатньо глибоко не аналізуються і не беруться до уваги з боку роботодавців.

Мета цього дослідження - проаналізувати сучасний стан охорони праці на українських підприємствах у розрізі нещасних випадків, а також дослідити основні причини незадовільного стану охорони праці, запропонувати ряд заходів для його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан безпеки та охорони праці в Україні слід оцінити як незадовільний та критичний. Підтвердженням цього є ряд показників, одним із найбільш інформативних є високий рівень виробничого травматизму. Внаслідок економічної та демографічної кризи в Україні, подій на сході України склалася надзвичайна ситуація з безпекою праці на більшості підприємств, особливо середнього та малого бізнесу. Згідно з даними Державного санітарно-епідеміологічного нагляду за 2016 рік більше 70 % підприємств України не відповідають нормам і вимогам системи охорони праці, а саме: відсутні санітарно-побутові приміщення, недостатнє освітлення, функціонування системи опалення та вентиляції не відповідає вимогам мікроклімату на робочих місцях [1].

Слід зазначити, що протягом минулих майже двох десятиліть значна кількість підприємств здійснюють свою діяльність із використанням застарілої матеріально-технічної бази. Недостатнє фінансування не дозволяє вжити заходів щодо створення безпечних умов праці. У промисловості, сільському господарстві, будівництві, на транспорті зросла кількість робочих місць, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам і правилам. У середньому 20–25 % працюючих постійно знаходяться під впливом шкідливих умов праці [2, с. 92].

Покращення рівня охорони та безпеки праці на підприємстві виступає як один із резервів підвищення ефективності виробництва. Доведено, що зростання продуктивності праці напряму залежить від умов і безпе-

ки праці. Тому, окрім гуманістичного спрямування, боротьба з травматизмом і незадовільними умовами праці, має ще й економічний аспект [3, с. 39].

Згідно з даними спеціалізованого журналу «Служба з охорони праці» соціально-культурна сфера та торгівля займають «провідне» місце за кількістю зареєстрованих нещасних випадків – 951, друге місце посіла вугільна галузь – 780 і 537 нещасних випадків зареєстровано в агропромисловій галузі. Звичайно, порівняно з 2016 роком рівень травматизму зменшився, але все одно ці сфери залишаються найбільш небезпечними для здоров'я та життя працівників [4].

Якщо говорити про сфери, у яких порівняно з 2016 роком зросла кількість нещасних випадків, то сюди потрібно віднести галузь будівництва, де травмувалось у 2017 році на 40 осіб більше порівняно з минулим роком. Також зросла кількість травмованих у транспортній галузі на 29 осіб. Окрім цього, збільшення відбувалося і в деревообробній промисловості, де травмувалося на 26 осіб більше порівняно з 2016 роком.

Що стосується кількості нещасних випадків зі смертельними наслідками, то цей показник, як бачимо з рис. 1, є найбільшим у агропромисловому комплексі. У 2017 році у цій галузі загинуло 75 осіб. Найменшу кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком зареєстровано в текстильній і легкій промисловості, сфері газопостачання й нафтогазовидобування, а також у сфері пошти та зв'язку [4].

Однак, незважаючи на загальне зменшення кількості нещасних випадків на підприємствах, Україна все ще значно випереджає розвинені країни за кількістю травмованих працівників.

Порівнянні з країнами Європейського Союзу фактичний рівень виробничого травматизму й умови праці в Україні залишаються значно гіршими (рис. 2) [5].

На сьогодні Державна служба України з питань праці та Фонд соціального страхування надають інформацію про стан безпеки праці та рівень травматизму, яка не відповідає його фактичному стану. Вже протягом останніх десяти років склалася небезпечна тенденція в державі із станом виробничого травматизму, коли більшість нещасних випадків, які сталися на підприємствах, приховуються від обліку та розслідування (більш ніж 70 %), що призводить до порушення законних прав та інтересів потерпілих і не сприяє підвищенню рівня безпеки та посиленню профілактики виробничого травматизму [5]. У виникненні такої ситуації винними є як підприємці та працівники, так і органи влади. Підприємці приховують інформацію про реальний стан травматизму на виробництві, аби уникнути відповідальності, тривалої паперової тяганини або не бажають втрачати рейтинги свого підприємства. Працівники-постраждалі найчастіше просто займають нейтральну позицію, оскільки бояться втратити роботу, і погоджуються з махінаціями підприємця. Органи влади, своєю чергою, не здійснюють ефективної політики щодо перевірок підприємств, не впроваджують систему стягнень у разі виявлення приховування правдивої інформації, а також не здійснюють повною мірою боротьбу з корупцією.

Згідно з соціологічним опитуванням з охорони праці, яке проводиться з 23.04.2017 року і донині на офіційному сайті Державної служби України з питань праці, виявилось, що з 280 працівників, які пройшли опитування, 30 % часто стикалися з приховуванням виробничого травматизму, 35 % опитаних інколи стикалися з такою ситуацією і 35 % відповіли, що всі випадки виробничого травматизму розслідувались відповідно до законодавства. Тобто лише 35 % зі 100 % опитаних працюють на підприємстві, де не приховуються випадки травматизму (рис. 3) [6].

Отже, зменшення кількості нещасних випадків на виробництві у нашій країні відбувається не завдяки виваженій державній політиці, наполегливій профілактичній роботі щодо попередження виробничих ризиків, а завдяки одній з головних причин – масовому приховуванню нещасних випадків і переведення їх у розряд таких, що не пов'язуються з виробництвом.

Якщо розглядати виробничий травматизм за причинами, то найбільша частина припадає на організаційні недоліки. Вагомими є причини, що повністю залежать від рівня організації праці на виробництві. До них можна віднести: відсутність або незадовільне проведення медичного обстеження, порушення технологічного процесу та регламенту, правил експлуатації обладнання, незадовільний стан проходів, незадовільний стан транспортних засобів, території, проїздів, порушення правил безпеки руху, виробничої дисципліни, правил і норм охорони праці тощо.

Згідно зі статистичними даними з організаційних причин було понад 65 % нещасних випадків і аварій на виробництві, 22 % – з технічних, 13 % – з психофізіологічних. Ці дані підтверджуються результатами соціологічного опитування (рис. 4) [6].

Звертаємо увагу на те, що однією із важливих проблем, яка потребує вирішення, є формальне виконання посадовими особами та працівниками своїх обов'язків у частині вимог з дотримання правил безпеки й охорони праці. Внаслідок цього трапилось понад 50 % випадків травмування.

Як видно з рис. 5, найбільший відсоток виробничого травматизму припадає на дорожньо-транспортні пригоди та наїзди транспортного засобу [4].

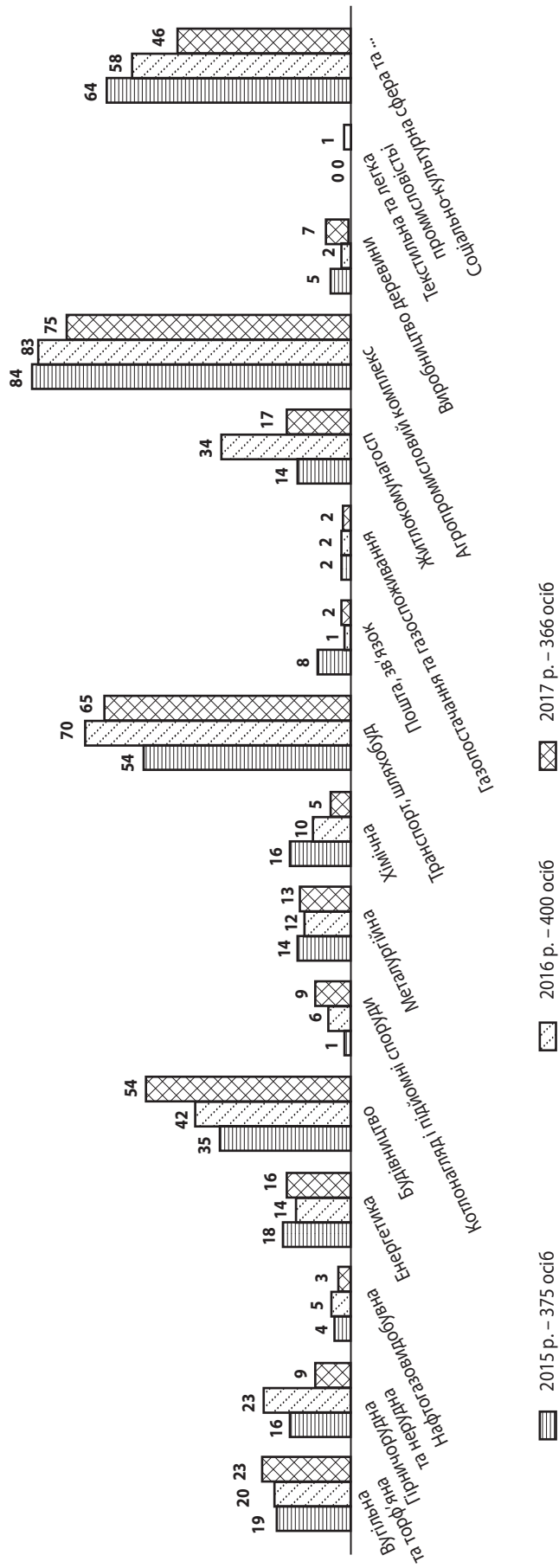

Рис. 1. Стан виробничого травматизму зі смертельними наслідками за галузями наглядю у 2015–2017 рр.

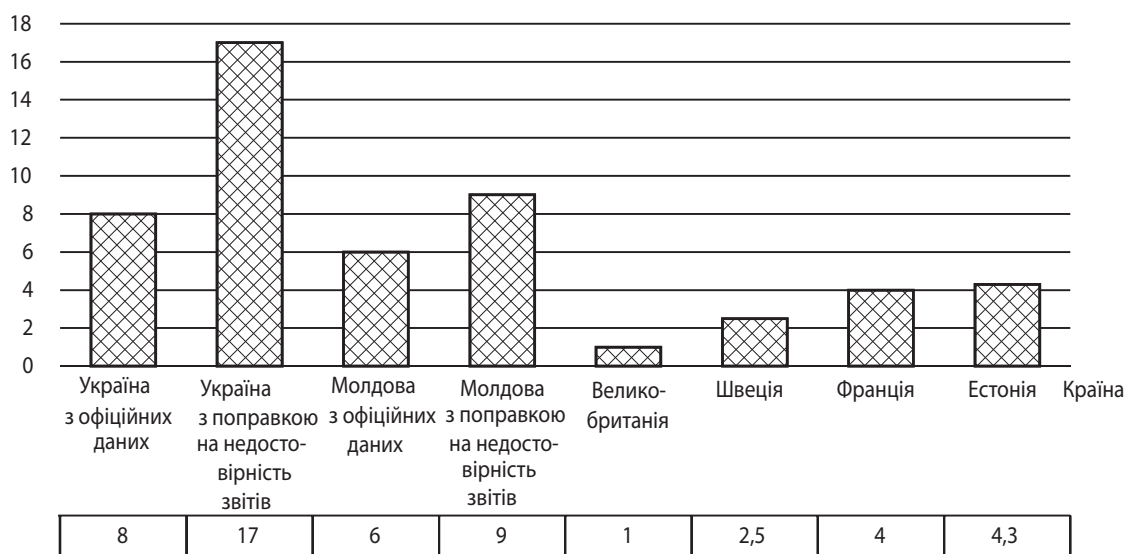

Рис. 2. Рівень смертності на виробництві: кількість травмованих зі смертельними наслідком на 10 тис. працюючих за 2016 р.

Рис. 3. Результати соціологічного опитування: «Чи стикалися Ви з приховуванням виробничого травматизму?»

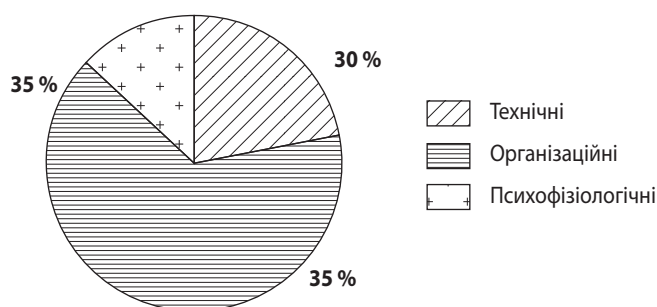

Рис. 4. Аналіз виробничого травматизму за причинами

Причиною такого травмування є недотримання правил дорожнього руху його учасниками, а саме:

- перевищення швидкості;
- несвоєчасне проходження медкомісії водіїв;
- несвоєчасне проведення інструктажів із техніки безпеки;
- експлуатація автотранспортних засобів, які не відповідають технічним нормам;
- проїзд і перехід на червоне світло світлофора;
- водіння автомобілем у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- недотримання техніки безпеки водіями під час керування автомобілем (не пристебнутий ремень, паління, розмови по телефону, відволікання на зовнішні фактори тощо).

Щоб уникнути такого величезного рівня травматизму при ДТП, потрібно проводити детальний інструктаж працівників із техніки безпеки, перевіряти необхідні навички водіння автомобілем, щоденно перевіряти

працівників на алкогольне сп'яніння, перевіряти на належний стан транспортні засоби і, звичайно, проходити планову медичну комісію.

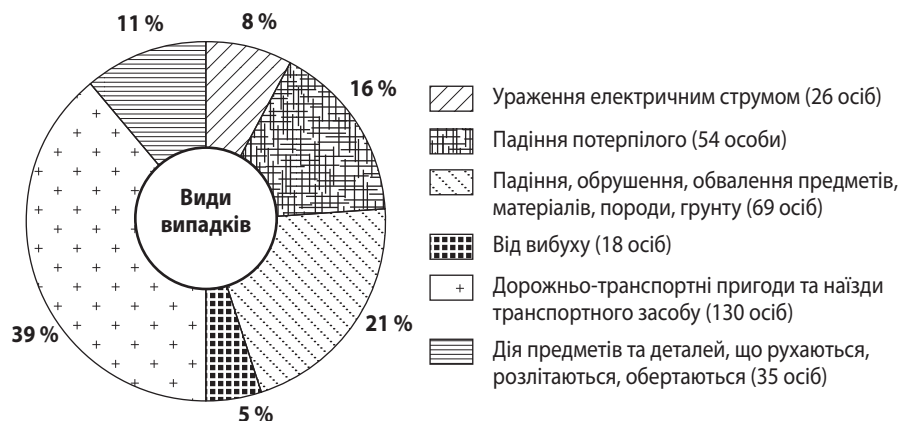

Рис. 5. Аналіз виробничого травматизму за видами подій

Згідно зі звітом Державної служби України з питань праці за 2017 рік було перевірено 21585 суб'єктів господарювання та 43999 виробничих об'єктів. В результаті цієї перевірки призупинено 2919 виробництв і робіт. Під час перевірок було виявлено 338553 порушення законодавства з охорони праці. Усунено 281277 (83 %) порушень, а також 17229 посадових осіб притягнуто до адміністративної відповідальності. Загальна сума штрафів, накладених на працівників за порушення вимог законодавства, становить 5827 тис. грн [4].

Замість того, аби витратити мільйони гривень на усунення наслідків виробничого травматизму та на хабарі інспектору з перевірки, підприємці могли б завдяки комплексу заходів із поліпшення умов праці забезпечити зростання продуктивності праці на 15–20 %. Досконала організація робочого місця дає можливість підвищити продуктивність праці на 21 %. Поліпшення умов і реалізація заходів щодо забезпечення безпеки праці сприяють скороченню плинності кадрів на 20 % [7, с. 186].

Отже, проблеми травматизму та професійної захворюваності вказують на системні порушення підприємств із організації охорони та гігієни праці. Власники підприємств не завжди сумлінно розробляють заходи щодо забезпечення нормальних умов праці і попередження професійних захворювань. Тому робочі стають заручниками становища та змушені виконувати свої обов'язки, перебуваючи в незадовільному виробничому середовищі.

Звичайно, не тільки підприємці винні у високому рівні травматизму у країні, а й вищі державні органи, яких можна звинуватити у бездієвості щодо вдосконалення заходів для подолання проблем у сфері охорони праці та в недостатньо ретельному контролі підприємств.

На нашу думку, основними факторами, які негативно впливають на стан безпеки та охорони праці, є:

- загальне нестабільне політичне, економічне та соціальне становище у країні;
- неефективна та непослідовна державна політика у сфері охорони праці;
- недотримання своїх обов'язків у сфері охорони праці (як Урядом, органами місцевих адміністрацій так і роботодавцями);
- подання підприємцями неправдивих даних органам із перевірки (приховування нещасних випадків);
- високий рівень корумпованості перевіряючих органів;
- нехтування працівниками правилами безпеки при виконанні небезпечних робіт і невикористання засобів індивідуального захисту;
- застаріле матеріально-технічне оснащення підприємств;
- відсутність економічних методів і важелів для стимулювання роботодавців щодо попередження настання нещасних випадків на виробництві;
- недостатнє фінансування профілактичних заходів і навчання з безпеки та охорони праці з боку Державного та місцевого бюджету, Фонду соціального страхування та роботодавців.

До вищезазначеного можна додати, що однією з причин збільшення кількості травмованих і померлих став мораторій на перевірки умов праці. Не випадково 15 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України зареєстрував у Верховній Раді законопроект № 8045 про зміни до законів щодо контролю за станом безпечних умов праці. У законопроекті входить скасування мораторію на перевірки підприємств у контексті дотримання трудового законодавства, охорони і гігієни праці та гірничого нагляду. Перевірки будуть здійснені з метою дотримання підприємцем усіх вимог щодо створення належних умов праці своїм працівникам [8].

Кабінет Міністрів України має на меті запровадити деякі заходи щодо порядку проведення перевірок підприємств на стан умов і безпеки праці. Перш за все, буде визначено частоту та предмет перевірок. Крім цього, Уряд пропонує розробку так званих чек-листів, у яких будуть вказані всі вимоги з охорони праці, які висуваються для кожного конкретного виду бізнесу. Тобто це документ, у якому будуть наведені всі норми щодо стану охорони праці саме в конкретній діяльності, в якій функціонує підприємство. Це значно спрощує процедуру вивчення та дотримання підприємцем усіх потрібних аспектів з охорони праці, оскільки тепер йому не треба звертатися до величезної кількості законодавчих актів. Підприємець буде мати чітко сформувані вимоги, які стосуються конкретно його виду бізнесу. До того ж роботодавці і представники трудового колективу зможуть самостійно контролювати додержання всіх норм, а також це допоможе запобігти підвищенню повноважень із боку перевіряючих органів [8].

Нормативні акти України про охорону праці необхідно привести відповідно до сучасних вимог і законодавства Європейського Союзу. Варто додати, що необхідні: правила, стандарти, норми, положення, інструкція із охорони праці дозволять гармонізувати Трудове Законодавство України. А це наблизить наших виробників до сучасних норм організації праці.

Вважаємо, що варто перейняти досвід країн Європейського Союзу і запровадити з Європейським фондом з поліпшення умов життя і праці інноваційну модель стимулювання охорони праці, що містить ряд стимулів, які зможуть у майбутньому позитивно впливати на поліпшення стану виробничого середовища. Ця модель акцентує увагу як на існуючих, так і на ідентифікації майбутніх ризиків, а також на визначенні шляхів зниження їх впливу. Базовими складовими цієї моделі є:

- активізація впровадження стандартів OHSAS 18001:2007 («Система управління гігієною та охороною праці») для всіх підприємств, при цьому стимулюючи підприємця тим, що при впровадженні цього стандарту відсоток виплат до Фонду соціального страхування буде зменшено. Дотримання стандарту буде визначатись за допомогою зовнішнього та внутрішнього аудиту;
- надання можливості підприємствам отримувати бонуси за реалізацію заходів щодо покращення виробничого середовища;
- мотиваційний бонус від Державної служби України з праці для працівників за надання правдивої інформації про стан охорони праці на підприємстві;
- надання дієвості чинним нормативно-правовим актам з питань охорони праці;
- видача спеціальних ярликів (за типом знаків якості продукції) для підприємств, на яких досягнуто необхідного рівня умов праці, що допоможе у створенні надійного іміджу компанії на ринку [9].

У країнах Європейського Союзу діє національне та міжнародне законодавство, яке дозволяє скоротити професійні ризики. Однак варто зауважити, що ефективність залежить від країни, сектора економіки, підприємства, категорії працівників тощо. [10, с. 27].

Ефективними заходами забезпечення охорони праці є податкові пільги на засоби, спрямовані на покращення умов праці, та дуже високі штрафи для власників підприємств, які не забезпечують гідні умови праці.

Також, на нашу думку, важливим заходом є створення та розповсюдження соціальної реклами, яка підкреслювала б для найманих працівників не йти на компроміси та змови з роботодавцем про приховування виробничого травматизму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в результаті проведеного дослідження авторами було розглянуто та проаналізовано стан безпеки й охорони праці в розрізі кількості нещасних випадків на виробництві за причинами. Наголошено на необхідності формувати систему безпеки працівників як фактор підвищення ефективності функціонування підприємства. Також зазначено, що цим питанням потрібно приділяти належну увагу, бо життя і здоров'я людини є найважливішою її цінністю. Необхідно запровадити систему заходів, які були б запорукою та підґрунтям зведення виробничого травматизму до нуля. Стратегія, що дозволить досягти успіху в цьому напрямі, повинна передбачати створення та реалізацію системи управління безпекою праці. Ставлення роботодавців і працівників до питань безпеки праці має змінюватись на свідоме. Мотив безпеки праці можна підсилити соціальною та економічно складовою, як приклад перейняти досвід країн Європейського Союзу. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може бути розроблення організаційних заходів щодо забезпечення належних умов праці і подолання виробничого травматизму та професійних захворювань.

Література: 1. Охорона праці і пожежна безпека: Стан охорони праці в Україні: економія на безпеці й зростання професійних захворювань. URL: <http://oppb.com.ua/news/stan-ohorony-praci-v-ukrayini-ekonomiya-na-bezpec-i-zrostannya-profesijnih-zahvoryuvan>. 2. Горденко С. І. Розвиток охорони праці в Україні: державна політика управління. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2013. № 28. С. 91–95. 3. Зеркалов Д. В. Наукові основи охорони праці : монографія. Київ : Основа, 2015. 934 с. 4. Служба охорони

праці: Стан виробничого травматизму в 2017 році. URL: <https://www.sop.com.ua/article/619-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2017-rots?switchToSiteVersion=default>. 5. Профспілка працівників освіти і науки України: Сучасний стан охорони праці в Україні. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fpon.org.ua%2Fengine%2Fdownload.php%3Ffid%3D1433%26viewonline%3D1>. 6. Державна служба України з питань праці: Опитування з охорони праці. URL: <http://dsp.gov.ua/opytuvannia-z-okhorony-pratsi/>. 7. Основи охорони праці : підручник / за ред. К. Н. Ткачука. Київ : Основа, 2011. 480 с. 8. Урядовий портал. Уряд посилює контроль за смертністю і травматизмом на виробництві. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-posilyuye-kontrol-za-smertnistyu-i-travmatizmom-na-virobnictvi>. 9. Європейська модель економічного стимулювання охорони праці. URL: <http://library.if.ua/book/86/6089.html>. 10. Брагіна Л. Є., Романовська С. І., Кириченко В. А. Практика навчання з охорони праці: досвід України та Європи // Збірник матеріалів П'ятнадцятої Всеукраїнської науково-методичної конференції (з участю студентів), м. Київ, 14–15 листоп. 2016 р. Київ : НТУУ «КПІ», 2016. С. 25–28.

References: 1. Okhorona pratsi i pozhezhna bezpeka: Stan okhorony pratsi v Ukraini: ekonomiiia na bezpetsi i zrostantia profesiinykh zakhvoriuvan. URL: <http://oppb.com.ua/news/stan-okhorony-pratsi-v-ukrayini-ekonomiya-na-bezpeci-y-zrostantia-profesiinykh-zahvoryuvan>. 2. Hordenko S. I. Rozvytok okhorony pratsi v Ukraini: derzhavna polityka upravlinnia [Development of Labor Protection in Ukraine: State Policy of Management]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. 2013. No. 28. P. 91–95. 3. Zerkalov D. V. *Naukovi osnovy okhorony pratsi : monohrafiia* [Scientific Fundamentals of Labor Protection : monograph]. Kyiv : Osнова, 2015. 934 p. 4. Sluzhba okhorony pratsi: Stan vyrobnychoho travmatyzmu v 2017 rotsi. URL: <https://www.sop.com.ua/article/619-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2017-rots?switchToSiteVersion=default>. 5. Profspilka pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy: Suchasnyi stan okhorony pratsi v Ukraini. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fpon.org.ua%2Fengine%2Fdownload.php%3Ffid%3D1433%26viewonline%3D1>. 6. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan pratsi: Opytuvannia z okhorony pratsi. URL: <http://dsp.gov.ua/opytuvannia-z-okhorony-pratsi/>. 7. Osnovy okhorony pratsi : pidruchnyk / za red. K. N. Tkachuka. Kyiv : Osнова, 2011. 480 p. 8. Uriadovy portal. Uriad posyliuie kontrol za smertnistiu i travmatyzmom na vyrobnytstvi. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-posilyuye-kontrol-za-smertnistyu-i-travmatizmom-na-virobnictvi>. 9. Yevropeiska model ekonomichnoho stymuliuвання okhorony pratsi. URL: <http://library.if.ua/book/86/6089.html>. 10. Brahina L. Ye., Romanovska S. I., Kyrychenko V. A. Praktyka navchannia z okhorony pratsi: dosvid Ukryiny ta Yevropy // Zbirnyk materialiv Piatnadsiatoi Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii (z uchastiu studentiv), m. Kyiv, 14–15 lystop. 2016 r. Kyiv : NTUU «KPI», 2016. P. 25–28.

Інформація про авторів

Данилевич Наталія Станіславівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна; e-mail: iljusha@ukr.net).

Недзельська Альона Анатоліївна – студент денної форми навчання спеціальності управління персоналом та економіки праці факультету управління персоналом соціології та психології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна; e-mail: alanne@ukr.net).

Информация об авторах

Данилевич Наталия Станиславовна – кандидат технических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина; e-mail: iljusha@ukr.net).

Недзельская Алена Анатольевна – студент дневной формы обучения специальности управления персоналом и экономика труда, факультета управления персоналом социологии и психологии ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина; e-mail: alanne@ukr.net).

Information about the authors

N. Danylevych – Ph.D. (Engineering), Associate Professor of Department of Human Resource Management and Labor Economics, SHEI “V. Hetman Kyiv National Economic University” (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine; e-mail: iljusha@ukr.net).

A. Nedzelska – Full-Time Student in Specialty “Human Resource Management and Labor Economics”, Faculty of Human Resource Management in Sociology and Psychology, SHEI V. Hetman Kyiv National Economic University” (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine; e-mail: alanne@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
21.03.2018 р.

ТИПОЛОГІЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Тарнавський М. І.

Анотація. Визначено економічний зміст поняття «орган управління персоналом» з метою уточнення його функцій і завдань на підприємстві. Відповідно, орган управління персоналом підприємства трактуємо як особу, кілька осіб, структурний підрозділ та / або структурні підрозділи підприємства, що комплексно здійснюють управління кадрами підприємства. За результатами змістового наповнення поняття «орган управління персоналом» розмежовано основні підходи до управління персоналом. Також під час дослідження встановлено, що немає єдиного підходу до визначення складу органу управління персоналом в організаційній структурі суб'єкта господарювання. З метою формалізації видів органу управління персоналом здійснено їх класифікацію за низкою ознак: за кількістю осіб, задіяних в органі управління персоналом підприємства; за рівнем управління; за об'єктом управління; за підходом до управління; та за інноваційністю управління.

Ключові слова: орган управління персоналом; структура; типологізація органу управління персоналом.

ТИПОЛОГІЯ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тарнавский М. И.

Аннотация. Определено экономическое содержание понятия «орган управления персоналом» с целью уточнения его функций и задач на предприятии. Соответственно, орган управления персоналом определен как лицо, несколько человек, структурное подразделение и / или структурные подразделения предприятия, комплексно осуществляющие управление персоналом. По результатам содержательного наполнения понятия «орган управления персоналом» разграничены основные подходы к управлению персоналом. Также в ходе исследования установлено, что нет единого подхода к определению состава органа управления персоналом в организационной структуре предприятия. С целью формализации видов органа управления персоналом осуществлена их классификация по ряду признаков: по количеству лиц, задействованных в органе управления персоналом; по уровню управления; по объекту управления; по подходу к управлению; и по инновационности управления.

Ключевые слова: орган управления персоналом; структура; типологизация органа управления персоналом.

TYPOLOGY OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT BODIES IN AN ENTERPRISE

M. Tarnavskyi

Abstract. The article describes the economic essence of the concept of "human resource management body" to specify its functions and tasks in an enterprise. Correspondingly, a human resource management body is defined as a person, several persons, a structural division and/or structural divisions in an enterprise that carry out integrated management of the personnel of the enterprise. By the essence of the concept of "human resource management body", main approaches to human resource management are differentiated. Furthermore, the research has established that there is no unified approach to defining the composition of the human resource management body in the organizational structure of an enterprise. To formalize the types of human resource management bodies, they were classified by a number of characteristics: by the number of people involved in the human resource management body; by management level; by object of management; by innovativeness of management.

Keywords: human resource management body; structure; typology of human resource management bodies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими / практичними завданнями. Спеціалізовані підрозділи, які виконують функції управління персоналом, виокремлюються прак-

тично на кожному вітчизняному підприємстві, де працює понад 50 осіб, найчастіше вони мають такі назви: «відділ кадрів», «служба управління людськими ресурсами і виробничими стосунками», «служба управління персоналом» [1].

В умовах ринкових відносин кожне підприємство має право вільного вибору при розробленні організаційної структури та встановленні особливих видів діяльності для окремих підрозділів і розподілу штатних одиниць. Тому практика господарювання вітчизняних підприємств наводить різноманітність підрозділів із управління персоналом, що стало предметом дослідження. Для практичного вирішення проблеми здійснено порівняння, формалізацію, конкретизацію та системне опрацювання видів органів управління персоналом на підприємствах, на основі чого проведено їх класифікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання певної проблеми, та викремлення її невіршених частин. Як визначена система щодо управління персоналом підприємства вона є предметом багатьох наукових досліджень, а саме: поняття системи управління персоналом підприємства розкривають Л. В. Волянська-Савчук [2, с. 149–153], Н. А. Гебер [3, с. 216–225], І. В. Горбачова [4], О. В. Стельмашенко [5, с. 197–207], а от функціональний підхід до формування системи управління персоналом підприємства пропонує В. Д. Белік [6, с. 54–57]; концепцію, головну мету, основні етапи, принципи, методологію побудови системи розглядають М. М. Гетманова та Є. Ю. Буднік [7, с. 159–160], Л. О. Позднякова та Д. О. Білецька [8, с. 51–56], Н. А. Стеценко [9]; основи формування ефективної такої системи – М. М. Буднік та Л. С. Медяна [10, с. 25–30], Ю. Г. Лелі [11, с. 57–60], І. А. Сільченко [12, с. 91–95], В. І. Чобіток та А. В. Волощенко [13, с. 313–318], О. С. Шилець [14]; підходи до оцінювання конкурентоспроможності системи управління персоналом підприємства – Г. В. Назарова, В. І. Лаптев, Д. О. Корсаков [15]; сучасні тенденції зміни системи управління персоналом підприємства розкривають В. А. Вергун та О. І. Ступницький [16], Ю. С. Залознова [17]; можливості удосконалення – Н. Є. Каличева та М. І. Стецюк [18, с. 195–198], Є. І. Ковтун [19, с. 46–50], О. З. Редька [20, с. 43–46] та ін.

Як зазначають Л. О. Позднякова та Д. О. Білецька, система управління персоналом передбачає формування цілей, функцій, організаційної структури управління персоналом, вертикальних і горизонтальних функціональних взаємозв'язків керівників і фахівців у процесі обґрунтування, розроблення, прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень [8, с. 53].

Як можемо бачити, немає однозначної думки про те, яким повинен бути орган управління, що займається питаннями персоналу, що визначило **мету дослідження** – охарактеризувати та здійснити типологізацію органів управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Функціональні призначення, роль і завдання органів управління персоналом у діяльності підприємств зазнають постійних змін відповідно до рівня розвитку країни.

Якщо на початку ХХ ст. органи управління персоналом підприємства були допоміжними підрозділами, основними функціями яких був облік і документування руху персоналу (прийом на роботу, звільнення з роботи, відпустки тощо), то сьогодні орган управління персоналом підприємства стає потужним структурним підрозділом, центром, в якому увагу зосереджено на вирішенні комплексу економіко-соціальних питань, пов'язаних із управлінням персоналом підприємства. Місце органу управління персоналом в сучасних підприємствах визначене особливим характером поставлених до виконання завдань [25, с. 12–15].

З метою чіткої ідентифікації функцій, завдань і структури органу управління підприємством необхідно визначити зміст цієї економічної категорії. Вважаємо, що орган управління персоналом підприємства – це особа, кілька осіб, структурний підрозділ та / або структурні підрозділи підприємства, що здійснюють управління персоналом підприємства.

Тобто органом управління персоналом підприємства є директор (керуючий) підприємства, а також особа, структурний підрозділ та / або кілька структурних підрозділів підприємства, що здійснюють управління персоналом, а саме: начальник відділу управління персоналом, працівники відділу управління персоналом та інші особи відповідно до організаційної структури підприємства.

Це визначення економічної категорії «орган управління персоналом підприємства» запропоновано вперше, адже, незважаючи на існування різних осіб і структурних підрозділів на підприємстві, що відповідають за управління персоналом, узагальненого визначення у навчальній та науковій літературі нами не виявлено, хоча конкретизовані визначення, що стосуються окремих структурних підрозділів з управління персоналом підприємства, наявні.

У науковій літературі практично відсутні чіткі рекомендації щодо структури органу управління персоналом підприємства, яка б була прийнятною для певних умов ведення бізнесу. Виключно К. В. Антоненко [21] пропонує проект структури служби індивідуалізованого управління персоналом підприємства. Відповідно, з метою подальшої побудови ефективного органу управління персоналом необхідно визначити можливі його форми та види.

Основним структурним підрозділом з управління персоналом – органом управління персоналом підприємства – на сьогодні є відділ кадрів, на які покладено функції з прийому та звільнення працівників, організації їхнього навчання, підвищення кваліфікації і перепідготовки. Проте ці відділи не виконують методичних, інформаційних, координуючих функцій з управління персоналом; вони не пов'язані своєю структурою з відділами, що забезпечують організацію праці та розрахунок заробітної плати, не співпрацюють із відділами охорони праці та техніки безпеки, не забезпечують юридичної комунікації та відносин з іншими підрозділами, що забезпечують управління персоналом.

Задля систематизації різновидів органів управління персоналом підприємства пропонуємо здійснити їхню типологізацію за низкою ознак:

- за кількістю осіб, задіяних в органі управління персоналом підприємства;
- за рівнем управління;
- за об'єктом управління;
- за підходом до управління;
- за інноваційністю управління.

Узагальнено типологізацію органів управління персоналом підприємства наведено на рис. 1.

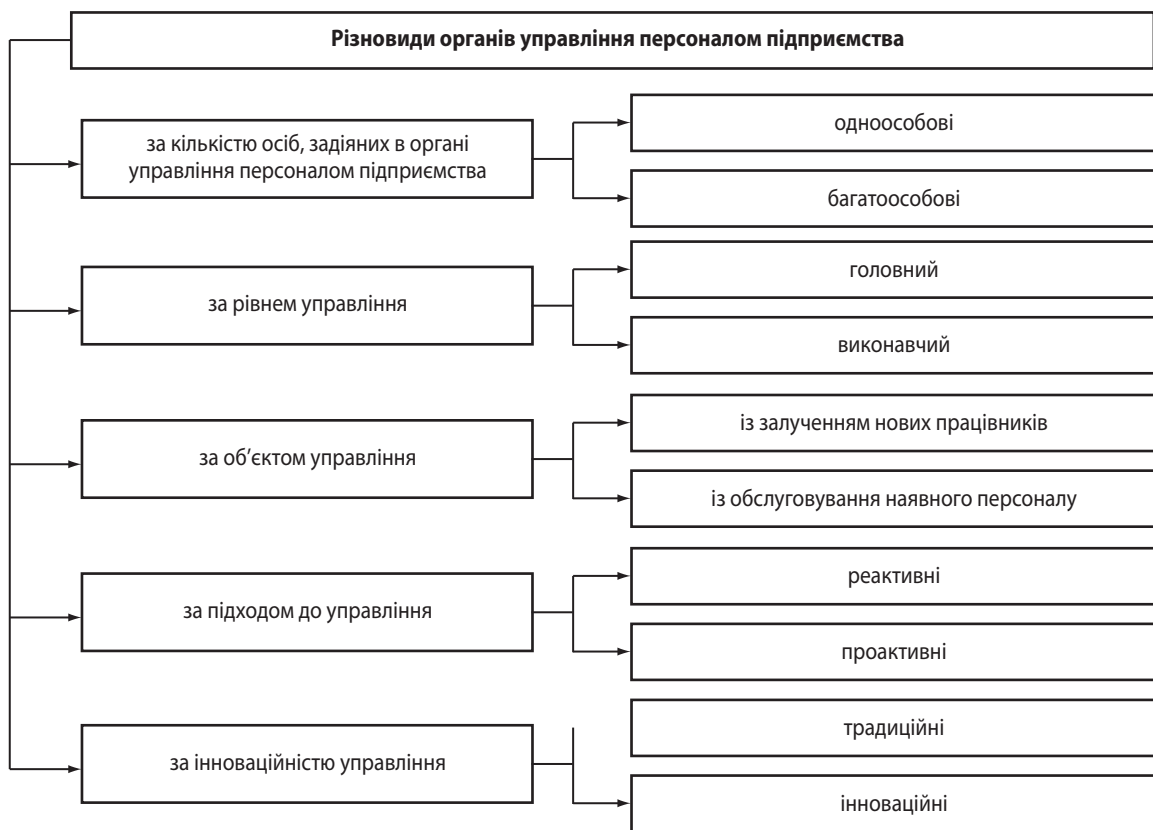

Рис. 1. Типологізація органів управління персоналом підприємства

Джерело: сформовано автором

Так, за кількістю осіб, задіяних в органі управління персоналом підприємства, вважаємо за доцільне класифікувати органи управління персоналом підприємства на:

- а) одноособові (управління персоналом підприємства здійснює лише одна особа на підприємстві – директор / власник / керуючий);
- б) багатоособові (управління персоналом підприємства здійснює структурний підрозділ з двох і більше осіб – відділ кадрів, відділ персоналу, служба з управління кадрами, відділ кадрового забезпечення тощо – відповідно до організаційної структури підприємства).

За рівнем управління орган управління персоналом підприємства вважаємо за доцільно класифікувати на:

- а) головний (особа або група осіб (директор / власник / керуючий), який здійснює стратегічне управління персоналом підприємства);

б) виконавчий (особа, група осіб, структурний підрозділ та / або кілька структурних підрозділів, що здійснюють тактичне управління персоналом підприємства).

За об'єктом управління доцільно розподілити органи управління персоналом на:

а) із залучення нових працівників (в тому числі із забезпечення відповідної кваліфікації нових працівників та їхньої відповідності умовам праці);

б) із обслуговування наявного персоналу (організування діяльності, забезпечення підвищення кадрового потенціалу, оцінювання та контролювання результатів роботи та досягнення поставлених цілей, мотивування персоналу тощо).

За підходом до управління усі органи управління персоналом вважаємо за доцільне класифікувати на:

а) реактивні (управління персоналом здійснюється шляхом реагування на поточну ситуацію, впливу чинників, зміни умов господарювання шляхом їхнього урахування та пристосування до нових умов діяльності підприємства, що вимагає змін у персоналі (як кількісних, так і якісних));

б) проактивні (управління персоналом здійснюється «на випередження» – орган управління персоналом прогнозує ситуацію на ринку і вносить зміни в організування персоналу підприємства ще до моменту настання цих змін з метою збереження позиції підприємства-лідера на ринку).

І, зрештою, за інноваційністю управління вважаємо за доцільне класифікувати органи управління персоналом підприємства на:

а) традиційні (використовують в управлінні персоналом звичні засоби, методи й інструменти управління);

б) інноваційні (використовують в управлінні персоналом, крім звичних, також й інноваційні засоби, методи й інструменти управління).

Різноманіття назв і видів органів управління персоналом підприємства спричинене не лише об'єктивною необхідністю виокремлення таких підрозділів у оргструктурі, а й економічною доцільністю. Структурне наповнення, якісний і кількісний склад персоналу підрозділів по роботі з кадрами залежить від виду діяльності та розмірів підприємства і зумовлений конкретними функціональними обов'язками та правилами. Зазвичай на великих підприємствах укомплектовують потужні підрозділи, що виконують значний обсяг робіт щодо управління персоналом.

Так, до складу органу управління персоналом великого підприємства можуть бути включені такі відділи (кадровий відділ, відділ заробітної плати, відділ соціального забезпечення та розвитку, підрозділ з охорони праці); різноманітні лабораторії та спеціалізовані сектори (що забезпечують раціональну організацію робочого часу та його використання, досліджують психофізіологічні особливості трудової активності), а також вузькоспеціалізовані спеціалісти (фахівець – економіст з питань праці, фахівець у сфері нормування та обліку праці, експерт з підготовки кадрів, соціолог, психолог, юрисконсульт).

Орган управління персоналом підприємства здійснює облік його співробітників (облік найнятих працівників, переміщення по структурних підрозділах, розрахунок винагороди за ефективну роботу та визначення стягнень із порушників трудової дисципліни, прослідковує звільнення персоналу та плінність кадрів, здійснює організацію раціонального застосування персоналу, досліджує питання зайнятості, кадрове діловодство), пошук кандидатів, їх відбір та найм (зокрема, проведення співбесід на різних рівнях, тестування, анкетне оцінювання рівня інтелектуального розвитку, професійних навиків, рівня комунікабельності та інших якостей, що посилюють значущість працівника на вакантній посаді), а також здійснює інформаційно-правовий супровід діяльності у сфері менеджменту персоналу (а саме: вирішення конфліктних соціально-трудових суперечок на законодавчому рівні, забезпечення кадрової юридичної документації, що регламентує трудові відносини, інформаційне забезпечення кадрових питань [22, с. 87]).

У вітчизняному підприємницькому секторі України існує значна кількість як великих, так і невеликих підприємств, різноманітних за формами власності. Найбільша кількість значиться власне за малими приватними підприємствами, у яких орган управління персоналом, як правило, відсутній, а функції по кадровій роботі належать до компетенцій керуючого справами-директора або ж власника підприємства. Доцільно відзначити, що для малих підприємств з простою організаційною структурою, одним-двома видами діяльності, мінімальною штатною чисельністю – це економічно обґрунтовано. Всі роботи з прийняття, звільнення працівників може забезпечити менеджер із персоналу, єдиною вимогою до якого є наявність відповідної підтверженої кваліфікації по роботі з персоналом [23, с. 262].

Проте часто виникають ситуації, коли керівники відмовляються від створення органу управління персоналом. Це, у першу чергу, зумовлено браком коштів, які потрібні для забезпечення діяльності такого органу. Основні функції щодо управління кадрами на таких підприємствах сконцентровані на прийомі та звільненні працівників, поданні статистичної звітності, вони входять до суміжних обов'язків інших працівників, що мають навики виконання робіт по управлінню штатами. Недоліком такої кадрової роботи є те, що працівники, які суміщують обов'язки, не завжди компетентні та повинні насамперед виконувати свої основні обов'язки, що ніведелю важливість робіт із персоналом. А, отже, у результаті отримаємо факт того, що персоналу відводиться неналежна увага, що зменшує його внесок у діяльність підприємства [23, с. 262].

Такі явища не забезпечують створення на підприємстві високопрофесійного та стабільного колективу, не забезпечують виконання завдань управління персоналом підприємства. Тобто негативні наслідки є значними для підприємства, що доводить необхідність організування управління персоналом якісно й ефективно.

Ще однією проблемною стороною організування органу управління персоналом підприємства є розповсюджена думка керівників про те, що орган управління персоналом не може безпосередньо забезпечити зростання рентабельності діяльності підприємства, хоча передбачає значні обсяги витрат на забезпечення його роботи. Найчастіше орган управління персоналом сприймається лише як підрозділ з прийому-звільнення працівників, усі інші питання забезпечення професійно-ділового розвитку, кар'єрного зростання, мотивації, соціального комфорту тощо повинні забезпечуватись керівництвом, яке не завжди має час для приділення належної уваги цим питанням.

Органи управління персоналом підприємства часто стають своєрідною перехідною ланкою між найманими працівниками та роботодавцями, основним завданням якої є забезпечення взаємозв'язку між ними з метою отримання вихідного результату, виконують функції «спілкування» керівництва з підлеглими, забезпечують вирішення конфліктних ситуацій серед працівників підприємства [23, с. 262].

Однак останнім часом у приватному секторі спостерігається тенденція, що все частіше питаннями кадрового характеру займаються структурні елементи, що зосереджені на комплексному вирішенні кадрових завдань [24, с. 326].

Висновки. Запропонована типологізація органів управління персоналом підприємства буде корисною для вибору механізму організування роботи органу управління персоналом підприємства на конкретному підприємстві, а також дозволить систематизувати наявні структурні підрозділи з управління персоналом на різних підприємствах за певними ознаками задля здійснення порівняльного аналізу результатів їхньої діяльності та оцінювання ефективності їхньої роботи загалом, тобто уможливить співставлення їх між собою задля формування комплексу управлінських рішень щодо удосконалення управління персоналом підприємства.

У подальших наукових працях доцільно визначити індикатори, що дозволять побудувати раціональну структуру органу управління персоналом та оцінити ефективність його роботи.

Література: 1. Рудницька О. М. Менеджмент персоналу промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02. Л., 1999. 19 с. 2. Волянська-Савчук Л. В. Сучасне поняття системи управління персоналом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 7 (2). С. 149–153. 3. Гебер Н. А. Теоретичний базис системи управління персоналом підприємств торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2014. Вип. 1. С. 216–225. 4. Горбачова І. В. Система управління персоналом сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Житомир, 2011. 20 с. 5. Стельмашенко О. В. Комплексна система стратегічного управління персоналом підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2008. Вип. 241. Т. І. С. 197–207. 6. Белік В. Д. Функціональний підхід до формування системи управління персоналом підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 45. С. 54–57. 7. Гетманова Є. Ю., Буднік Є. Ю. Вдосконалення системи управління персоналом підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2014. № 2 (1). С. 158–162. 8. Позднякова Л. О., Білецька Д. О., Позднякова Л. О. Методологічні засади системи управління персоналом організації. *Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту*. 2015. Вип. 158 (1). С. 51–56. 9. Стеценко Н. А. Формування системи управління персоналом підприємств машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Хмельницький, 2008. 21 с. 10. Буднік М. М., Медяна Л. С. Формування ефективної системи управління персоналом. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 3 (2). С. 25–30. 11. Лелі Ю. Г. Теоретико-методологічні основи формування системи управління персоналом. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2014. № 6. С. 57–60. 12. Сільченко І. А. Особливості сучасних систем управління персоналом та їх ефективність. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 1. С. 91–95. 13. Чобіток В. І., Волощенко А. В. Формування системи управління персоналом на промислових підприємствах: теоретичний аспект. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 50. С. 313–318. 14. Шилець О. С. Синтез ефективної системи управління персоналом промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Донецьк, 2003. 19 с. 15. Назарова Г. В., Лаптев В. І., Корсаков Д. О. Оцінка конкурентоспроможності системи управління персоналом підприємства : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 187 с. 16. Вергун В. А., Ступницький О. І. Сучасні інноваційні зміни системи управління персоналом фірми. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2015. Вип. 2 (1). С. 96–100. 17. Залознова Ю. С. Розвиток системи управління персоналом вугільних шахт : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2011. 32 с. 18. Каличева Н. Є., Стецюк М. І. Удосконалення системи управління персоналом в умовах розвитку підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 195–198. 19. Ковтун Є. І. Аналіз системи управління персоналом підприємства та розробка заходів щодо її удосконалення. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 46–50. 20. Редька О. З. Концептуальна модель інтегрованого підрозділу в системі управління персоналом (на прикладі машинобудівних підприємств). *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7–8 (2). С. 43–46. 21. Антоненко К. В. Механізм індивідуалізованого управління персоналом міжнародного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2005. 21 с. 22. Загрева В. Управління персоналом у системі менеджменту організацій. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені*

Лесі Українки. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 86–90. **23.** Леонтенко О. М. Нова роль служб персоналу у сучасних умовах економічного розвитку. *Соціально–трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 260–265. **24.** Конотопцева Ю. В. Діяльність служб персоналу в органах державного управління України. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4. С. 325–331. **25.** Белущенко Т. Еволюція завдань та функцій служб управління персоналом. *Управління персоналом (Україна)*. 2010. № 9. С. 12–15.

References: **1.** Rudnytska O. M. Menedzhment personalu promysloвого pidpriemstva : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.02. L., 1999. 19 p. **2.** Volianska-Savchuk L. V. *Suchasne poniattia systemy upravlinnia personalom* [Contemporary Concept of Personnel Management System]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*. 2014. Issue 7 (2). P. 149–153. **3.** Heber N. A. *Teoretychnyi bazys systemy upravlinnia personalom pidpriemstv torhivli* [Theoretical Basis of Personnel Management System of Trade Enterprises]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. 2014. Issue 1. P. 216–225. **4.** Horbachova I. V. *Systema upravlinnia personalom silskohospodarskykh pidpriemstv* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Zhytomyr, 2011. 20 p. **5.** Stelmashenko O. V. *Kompleksna systema stratehichnoho upravlinnia personalom pidpriemstva* [Integrated System of Strategic Management of the Personnel of the Enterprise]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*. 2008. Issue 241. Vol. I. P. 197–207. **6.** Bielik V. D. *Funktsionalnyi pidkhid do formuvannia systemy upravlinnia personalom pidpriemstv* [Functional Approach to the Formation of the Enterprise Personnel Management System]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serii ekonomichna*. 2014. Issue 45. P. 54–57. **7.** Hetmanova Ye. Yu., Budnik Ye. Yu. *Vdoskonalennia systemy upravlinnia personalom pidpriemstva* [Improvement of the Personnel Management System of the Enterprise]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. 2014. No. 2 (1). P. 158–162. **8.** Pozdniakova L. O., Biletska D. O., Pozdniakova L. O. *Metodolohichni zasady systemy upravlinnia personalom orhanizatsii* [Methodological Principles of the Personnel Management System of the Organization]. *Zbirnyk naukovykh prats Ukrainkoho derzhavnoho universytetu zaliznychnoho transportu*. 2015. Issue 158 (1). P. 51–56. **9.** Stetsenko N. A. *Formuvannia systemy upravlinnia personalom pidpriemstv mashynobuduvannia* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Khmelnytskyi, 2008. 21 p. **10.** Budnik M. M., Mediana L. S. *Formuvannia efektyvnoi systemy upravlinnia personalom* [Formation of an Effective System of Personnel Management]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. 2015. No. 3 (2). P. 25–30. **11.** Leli Yu. H. *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia systemy upravlinnia personalom* [Theoretical and Methodological Foundations of the Formation of a Personnel Management System]. *Derzhava ta rehiony. Serii : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. 2014. No. 6. P. 57–60. **12.** Silchenko I. A. *Osoblyvosti suchasnykh system upravlinnia personalom ta yikh efektyvnist* [Features of Modern Personnel Management Systems and Their Effectiveness]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 2016. No. 1. P. 91–95. **13.** Chobitok V. I., Voloshchenko A. V. *Formuvannia systemy upravlinnia personalom na promyslovykh pidpriemstvakh: teoretychnyi aspekt* [Formation of Personnel Management System at Industrial Enterprises: Theoretical Aspect]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2015. Issue 50. P. 313–318. **14.** Shylets O. S. *Syntezy efektyvnoi systemy upravlinnia personalom promysloвого pidpriemstva* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01. Donetsk, 2003. 19 p. **15.** Nazarova H. V., Laptiev V. I., Korsakov D. O. *Otsinka konkurentospromozhnosti systemy upravlinnia personalom pidpriemstva* : monohrafiia [Assessment of the Competitiveness of the Enterprise Personnel Management System: monograph]. Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, 2014. 187 p. **16.** Verhun V. A., Stupnytskyi O. I. *Suchasni innovatsiini zminy systemy upravlinnia personalom firmy* [Modern Innovations in the Company's Personnel Management System]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika*. 2015. Issue 2 (1). P. 96–100. **17.** Zaloznova Yu. S. *Rozvytok systemy upravlinnia personalom vuhilnykh shakht* : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04. Donetsk, 2011. 32 p. **18.** Kalycheva N. Ye., Stetsiuk M. I. *Udoskonalennia systemy upravlinnia personalom v umovakh rozvytku pidpriemstva* [Improvement of the Personnel Management System in the Conditions of Enterprise Development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2015. No. 49. P. 195–198. **19.** Kovtun Ye. I. *Analiz systemy upravlinnia personalom pidpriemstva ta rozrobka zakhodiv shchodo yii udoskonalennia* [Analysis of the Personnel Management System and Development of Measures for Its Improvement]. *Molodyi vchenyi*. 2016. No. 6. P. 46–50. **20.** Redkva O. Z. *Kontseptualna model intehrovanoho pidrozdilu v systemi upravlinnia personalom (na prykladi mashynobudivnykh pidpriemstv)* [Conceptual Model of the Integrated Unit in the Personnel Management System (for Example, Machine-Building Enterprises)]. *Ekonomichni chasopysy-XXI*. 2013. No. 7–8 (2). P. 43–46. **21.** Antonenko K. V. *Mekhanizm indyvidualizovanoho upravlinnia personalom mizhnarodnoho pidpriemstva* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01. Kyiv, 2005. 21 p. **22.** Zahreva V. *Upravlinnia personalom u systemi menedzhmentu orhanizatsii* [Personnel Management in the Management System of Organizations]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky*. 2015. No. 1. P. 86–90. **23.** Леонтенко О. М. *Nova rol sluzhb personalu u suchasnykh umovakh ekonomichnoho rozvytku* [New Role of Personnel Services in the Current Conditions of Economic Development]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*. 2014. No. 1. P. 260–265. **24.** Конотопцева Ю. В. *Diialnist sluzhb personalu v orhanakh derzhavnoho upravlinnia Ukrainy* [Activities of the Personnel Services in the Bodies of State Administration of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2014. Issue 4. P. 325–331. **25.** Belushchenko T. *Evolutsiia zavdan ta funktsii sluzhb upravlinnia personalom* [Evolution of Tasks and Functions of Personnel Management Services]. *Upravlinnia personalom (Україна)*. 2010. No. 9. P. 12–15.

Інформація про автора

Тарнавський Михайло Іванович – аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка» (вул. С. Бандери 12, м. Львів, 79013, Україна; e-mail: tarnavskiyymi@gmail.com).

Информация об авторе

Тарнавский Михаил Иванович – аспирант кафедры менеджмента и международного предпринимательства Национального университета «Львовская политехника» (ул. С. Бандеры 12, г. Львов, 79013, Украина; e-mail: tarnavskiyumi@gmail.com).

Information about the author

M. Tarnavsky – Postgraduate Student of Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 S. Bandery Str., Lviv, 79070, Ukraine; e-mail: tarnavskiyumi@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
10.03.2018 р.*

